

ISSN 1563-0358
Индекс 75881; 25881

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ҚазҰУ ХАБАРШЫСЫ

Экономика сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК КазНУ

Серия экономическая

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

KazNU BULLETIN

Economics series

№4 (116)

Алматы
«Қазақ университеті»
2016

ХАБАРШЫ

ЭКОНОМИКА СЕРИЯСЫ №4 (116)

ISSN 1563-0358
Индекс 75881; 25881

25.11.1999 ж. Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде тіркелген

Күәлік №956-Ж.

Журнал жылына 6 рет жарыққа шығады

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ

Когут О.Ю., аға оқытушы
(Қазақстан)

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Ермекбаева Б.Ж., э.ғ.к., доцент – ғылыми редактор (Қазақстан)

Қазбекова Ж.Б., Ph.D доктор, доцент м.а. – ғылыми редактордың орынбасары (Қазақстан)

Қазбеков Б.К., э.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Мұхтарова К.С., э.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Мұхамедиев Б.М., э.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Сағиева Р.К., э.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Байдильдина А.М., э.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Арзаева М.Ж., э.ғ.к., доцент (Қазақстан)

Садыханова Г.А., э.ғ.к., доцент (Қазақстан)

Бобров Л.К., т.ғ.д., профессор (Ресей)

Трифилова А., Ph.D докторы (Ұлыбритания)

Ғылыми басылымдар бөлімінің басшысы

Гульмира Шаккозова

Телефон: +77017242911

E-mail: Gulmira.Shakkozova@kaznu.kz

Редакторлары:

Гульмира Бекбердиева

Агила Хасанқызы

Компьютерде беттеген

Айгүл Алдашева

Жазылу мен таратуды үйлестіруші

Мәлдір Өміртайқызы

Телефон: +7(727)377-34-11

E-mail: Moldir.Omirtaikyzy@kaznu.kz

ИБ №9896

Басуға 25.08.2016 жылы қол қойылды.

Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 21,1 б.т. Офсетті қағаз. Сандық басылыс. Тапсырыс №3403. Таралымы 500 дана. Бағасы келісімді.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің

«Қазақ университеті» баспа үйі.

050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында басылды.

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2016

ЭКОНОМИКА СЕРИЯСЫ

СЕРИЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ

ECONOMICS SERIES

Александрова И.А.,
Мутанов Г.М.

Значение международных рейтингов в повышении конкурентоспособности высших учебных заведений

В современном обществе с каждым годом усиливается роль университетов в продвижении имиджа стран и их социально-экономическом развитии. В целях повышения конкурентоспособности образования в передовых странах применяются различные методологии и критерии по определению ключевых вузов для превращения их в передовые учебные заведения. В настоящей статье приводится обзор международных рейтингов вузов с целью определения их схожих параметров и отличительных черт, а также определения их значения для повышения конкурентоспособности высших учебных заведений. Использование данных проведенного анализа позволит трансформировать национальные университеты страны в динамично развивающиеся исследовательские университеты мирового класса, а комплексное аналитическое исследование по выявлению факторов, влияющих на конкурентоспособность казахстанских вузов – разработать механизмы для развития вузовского образования Казахстана; создать научно-методологическую основу по продвижению вузов в международном образовательном пространстве. Применение результатов исследований будет способствовать повышению конкурентоспособности отечественных вузов на международном рынке; реализации методов инновационного управления и полноценной кооперации государства, университетов и бизнеса; формированию кадрового потенциала страны, конкурентоспособного на международном уровне.

Ключевые слова: конкурентоспособность, международные рейтинги, повышение качества образования, критерии оценки вузов, развитие системы образования.

Alexandrova I.A.,
Mutanov G.M.

The value of international university rankings for increasing the competitiveness of higher education institutions

In modern society, from year to year increasing the role of universities in the promoting of country image and socio-economic development. In order to improve the competitiveness of education in the advanced countries used different methodologies and criteria to identify key world class leading organizations. This article provides an overview of the international rankings, as well as it is importance for improving the competitiveness of higher education institutions. The using of the article data and analysis may help to transform the scientific and educational potential of national universities in the country and developing world-class research universities. In the future it is expected to conduct a comprehensive analytical study to identify factors affecting the competitiveness of the Kazakhstani universities. And to develop the methodology for selection of universities; establish the scientific and methodological basis for the promotion of higher education institutions on international level.

Key words: competitiveness, international ratings, improving the quality of education, the criteria for evaluation of universities, the development of the education system.

Александрова И.А.,
Мутанов Г.М.

Жоғары оқу орындарының бәсекеге қабілеттілігін арттырудағы халықаралық рейтингтердің мәні

Дамыған елдерде білімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында ЖОО-ның деңгейін анықтау үшін әралуан әдіснамалар мен критерийлер қолданады. Сол арқылы алдыңғы қатарлы оқу орындарын анықтайды. Аталған мақалада халықаралық рейтингтерге шолу жасалып, олардың ұқсас жақтары мен ерекшеліктері зерделенеді, сонымен қатар олардың бәсекеге қабілеттілігін көтерудің мәні мен маңызы айқындалады. Деректерге жүргізілген талдаулар елдегі ұлттық университеттердің дамыған әлемдік деңгейдегі зерттеу университеттеріне көшуін жылдамдатады. Бәсекеге қабілетті Қазақстандық университеттерге әсер етуші факторларды айқындау үшін талдамалы кешенді зерттеу жүргізу, Қазақстандағы ЖОО-дағы білімнің даму механизмдерін жасау керек. Халықаралық білім кеңістігінде ЖОО-ны алға бастыру үшін ғылыми-әдіснамалық негізін қалыптастыру қажет. Зерттеу қорытындыларын пайдалану отандық ЖОО-ның халықаралық нарықта бәсекеге қабілеттілігін арттырады; инновациялық басқару әдістерін және толыққанды мемлекеттік кооперацияны, университет және бизнес елдегі кадрлық потенциалды қалыптастыру халықаралық деңгейде бәсекеге қабілеттілікті жүзеге асыруға көмектеседі.

Түйін сөздер: бәсекеге қабілеттілік, халықаралық рейтингтер, білім беру сапасын арттыру, жоғары оқу орындарының бағалау критерийлері, білім беру жүйесін дамыту.

ЗНАЧЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ РЕЙТИНГОВ В ПОВЫШЕНИИ КОНКУРЕНТОСПО- СОБНОСТИ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Введение

В современном обществе с каждым годом усиливается роль университетов в продвижении имиджа стран и их социально-экономическом развитии, а также высшего образования в экономике стран. Так, в целом в развитых странах доходы от образования доходят до 7-8% ВВП, а высшего образования – до 2-2,5% ВВП. Также большую роль университеты играют в экономике мировых городов: современные университеты на основе симбиоза образования и новейших технологий становятся центрами и площадкой создания знаний, трансфера технологий и подготовки высококвалифицированных специалистов. Данный тезис подтверждается тем, что сегодня ведущие университеты мира, превратившись в субъекты экономики знаний, являются локомотивами успешного развития своих государств и регионов.

В целях повышения конкурентоспособности образования в передовых странах применяются различные методологии и критерии по определению ключевых вузов и их ранжирования.

Ранжирование и рейтинги высших учебных заведений являются международно-признанным эффективным способом оценки позиций и репутации университета на международном научно-образовательном пространстве. Они служат многим целям: помогают отвечать на вопросы потребителей о статусе высшего учебного заведения; предоставляют объективные основания для выделения государственных и частных инвестиций; позволяют дифференцировать различные типы учреждений высшего образования и мн.др. К тому же ранжирование рассматривается как один из способов определения университетов мирового класса.

В настоящее время насчитывается несколько десятков глобальных рейтингов университетов. В свою очередь, в Казахстане наиболее известными являются два международных рейтинга: Times Higher Education World University Rankings (THE) и Quacquarelli Symonds (QS) World University Rankings.

Данные рейтинги определили и используют ряд схожих параметров, отличительных черт университетов мирового класса, включенных в топ-100 университетов мира, таких, как:

- 1) репутация среди работодателей;
- 2) академическая репутация университета, включая научную деятельность и качество образования;
- 3) научная репутация университета в определенных областях;
- 4) соотношение иностранных студентов и ученых к общему контингенту;
- 5) соотношение профессорско-преподавательского состава по отношению к численности обучающихся;
- 6) доходы университета из различных источников;
- 7) качество научных результатов;
- 8) индекс цитирования научных статей преподавательского состава по отношению к численности преподавательского состава;
- 9) соотношение опубликованных научных статей к численности профессорско-преподавательского состава;
- 10) объем финансирования исследовательской деятельности университета в том числе сторонними компаниями по отношению к численности профессорско-преподавательского состава;
- 11) соотношение защищенных диссертаций (Ph.D) к численности преподавательского состава;
- 12) соотношение защищенных диссертаций (Ph.D) к численности магистрантов, идущих на звание магистра и т.д. [1]

Эти показатели охватывают ключевые стратегические миссии университетов мирового значения, за которые они отвечают перед участниками процесса: академическим сообществом, работодателями, учащимися и их родителями.

Уровень достижений университетов оценивается на основании результатов комбинации статистического анализа деятельности учебных заведений, а также данных глобального экспертного опроса представителей международного академического сообщества и работодателей, которые высказывают свои мнения об университетах.

Создавая стандарты современного университета, международные рейтинги сегодня заняли прочные позиции в системе высшего образования. Востребованность рейтингов и достижения высоких результатов обусловлены тем, что рейтинговая оценка одна из активно доминирующих инструментов при сопоставлении научных работ учебных заведений [2, 3].

Остановимся на особенностях двух вышеперечисленных рейтингов.

Международный рейтинг QS World University Rankings.

Рейтинг лучших университетов мира (QS World University Rankings – далее QS) разработан в 2004 году Quacquarelli Symonds совместно с британским изданием Times Higher Education. В 2010 году рейтинг отделяется от Times Higher Education и выходит как рейтинг QS Quacquarelli Symonds [4].

Ежегодно рейтинг QS оценивает около 3000 вузов. В рейтинг лучших университетов мира QS попадают только те университеты, которые предлагают все уровни образования: бакалавриат, магистратуру и докторантуру (или аспирантуру в практике стран СНГ). При этом в вузе должны охватываться как минимум две из пяти областей знаний: гуманитарные науки и искусства; инженерные и технические науки; естественные науки; медицина и науки о жизни; социальные науки и менеджмент. Оценка университетов мира производится на основе 6 критериев:

- 1) академической репутации – опирающей на мнения профессоров и преподавателей, ведущих научную деятельность, а также высшего руководства университетов, о том, в каких учебных заведениях мира научные исследования по их зоне компетенций проводятся на самом высоком уровне;
- 2) репутации среди работодателей – приглашения к участию рассылаются по компаниям всех индустрий, размером от ста сотрудников и выше;
- 3) соотношения преподавательского состава к числу студентов – источником этих данных являются не только сведения самих вузов, но и данные государственных организаций;
- 4) индекса цитируемости – этот критерий включает в себя количество цитат из опубликованных научных исследований на число преподавателей и исследователей, работающих в вузе как в основном месте работы на протяжении как минимум одного семестра;
- 5) доли иностранных студентов – учитываются студенты, являющиеся гражданами стран, отличных от страны обучения, и обучающиеся на кампусе вуза на протяжении как минимум семестра и не являющиеся студентами по обмену;
- 6) доли иностранных преподавателей – учитываются преподаватели, работающие на условиях полной занятости либо на полставки и проводящие в университете не менее одного семестра [5].

Международный рейтинг Times Higher Education.

Times Higher Education (далее THE) впервые опубликовал свой рейтинг в 2004 году под объединенным брендом THE-QS. С 2010 года рейтинг THE отделился от QS и издается с новой методологией. В рейтинг попадают университеты, у которых от 80% и более публикаций за 1 год, которые относятся к одной из шести укрупненных научных областей (**Arts & Humanities, Clinical, Pre-Clinical & Health, Engineering & Technology, Life Sciences, Physical Sciences, Social Sciences**). За пятилетний период у вуза должно быть не менее 1000 публикаций по данным Web of Science Core Collection. Необходимо отметить, что рейтинг THE с 2015 г. выходит на новой базе данных, которая не будет связана с платформой Web of Science [6].

Одной из отличительных особенностей рейтинга THE является его двухуровневая структура. На первом уровне 5 индикаторов (или групп индикаторов), на втором уровне 13 индикаторов. При этом из пяти групп индикаторов две имеют всего по одному индикатору. Группы индикаторов THE:

- 1) Teaching // Преподавание
- 2) International Outlook // Международное разнообразие
- 3) Industry Income // Доход от индустрии
- 4) Research // Исследования
- 5) Citations // Цитирования

Как мы уже отмечали, что рейтинги британской консалтинговой компании Quacquarelli Symonds (QS) и британского еженедельного издания Times Higher Education (THE) были объединены с 2004 по 2009 годы. А с 2010 г. рейтинги THE и QS издаются независимо.

THE отбирает в основном университеты, которые ведут активную исследовательскую деятельность. QS также учитывает этот критерий, однако который не является основным [7].

Таким образом, необходимо отметить большую концентрацию рейтинга THE на критериях оценки исследовательской деятельности университета и её результативности. В связи с чем в рейтинг попадает меньшее количество университетов из стран бывшего СССР, исходя из особенностей систем образования и в связи с классической направленностью университетов на обучение.

Проведя анализ некоторых международных и отечественных рейтингов, изучив методики их расчета, очевидным является их востребованность в сфере образовательных услуг.

Создавая стандарты современного университета, образовательные рейтинги стали важным показателем конкурентоспособности вуза.

Обеспечивая выполнение высоких показателей международных рейтингов, университеты смогут существенно повысить качество и гарантии качества образования за счет:

- 1) оптимизации отношения числа преподавателей к числу студентов;
- 2) обеспечения индивидуализации обучения: высокие позиции в рейтинге обеспечивают в том случае, если на одного преподавателя приходится не более 8 студентов;
- 3) привлечения ведущих зарубежных ученых к научному руководству аспирантами (в том числе в качестве научных руководителей);
- 4) вовлечения аспирантов в исследовательскую работу международных лабораторий под руководством ведущих зарубежных специалистов;
- 5) привлечения в университет (рекрутинга) преподавателей и научных сотрудников, имеющих публикации и цитирования;
- 6) организации международных научных лабораторий под руководством ведущих ученых;
- 7) развития академических навыков собственных ученых, преподавателей, аспирантов и студентов за счет:
 - а) создания системы обучения академическому английскому языку;
 - б) обучения написанию статей на академическом английском языке с учетом требований международных научных журналов;
 - в) редактирования готовых научных публикаций на английском языке экспертами в данной области (специалистами-редакторами, публикующимися в международных журналах и знакомых с их требованиями);
 - г) использования практического опыта специалистов, публикующихся в международных журналах, для увеличения числа публикаций сотрудников университета в таких изданиях.
- 8) рекрутинга иностранных преподавателей с международного рынка труда;
- 9) развития программ академического сотрудничества и академических обменов преподавателями с зарубежными университетами-партнерами;
- 10) увеличения числа иностранных профессоров, работающих на договорной основе в течение длительного срока;
- 11) участия в государственных программах (на основе межправительственных соглашений) по обучению иностранных студентов;

12) открытия образовательных программ на английском языке для обучения как иностранных, так и отечественных студентов (на основе опыта реализации англоязычных образовательных программ совместно с зарубежными университетами и англоязычных учебных курсов, реализуемых в рамках программ включенного обучения);

13) формирования уникальных образовательных программ (обучение по которым возможно в немногих университетах) на английском языке для привлечения иностранных студентов [8].

Заключение

Казахстан, как и большинство стран, пытается определить свою нишу на ниве образовательной деятельности мирового образовательного пространства. При этом важно отметить, что в Казахстане существует конкуренция и на местном уровне, что определяет многофазность и многоуровневость рейтингов вузов.

Построение наукоемкой экономики в Казахстане ставит перед отечественными университетами важную задачу: занять свою интеллектуальную нишу в создании тройной спирали инновационной системы страны, стать центрами генерации новых знаний и инноваций, обеспечить квалифицированными кадровыми ресурсами приоритетные сектора экономики, воспитать новую духовно-интеллектуальную элиту, способную вывести нашу страну на качественно новый уровень развития.

В Послании Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050». Новый политический курс состоявшегося государства» поставлена основополагающая задача для всех граждан страны: «Наша цель – к 2050 году войти в число 30-ти самых развитых государств мира».

Лидер Нации подчеркнул, что «Знания и профессиональные навыки – ключевые ориен-

тиры современной системы образования, подготовки и переподготовки кадров. Чтобы стать развитым конкурентоспособным государством, мы должны стать высокообразованной нацией. В современном мире простой поголовной грамотности уже явно недостаточно. Наши граждане должны быть готовы к тому, чтобы постоянно овладевать навыками работы на самом передовом оборудовании и самом современном производстве».

Миссия национальной системы образования состоит в том, чтобы воспитать молодое поколение, способное реально добиться процветания Казахстана, неуклонного возрастания его роли в мировом сообществе.

Как отмечает Глава государства Н.А. Назарбаев, для решения ключевых задач индустриально-инновационного прогресса в Казахстане необходимо создать совершенно новую конкурентоспособную систему образования, способную стать интеллектуальным плацдармом в технологическое будущее нашей страны.

Подчеркивая роль и значение университетов, президент страны в своем Послании народу «Казахстан-2050» обратил внимание на то, что высшие учебные заведения не должны ограничиваться образовательными функциями. Им необходимо создавать и развивать научно-исследовательские подразделения, университеты должны осваивать и распространять новые знания и технологий.

В соответствии с поставленными государством задачами авторами исследования поставлена цель провести комплексное аналитическое исследование по выявлению факторов, влияющих на конкурентоспособность казахстанских вузов, разработать механизмы для развития вузовского образования Казахстана; определить критерии и методологию по отбору университетов; создать научно-методологическую основу по продвижению вузов в международном образовательном пространстве.

Литература

- 1 Ioannidis J. P. A. et al. International ranking systems for universities and institutions: a critical appraisal // *Bmc Medicine*. – 2007. – Т. 5. – №. 1. – С. 30.
- 2 Adrianna Kezar. Redesigning for collaboration within higher education institutions: an exploration into the developmental process // *Research in Higher Education*. – 2005. – Vol. 46. – No. 7. – С.831–860. – DOI: 10.1007/s11162-004-6227-5.
- 3 Kristof De Witte. Lenka Hudrlikova. What about excellence in teaching? A benevolent ranking of universities // *Scientometrics*. – 2013. – P. 337-364. DOI 10.1007/s11192-013-0971-2.
- 4 Jeremic, V., Jovanovic-Milenkovic, M. Evaluation of Asian university rankings: Position and perspective of leading Indian higher education institutions // *Current Science*. – 2014. – Vol. 106. – P. 1647-1653.

- 5 Mu-Hsuan Huang. Opening the black box of QS World University Rankings // *Research Evaluation*. – 2012. – P. 71-78. - doi:10.1093.
- 6 David A. Turner. World class universities and international rankings // *Ethics in science and environmental politics*. – 2013. – Vol. 13. – Pp. 167–176. –doi: 10.3354.
- 7 Marginson, S. University rankings and social science // *European Journal of Education*. – 2014. – Vol. 49. – Is 1. – Pp. 45-59.
- 8 Самойлов В.А., Громова Н.В., Улитина Е.В. Международные рейтинги университетов - современный инструмент интеграции России в мировое образовательное пространство // *НАУКОВЕДЕНИЕ*. – 2013. – № 6.

References

- 1 Ioannidis J. P. A. et al. International ranking systems for universities and institutions: a critical appraisal // *Bmc Medicine*. – 2007. – T. 5. – №. 1. – S. 30.
- 2 Adrianna Kezar. Redesigning for collaboration within higher education institutions: an exploration into the developmental process // *Research in Higher Education*. – 2005. – Vol. 46. – No. 7. – S.831–860. – DOI: 10.1007/s11162-004-6227-5.
- 3 Kristof De Witte. Lenka Hudrlikova. What about excellence in teaching? A benevolent ranking of universities // *Scientometrics*. – 2013. – P. 337-364. DOI 10.1007/s11192-013-0971-2.
- 4 Jeremic, V., Jovanovic-Milenkovic, M. Evaluation of Asian university rankings: Position and perspective of leading Indian higher education institutions // *Current Science*. – 2014. – Vol. 106. – P. 1647-1653.
- 5 Mu-Hsuan Huang. Opening the black box of QS World University Rankings // *Research Evaluation*. – 2012. – P. 71-78. – doi:10.1093.
- 6 David A. Turner. World class universities and international rankings // *Ethics in science and environmental politics*. – 2013. – Vol. 13. – Pp. 167–176. –doi: 10.3354.
- 7 Marginson, S. University rankings and social science // *European Journal of Education*. – 2014. – Vol. 49. – Is 1. – Pp. 45-59.
- 8 Samojlov V.A., Gromova N.V., Ulitina E.V. Mezhdunarodnye rejtingi universitetov - sovremennyj instrument integracii Rossii v mirovoe obrazovatel'noe prostranstvo // *NAUKOVEDENIE*. – 2013. – № 6.

Ли В.Д.
**Финансирование «зеленых»
проектов в период кризиса**

В настоящее время общество по-разному понимает суть выражения «зеленая» экономика. Одни считают, что это новые отрасли экономики, которые улучшат природу страны. Другие понимают это выражение как новые технологии, своего рода экосистемы, которые призваны помогать и приносить пользу природе. Третьи считают, что это переход на новый этап развития, целью которого является создание экологически чистых продуктов. Все эти подходы к определению понятия очень близки к значению выражения. «Зеленая» экономика – это экономика, направленная на сохранение благополучия общества за счет эффективного использования природных ресурсов, а также обеспечивающая возвращение продуктов конечного пользования в производственный цикл. В первую очередь, «зеленая» экономика направлена на экономное потребление тех ресурсов, которые в настоящее время подвержены истощению (полезные ископаемые – нефть, газ) и рациональное использование неисчерпаемых ресурсов.

В основе зеленой экономики – чистые или «зеленые» технологии. По словам специалистов, развитие «зеленой» экономики позволит избежать нашей стране экологического кризиса, который затронул своими масштабами уже многие постиндустриальные страны.

Ключевые слова: кризис, «зеленый» проект, финансирование, «зеленая» экономика, новые сектора экономики, природные ресурсы.

Lee V.D.
**Financing of «green» projects in
the period of crisis**

In present-day society differently understands the expression «green» economy. Some believe that this new economic sector, which will improve the nature of the country. Others understand this expression as a new technology, a kind of ecosystem that are designed to help and benefit nature. Still others believe that this transition to a new stage of development, which aims to create environmentally friendly products. All of these approaches to the definition of the concept is very close to the value of the expression. «Green» economy – it's the economy, aimed at preserving the well-being of society through the effective use of natural resources as well as ensuring the return of end-use products in the production cycle. First of all, the «green» economy is directed to the economical consumption of those resources, which are currently subject to depletion (natural resources – oil, gas) and the rational use of inexhaustible resources.

At the heart of the green economy – friendly or «green» technologies. According to experts, the development of «green» economy will avoid our country ecological crisis, which has affected its scale for many post-industrial countries.

Key words: crisis, «green» project finansirovanie, «green» ekonomika, new sectors of the economy, natural resources.

Ли В.Д.
**Дағдарыс жағдайында
«жасыл» жобаларды
қаржыландыру**

Қазіргі кезде «жасыл экономика» түсінігін қоғамда әр түрлі түсінеді. Кейбір адамдар оны елдің табиғатын жақсартатын экономиканың жаңа саласы деп санайды. Басқалары табиғатқа пайда әкелетін, көмектесетін экосистема ретінде, жаңа технология деп түсінеді. Үшіншілері, экологиялық таза өнімдерді шығару мақсатында дамудың жаңа кезеңіне өту деп санайды. Бұл пікірлердің барлығы «жасыл экономика» түсінігінің мәніне өте жақын. «Жасыл экономика» – табиғи ресурстарды тиімді қолдану арқылы қоғамның әл-ауқатын сақтауға бағытталған, сонымен қатар соңғы өнімнің өндірістік циклге қайтып келуін қамтамасыз ететін экономика. Ең алдымен, «жасыл экономика» қазіргі кезде сарқылып жатқан (пайдалы қазбалар – мұнай, газ) ресурстарды үнемдеп қолдануға, сарқылмайтын ресурстарды рационалды қолдануға бағытталған.

«Жасыл» экономиканың негізінде таза және «жасыл» технологиялар жатыр. Мамандардың айтуы бойынша, «жасыл» экономиканың дамуы көптеген постиндустриалды елдерді қамтыған, еліміздегі экологиялық дағдарыстан құтылуға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: дағдарыс, «жасыл» жоба, қаржыландыру, «жасыл» экономика, экономиканың жаңа секторы, табиғи ресурстар.

ФИНАНСИРОВАНИЕ «ЗЕЛЕНых» ПРОЕКТОВ В ПЕРИОД КРИЗИСА

На сегодняшний день все по-разному понимают смысл выражения «зеленая» экономика. Одни считают, что это новые отрасли экономики, основной целью которых является улучшение природы страны. Другие же считают, что «зеленая экономика» – это новые технологии, своего рода экосистемы, которые призваны помогать и приносить пользу природе. Третьи считают, что это своего рода переход на новый этап развития.

Конечно, все вышеперечисленные подходы к определению понятия очень близки к истинному значению выражения. Дадим точное определение этому понятию. «Зеленая» экономика – это экономика, направленная на сохранение благополучия общества за счет эффективного использования природных ресурсов, а также обеспечивающая возвращение продуктов конечного пользования в производственный цикл. В первую очередь, «зеленая» экономика направлена на экономное потребление тех ресурсов, которые в настоящее время подвержены истощению (полезные ископаемые – нефть, газ) и рациональное использование неисчерпаемых ресурсов.

Основой зеленой экономики являются чистые или «зеленые» технологии. Специалисты в этой области считают, что развитие «зеленой экономики» позволит не допустить возникновения экологического кризиса, который уже получил широкое распространение в постиндустриальных странах.

Актуальность темы зеленой экономики вызвана рядом моментов.

Очень важно найти пути хотя бы частичного решения проблем загрязнения окружающей среды. Зеленая экономика направлена на экономное потребление тех ресурсов, которые в настоящее время подвержены истощению (полезные ископаемые – нефть, газ), и рациональное использование таких неисчерпаемых ресурсов, как энергия ветра, воды, морских приливов.

Не все разработки в стиле зеленой экономики привлекательны экономичностью использования ресурсов. Наиболее известный пример в быту – экономичные лампы вместо привычных ламп накаливания.

Определение факторов устойчивого развития, т.е. развития с возможностью возобновления среды. Тут подразумевается

иное отношение Общества и Природы в рамках. Однако в условиях бедности населения на первом месте стоит выживание, а не развитие современных постиндустриальных технологий.

В 2000 году на IV Министерской конференции в Японии была выдвинута Китаюсюйская инициатива «За здоровую окружающую среду». На следующей конференции в 2005 году Республика Корея предложила региональную инициативу «Зеленый рост». В ней был сделан акцент на обязательную экологизацию экономического роста региона. Инициатива получила всеобщее признание.

Доктрина «зеленого роста» быстро распространилась во всемирном масштабе. «Зеленый рост» стал своего рода девизом многих стран в XXI веке. Смысл данной доктрины заключается в достижении экономического развития и наращивании государственного потенциала без ущерба окружающей среде и природным ресурсам.

Казахстанская инициатива «Зеленый мост» была официально заявлена на VI Министерской конференции «Окружающая среда и развитие» стран Азиатско-Тихоокеанского региона, которая проводилась в Астане 27 сентября – 2 октября 2010 года.

Инициатива Астаны «Зеленый мост» – это мост между Азиатско-Тихоокеанским и Европейскими регионами, нацелена на переход к зеленой экономике на большом пространстве. Идея «Зеленого моста» содержит призыв к интеграции экологической и экономической политики по устойчивому развитию.

Более широко вопрос развития зеленой экономики раскрыл Президент РК в стратегии развития Казахстан – 2050. По мнению Президента, уже к 2050 году при применении «зеленых технологий» можно генерировать до 50% всей потребляемой энергии. 30 мая 2013 г. Указом Президента РК Н.А. Назарбаева была утверждена «Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике»». Данная концепция затрагивает вопросы эффективного использования природных ресурсов и повышения благосостояния граждан Казахстана через диверсификацию экономики и создание новых рабочих мест, а также улучшение условий жизни граждан, укрепление здоровья нации и увеличение продолжительности жизни населения путем улучшения состояния окружающей среды, обеспечения устойчивого развития за счет модернизации экономики и сбалансированного регионального развития. Предпосылкой к переходу к

«зеленой экономике» считается неэффективное использование ресурсов во всех основных секторах, приводящее к колоссальным экономическим потерям (от низкой продуктивности земель) в размере 1,5-4 млрд долларов в год.

Очевидно, что постепенно подходит к своему концу эпоха углеводородной экономики. Наступает новая эра, в которой человеческая жизнедеятельность будет основываться не только и не столько на нефти и газе, сколько на возобновляемых источниках энергии. Казахстан является одним из ключевых элементов глобальной энергетической безопасности. Наша страна, обладающая крупными запасами нефти и газа мирового уровня, ни на шаг не будет отступать от своей политики надежного стратегического партнерства и взаимовыгодного международного сотрудничества в энергетической сфере [1].

Опыт зарубежных стран продемонстрировал, что «зеленая экономика» стимулирует региональное развитие, обеспечивает социальную стабильность, увеличивает экономический потенциал за счет создания новых рабочих мест в секторах «зеленой экономики». Например, в Бразилии были восстановлены сельскохозяйственные земли за счет усовершенствованной системы ухода за почвой, сбора сельскохозяйственной продукции и управления цепочками поставок. В настоящее время в Германии Дортмунд стал центром нового «зеленого» сектора с инфраструктурой «третьей индустриальной революции», хотя ранее являлся центром угольной индустрии.

Мировое сообщество ожидает от Казахстана успешной реализации знаковых проектов: выставки ЭКСПО-2017 под названием «Энергия будущего» и Программы партнерства «Зеленый мост» для содействия устойчивому развитию в центральноазиатском и других регионах мира. Такие страны региона, как Монголия, Китай и Южная Корея, уже начали осуществление амбициозных планов «зеленой экономики», озвученных президентами этих стран. Так, например, Южная Корея уже инвестирует ежегодно 2% ВВП в «зеленый» сектор, а инвестиции Китая находятся на уровне 1,5% ВВП с ожидаемым ростом до 2% к 2015 году [2].

Мы определили, что же все-таки представляет собой «зеленая экономика», рассмотрели международный опыт и инициативу нашей страны к переходу на данный путь развития, теперь бы хотелось более подробно разобрать вопрос финансирования «зеленых» проектов.

Таблица 1 – Цели и целевые индикаторы «зеленой экономики»

Сектор	Описание цели	2020 г.	2030 г.	2050 г.
Водные ресурсы	Упразднение дефицита водных ресурсов на национальном уровне	Обеспечить водой население	Обеспечить водой сельское хозяйство (к 2040 г.)	Решить раз и навсегда проблемы водоснабжения
	Ликвидация дефицита водных ресурсов на уровне бассейнов	Максимально быстрое покрытие дефицита по бассейнам в целом (к 2025 г.)	Отсутствие дефицита по каждому бассейну	
Сельское хозяйство	Производительность труда в сельском хозяйстве	Увеличение в 3 раза		
	Урожайность пшеницы (т/га)	1,4	2,0	
	Затраты воды на орошение (м ³ /т)	450	330	
Энергоэффективность	Снижение энергоемкости ВВП от уровня 2008 г.	25 %	30 %	50 %
Электроэнергетика	Доля альтернативных источников ¹⁾ в выработке электроэнергии	Солнечных и ветряных: не менее 3 % к 2020 г.	30 %	50 %
	Доля газовых электростанций в выработке электроэнергии	20 % ²⁾	25 % ²⁾	30 %
	Газификация регионов	Акмолинская и Карагандинская области	Северные и Восточные области	
	Снижение относительно текущего уровня выбросов углекислого газа в электроэнергетике	Уровень 2012 года	-15 %	-40 %
Загрязнение воздуха	Выбросы оксидов серы и азота в окружающую среду		Европейский уровень выбросов	
Утилизация отходов	Покрытие населения вывозом твердых бытовых отходов		100 %	
	Санитарное хранение мусора		95 %	
	Доля переработанных отходов		40 %	50 %
¹⁾ Солнечные электростанции, ветряные электростанции, гидроэлектростанции, атомные электростанции. ²⁾ С переводом теплоэлектростанций в крупнейших городах на газ при наличии доступных объемов газа и приемлемой цене на газ.				

Источник: Используются данные Министерства охраны окружающей среды РК

Переход к «зеленой экономике» требует вложения больших сумм денежных средств, но его можно мобилизовать только разумной государственной политикой и инновационными механизмами финансирования. Финансирование со стороны государства и политика, растущая зеленая ориентация рынков капитала

и эволюция развивающихся рыночных инструментов открывают пространство для крупномасштабного финансирования, которое подтолкнет национальные инициативы в сторону зеленой экономики. Концентрированные пулы активов, такие как фонды, контролируемые долгосрочными инвесторами в лице государствен-

ных финансовых институтов, банков развития и суверенных фондов, а также некоторых пенсионных фондов и страховых компаний, будут играть важную роль в упрощении этого экономического сдвига на национальном и глобальном уровнях [3].

Существует много проблем, возникающих при мобилизации финансовых потоков для перехода к зеленой экономике. К примеру, оценка, выполненная в докладе ЮНЕП «Зеленая экономика», показывает, что для финансирования перехода к зеленой экономике к 2050 году необходимо 2 процента глобального ВВП (что на сегодня составляет 1,3 триллиона долларов США в год). Оценки других исследователей совпадают. Если отказаться от нерационального использования капитала путем осуществления политических реформ, в первую очередь, это устранение устаревших субсидий в добычу ископаемого топлива и введение «зеленых» налогов, в конечном итоге могут вызвать направленное изменение поведения и рост капитала, направляемого на поддержку перехода к более зеленой экономике. В долгосрочной перспективе большие финансовые потоки, которые так необходимы для успешного преобразования экономики, будут приоритетно частными [4].

Зеленые инвестиции, как, впрочем, и любые другие виды инвестиций, зависят от различных финансовых и нефинансовых факторов, которые меняются в зависимости от страны, от сектора экономики и т.д. Для зеленых инвестиций имеются следующие обширные категории барьеров:

1. Рыночные и политические барьеры, делающие зеленые рынки непривлекательными, подавляя скорректированную на риск отдачу частных инвестиций в инфраструктурные проекты, которые поддерживают рост и создание рабочих мест в основных зеленых секторах, таких как возобновляемые источники энергии и энергоэффективность, транспорт, водные ресурсы, лесное хозяйство и улучшение санитарных условий.

2. Высокий риск и длительный период окупаемости зеленых рынков в результате.

3. Отсутствие политических и регуляторных мер по интернационализации внешних издержек.

4. Низкая доступность финансов в развивающихся и особенно в наименее развитых странах, неустойчивость финансовой системы в развитых странах, подверженность частных инвестиций негативному воздействию со стороны широкого набора экономических факторов, особенно инвестиций в зеленые проекты с высокой капиталоемкостью и рисками.

Чтобы разрушить перечисленные выше барьеры на пути инвестиций в зеленую экономику, в развивающихся и наименее развитых странах запланировано множество международных инвестиционных инициатив, включая инициативы, которые служат катализаторами частного финансирования. Необходимо отметить, что для зеленых инициатив на уровне страны государственное финансирование и политика могут играть решающую роль при установлении стимулов, необходимых для привлечения более масштабных частных инвестиций в основные сектора, которые определяют зеленый рост и создание рабочих мест, особенно в зеленую инфраструктуру. Чтобы привлечь частные ресурсы, лучше всего использовать сочетание политических и регуляторных реформ, направленных на устранение краткосрочного мышления в финансовом секторе, и стимулирование более широкого участия финансистов и инвесторов в зеленых отраслях [3].

В Казахстане с целью финансирования «зеленых» проектов будет создан инвестиционный фонд. Подписан соответствующий трехсторонний Меморандум о намерении вхождения Исламской корпорации по развитию частного сектора (ICD), дочерней организации АО «Национальный управляющий холдинг «Байтерек» – АО «Национальное агентство по технологическому развитию» в состав участников CentralAsiaRenewableEnergyFund LP» [5].

Инициатором сделки и одним из ее главных разработчиков выступил холдинг «Байтерек». Целью создания фонда является осуществление инвестиций в портфель активов по возобновляемой и альтернативной энергии на срок от 8 до 10 лет. Целевой размер фонда – 50 миллионов долларов США на первоначальном этапе и 100 миллионов долларов США в дальнейшем.

Фонд будет финансировать проекты только на территории Казахстана. «Более двух третей уставного капитала фонда будет сформировано за счет частных и иностранных инвестиций, государство в лице АО «НАТР» вложит менее трети от общего объема уставного капитала». Деятельность фонда будет построена на принципах исламского финансирования. Планируется, что ICD также выступит консультантом, который предоставит свой опыт по структурированию проектов. На сегодня уже сформирован перечень потенциальных проектов.

Участие холдинга «Байтерек» в создании фонда является вкладом компании в развитие зеленой энергетики Казахстана и подготовку

страны к проведению международной выставки EXPO-2017 [5].

Для того, чтобы решить проблемы, связанные с финансированием долгосрочных потребностей «зеленой экономики», в краткосрочной и среднесрочной перспективе особого внимания требуют следующие виды деятельности:

– Государственные финансы могут расширять или развивать новые стимулы, направленные на более масштабное привлечение частных финансовых потоков, тогда как частные финансовые институты могут принимать рыночные стимулы, которые поощряют долгосрочные зеленые рынки. Поэтому необходимо сформировать двойную роль государственных и частных финансовых институтов в упрощении перехода к зеленой экономике. Необходимо поощрять активное участие финансовых институтов по вопросам развития, банков и инсти-

туциональных инвесторов в инициативах совместного зеленого инвестирования, особенно, в инфраструктурные проекты, которые приводят к созданию рабочих мест и росту таких секторов, как энергетика, водоснабжение, транспорт, образование и улучшение санитарных условий в развивающихся странах.

– Поощрение использования компаниями и отраслями обязательных интегрированных систем, позволяющих принимать информированные инвестиционные решения на основе общих результатов деятельности компаний, включая вопросы экологии и социального управления.

– Поощрение применения экологически чистого и социально ответственного управления.

– Отслеживание новых тенденций в потоках зеленых инвестиций. Отслеживание и точное численное определение потоков капитала на других зеленых рынках [3].

Литература

- 1 Послание Президента РК – лидера нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана Стратегия «Казахстан- 2050».
- 2 Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике». Алматы, 2013.
- 3 Егорова М. С., Аскарлов И. М. Проблемы финансирования перехода на «зеленую» экономику // Молодой ученый. – 2015. – Вестник КарГУ. – №6. – С. 396-399.
- 4 Навстречу «зеленой» экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности // ЮНЕП. 2011. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unep.org/greeneconomy/> (Дата обращения: 19.02.15)
- 5 <http://tengrinews.kz/markets/investfond-razvitiyu-zelenoy-ekonomiki-sozdan-kazahstane-247117/>

References

- 1 Poslanie Prezidenta RK – lidera nacji N.A. Nazarbaeva narodu Kazahstana Strategija «Kazahstan- 2050».
- 2 Konceptija po perehodu Respubliki Kazahstan k «zelenoj jekonomike». Almaty, 2013.
- 3 Egorova M. S., Askarov I. M. Problemy finansirovaniya perehoda na «zelenuju» jekonomiku // Molodoj uchenyj. – 2015. – Vestnik KarGU. – №6. – S. 396-399.
- 4 Navstrecchu «zelenoj» jekonomike: puti k ustojchivomu razvitiju i iskoreneniju bednosti // JuNEP. 2011. [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.unep.org/greeneconomy/> (Data obrashhenija: 19.02.15)
- 5 <http://tengrinews.kz/markets/investfond-razvitiyu-zelenoy-ekonomiki-sozdan-kazahstane-247117/>

Ахмедьярова М.В.,
Каргабаева С.Т.,
Жоламанов Е.М.

**Инновациялық
өсу стратегиясы: шетелдік
тәжірибеден қазақстандық
шындыққа**

Akhmedyarova M.V.,
Kargabayeva S.T.,
Zholamanov E.M.

**Innovative growth strategy:
from foreign experience to the
realities of Kazakhstan**

Ахмедьярова М.В.,
Каргабаева С.Т.,
Жоламанов Е.М.

**Стратегия инновационного
роста: от зарубежного опыта
к казахстанским реалиям**

Бәсекелестікке бағыттылық инновациялық белсенділікті күшейтуге және өндірістік қызметті жаңартуға компанияны ынталандыратын тетіктің рөлін ойнайды. Бәсекелестіктің жоғары деңгейі АҚШ-та технопарктердің, бизнес-инкубаторлардың, венчурлық қорлардың, сондай-ақ инновациялық үлгідегі арнайы экономикалық аймақтардың пайда болуына ықпал етті.

Ғылымды және өндірісті, ғылыми-техникалық прогресті біріктіретін жапондық модель ҒЗТҚЖ және ғылыми сыйымды өндірісті жұмылдыратын жаңа технополис-қалаларды салуды қарастырады. Жапонияның үкіметі елде орындалатын ҒЗТҚЖ жалпы көлемінен 25% жуығын қаржыландырады.

Қазақстанның негізгі инновациялық даму мәселелері: технологиялық жаңалықтарды енгізу және оларды нарыққа шығару заманауи механизмдердің жоқтығы, инновациялық үрдістерді басқарудың кешенді жүйелі әдістің жоқтығы, дамыған инфрақұрылымдық элементтердің болмауы, алдыңғы қатардағы технологияларға және өнеркәсіптік жаңалықтарға төлем қабілеті бар сұраныстың жоқтығы.

Түйін сөздер: инновациялық жүйе, тұрақты өсу, бәсекелестік, технопарк, инновациялық өсу стратегиясы, тиімділік.

Focus on competition in the United States serves as a lever, stimulating companies to enhance innovation activity and renewal of industrial activity. The high level of competition has greatly contributed to the appearance of it in the US industrial parks, business incubators, venture funds, as well as the special economic zones of innovative type.

The Japanese model of integration of science and industry, scientific and technological progress involves the construction of entirely new cities - technopolis focusing R & D and high-tech manufacturing. The Japanese government is funding approximately 25% of the total volume of R & D performed in the country.

The main problems of innovative development of Kazakhstan are a lack of modern mechanisms for the implementation of technological innovation, a systematic approach to the management of innovation processes, developed infrastructure elements, the effective demand for advanced technology and industrial innovations.

Key words: innovative system, steady growth, competition, technological park, innovative growth strategy, efficiency.

Ориентация на конкуренцию в США выполняет роль рычага, стимулирующего компании к усилению инновационной активности и обновлению производственной деятельности. Высокий уровень конкуренции во многом способствовала возникновению именно в США технопарков, бизнес-инкубаторов, венчурных фондов, а также специальных экономических зон инновационного типа.

Японская модель интеграции науки и производства, научно-технического прогресса предполагает строительство совершенно новых городов-технополисов, сосредотачивающих НИОКР и наукоемкое промышленное производство. Правительство Японии финансирует примерно 25% от общего объема НИОКР, выполняемых в стране.

К основным проблемам инновационного развития Казахстана относятся: отсутствие современных механизмов внедрения технологических нововведений, системного подхода к управлению инновационными процессами, развитых инфраструктурных элементов, платежеспособного спроса на передовые технологии и промышленные нововведения.

Ключевые слова: инновационная система, устойчивый рост, конкуренция, технопарк, стратегия инновационного роста, эффективность.

¹«Нархоз» университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

²Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

³Д. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясы,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

*E-mail: amv-prof@mail.ru

**ИННОВАЦИЯЛЫҚ
ӨСУ СТРАТЕГИЯСЫ:
ШЕТЕЛДІК
ТӘЖІРИБЕДЕН
ҚАЗАҚСТАНДЫҚ
ШЫНДЫҚҚА**

Инновациялық стратегия – бұл барлық дамыған мемлекеттердің дағдарыстан шығудың ең дұрыс жолы, сол арқылы жылдам индустрияландырудың міндеттерін шешеді. Экономикалық дағдарыстан шығудың материалдық негізі инновациялық технология негізінде өндірісті жаппай жаңарту болып табылады. Экономистердің бағалаулары бойынша ұзақ мерзімді келешекте ҒЗТКЖ шығындардың өсуі ІЖӨ 0,1% өсіруі мүмкін.

Экономикасы дамыған елдердің тәжірибесі көрсеткендей жаһанды экономикалық бәсекелестік шарттарында экономиканың тұрақты өсуі өндіріске жаңа технологияларды және әзірлемелерді жоғары деңгейде енгізумен байланысты. Өртүрлі бағалар бойынша бүгін дамыған елдердің өнімділігі 70-тен 100%-ға дейін өсімі инновацияларды пайдалану арқылы қамтамасыз етіледі.

Инновациялық даму модельдерінің үлгісінде Еуроатланттық, Шығыс азиаттық және баламалық деп бөледі. Әлемде жалпы әдісте инновациялық өсудің төрт стратегиясы белгіленді:

1) барлық бағыттар бойынша жаппай көшбасшылық, АҚШ соған ұмтылады;

2) бастырмалап даму, технологияларды тарту, Жапония, Оңтүстік Корея қолданған, қазіргі уақытта Қытай қолданады;

3) алдыңғы қатардағы технологияларды пайдалану шартымен табиғи ресурстарға қолжетімділікке айырбас ретінде шетелдік компаниялар шақырылғанда инновацияларды оқшаулау;

4) тұтыну нарығы мақсаттары үшін қорғау кешенді технологияларды пайдалану стратегиясы.

АҚШ-та инновацияларды дамытудың ұлттық стратегиясын жүзеге асыру тәжірибесін қарастыратын болсақ, қатаң бәсекелестік күресте компаниялардың өзін өзі дамытуға инновациялық саясаттың бағыттылығы ұлттық инновациялық жүйенің жоғары тиімділігіне ықпал етеді. Бәсекелестікке бағыттылық инновациялық белсенділікті күшейтуге және өндірістік қызметті жаңартуға компанияны ынталандыратын тетіктің рөлін ойнайды. Бәсекелестіктің жоғары деңгейі АҚШ-та технопарктердің, бизнес-инкубаторлардың, венчурлық қорлардың, сондай-ақ инновациялық үлгідегі арнайы экономикалық аймақтардың пайда болуына ықпал етті. Мемлекеттік

ұйымдарға ғылым және технологиялық әзірлемелер саласында толық еркіндік берді.

АҚШ-тың инновациялық жүйесі ҒЗТҚЖ белсенді дамуын қамтамасыз ететін бірнеше элементтерден тұрады. Қазіргі уақытта сарапшылар инновациялық үрдіс шеңберінде ғылыми зерттеулерге жауап беретін үш өзара байланысты тізбекті бөледі. Ұлттық инновациялық жүйе элементтерінің бірі университеттер. Олардың арасында Стэнфорд және Гарвард университеттері, Массачусетс технологиялық университеті және т.б. Фундаменталды және қолданбалы ғылым саласында зерттеулердің үлкен бөлігі осы жерлерде шоғырландырылған. АҚШ университеттері үлкен жерлерге және маңызды қыржы қорларына ие, сондай-ақ ғылыми зерттеулер мемлекеттік сектордан қаржыландырылады. Сондай-ақ венчурлық компаниялардың көмегі арқылы университеттер өнеркәсіпке технологиялардың трансфертін жүзеге асырады. Жалақының жоғары деңгейі арқылы американдық университеттер әлемдегі ең жақсы профессорларды тартады, олардың көбісі АҚШ-та қалып, американдық азаматтық алады. АҚШ-тың осындай ғылыми зерттеу жұмыстарының құрылымы жоғары технологиялық жетістіктерге ұмтылатын мамандарды тартуға және ғылымдардың көптеген салаларында көшбасшылықты қолдауға мүмкіндік береді.

Жүйенің екінші элементі қолданбалы ғылыми бағытпен айналысатын ұлттық лабораториялар, институттар болып табылады. Мыалы, Лос-Аламос лабораториясында атомдық бомба әзірленген. Фундаменталды және қолданбалы зерттеулермен айналысатын ғылыми-зерттеу ұйымдары болады.

Ғылыми-зерттеу жүйесінің үшінші элементі – инновациялық кластерлер және технопарктер, олардың мақсаттары инновациялық технологияларды жасауда және коммерциялауда университеттерді, ғылыми-зерттеу орталықтарын және компанияларды мотивациялау болып табылады. Сөйтіп, АҚШ-та ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық қызметте үш масштабты элемент бар.

Қазіргі күні АҚШ-та кіші инновациялық кәсіпорындарды қаржыландыруға бағытталған үш мемлекеттік бағдарламалар қызмет етеді. «Шағын бизнестің инновациялық зерттеулерін қолдау бағдарламасы» (SDIR), «Шағын бизнестің технологияларын тарату бойынша бағдарлама» (STTR), «Шағын бизнес үшін инвестициялық компанияларды жасау бойынша бағдарлама» (SBIC).

Бағдарламалар мемлекеттік деңгейде инновациялық қызметтің стратегиялық маңызды бағыттарын дамуды қамтамасыз етеді. SBIR бағдарламасы бойынша әр жылы жалпы жылдық бюджеті 1 млрд. долл. жуық мыңдаған инновациялық жобалар жүзеге асады. Егер кәсіпкер жеке инвесторлардың қаржыларын 2:1 немесе 3:1 қатынаста тарта алса (яғни капиалдың екі немесе үштен бөлігі жеке инвесторлардан тартылуы тиіс) SBIC бағдарламасы шеңберінде АҚШ үкіметі жас компанияларға мемлекеттік қаржылар бөледі.

АҚШ-та шағын инновациялық компаниялар аса белсенділікті танытады. Осындай фирмаларды арнайы мемлекеттік бағдарламалармен қолдау жасалады, венчурлық капиталдың қолжетімділігі қамтамасыз етіледі. Көптеген осындай бағдарламалар федералдық ведомстволарға келешегі бар ғылыми зерттеулерді және әзірлемелерді қаржыландыруға мүмкіндік береді. Американдық инновациялық жүйенің жоғарыда көрсетілген құрамалар жиынтығы АҚШ-та көптеген жылдары инновациялар нарығында көшбасшы позициясын ұстап тұруға мүмкіндік береді.

Қазақстан үшін Жапония тәжірибесі де қызықты. Жапонияда өнеркәсіпті дамыту стратегиясын анықтауда, өнеркәсіптік ҒЗТҚЖ әзірлеуде және оларды енгізуде Сыртқы сауда және өнеркәсіп министрлігі маңызды рөл ойнайды. ҒТП нақты бағыттарының орындалуын бақылауда Ғылым және техника бойынша басқарма жүзеге асырады. Жапондық өнеркәсіптік технологиялар ассоциациясы Сыртқы сауда және өнеркәсіп министрлігінің құзыретінде, ол ассоциация лицензияларды экспорттаумен және импорттаумен айналысады.

Елдің ұзақмерзімді ғылыми-техникалық даму бағдарламасы бар, қолданбалы зерттеулерді ынталандыру жұмыстары жүзеге асады және шетелден лицензиялар сатып алынады. ҒТП жүзеге асыруда ірі корпорацияларға басымдылық беріледі.

Жапониядағы Сыртқы сауда және өнеркәсіп министрлігі өнеркәсіпті және сыртқы сауданы дамыту стратегиясын анықтап қана қоймай, осы стратегияны нақтылауға мүмкіндік беретін әдістерін және құралдарын анықтайды. Әдеттегі экспорттық өндірісті және экспортты дамытуға әсер ететін жеңілдетілген несиелеу, экспортты сақтандыру, экспортты салықтарды төлеуден жартылай босату, тікелей субсидиялау, экспортқа шығарушыларға мемлекеттік кешенді көмек, олардың өткізу қызметіне көмек көрсету

және т.с.с. экономикалық және әкімшілік әдістерден басқа жапондық мемлекеттік органдар кеңінен жанама әдістерді қолданады:

- жеке банкілермен берілетін мақсатты қаржы ресурстарын бөлу, оларды басымды салаларда жұмылдыру;

- алдыңғы қатардағы шетелдік технологияларды сатып алуда ұйымдарға көмектесу;

- шетел елдерімен ғылыми-техникалық айырбастауды бақылау.

Жапонияның үкіметі елде орындалатын ҒЗТҚЖ жалпы көлемінен 25% жуығын қаржыландырады. Жапониядағы инновациялық қызметтің құрылымын келесі түрде көрсетуге болады: фундаменталдық зерттеулер 13%; қолданбалы зерттеулер 25; тәжірибелік-конструкторлық әзірлемелер 62% құрайды.

Ғылымды және өндірісті, ғылыми-техникалық прогресті біріктіретін жапондық модель ҒЗТҚЖ және ғылыми сыйымды өндірісті жұмылдыратын жаңа технополис-қалаларды салуды қарастырады.

Қазақстандағы Ұлттық инновациялық жүйе институционалды және физикалық инфрақұрылым түрінде 2003 жылы қалыптасты: «Ұлттық инновациялық қор» АҚ (әрі қарай «ҰИҚ» АҚ) жобалық қаржыландыру, «Инжиниринг және технологияларды трансферттеу орталығы» АҚ инжиниринг және технологияларды трансферттеу, «ҰИҚ» АҚ қатысуымен бір қатар венчурлық қорлар венчурлық қаржыландыру және Алматы, Қарағанды, Орал, Алатау ИТП төрт технопарк түрінде физикалық инфрақұрылым.

Республикада инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау келесі бағыттар бойынша жүзеге асады:

- мемлекеттік инновациялық саясатты жүзеге асыру үшін инвестицияларды тартуды қамтамасыз ететін экономикалық шарттарды жасау арқылы инновациялық қызметті ынталандыру;

- инновациялық дамудың басымдылықтарын анықтау;

- инновациялық инфрақұрылымды қалыптастыру және дамыту;

- инновацияларды жасауда және енгізуде мемлекеттің қатысуы;

- сыртқы нарықтарға инновацияларды жылжыту.

Мемлекеттік инновациялық саясатты жүзеге асыру мақсатында 2010-2014 жж. және 2015-2019 жж. Қазақстанның қарқынды индустриалды-инновациялық даму бойынша мемлекеттік бағдарлама қабылданған, бұл бағдарлама 2020 жылға дейінгі Қазақстан Республикасы-

ның Стратегиялық даму жоспарының бөлігі болып табылады [1,2]. Бағдарлама әртараптандыру және бәсекеге қабілеттілігін көтеру арқылы экономиканың тұрақты және тепе-тең өсуді қамтамасыз етуге бағытталған. Бағдарламаның бірінші бөлімін жүзеге асыру нәтижесінде белгілі оң нәтижелерге қол жеткен. Төрт жыл ішінде 16 млрд. АҚШ долл. соммасына 651 жоба жүзеге асқан, 67 мың тұрақты жұмыс орындары пайда болған, шикізаттық емес экспорт көлемі 1,6 есе өскен. Бірақ осы бағдарламаны жүзеге асырғанда кемшіліктер де болған. Солай, осы бағдарламаның менгермеген жарты бюджеті 2010-2014 ж.ж. өнеркәсіптік саясатты жүзеге асырумен байланысты емес. Бюджеттің 10% осы бағдарламаның мақсаттарына және міндеттеріне сәйкес емес шараларға жұмсалған. Мысалы, ядролық сынауды бақылау, авиа тасымалдауларды субсидиялау, қызметтерді автоматтандыру және т.б.

Зерттеулер көрсеткендей, жоғарыда айтылғандармен қатар, Қазақстанның негізгі инновациялық даму мәселелері келесілер:

- технологиялық жаңалықтарды енгізу және оларды нарыққа шығару заманауи механизмдердің жоқтығы;

- инновациялық үрдістерді басқарудың кешенді жүйелі әдістің жоқтығы елдің инновациялық әлеуетін дамытуды тежейді және оның әрі қарай даму бағыттарының басымдылықтарын дұрыс белгілеуге мүмкіндік бермейді;

- технологиялық парктер, арнайы бизнес-инкубаторлар, тәуекелді қаржыландыру қорлары сияқты инновациялық жобаларға көмек беретін дамыған инфрақұрылымдық элементтердің болмауы;

- көптеген ғылыми әзірлемелердің, технологиялардың және өнімдердің бітпегендігі;

- ішкі нарықта алдыңғы қатардағы технологияларға және өнеркәсіптік жаңалықтарға төлем қабілеті бар сұраныстың жоқтығы. Ғылым және ғылыми-техникалық іс-әрекет қызмет көрсету саласына жатады және бұл қызметтер нарықта сұранысқа ие болуы керек. Көптеген кәсіпорындар ғылым нәтижесінің қызметтерін сатып алуға мүмкіндігі жоқ.

Кәсіпорындардың инновациялық белсенділігін жоғарылатуға кедергі болатын негізгі факторлар:

- тапсырыс берушілердің төлем қабілеті жеткіліксіз;

- жаңалықтарды енгізудің жоғары құны;

- меншік қаржы қаражаттарының жеткіліксіздігі;

– мемлекет тарапынан қаржылық қолдау төмен.

Инновациялық саясаттың тиімділігін көтеру мақсатында шетелдік тәжірибені және отандық зерттеушілердің нәтижелерін ескеріп, Қазақстан үшін келесі бағыттар бойынша шараларды қабылдауды ұсынуға болады:

– инновациялық қызметтің арнайы қаржыландыру механизмдерін белсенді дамыту;

– жергілікті кластердің бағытына сәйкес ұлттық масштабта және аймақтық деңгейде кор-

поративтік және мемлекеттік емес зерттеу мекемелерінің тұтас жүйесін қалыптастыру;

– білімдерді айырбастаудың институционалдық нысандарын іздеу, ҒЗТҚЖ нәтижелерін коммерциялау және оларды шаруашылық тәжірибеге кеңінен енгізуге көмек көрсету;

– жаңа шарттарда жоғары әлеуетті сұраныспен, мақсатты нарық өтімділігімен және онда позициялау стратегияларымен сипатталатын келешегі бар салаларда негізгі өнімдер жиынтығын анықтау.

Әдебиеттер

1 Государственная Програма форсированного индустриально-инновационного развития РК на 2010-2014 гг., утвержденная Указом Президента РК от 19 марта 2010 г. №958.

2 Межотраслевой план научно-технологического развития страны до 2020 г., утвержденный постановлением Правительства РК от 30 ноября 2010 г. № 1291.

References

1 The State Program of Forced Kazakhstan industrial-innovative development for 2010-2014., Approved by Presidential Decree of March 19, 2010 №958.

2 Intersectoral plan of scientific and technological development of the country till 2020, approved by Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated November 30, 2010 № 1291.

Ли В.Д.
**Антикризисное управление
экономикой Казахстана
в условиях турбулентности
внешней среды**

В статье рассматриваются особенности антикризисного управления экономикой Казахстана в условиях турбулентности внешней среды. В качестве важных выделены такие факторы, как социально-ответственный бизнес, норма возврата инвестиций, компетентностный подход. Значимость разработки модели стратегического управления в условиях турбулентности обусловлена изменением приоритетов общества, нуждающегося не в количественных, а в качественных характеристиках уровня жизни. Предпринимательская структура получает направление своего развития не только и не столько под воздействием внутренней управляющей системы, но в большей степени под влиянием внешней среды, которую в условиях финансового кризиса целесообразнее назвать турбосредой. Данная среда превращает линейный процесс в турбулентный, протекающий с множеством вероятностных траекторий развития. Сегодня отечественная экономика вновь вступает в период экономической турбулентности, а значит, вновь становятся актуальными вопросы антикризисного управления, его методологического и инструментального развития. Одновременно поднимается вопрос об антикризисной реструктуризации как в теоритическом понятии, так и в практической деятельности в отношении отдельных организаций.

Ключевые слова: антикризис, управление, экономика, турбулентности внешней среды, норма возврата инвестиций, предпринимательские структуры, стратегическое управление, турбулентность.

Lee V.D.
**Crisis management of the
economy of Kazakhstan in
conditions of turbulence of the
environment**

The article discusses the features of anti-crisis management of the economy of Kazakhstan in conditions of turbulence of the environment. As highlighted in the important factors such as socially responsible business, the rate of return on investment, the competence approach. The importance of developing a model of strategic management in the conditions of turbulence due to the change of priorities of society, does not require quantitative and qualitative characteristics of the standard of living. The business structure gets its direction of development is not only and not so much under the influence of the internal control system, but to a greater extent under the influence of the environment, which in conditions of financial crisis it is more expedient to call turbosredoy. This environment makes the linear process in a turbulent, flowing with a lot of probability trajectories of development. Today, the domestic economy is once again entering a period of economic turbulence, and thus once again become relevant issues of crisis management, its methodological and instrumental development. At the same time, rising in the question of the anti-crisis restructuring as a concept in theory and practice both for individual organizations.

Key words: anticrisis, management, economics, the turbulence of the environment, the rate of return on investment, business structure, strategic management, turbulence.

Ли В.Д.
**Сыртқы ортаның турбуленттігі
жағдайында Қазақстан
экономикасын дағдарысқа
қарсы басқару**

Мақалада сыртқы ортаның турбуленттігі жағдайында Қазақстан экономикасын дағдарысқа қарсы басқару ерекшеліктері қарастырылады. Маңызды факторлар ретінде әлеуметтік жауапкершілігі бар бизнес, инвестициялардың қайтарылу нормасы, біліктілік тәсілдеме анықталған. Турбуленттілік жағдайында стратегиялық басқару моделін жасаудың маңыздылығы өмір сүру деңгейінің сандық емес, сапалық мінездемесін қажет ететін қоғамның басымдықтарының өзгеруімен шартталған. Кәсіпкерлік құрылым өзінің даму бағытын тек ішкі басқару жүйесінің әсерінен емес, қаржылық дағдарыс кезінде турбоорта деп аталатын сыртқы ортаның әсерінен алады. Бұл орта сызықтық процесті көп ықтималды даму траекторияларымен көрінетін турбуленттікке айналдырады. Бүгінде отандық экономика экономикалық турбуленттілік кезеңіне қайта түсті, яғни қайтадан дағдарысқа қарсы басқару, оның методологиялық және инструменталды дамуы мәселелері өзекті болуда. Дағдарысқа қарсы қайта құрылымдау мәселесі теориялық түсінік және жеке ұйымдарға қатысты практикалық қызмет ретінде бірге туындайды.

Түйін сөздер: дағдарысқа қарсы, басқару, экономика, сыртқы ортаның турбуленттігі, инвестициялардың қайтарылу нормасы, кәсіпкерлік құрылымдар, стратегиялық басқару, турбуленттілік.

**АНТИКРИЗИСНОЕ
УПРАВЛЕНИЕ
ЭКОНОМИКОЙ
КАЗАХСТАНА
В УСЛОВИЯХ
ТУРБУЛЕНТНОСТИ
ВНЕШНЕЙ СРЕДЫ**

В последние десятилетия бурный экономический рост Казахстана в значительной степени поддерживался его богатыми природными ресурсами, в особенности запасами углеводородного сырья. Однако для поддержания такого роста и в долгосрочной перспективе требуется диверсификация и развитие ненефтяных секторов экономики.

Наряду с сильными сторонами у Казахстана имеется ряд потенциальных ограничивающих факторов, требующих устранения. Без принятия необходимых мер негативный эффект от обнаруженных ограничений, предположительно, усилится и станет препятствием на пути развития страны.

Существенным недостатком является доминирование в структуре производства капиталоемких сырьевых отраслей. В изменении объемов несырьевого экспорта наблюдается отрицательная динамика. Доля минеральных ресурсов в казахстанском экспорте возросла с 67% в 2000 году до 78% в 2012 году. В 2012 году на горнодобывающий сектор приходилось 17,5% ВВП, а на обрабатывающую промышленность – 11,3% ВВП.

Уровень развития наукоемких отраслей остается невысоким, в первую очередь, из-за низкой конкурентоспособности обрабатывающего сектора, в том числе из-за ограниченности притока ПИИ в несырьевые сектора экономики, слабости технологического трансферта, недостаточной эффективности функционирования специальных экономических зон и технопарков.

Сохраняется риск развития «голландской болезни», особенно в связи с освоением месторождения Кашаган, что приведет к дальнейшему росту доли минеральных ресурсов в экспорте, повышению давления на обменный курс и дальнейшему снижению конкурентоспособности обрабатывающего сектора, сельского хозяйства и сектора услуг.

Казахстан значительно отстает от развитых стран по производительности труда, капитала и энергоресурсов. Например, в сравнении с Канадой производительность труда в сельском хозяйстве ниже в 10 раз, в горнодобывающей отрасли – 2,5 раза, в обрабатывающей промышленности – 2 раза, в инфраструктуре и сфере услуг – почти в 3 раза. В сравнении с Канадой произво-

дительность капитала в сельском хозяйстве ниже в 1,3 раза, в горнодобывающей отрасли – 2,5 раза, в обрабатывающей промышленности – 7,8 раз, в инфраструктуре – 4,4 раза и в сфере услуг – 1,7 раза. Производительность энергоресурсов также существенно отстает от уровня Канады. В 2012 году энергоемкость в Казахстане составила 0,4 тонн условного топлива на 1000 долл. США ВВП, в Канаде – 0,2 тонн условного топлива на 1000 долл. США ВВП.

Высокий уровень энергоемкости также является отличительной характеристикой действующей инфраструктуры, основанной на устаревших «грязных» технологиях (в частности, в сфере производства энергии и транспортном секторе). Это, в свою очередь, негативно сказывается на уровне загрязнения окружающей среды. Кроме того, износ транспортной инфраструктуры приводит к значительному повышению издержек, а недостаточный уровень развития региональной инфраструктуры – к общему снижению уровня жизни населения.

Малая численность населения территориально удаленных друг от друга областных центров в долгосрочной перспективе также может стать серьезным препятствием для экономического развития. Низкая общая плотность населения в Казахстане усугубляется недостаточным уровнем урбанизации. К 2050 году данный показатель, по прогнозам экспертов, возрастет до 63–64%, что по-прежнему будет ниже среднемирового уровня.

Кроме того, наблюдается неравный доступ к коммунальным и государственным услугам как между регионами, так и в разрезе «город-село». Если в сфере водоснабжения между городскими и сельскими территориями существует двукратный разрыв, то разница по доступу к услугам канализации и центрального отопления составляет, соответственно, 7 и 22 раза.

Доля сельского населения, имеющего доходы ниже прожиточного минимума, в 2012 году в среднем по республике более чем в три раза превышала долю такого населения в городах (6,1% против 1,9%). Данный разрыв особенно высок в Атырауской (в 8 раз), Карагандинской (в 6,5 раз) и Мангистауской областях (в 5 раз).

В сфере развития человеческого капитала ограничивающим фактором является нехватка квалифицированных кадров, обусловленная рядом недостатков на всех этапах сферы образования. Из-за отсутствия связи работодателей и организаций образования не обеспечено соответствие содержания программ обучения потребностям рынка.

Происходит незначительное увеличение занятости в сфере науки. В настоящее время на 10 000 человек экономически активного населения приходится 21 исследователь, что в 4,5 раза меньше, чем в развитых странах. Позиции Казахстана в международных рейтингах указывают на невысокое качество научно-исследовательских кадров и институтов, слабую связь между бизнесом и исследовательскими кругами.

В сфере институционального развития сохраняются проблемы, связанные с соблюдением принципа верховенства права, обеспечением независимости судебной системы и распространением коррупции. Деятельность государственного аппарата остается недостаточно эффективной и прозрачной.

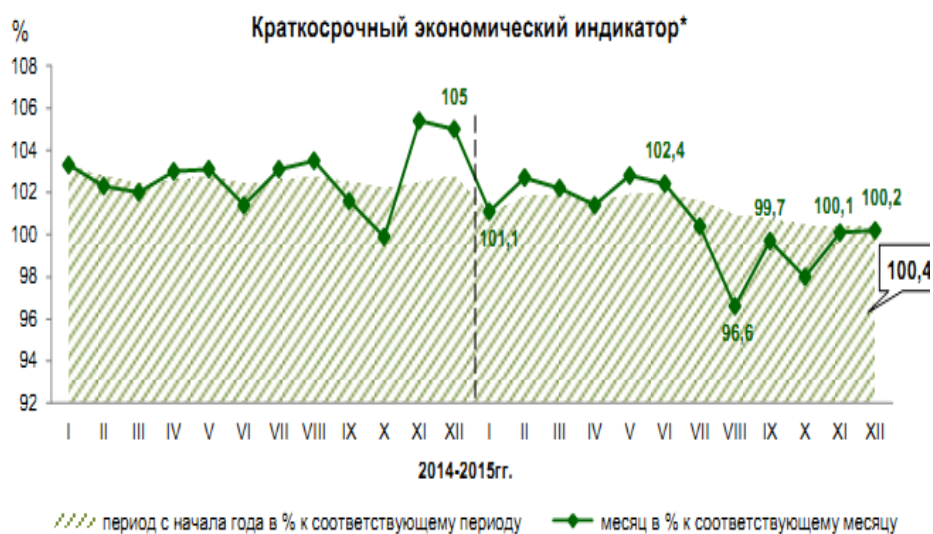
Обеспечение местного содержания в товарах, работах и услугах также является одним из сдерживающих факторов развития конкуренции в стране. В ряде секторов экономики присутствуют ограничения для входа иностранных компаний.

Ограничены и нуждаются в улучшении условия для развития потенциала и ведения малого и среднего бизнеса. На сегодняшний день только 5% казахстанских компаний осуществляют экспорт. Существует проблема с доступом малых и средних предприятий к финансированию, в особенности долгосрочному кредитованию.

При этом Казахстан, как и любая другая страна мира, будет сталкиваться как с внутренними, так и с внешними вызовами, которые необходимо учитывать при разработке приоритетных направлений развития страны.

В 2015 г. темпы роста экономики продолжили снижение. За январь-декабрь 2015г. краткосрочный экономический индикатор замедлился до 100,4% по отношению к соответствующему периоду предыдущего года. Замедление роста краткосрочного экономического индикатора связано со снижением объемов производства в промышленности, в том числе в горнодобывающей отрасли, и в транспорте.

Мировая экономика остается уязвимой, вследствие чего, в краткосрочной перспективе может произойти замедление экономического развития в основных странах-партнерах Казахстана – России, Китае, Европейском Союзе, США и Японии. В долгосрочной перспективе могут снизиться цены на энергоресурсы, а абсолютно новые технологические инновации могут изменить направления развития мировой экономики.

*Индикатор характеризует тенденции развития экономики и базируется на изменении индексов выпуска по базовым отраслям: сельское хозяйство, промышленность, строительство, торговля, транспорт и связь. Доля этих отраслей в объеме ВВП составляет 67-68%.

Диаграмма 1

В зависимости от того, в каком направлении будет развиваться глобализация (дальнейшее углубление или замедление), всем странам, включая Казахстан, необходимо будет скорректировать свою торговую политику. Если процессы глобализации усилятся, то Казахстану следует форсировать интегрирование в потоки мировой торговли.

Замедление глобализации не окажет существенного влияния на Казахстан в среднесрочной перспективе. Однако в долгосрочной перспективе замедление процесса глобализации может привести к снижению объемов привлекаемых иностранных инвестиций, трансферта технологий и сокращению товарооборота.

Ослабление глобализации будет способствовать усилению региональных интеграционных процессов, в частности, укреплению связей с Китаем и Россией.

По большинству доступных экспертных оценок, в среднесрочной перспективе положительные факторы будут перевешивать отрицательные, в то время как в долгосрочной перспективе возможно усиление негативного влияния глобальных тенденций. Это обуславливает наличие «окна возможностей» в течение 15-20 лет, которое позволит Казахстану совершить качественный рывок в развитии и создать устойчивую и гибкую экономику, необходимую для реагирования на глобальные вызовы в долгосрочной перспективе.

Характеристиками новой экономики должны стать увеличение вклада наукоемких видов производства, высокое качество институциональной среды и конкурентоспособность человеческого капитала.

В январе-декабре 2015 г. темпы роста экономики не изменились за счет продолжения роста в обрабатывающей отрасли, сельском хозяйстве, строительстве и связи.

Показатели внешнеторгового оборота: объемы экспорта и импорта формируются с отставанием на один месяц. В этой связи, данные в таблице приведены за январь-ноябрь 2015 г. к январю-ноябрю 2014 г. в % в левом столбце и за январь-октябрь 2015 г. к январю-октябрю 2014 г. в % в правом столбце.

Ключевым двигателем модернизации экономики и формирования наукоемкой модели развития станет человеческий капитал страны. Казахстан будет обладать высококвалифицированными, профессиональными трудовыми ресурсами, высоким научным и творческим потенциалом.

Опережающее развитие человеческого капитала и его становление главным драйвером массового создания инноваций предполагает расширение возможностей для самореализации, творческого развития и высокопроизводительного труда человека путем развития сфер образования и науки, системы социальной защиты, сферы здравоохранения.

Позитивные процессы

№пп	январь-декабрь 2015г. в % к январю-декабрю 2014г.	Факторы	Справочно: январь-ноябрь 2015г. в % к январю-ноябрю 2014г.
1. ВВП (отчетные данные за январь-сентябрь 2015г.)	101,2*	продолжение роста в обрабатывающей промышленности, сельском хозяйстве, строительстве и связи*	
2. Обрабатывающая отрасль	100,2	увеличение объемов производства в металлургической промышленности	100,3
3. Сельское хозяйство	104,4	увеличение выпуска продукции животноводства и растениеводства	103,0
4. Строительство	104,3	увеличение объемов строительно-монтажных работ	104,1
5. Связь	100,6	рост объема услуг сети Интернет и прочих телекоммуникационных услуг	101,2
6. Инвестиции в основной капитал	103,7	увеличение финансирования основного капитала за счет собственных средств	103,9

* - Данные представлены за январь-сентябрь 2015 года

Негативные изменения

В январе-декабре 2015 г. в сфере промышленности отмечалось снижение за счет горнодобывающей отрасли. Снижение как экспорта, так и импорта обусловило сокращение внешнеторгового оборота.

№пп	январь-декабрь 2015г. в % к январю-декабрю 2014г.	Факторы	Справочно: январь-ноябрь 2015г. в % к январю-ноябрю 2014г.
7. Промышленность	98,4	снижение объемов производства в горнодобывающей отрасли	98,5
7-1. Горнодобывающая отрасль	97,5	снижение добычи сырой нефти и металлических руд	97,6
8. Торговля (розничный товарооборот)	99,6	снижение розничной реализации товаров торгующими предприятиями	100,3
9. Транспорт (грузооборот)	92,5	уменьшение грузооборота на железнодорожном транспорте	92,6
10. Инфляция	106,6	увеличение уровня цен на все группы товаров и услуг	106,0
11. Внешнеторговый оборот*	63,1	снижение как экспорта, так и импорта	63,6
11-1. Внешнеторговый оборот: экспорт*	57,6	сокращение экспортных поступлений по минеральным продуктам, в том числе по топливно-энергетическим товарам	57,5
11-2. Внешнеторговый оборот: импорт*	74,3	снижение импорта машин и оборудования	76,2

За январь-сентябрь 2015 г. ВВП вырос на 1,2%. По отчетным данным, ВВП за январь-сентябрь 2015 г. составил 27,82 трлн.тенге, увеличившись в реальном выражении на 1,2% по сравнению с соответствующим периодом 2014 г.

Производство товаров выросло на 0,5%, а услуг – на 2,4%. По сравнению с аналогичным периодом 2014 г., рост производства услуг замедлился на 3%, при этом доля производства услуг в структуре ВВП выросла до 56,5% (диаграмма 2).

Значение дефлятора ВВП методом производства за 3 квартала 2015 года составляет 98,9 (2014 год 105,6): производство товаров – 97,6, производство услуг – 107,0 (по итогам 2014 года – 106,8 и 107,5 соответственно).

По итогам 3-х кварталов 2015 г. положительный вклад в рост ВВП внесли отрасли сельского хозяйства, строительства и сектора услуг. Негативное влияние оказало сокращение объемов промышленного производства.

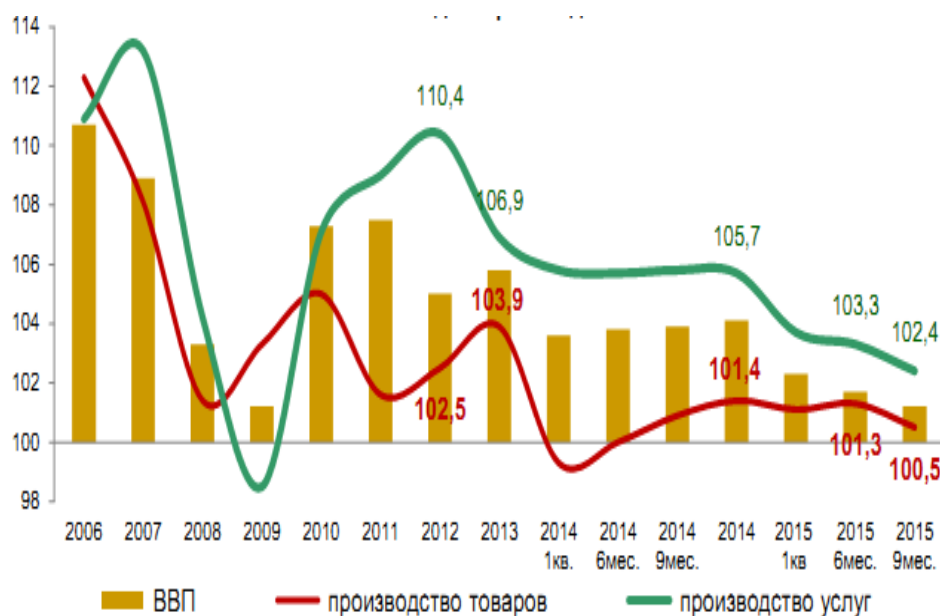

Диаграмма 2

Повышение производительности труда, капитала и энергоресурсов станет движущей идеей модернизации всей экономики. Это относится ко всем секторам экономики. Будет разработана национальная система мониторинга производительности для всех отраслей экономики в соответствии с мировыми «бенчмарками».

Необходимо принять меры по стимулированию роста производительности в частном секторе, внедрению передовых инструментов «бережливого производства».

В целях повышения эффективности деятельности квазигосударственного сектора следует установить четкие цели по показателям производительности, в том числе рентабельности, прибыли на инвестированный капитал и дивидендам.

В рамках программ по повышению занятости планируется обеспечить условия для пере-

хода трудовых ресурсов из низкопроизводительных в более высокодоходные и перспективные сферы трудовой деятельности.

По существующим прогнозам, цель по вхождению Казахстана в число 30-ти самых развитых стран мира может быть достигнута. Для этого стране предстоит принять ключевые решения о направлениях использования природных и человеческих ресурсов, капитала, совершенствования институциональной среды и территориального развития.

В краткосрочной и среднесрочной перспективе основными драйверами роста могут стать инвестиции и освоение новых технологий. Долгосрочный рост производительности будет зависеть от реализации инновационного потенциала и развития наукоемкой экономики.

При этом Казахстану придется адаптироваться к мировым и региональным экономическим

трендам. По прогнозам экспертов, в ближайшие 15-20 лет внешняя среда будет более благоприятной для Казахстана, чем в последующие десятилетия. Отсутствие радикальных инноваций, замедление глобализации, сохранение стабильного спроса на природные ресурсы, ограниченный эффект от изменения климата открывают для страны «окно возможностей» для совершения рывка в развитии.

За это время Казахстан может быстро продвигнуться в достижении цели по вхождению в число 30-ти самых развитых стран мира, при-

ступив к формированию наукоемкой экономики, совершенствованию институциональной среды и укреплению человеческого капитала.

После завершения этого периода решение стратегических задач долгосрочного развития будет затруднено вследствие усиления негативного влияния мировых трендов.

Своевременное использование позитивных возможностей позволит Казахстану гибко реагировать на внешние вызовы и сохранить устойчивость развития и после 2050 года.

Литература

- 1 Указ Президента Республики Казахстан от 17 января 2014 года № 732 «О Концепции по вхождению Казахстана в число 30-ти самых развитых государств мира».
- 2 Стратегический план развития Республики Казахстан до 2020 года.
- 3 Государственная программа индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015-2019 годы.
- 4 Интернет-ресурсы: www.akorda.kz; www.minfin.kz; www.nationalbank.kz; www.government.kz; www.minplan.kz; www.stat.kz

References

- 1 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 17 janvarja 2014 goda № 732 «O Konceptii po vhozhdeniju Kazahstana v chislo 30-ti samyh razvityh gosudarstv mira».
- 2 Strategicheskij plan razvitija Respubliki Kazahstan do 2020 goda.
- 3 Gosudarstvennaja programma industrial'no-innovacionnogo razvitija Respubliki Kazahstan na 2015-2019 gody.
- 4 Internet-resursy: www.akorda.kz; www.minfin.kz; www.nationalbank.kz; www.government.kz; www.minplan.kz; www.stat.kz

Матаев Т.М.

**Содержание и формы
внедрения методов
государственно-частного
партнерства
в инфраструктурной отрасли
(на примере Республики
Казахстан)**

В статье рассмотрена роль инфраструктурных отраслей Республики Казахстан и определены задачи в направлении их модернизации и развития. Сделан вывод о том, что актуальной задачей в направлении модернизации и развития инфраструктурных отраслей Республики Казахстан является поиск источников финансирования строительства и функционирования объектов инфраструктуры. Определены преимущества государственно-частного партнерства для развития инфраструктурных отраслей. На основании анализа инфраструктурного комплекса Республики Казахстан автором определены потенциальные проекты в области государственно-частного партнерства. Систематизированы и классифицированы факторы, сдерживающие развитие государственно-частного партнерства в инфраструктурных отраслях экономики Республики Казахстан. Предложена модель взаимодействия государства и предпринимательских структур в развитии инфраструктурных отраслей экономики Республики Казахстан и определены основные инструменты ее реализации.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, проект, механизм, инфраструктура, отрасль.

Matayev T.M.

**The contents and forms of
public-private partnership
methods in infrastructure branch
(on the example of the Republic
of Kazakhstan)**

The article deals with the role of infrastructure branches of the Republic of Kazakhstan and tasks in the direction of their modernization and development. The conclusion is drawn that an actual task in the direction of modernization and development of infrastructure branches of the Republic of Kazakhstan is search of sources of financing of construction and functioning of infrastructure facilities. Advantages of public-private partnership to development of infrastructure branches are defined. On the basis of the analysis of an infrastructure complex of the Republic of Kazakhstan the author defined potential projects in the field of public-private partnership. The factors constraining development of public-private partnership in infrastructure branches of economy of the Republic of Kazakhstan are systematized and classified. The model of interaction of the state and enterprise structures in development of infrastructure branches of economy of the Republic of Kazakhstan is offered and the main instruments of its realization are defined.

Key words: public-private partnership, project, mechanism, infrastructure, branch.

Матаев Т.М.

**Инфрақұрылымдық салада
мемлекеттік-жекеменшік
әріптестік әдістерін енгізу
мазмұны мен нысандары
(Қазақстан Республикасы
мысалында)**

Мақалада Қазақстан Республикасының инфрақұрылымдық салаларының ролі қаралып, оларды дамыту және жаңғырту бағытындағы міндеттері анықталған. Қазақстан Республикасының инфрақұрылымдық салаларын дамытудағы негізгі мәселе болып, инфрақұрылымды нысандардың жұмыс жасауын және құрылысты қаржыландыру көздерін табу болып отырғаны туралы қорытынды жасалған. Инфрақұрылымды салаларды дамыту үшін мемлекеттік-жекеменшік әріптестіктің үстемділігі анықталды. Қазақстан Республикасының инфрақұрылымдық кешенін талдау негізінде, автор мемлекеттік-жекеменшік әріптестік аясындағы жобаларды белгілеген. Қазақстан Республикасы экономикасының инфрақұрылымдық салаларында мемлекеттік-жекеменшік әріптестікті тежейтін факторлар жүйелендіріліп, жіктелген. Қазақстан Республикасының экономикасының инфрақұрылымдық салаларын дамытуда мемлекет пен кәсіпкерлік құрылымдардың өзарақатынас модельдері ұсынылып, оны іске асырудың негізгі құралдары анықталды.

Түйін сөздер: мемлекеттік-жекеменшік әріптестік, жоба, механизм, инфрақұрылым, сала.

**СОДЕРЖАНИЕ И ФОР-
МЫ ВНЕДРЕНИЯ
МЕТОДОВ
ГОСУДАРСТВЕННО-
ЧАСТНОГО
ПАРТНЕРСТВА В
ИНФРАСТРУКТУРНОЙ
ОТРАСЛИ
(на примере
Республики Казахстан)**

Предпосылкой эффективного функционирования и роста экономики страны является высокий уровень развития ее инфраструктурной отрасли. Расширение и обновление объектов инфраструктуры имеет стратегический характер, поскольку к данной сфере относятся: строительство дорог, образование, здравоохранение, жилищно-коммунальное хозяйство, бытовое обслуживание населения, розничная торговля и общественное питание, пассажирский транспорт, предоставление населению услуг связи.

Важность развития инфраструктурных отраслей Республики Казахстан отмечена в Послании Президента Н. А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства», в котором, в частности, указано, что «принципиально новым должен стать наш подход к развитию инфраструктуры. Инфраструктура должна расширять возможности экономического роста» [3].

Среди целей, поставленных в стратегии Казахстана по вхождению в число тридцати самых развитых государств мира «Казахстан-2050», – страна нуждается в значительном развитии инфраструктурных отраслей.

Инфраструктура, от уровня развития которой зависит эффективность функционирования всех ее элементов и их общего взаимодействия, является одной из самых важных составляющих современного рыночного хозяйства. Актуальность вопроса исследования инфраструктуры обусловлена тем фактом, что процесс ее формирования во многом совпадает с формированием модели рыночной экономики. Н. Н. Внукова отмечает, что существует три этапа формирования рыночной экономики в государстве: формирование целевой установки для определения содержания понятия «рыночная экономика»; оценка ситуации в существующей экономической системе; формирование инфраструктуры [1].

Необходимо отметить, что экономическая категория «инфраструктура» трактуется в специальной литературе неоднозначно. Так, под инфраструктурой в целом понимают комплекс производственных и непроизводственных отраслей, которые обеспечивают условия воспроизведения [2].

По мнению ряда российских экономистов, «при определе-

нии границ инфраструктуры и вычлениении ее из системы общественного производства недопустимо рассматривать инфраструктуру как арифметическую сумму отраслей, которые обслуживают экономику. Только комплекс отраслей и видов деятельности, которые имеют функционально единое назначение и определенные признаки, может считаться инфраструктурой» [4].

Американский экономист П. Розенштейн-Родан включает в инфраструктуру «базовые отрасли экономики (энергетику, транспорт, связь), развитие которых происходит более быстрыми темпами и быстро окупается» [6].

Многообразие мнений о сущности инфраструктуры позволяет сделать вывод о том, что, с одной точки зрения, инфраструктура – это совокупность отраслей и субъектов хозяйствования, а с другой – это совокупность организационных, производственных и социальных функций рынка. Авторы считают, что инфраструктура по своему содержанию имеет ряд объективно присутствующих ей признаков:

- она является результатом развития продуктивных сил общества и процесса производства материальных благ;

- ее содержание определяется внутренним экономическим единством отраслей, которые ее формируют, и видов деятельности;

- она является отображением экономических отношений, которые сформировались на данном этапе развития или для конкретного общества;

- виды деятельности отраслей, формирующие инфраструктуру, обуславливаются теми функциональными назначениями или приоритетами, которые присущи обществу.

При всех положительных сторонах развития инфраструктурных отраслей в Республике Казахстан существенной проблемой является высокая капиталоемкость инфраструктурных объектов. При этом значительная часть инфраструктурных объектов, в частности социальной инфраструктуры, может быть убыточной, а объекты производственной инфраструктуры могут значительное время не выходить на уровень окупаемости, особенно в период обретения в эксплуатацию основных производственных мощностей, построенных на инфраструктурных объектах.

В связи с этим актуальной задачей в направлении модернизации и развития инфраструктурных отраслей Республики Казахстан является поиск источников финансирования строительства и функционирования объектов инфраструк-

туры. Распространенной во всем мире практикой является государственное финансирование строительства инфраструктурных объектов, и использование их государственными организациями. Однако без привлечения средств частных инвесторов обойтись невозможно.

Государственно-частное партнерство (далее – ГЧП) имеет много преимуществ для инфраструктурной отрасли: позволяет дополнительно привлечь ресурсы и технологии, оптимизировать риски, предотвратить возникновение коррупционных факторов. Необходимо обратить внимание и на главное преимущество: с одной стороны, предприятия инфраструктурных отраслей не могут быть приватизированы по причине их стратегической и экономической значимости для государства, с другой – в государственном бюджете нет достаточно средств, которые позволили бы обеспечить надлежащее функционирование данных отраслей. Именно для того, чтобы решить эту дилемму, можно успешно использовать механизм ГЧП.

Внедрение и развитие механизмов ГЧП в развитых странах в первую очередь связано с возникновением потребности в значительных объемах инвестиций для повышения конкурентоспособности экономики в глобальной среде, привлечения ресурсов частного сектора для финансирования инфраструктурных проектов совместно с государством, обеспечения общественными услугами. ГЧП используется преимущественно как инструмент для развития и капиталовложений в различные отрасли инфраструктуры.

Функционирование ГЧП получило определенное распространение и в Республике Казахстан в различных отраслях хозяйства и видах экономической деятельности. В настоящее время проекты ГЧП реализуются в различных сферах национального хозяйства и самое большее распространения они приобрели в инфраструктурных отраслях экономики.

Наибольшее распространение в Республике Казахстан реализация инфраструктурных проектов ГЧП получила в энергетике. Так, по данным Всемирного Банка на долю инфраструктурных проектов в энергетике приходится 27% от общего количества реализованных проектов на основе ГЧП, что выводит энергетику на первое место среди инфраструктурных отраслей (рисунок 1).

На основании анализа инфраструктурного комплекса Республики Казахстан автором определены потенциальные проекты в области ГЧП (таблица 1).

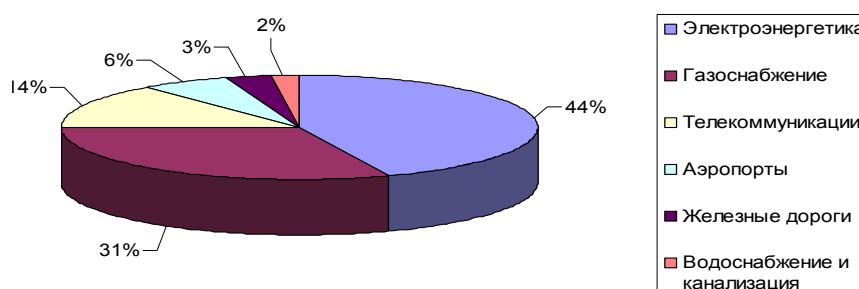

Рисунок 1 – Структура инфраструктурных проектов ГЧП в Республике Казахстан, 1990-2013 гг. [5]

Таблица 1 – Потенциальные инфраструктурные проекты, которые могут быть реализованы в рамках ГЧП в Республике Казахстан

Сектор инфраструктуры	Потенциальные проекты
Энергетика	Передача в частное управление или строительство отдельных участков энергосети, линий электропередач, проекты в области производства электроэнергии, строительства гидро- и ветроэлектростанций, а также вложение инвестиций в рамках ГЧП в соседние страны.
Транспорт	Строительство и эксплуатация аэропорта Кендерли с ВПП; строительство и эксплуатация автовокзала в городе Актау; строительство и эксплуатация ж/д вокзала на станции Мангышлак (Тамак) Мангистауской области; внедрение интеллектуально-транспортной и платежной системы (ИТПС) и эксплуатации автомобильного участка «Астана-Щучинск»; реконструкция автомобильных участков «Ташкент – Шымкент – граница Жамбылской области» на 593-674 км, 674-705 км и 705-806 км; реконструкция и эксплуатация автомобильных участков «Астана-Караганда» 997-1038, 1038-1096, 1096-1142, 1142-1216 км; реконструкция автомобильного участка «Алматы-Капшагай»; реконструкция автомобильного участка «Алматы – Хоргос».
Телекоммуникации	Строительство и управление объектов телекоммуникаций, магистральных линий связи, информационных технологических систем и инфраструктуры баз данных.
Водоснабжение	Создание и управление объектов водоснабжения и очистных сооружений, строительство каналов, дамб, управление водно-энергетическими объектами (путем создания консорциума или самостоятельно) стран Центральной Азии, проект переброски воды из части сибирских рек в центрально-азиатский регион.

Проведенное исследование позволило систематизировать и классифицировать факторы, сдерживающие развитие ГЧП в инфраструктур-

ных отраслях экономики Республики Казахстан по трем группам: организационные, институциональные и экономические (таблица 2).

Таблица 2 – Классификация факторов, сдерживающих развитие ГЧП в инфраструктурных отраслях экономики Республики Казахстан

Группа факторов	Содержание
Организационные	Неразвитость управленческих практик и технологий реализации ГЧП. Недостаточность опыта специалистов как государственных и муниципальных органов исполнительной власти, так и предпринимательских структур для обеспечения работы в форме ГЧП.
Институциональные	Недостаточное развитие институтов защиты интересов и прав сторон в ГЧП. Отсутствие единой правовой основы, терминологии и форм взаимодействия государства и предпринимательских структур.
Экономические	Срок окупаемости предпринимательской деятельности больше, чем в других сферах. Дефицит финансовых ресурсов в региональных бюджетах и у частных компаний.

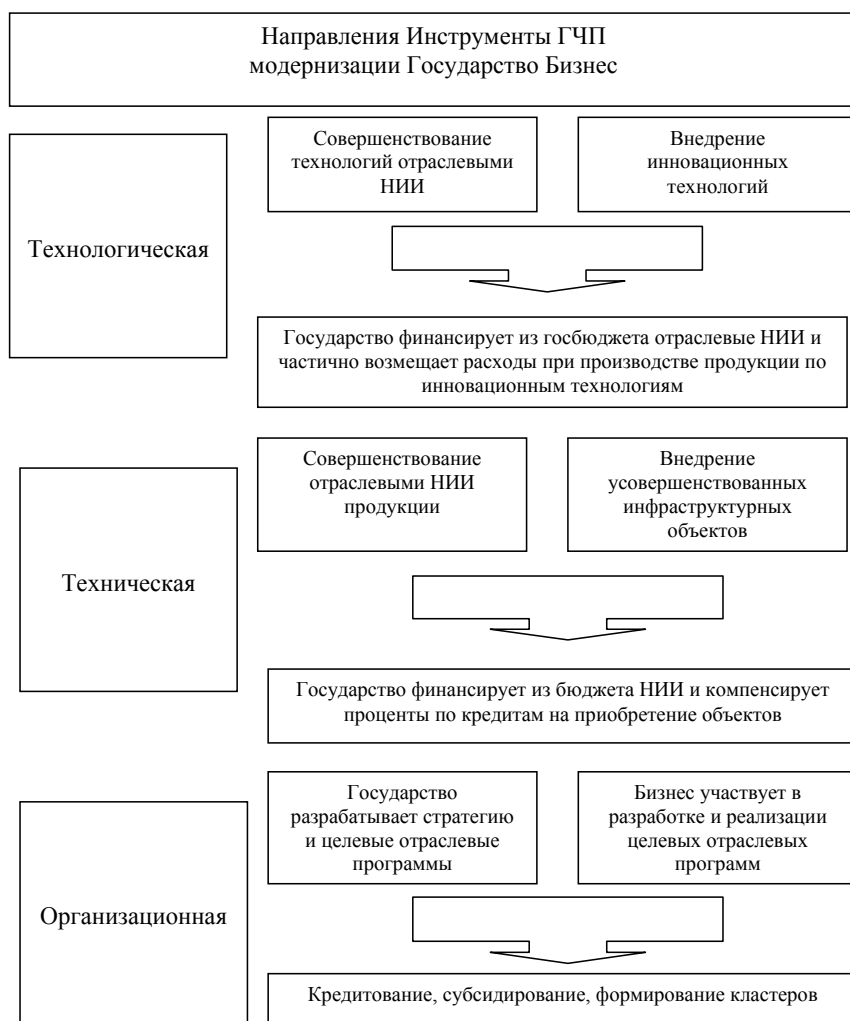

Рисунок 2 – Модель взаимодействия государства и предпринимательских структур в развитии инфраструктурных отраслей экономики Республики Казахстан [составлено автором]

По мнению автора, развитие инфраструктурных отраслей экономики Республики Казахстан необходимо осуществлять по технологическому, техническому и организационно-экономическому направлениям. По каждому направлению целесообразно предусматривать определенные инструменты ГЧП (рисунок 2).

К инструментам ГЧП в рамках технологической и технической модернизации инфраструктурных отраслей экономики Республики Казахстан относятся:

- совершенствование технологий отраслевыми НИИ и внедрение предпринимательскими структурами инновационных технологий производства инфраструктурных объектов;
- совершенствование отраслевыми НИИ продукции и внедрение предпринимательскими

структурами усовершенствованных инфраструктурных объектов.

Инструментами ГЧП в рамках организационной модернизации инфраструктурных отраслей экономики Республики Казахстан являются:

- привлечение денежных средств Казахстанского инвестиционного фонда и Банка развития Казахстана (софинансирование проектов в форме бюджетных субсидий, предоставляемых на конкурсной основе; долгосрочное кредитование и осуществление его организации, консалтинг, гарантии, участие в капитале);
- государственные гарантии (инвестиционный налоговый кредит; предоставление государственных гарантий, муниципальных гарантий; субсидирование отраслей за счет средств областных бюджетов; межбюджетные трансферты в

соответствии с государственными целевыми программами);

– внедрение «контракта жизненного цикла».

Перспективным инструментом ГЧП в рамках организационной модернизации инфраструктурных отраслей экономики Республики Казахстан, по мнению автора, является новый инструмент ГЧП на основе «контракта жизненного цикла» (далее – КЖЦ), который успешно протестирован в европейских странах и наиболее эффективен по сравнению с другими инструментами ГЧП для реализации сложных инфраструктурных проектов, в первую очередь в автомобильном и железнодорожном секторах.

Генератором данного инструмента ГЧП явилось автодорожное строительство, в котором в европейских странах применялись две контрактные формы, которые являются схожими с КЖЦ, исходя из сущности данных механизмов и ключевых прав и обязанностей сторон: 1) DBFO (Design – Build – Finance – Operate – проектирование – строительство – финансирование – эксплуатация / управление) и 2) DBFM (Design – Build – Finance – Maintain – проектирование – строительство – финансирование – обслуживание). Как показывает международный опыт, модель КЖЦ как

контрактная форма взаимодействия государства и предпринимательских структур, с одной стороны, не предусматривает отказа от бюджетного финансирования (что потенциально важно для частого бизнеса), а с другой – позволяет государству при вложении бюджетных средств быть уверенным в эффективности их расходования. Кроме того, указанный механизм предусматривает привлечение частным бизнесом заемного финансирования на этапах к введению объекта в эксплуатацию, что вызывает определенный интерес к данному механизму у государства.

Для государства выгода от КЖЦ очевидна: инфраструктура строится в более сжатые сроки, а бюджетные средства выплачиваются частями. Для частного инвестора мотивация заключается в том, что все сэкономленные на разных этапах реализации проекта средства и все новейшие технологии, которые применялись в строительстве, принадлежат ему.

Необходимо отметить, что рассмотренные инструменты ГЧП в Республике Казахстан находятся в стадии формирования, совершенствования законов и подзаконных актов, которые начинают применяться не только на государственном, но и на региональном уровнях.

Литература

- 1 Внукова Н.Н. Управление развитием услуг предприятий рыночной инфраструктуры (методологический и организационный аспекты) : дисс... д.э.н. / Н. Н. Внуков.– Х., 1999. – 433 с.
- 2 Новый экономический и юридический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. – М. : Институт новой экономики, 2003. – 1088 с.
- 3 Послание Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства». – Астана, 14 декабря 2012 г.
- 4 Федько В. П., Федько Н. Г. Инфраструктура товарного рынка / В. П. Федько, Н. Г. Федько. – Ростов н/Д. : Феникс, 2000. – 512 с.
- 5 Private Participation in Infrastructure (PPI) Project Database [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ppi.worldbank.org>
- 6 Rosenstein-Rodan P. Notes on the Theory of the «Big Push» / P. Rosenstein-Rodan. – N. Y., 1961. – P. 58-72.

References

- 1 Vnukova N.N. Upravlenie razvitiem uslug predpriyatij rynochnoj infrastruktury (metodologicheskij i organizacionnyj aspekty) : diss... d.je.n. / N. N. Vnukov.– Kh., 1999. – 433 p.
- 2 Novyj jekonomicheskij i juridicheskij slovar' / pod red. A. N. Azrilijana. – M. : Institut novoj jekonomiki, 2003. – 1088 p.
- 3 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan N. A. Nazarbaeva narodu Kazahstana «Strategija «Kazahstan-2050»: novyj politicheskij kurs sostojavshegosja gosudarstva». – Astana, 14 dekabnja 2012 g.
- 4 Fed'ko V. P., Fed'ko N. G. Infrastruktura tovarnogo rynka / V. P. Fed'ko, N. G. Fed'ko. – Rostov n/D. : Feniks, 2000. – 512 p.
- 5 Private Participation in Infrastructure (PPI) Project Database [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ppi.worldbank.org>
- 6 Rosenstein-Rodan P. Notes on the Theory of the «Big Push» / P. Rosenstein-Rodan. – N. Y., 1961. – P. 58-72.

Mukhtarova K.S.,
Yesbolganova G.K.

**Features of an enterprise
development strategy based on
innovation**

The article describes the features of an enterprise development strategy by analyzing the terms «strategy», «innovation» and the formation on the basis of strategic planning in enterprises. The necessity of the enterprise's development strategy the formation on the basis of innovations mainly connected with an increase in the level of competitiveness, as evidenced by a brief overview of the evolution of the term «strategy». The content of strategy in enterprises in terms of innovation was described, which is a collection of all the constituent elements of internal processes and relations, aimed at developing a long-term development of a particular enterprise by enhancing the implementation of innovations. Disclosed objects and features of strategic management in terms of development of innovative activity. Article shows statistical data of investment on research and development in the Republic of Kazakhstan. It was understood, that the formation and implementation of innovation strategy determine the activities of the enterprise in the innovative development and allow more successfully solve many problems associated with the development, increase production efficiency and competitiveness.

Key words: innovation strategy, innovation, development strategy, enterprise.

Мухтарова К.С.,
Есболганова Г.К.

**Инновациялық қызмет
негізіндегі кәсіпорындардағы
стратегиялық дамудың
ерекшеліктері**

Мақалада кәсіпорындардың дамуындағы стратегия негіздері «стратегия», «инновации» терминдерін талдау арқылы және соның негізінде кәсіпорындардағы стратегиялық жоспарлау қалыптасатыны айқындалады. «Стратегия» терминіне қысқаша шолу арқылы дәлелденгендей, кәсіпорындардың инновация негізінде дамуындағы стратегия қалыптасуының өзектілігі, бірінші кезекте жоғары деңгейдегі бәсекелестікке байланысты. Жаңашылдықтарды енгізуді белсендендіру арқылы кәсіпорындардың айқындалған ұзақмерзімді дамуын жасау, ішкі үрдістер, байланыстар мен барлық жинақтаушы элементтерден тұратын инновациялық қызметтің даму кезеңіндегі кәсіпорындардың стратегиясының мазмұны айқындалды. Инновациялық қызмет дамуының кезеңіндегі стратегиялық дамудың міндеттері мен ерекшеліктері көрсетілген. Қазақстан Республикасындағы ғылыми зерттеулер және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға салынған қаражаттардың статистикалық мәліметтері келтірілді. Инновациялық стратегияны қалыптастыру мен жүзеге асыру кәсіпорындардың инновациялық даму қызметін анықтайды және өндіріс тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру бойынша көптеген мәселелерді шешуге болатыны жайлы анықталды.

Түйін сөздер: инновация стратегиясы, инновация, даму стратегиясы, кәсіпорын.

Мухтарова К.С.,
Есболганова Г.К.

**Особенность стратегии
развития предприятий
на основе инновационной
деятельности**

В статье раскрываются особенности стратегии развития предприятий посредством анализа терминов «стратегия», «инновации» и формирование на основе этого стратегического планирования на предприятиях. Актуальность формирования стратегии развития на предприятиях, основанной на инновациях, прежде всего, связана с повышением уровнем конкурентоспособности, что доказано через краткий обзор эволюции термина «стратегия». Определенно содержание стратегии предприятия в условиях развития инновационной деятельности, которая представляет собой совокупность всех составляющих элементов, внутренних процессов и связей, направленных на разработку долгосрочного определенного развития предприятия путем активизации внедрения новшеств. Показаны задачи и особенности стратегического управления в условиях развития инновационной деятельности. Представлены статистические данные по вложению средств в научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы в Республике Казахстан. Выявлено, что формирование и реализация инновационной стратегии определяют деятельность предприятия в инновационном развитии и позволяют более успешно решать многие вопросы, связанные с развитием, повышением эффективности производства и конкурентоспособности.

Ключевые слова: инновационная стратегия, инновации, стратегия развития, предприятие.

**FEATURES OF
AN ENTERPRISE
DEVELOPMENT
STRATEGY BASED ON
INNOVATION****Introduction**

The road to success for companies in today's economic environment is more demanding than ever and the capacity of adapting to the rapid changes is compensatory in order to resist on the market. The managers struggle, daily, with increasingly complex problems, caused by fierce competition in the market but also from the rising demands of customers. The reality of current business environment, force managers to think of new ways of dealing with the challenges. The globalization of the economy leads to a fierce competition on the market, fueled by the customer easy access to information and therefore leading to high expectation from the companies. In this context every manager need to adopt some strategy in order to stay on the market [1].

At the same time from the management it is required to create a development strategy and make adjustments to it much faster than it was a few years ago, while the probability of forecasts on which policy decisions are based, should be increased. In such circumstances, enterprises need to improve methods and mechanisms of formation of strategy based on innovations [2]. However, during transition period to the path of innovative development traditional methods of strategic management no longer meet the new requirements and are not in a position to contribute to effective work. Well-known specialist in the field of management P. Drucker points out that the company, which is not updated, inevitably ages and breaks down [3]. Crucial importance in the organization of an effective strategic management of the enterprise is the formation of a strategy that focuses managers on the problem solving in a situation of rapidly changing conditions [4].

Literature overview. Investigation of formation of innovative development strategy requires the study of such basic concepts as strategy and innovation. In the book «Strategy and Structure: Chapters from the history of American industrial enterprise» A. Chandler stressed out that the strategy should « the determination of the basic long-term goals and objectives of an enterprise, and the adoption of courses of action and the allocation of resources for carrying out these goals» [5].

Then Kenneth Andrews, a professor at Harvard University, has published a book «The concept of corporate strategy» in 1971, and then was issued an updated edition in 1980, where the definition of strategy was given as «the pattern of decisions in a company that determines and reveals its objectives, purposes or goals, produces the principal policies and plans for achieving those goals, and defines the range of businesses the company is to pursue, the kind of economic and human organization it is or intends to be, and the nature of the economic and non-economic contribution it intends to make to its shareholders, employees, customers, and communities» [6]. Andrews also draws a distinction between «corporate strategy,» which determines the businesses in which a company will compete, and «business strategy,» which defines the basis of competition for a given business. Strategy as the basis for the competition brings us to another Harvard Business School professor Michael Porter, who became well-known after the publication of his book in 1980, «Competitive Strategy». Porter defines competitive strategy as «enhanced formula of how the business has to compete, what goals it should have, and what policies are needed to meet these goals»[7]. Here it can be seen that in contrast to the definition of Andrews, Porter's definition of strategy is much narrower and focused, as connected with the basis of competition. In his works, M. Porter underlines that the main strategy of the problem - is a choice and maintenance of «winning» position in the market environment (Porter, 1985). «The strategy of the company as a competitive position» From this perspective, the main purpose of the company strategy is to find and use the competitive advantages of the company. The development of a market economy with a constant increase in competition has fixed this line as a major development strategy [2].

Benjamin B. Trego and John W. Zimmerman defined strategy as «the framework which guides those choices that determine the nature and direction of an organization»[8].

In 1994, Henry Mintzberg, professor of management at McGill University, reviewed the whole process of strategic planning in relation to the problem in his book «The Rise and Fall of Strategic Planning.» Mintzberg argues that the concept of the strategy actually has several meanings, all of which were useful. He indicated that strategy is a plan, a pattern, a position, a perspective and, in a footnote, he indicated that it can also be a ploy, a maneuver intended to outwit a competitor. A more recent entry appears in Strategic Planning for Public and Nonprofit Organizations, published in 1996 by John

Bryson, where strategy was defined as «a pattern of purposes, policies, programs, actions, decisions, or resource allocations that define what an organization is, what it does, and why it does it» [9].

The classics of management theory Michael Albert, Franklin Khedouri, Michael H. Mescon say that «the main task of strategic planning, which is an element of strategic decision, is to ensure that innovations and changes in the organization are sufficient.»

The purpose of the article is to reveal the process formation of strategy, so let us make an overview of different definitions and interpretations of the category «innovation» in the literature.

In economic literature there is no common approach to the definition of «innovation» yet. Historically, the formation of the theoretical foundations of the study of innovation began in the early XX century, one of founders is the Austrian economist Joseph Schumpeter [10].

He wrote about the innovation processes as new combinations, which are formed as a result of reorganization of production through the use of new technology, the emergence of new raw materials, the introduction of new products, the emergence of new markets [11].

B. Santo explains innovation as «social, technological and economic process through which the practical use of the ideas and inventions leads to the creation of the best features of the products, technologies, and if it is guided by economic gain, income, its appearance on the market may bring additional income ...» [12]. O'Sullivan (2000) stated that «Innovation is the process through which productive resources are developed and utilized to generate higher quality and/or lower cost products than had previously been available». Edison said that innovation «is more than simply coming up with good ideas: it is the process of growing them into practical use» (Bessant & Tidd, 2009).

Alignment. After analyzing different points of view of scholars on the basic directions of development of strategy and definition of innovation, it is become clear that innovation plays a major role in shaping the strategy. This is due to the fact that the winner of the competition is the one who builds its activities mainly on the basis of an innovative approach and the main purpose of the strategic plan aims to develop new products and services, technology, access to new markets. In accordance with this, the strategy of the enterprise in the conditions of development of innovative activity is one of the main.

The content of enterprise strategy in terms of innovation, is a combination of all the constituent ele-

ments of internal processes and connections, aimed at creation of a long-term development of enterprise by enhancing the implementation of innovations. Enterprise strategy with innovation activity reflects a structured set of interrelated provisions, including institutional, economic, organizational, legal, informational and analytical aspects.

Thus, the strategy of the enterprise in the conditions of development of innovative activity - it is a single highly integrated system of interconnected components and elements that determine the direction of the effective development of the organization.

Strategic management objectives in terms of innovation are

- identifying areas of enterprise development,
- implementation of a single innovation policy,
- Definition of the strategic functions of business units engaged in the development and implementation of innovative plans and programs,
- Development of directions and order out of the crisis caused by the introduction of failed innovative projects

Features of strategy of the enterprise in the conditions of development of innovative activity are

- 1) focus on the long term;
- 2) coordination of innovation, marketing and manufacturing activities in the development of strategy;
- 3) the pursuit of a high level of organizational culture and motivation of participants in the process of strategic management,
- 4) focus on the supplying of of internal and external competitive advantages
- 5) focus on increase of efficiency of the enterprise's innovative activity

Strategic management of the enterprise through the use of the capacity for self-organization based on the teaching and self-study if staff, coordination of interests of various groups and the delegation of authority, as well as disclose the existing potential of the enterprise, including the most complete realization of creative abilities of employees and creation of a strong organizational culture.

In order to increase number of effective domestic enterprises is necessary to actively and widely develop management approaches focused on recognition, deployment and support of self-organizing tendencies. The main principles of formation of innovative strategy is a system of measures, a synergistic effect of socio-economic activities, the permanence of the innovation process. At the same time the process of innovation in our understanding - is a dynamic, probabilistic, cyclical

process aimed at realization of the intellectual capital in the sphere of production through the implementation of innovation in the market as a highly competitive product.

The starting point of formation of strategy of innovative development is the analysis of the state of the environment. It aims to identify opportunities and threats in the macro- and microeconomic environment. Incentives of innovation activity are both external factors and internal problems of the company (equipment wear, high energy costs, lack of capacity). External stimulus of innovation mainly is to fight in the market of final products for the consumer. In the domestic market, intense competition experience business entities that produce import-substituting products. Export orientation is also a powerful factor for innovation, as the company has to promote their products on the world market with highly competitive [13].

The innovation strategy should provide purposeful activity for managers to improve the effectiveness of the innovation process. The innovative strategy involves association within the framework of management of the corporation of all elements of the system: Science - Technology - Production - Consumption, which provides for the establishment of conditions for stimulating research and innovation activity on the basis of feedback in the innovation process. Effective implementation of innovative strategies demonstrate Japanese corporations, as well as high-tech companies in other countries. M. Aoki, analyzing the innovation process in the Japanese firm, notes that it is characterized by a whole system of feedback [14].

In the frame of the program of industrial-innovative development of Kazakhstan for 2015 - 2019 years, the government has taken a number of measures to create a system of innovative enterprises and to enhance them. As a result of the reforms after the implementation of SPAID share of innovation active enterprises increased from 4% to 7.6%, increased business expenditure on technological innovation by 3 times (from 113.5 to 326 billion tenge), similarly increased volume of innovation products (with 111.5 to 379 billion tenge). According to «Innovation» the factor of Global Competitiveness Index of the World Economic Forum, Kazakhstan has improved the rating and took the 79th place, according to the research «Global Technology Revolution 2020», which is predicts development of science and technology in the world in the next decade and a half Kazakhstan's positions is 85, however, overall it is among the countries whose scientific and technological potential is measured by negative values (-0.38).

The Republic of Kazakhstan for implementation of innovative solutions needs to attract considerable investment. In 2015, domestic expenditure on research and development activities increased by 4.5% compared to last year and amounted to 69 302.9 million KZT in Kazakhstan at the expense of borrowed funds on R & D was financed by - 63.4% at their own expense - 36.6%. The share of costs for applied research in the total volume of internal costs amounted to 53.3%, basic research - 22,9% and experimental development - 23.8%.

Statistical research of innovation activity in Kazakhstan showed that in 2014 a number of innovation active enterprises was 1940, which is above the level of 2013 by 8.5%. The most active are the innovative manufacturing industries. The volume of innovative products and services increased by 0.4% compared with 2013 and totaled 580 386.0 million tenge, from which products were sold in the amount of 525 924,9 million tenge. The volume of innovative products delivered for export amounted to 177 435.6 million tenge.

Despite considerable scale of undertaken in recent years to support innovative activity measures key issues remain:

- 1) insufficient stimulation of transfer of advanced technologies;
- 2) the ineffectiveness of mechanisms to address and search of priority technological problems of enterprises and businesses;
- 3) low level of business responsiveness to technological innovation;

- 4) lack of technical and managerial skills;
- 5) lack of development of innovative technologies in the educational system;
- 6) inadequate system for monitoring the implementation of innovative projects [15].

Conclusion

Development and implementation of innovative strategies determine the activity of the enterprise in the innovative development and allow more successfully solve many problems associated with the development, increase production efficiency and competitiveness. The process of formation and implementation of innovative enterprise development strategy should be based on the principles that define the objectives, direction, development methods, planning and implementation of innovative activity of the corporation, and shall be implemented on the principles and methods of strategic behavior.

The process of formation and implementation of innovation strategy includes the development of corporate system of long-term objectives of innovation and selection of the most effective ways to implement them. However, we must bear in mind that innovation corporation includes different areas of corporate strategic choices, so the formation and implementation of innovation strategy requires a systematic approach that allows for a coherent and coordinated activities of all divisions of the corporation and has a synergistic effect.

References

- 1 Maiera D., Vadastreanu A.M, Keppler T., Eidenmuller T., Maier A. Innovation as a part of an existing integrated management system// *Procedia Economics and Finance* 26 (2015) 1060 – 1067 4th World Conference on Business, Economics and Management, WCBEM, p. 1061-1067
- 2 Khrustalev B.B., Demyanova V.S. Theoretical and methodical bases of formation of the company's development strategy // *Economy and management of national economy (in construction)*, 2012, No 2 (20) p. 261-266
- 3 Drucker, PF *Management Challenges in the XXI century*. Text // PF Drucker. – M.: Williams, 2000. – 272 p.
- 4 P. Drucker *Management Text* / P. Drucker, J.A. Makyarello. – M.: Science, Unity, 2010. – 486 p.
- 5 Chandler, Alfred D. *Strategy and Structure: Chapters in the History of the American Industrial Enterprise* / Alfred D. Chandler. – Cambridge, MA: MIT Press. 1962. – P. 13.
- 6 Kenneth R. Andrews, *The Concept of Corporate Strategy*, rev. edn., copyright (c) by Richard D. Irwin, Inc., 1980
- 7 *Competitive Strategy* (1986). Michael Porter. Harvard Business School Press.
- 8 Tregoe, Benjamin and John Zimmerman (1980). *Top Management Strategy*. Simon and Schuster
- 9 Fred Nickols *Strategy, strategic management, strategic planning and strategic thinking* // www.nickols.us/bookreviews.html
- 10 Dorzhieva E.L. *Development and implementation of innovative strategies of industrial development corporations* - Thesis for the degree of Candidate of Economic Sciences, Irkutsk – 2014
- 11 Balabanov I.T. *Innovation Management [Text]*. – SPb.: Publisher Peter, 2001. – 304 p.
- 11 Santo B. *Innovation as a means of economic development* / R.B. Santo; transl. by B.V. Sazonov. – M.: Progress, 1990.
- 12 Trifilova A.A. *Evaluating the effectiveness of innovative development of enterprises: Monograph*. – M.: Finance and Statistics, 2005. – 304 p.

13 Avdasheva S. Effect of competition and antitrust regulation in the processes of economic modernization in Russia. Bureau of Economic Analysis [Text] S.Avdasheva, V. Tambovtsev. – Moscow, 2005

14 State program of industrial innovative development of Kazakhstan for 2015 - 2019

Литература

1 Maiera D., Vadastreanu A.M, Keppler T., Eidenmuller T., Maier A. Innovation as a part of an existing integrated management system// Procedia Economics and Finance 26 (2015) 1060 – 1067 4th World Conference on Business, Economics and Management, WCBEM. – P. 1061-1067

2 Хрусталеv Б.Б., Демьянова В.С. Теоретические и методические основы формирования стратегии развития предприятия // Экономика и управление народным хозяйством (в строительстве) 2012, No 2 (20). – С. 261-266

3 Друкер П.Ф. Задачи менеджмента в XXI в. Текст / П.Ф. Друкер. – М.: Вильямс, 2000. – 272 с.

4 Друкер П. Менеджмент Текст / П. Друкер, Дж.А. Макьярелло. – М.: Наука, Юнити, 2010. – 486 с.

5 Chandler, Alfred D. Strategy and Structure: Chapters in the History of the American Industrial Enterprise / Alfred D. Chandler. – Cambridge, MA: MIT Press. 1962. – P. 13.

6 Kenneth R. Andrews, The Concept of Corporate Strategy, rev. edn., copyright (c) by Richard D. Irwin, Inc., 1980

7 Competitive Strategy (1986). Michael Porter. Harvard Business School Press.

8 Tregoe, Benjamin and John Zimmerman (1980). Top Management Strategy. Simon and Schuster

9 Fred Nickols Strategy, strategic management, strategic planning and strategic thinking // www.nickols.us/bookreviews.html

10 Доржиева Э. Л. Формирование и реализация инновационной стратегии развития промышленных корпораций - диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – Иркутск, 2014.

11 Балабанов И.Т. Инновационный менеджмент [Текст]/. – СПб.: Издательство Питер, 2001. – 304 с.

12 Santo V. Innovation as a means of economic development / R.V. Santo; transl. by B.V. Sazonov. – М.: Progress, 1990.

13 Трифилова А.А. Оценка эффективности инновационного развития предприятия: монография / А.А. Трифилова. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 304 с.

14 Авдашева С. Влияние конкуренции и антимонопольного регулирования на процессы экономической модернизации в России. Бюро экономического анализа [Текст] С.Авдашева, В. Тамбовцев. – М.: Теис, 2005.

15 Государственная программа индустриально инновационного развития Республики Казахстан на 2015 – 2019 годы.

Сағиева Р.К.,
Қадырханова Ж.М.

**Эволюция развития теории
«зеленой» экономики: анализ
теоретических подходов**

В данной статье исследуется история развития мировой проблемы охраны окружающей среды, условно подразделенной на несколько этапов, каждый из которых характеризуется определенным пониманием взаимосвязей между экологией и экономикой. Рассмотрены исторические периоды становления устойчивого развития и «зеленой» экономики. Представлена хронологическая сводка каждого из этапов. Даны различные интерпретации понятий «устойчивое развитие» и «зеленая экономика». Концепция «зеленой» экономики остается достаточно дискуссионной, но ее идеи принимаются все большим количеством стран и регионов. Рассмотрены основные принципы перехода к «зеленой» экономике в Казахстане. «Зеленая» экономика – это новый глобальный курс инновационного антикризисного развития для мировой экономики, который предполагает реальные улучшения в сфере устойчивого благосостояния людей. Он направлен на строительство новейшей инфраструктуры и повышение комфортности проживания, предполагает массовое воспроизводство высокооплачиваемых рабочих мест, способствует переходу к новым принципам финансирования и налогообложения, революционизирует образование и науку.

Ключевые слова: «зеленая» экономика, устойчивое развитие, экология, концепция, ресурсоэффективные технологии.

Sagiyeva R.K.,
Kadyrkhanova Zh.M.

**Evolution of the theory of
«green» economy: analysis of
theoretical approaches**

The article explores the history of the global issues of environmental protection, conditionally subdivided into several stages, each of which is characterized by certain understanding of the relationship between ecology and economy. It considers historical periods of formation of sustainable development and «green» economy, presents a chronological summary of each stage. The authors give various interpretations of the concepts of «sustainable development» and «green» economy». The concept of «green» economy is still quite debatable, but its ideas are accepted by more and more countries and regions. The basic principles of transition to the «green» economy in Kazakhstan are revealed. «Green» economy is a new global course of innovative anti-crisis development of the world economy, which involves real improvements in the field of sustainable human well-being. It aims at building modern infrastructure and increasing comfort of living, implies massive reproduction of highly-paid jobs, facilitates the transition to the new principles of financing and taxation, revolutionizes education and science.

Key words: «green» economy, sustainable development, ecology, concept, resource-efficient technologies.

Сағиева Р.К.,
Қадырханова Ж.М.

**«Жасыл» экономика
теориясының эволюциясы:
теориялық көзқарастарды
талдау**

Бұл мақалада экология және экономика арасындағы қатынастар, қоршаған ортаны қорғау, жаһандық мәселелер тарихы зерттелген. Тұрақты даму және «жасыл» экономиканы қалыптастырудың тарихи кезеңдері қарастырылды. Әрбір хронологиялық түйіндеме ұсынылды. «Тұрақты даму» және «жасыл» экономика ұғымдардың түрлі түсіндіруі қарастырылды. «Жасыл экономика» тұжырымдамасы өте даулы болып саналады, бірақ оның идеялары елдер және өңірлермен қабылданады. Қазақстанда «жасыл» экономикаға көшу негізгі принциптері қарастырылды. «Жасыл» экономика – адам саласында жақсарту әл-ауқатын көздейді, әлемдік экономиканың инновациялық дағдарысқа қарсы дамудың жаңа жаһандық мәмілесі. Ол қазіргі заманғы инфрақұрылымды салу және өмір сүру жайлылығын арттыруға бағытталған, жоғары ақылы жұмыс орындары жаппай молықтыру, қаржыландыру принциптері мен салық салу, білім және ғылым көшін жаңартады.

Түйін сөздер: «жасыл» экономика, тұрақты даму, экология, тұжырымдама, ресурс үнемдейтін технологиялар.

ЭВОЛЮЦИЯ РАЗВИТИЯ ТЕОРИИ «ЗЕЛеноЙ» ЭКОНОМИКИ: АНАЛИЗ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ

В истории развития мировой проблематики охраны окружающей среды можно условно выделить несколько этапов, каждый из которых характеризуется определенным пониманием взаимосвязей между экологией и экономикой.

Первый этап (1950-1960-е годы) – это период нарастания ядерной угрозы и обсуждения возможных катастрофических последствий применения ядерного оружия, накопления данных о негативном воздействии хозяйственной деятельности на окружающую среду, зарождения глобального экологического сознания и экологического движения. Одновременно происходит деколонизация и образование независимых стран третьего мира, остро нуждающихся в повышении уровня жизни населения и экономическом росте. Взаимосвязи между процессами экономического развития и деградации окружающей среды уже осознаются достаточно хорошо, однако экологическая риторика в основном ограничивается необходимостью *учета интересов охраны природы в процессе экономического развития*. Этапы развития мировой проблематики охраны окружающей среды представлены в *таблице 1*.

На втором этапе (1960-1970-е годы) пришло понимание того, что проблемы загрязнения и истощения ресурсов стала приобретать глобальный характер, поэтому для их решения необходимы объединенные усилия всего мирового сообщества. Основной для этого периода можно считать идею о том, что для сохранения природных ресурсов и благоприятной для человека окружающей среды *экономика должна быть рациональной*. При таком подходе ключевая роль в предотвращении опасных изменений окружающей среды отводится научно обоснованному планированию и централизованному экологическому регулированию экономического развития.

Утверждение так называемого «административного рационализма» в природоохранной сфере выразилось в создании международных, национальных, региональных формальных институтов – специализированных органов и ведомств, в развитии законодательства, нормирования и пр.

Третий этап (1980-1990-е годы) – это период, в котором активно продвигается идея *экологической модернизации*, основной предпосылкой которой является *экологическая адаптация*

экономического роста и промышленного развития, способствующей экономии ресурсов и создающей конкурентные преимущества для компаний, внедряющих «зеленые» технологии и производственные инновации.

Данный подход достаточно быстро прижился как в бизнес-сообществе, так и на уровне правительств промышленно развитых стран, поскольку такой подход отменяет противоречия между экономическими и экологическими интересами в рамках рыночной системы, утверждая, что экологический ущерб возможно отделить от экономического роста – через развитие технологий, снижающих удельный ущерб на единицу продукции.

Экономическую и политическую приемлемость экологической модернизации на уровне правительств в этот период можно объяснить укреплением политики «невмешательства» государства в экономику в таких странах, как США и Великобритания («рейганомика» и «тэтчеризм») [1].

В этот же период в среде экспертов формируется концепция *устойчивого развития*, в основе которой лежит триединство экономических, экологических и социальных целей развития.

Четвертый период (2000-2010-е годы) связан с более пристальным вниманием к социальной составляющей, которое отражено в «Повестке дня на XXI век». В сфере экологии на передний план выходит проблема изменения климата, а также ее связь с перспективами экономического роста и развития. Глобальный финансово-экономический кризис по-новому высвечивает проблему неустойчивости глобальной экономической системы, показывая, что «*свободный рынок*» не способен к саморегуляции не только в интересах сохранения ресурсов биосферы и социальной справедливости, но и для обеспечения долгосрочной экономической стабильности. Именно на этом фоне в мировой повестке дня появляется словосочетание «*зеленая*» экономика.

По убеждению экспертов Инициативы ЮНЕП по «зеленой» экономике, актуальность задачи «озеленения» экономики определяется не только экологическими требованиями устойчивого развития. Концепция «зеленой» экономики – альтернативная парадигма развития, одновременно предлагающая решения для различных кризисов – финансово-экономического, климатического, продовольственного, водного, топливного, а также кризиса биоразнообразия [2]. Современная рыночная модель обладает рядом системных недостатков,

повышающих уязвимость цивилизации к этим кризисам. Она поощряет *нерациональное распределение капитала* в мировой экономике, когда добывающие отрасли, сектор недвижимости и финансовый сектор получают львиную долю инвестиций, в отличие от возобновляемой энергетики, технологий энерго- и ресурсоэффективности, сельского хозяйства и защиты жизненно важных ресурсов, в том числе почвы и воды, остающихся на относительной периферии. В условиях таких приоритетов происходило многолетнее накопление и активное движение физического, финансового и человеческого капитала и одновременно – истощение природных ресурсов и емкости природных экосистем [2].

Данный дисбаланс во многом объясняется тем, что рыночная модель не учитывает реальную ценность невозполнимых запасов природного капитала – биологического разнообразия видов и экосистем, – и потоков важнейших экосистемных товаров и услуг (функций), которые они выполняют и которые служат фундаментом устойчивого функционирования экономики. В результате возникают негативные экологические, а через зависимость благополучия человека от состояния окружающей среды – и социальные «экстерналии», т.е. издержки от экономической деятельности хозяйствующих субъектов, которые перекладываются на плечи общества. При этом глобальные кризисы хотя и затрагивают все человечество в целом, но страдают от их последствий в первую очередь наименее экономически и социально защищенные слои населения во всем мире.

Именно поэтому ключевыми понятиями «зеленой» экономики являются *природный капитал* и обеспечиваемые им *экосистемные услуги*, из которых более или менее достоверному учету поддается лишь предоставление полезных продуктов (сельскохозяйственных культур и животных, лекарственных растений, водных и рыбных ресурсов и т.п.), а остальные услуги оценить либо очень сложно, либо можно, но лишь условно. К этим неучтенным экономикой в настоящее время услугам относятся регулятивная функция экосистем (фильтрация загрязнения, регулирование гидрорежима, опыление, поглощение парниковых газов, защита от стихийных бедствий), а также во многом культурные (рекреация, образование, культурная и духовная ценность природы) и вспомогательные услуги (формирование почвенного слоя, круговорот веществ, фотосинтез, обеспечение среды обитания животных и растений).

Таблица 1 – Этапы развития мировой проблематики охраны окружающей среды

Этапы	Основные вехи этого периода
Первый этап (1950-1960-е годы) связан с осознанием опасного воздействия экономики на окружающую среду и человека, не только локально, но и в мировом масштабе – в том числе через химическое и радиационное загрязнение природной среды	<ul style="list-style-type: none"> - 1955 г. – первая международная конференция по проблемам загрязнения воздуха как реакция на рост смертности от смога в крупнейших городах мира; - 1962 г. – вышла книга Рейчел Карсон «Безмолвная весна» («Silent spring»), впервые и доступным языком рассказавшая об опасности синтетических пестицидов, используемых в сельском хозяйстве; - 1962 г. – в резолюции Генеральной Ассамблеи ООН от 18 декабря (1831 (XVII)) «Экономическое развитие и охрана природы» признается, что экономическое развитие, включая индустриализацию и урбанизацию, может наносить ущерб природным ресурсам, флоре и фауне
Второй этап (1960-1970-е годы) связан с осознанием того, что использование природных ресурсов и загрязнение, причиняемое экономическим развитием, подрывают саму экономику, разрушая ее материально-ресурсную базу и снижая благополучие человека	<ul style="list-style-type: none"> - 1968 г. – опубликована знаменитая фотография «Восход Земли», сделанная во время облета Луны космическим кораблем «Аполлон-8»; - 1972 г. – выходит в свет первый доклад Римскому клубу – книга «Пределы роста», в которой представлены результаты моделирования экспоненциального роста мирового населения, индустриализации и загрязнения, а также увеличения производства продовольствия и истощения природных ресурсов до 2100 г.; - 1972 г. – проходит Конференция ООН по проблемам окружающей человека среды в Стокгольме; к концу года создается Программа ООН по окружающей среде (ЮНЕП)
Третий этап (1980-1990-е годы) характеризуется бурным развитием «зеленых» технологий в развитых странах	<ul style="list-style-type: none"> - 1987 г. – опубликован Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (Комиссии Брундтланд) в котором впервые дается общее определение устойчивого развития; - 1992 г. – проходит Конференция по окружающей среде и развитию (Саммит Земли) в Рио-де-Жанейро, на которой учреждается Комиссия ООН по устойчивому развитию; - 1997 г. – подписан Киотский протокол, один из первых практических механизмов, накладывающий на страны юридические обязательства по сокращению выбросов парниковых газов по сравнению с уровнем 1990 г.
Четвертый этап (2000-2010-е годы) – это закрепление концепции устойчивого развития в международном и национальном законодательстве, в бизнес-среде, общественных дискуссиях и СМИ	<ul style="list-style-type: none"> - 2000 г. – проведен Саммит тысячелетия (Нью-Йорк) и провозглашены Цели развития тысячелетия (ЦРТ), направленные на сокращение отставания развивающихся стран по качеству жизни – через искоренение нищеты и голода, расширение доступа к образованию и здравоохранению, снижение внешнего долга беднейших стран; - 2002 г. – проходит Всемирный Саммит по устойчивому развитию в Йоханнесбурге («Рио+10»); - 2006 г. – опубликован доклад Николаса Стерна «Экономика изменения климата», в котором показано, что стоимость негативных последствий изменения климата (до 5% мирового ВВП в ближайшее время и до 15-20% к концу века) значительно превысит расходы, необходимые для принятия срочных мер по снижению парниковых выбросов (около 1% мирового ВВП); - 2007 г. – выходит четвертый доклад Межправительственной группы экспертов по вопросам изменения климата (МГЭИК), в котором утверждается, что наблюдаемое изменение климата «весьма вероятно» (с вероятностью более 90%) связано с деятельностью человека (с ростом антропогенных выбросов парниковых газов с начала Промышленной революции); - 2008 г. – начинается мировой финансово-экономический кризис, на который правительства многих стран реагируют принятием пакетов стимулирования экономики, предусматривающих более или менее значительную «зеленую» составляющую: рост занятости и экономической активности за счет инвестирования в ресурсо- и энергоэффективность, создание налоговых режимов, благоприятных для развития «зеленых» секторов; - 2009 г. – Программа ООН по окружающей среде (ЮНЕП) выпускает документ, в котором впервые системно изложены идеи трансформации мировой экономической системы в интересах экологически устойчивого развития; в этом документе под названием «Глобальный «зеленый» новый курс» определены общие цели и задачи реформирования национальных экономик, а также системы международной торговли и мировых финансовых рынков в соответствии с видением экспертов Инициативы ЮНЕП по «зеленой» экономике – одной из девяти инициатив, созданных ООН в ответ на мировой кризис

Искажение реальной ценности природного капитала в рамках рыночной системы наглядно демонстрирует следующий пример: подсчитано, что в Швейцарии пчелы через опыление ежегодно обеспечивают производство сельхозпродукции стоимостью около 213 млн. долл. США, что примерно в пять раз выше стоимости производимого ими меда [3].

Для обеспечения экономико-методологического обоснования «озеленения» экономики было инициировано исследование «*Экономика экосистем и биоразнообразия*» (The Economics of Ecosystems and Biodiversity – ТЕЕВ). За несколько лет участники проекта ТЕЕВ провели инвентаризацию методов оценки экономического ущерба от потери биоразнообразия и деградации экосистемных услуг и сравнили этот ущерб со стоимостью сохранения и устойчивого использования природного капитала.

Рекомендации ТЕЕВ носят обобщенный характер: выбор и применение конкретных методов, а также интеграция процедур оценки в процесс принятия конкретных решений должны определяться национальной и местной спецификой (типы и состояние экосистем, социально-экономические условия, культурные традиции) и конкретной ситуацией, с учетом распределения выгод и издержек между *различными группами интересов* с течением времени. Так, бизнес может использовать данные методы для более адекватного управления рисками, поскольку, как показала авария на нефтяной платформе ВР в Мексиканском заливе, недооценка потенциального экологического и социального ущерба может грозить серьезными финансовыми и репутационными потерями.

Учитывая, что эколого-экономическая оценка – всего лишь набор инструментов, позволяющий определить дефицит инвестиций в природный капитал и экосистемные услуги и продемонстрировать их социально-экономическую целесообразность. Эти инструменты были использованы при подготовке основного доклада ЮНЕП по данной теме – «*Навстречу «зеленой» экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности*», – чтобы показать, что задачи охраны окружающей среды не противоречат задачам восстановления экономики и создания рабочих мест. Сравнив результаты моделирования мирового развития по «зеленому» и «коричневому» сценариям, авторы доклада пришли к выводу о том, что инвестирование в «озеленение» экономики всего лишь 2% мирового ВВП (1,3 трлн. долл. США) ежегодно в те-

чение следующих 40 лет не снизит темпов экономического роста и одновременно поможет минимизировать риски, связанные с изменением климата, дефицитом ресурсов и утратой экосистемных услуг [2]. Правда, речь идет в основном о долгосрочной перспективе, хотя при наиболее оптимистичном развитии событий уже через 10-15 лет темпы «зеленого» экономического роста могут оказаться даже выше.

Дискуссии о «зеленой» экономике не утихают до сих пор, в частности, Тим Джексон и Питер Виктор сомневаются в корректности расчетов ЮНЕП: в «зеленом» сценарии заложено сокращение глобальных выбросов диоксида углерода на 35% к 2050 г., в то время как для достижения цели стабилизации концентрации CO₂ на уровне 450 миллионных долей от развитых стран требуется снижение выбросов на 80%. Кроме того, по их мнению, модель не учитывает региональные различия социально-экономических условий и того, как постепенное сближение развитых и развивающихся стран по уровню жизни – в соответствии с одним из основных принципов устойчивого развития, *принципом справедливости и равенства прав между и внутри поколений* – будет сказываться на удельных выбросах на единицу потребляемой энергии [4].

«Зеленую» экономику как таковую часто интерпретируют как «*зеленый*» рост, т.е. увеличение доходов и занятости при снижении удельного негативного воздействия на окружающую среду на единицу продукции («*decoupling*») – фактически как экологическую модернизацию. Определение ЮНЕП не указывает на такую трактовку в явном виде, а лишь утверждает, что «зеленая» экономика должна «повышать благосостояние людей» и «обеспечивать социальную справедливость» [4]. Проблема заключается в том, что благосостояние людей до сих пор измерялось в первую очередь чисто экономическими показателями (общий ВВП и ВВП на душу населения), не отражающими всей полноты понятия человеческого благополучия и процветания, или качества жизни. Если в будущем станут общепринятыми более целостные и комплексные показатели, отражающие экологические и социальные тенденции, возможно, повышение благосостояния не будет сводиться к росту валового продукта.

Более узкая интерпретация «зеленой» экономики приравнивает «зеленый» рост к инвестициям в «*зеленые*» сектора экономики (в первую очередь, энерго- и ресурсоэффективность и возобновляемую энергетику), росту занятости и

них и увеличению их доли в формировании ВВП [5]. При этом речь идет в основном об инвестициях в развитие и распространение технологических инноваций, способствующих снижению выбросов парниковых газов и зависимости от ископаемых видов топлива. Это связано с тем, что изменение климата по-прежнему является приоритетной темой в обсуждении экологических угроз ближайшего будущего, а энергетическая безопасность уже сегодня является актуальной проблемой для многих, в том числе развитых государств.

Доклады об оценке окружающей среды позволяют судить о *приоритетных направлениях «озеленения» экономики в разных странах европейского региона: «некоторые темы (например, устойчивое потребление и производство, инновации) изучаются исключительно в странах ЕАЭС, а другие темы (например, управление, энергетика) в основном рассматриваются в Восточной Европе, на Кавказе и в Центральной Азии, а также в Российской Федерации» [6].* При этом в США и Европе при обсуждении стратегий экономического развития заостряют внимание на необходимости снижения дефицита государственного бюджета и уровня безработицы, а также допустимой степени вмешательства государства в экономику.

Последнее задает важный контекст для решения задач «зеленой» экономики, поскольку большинство специалистов и организаций, пишущих на эту тему, указывают на *ключевую роль государства* в выправлении дисбалансов, порожденных свободным рынком и предыдущим опытом экономического регулирования [2, 3, 7]. Эта роль выражается в создании условий и возможностей для бизнеса и общества выполнять свои функции в трансформации экономики. В первую очередь обращают внимание на следующие задачи государства:

- реформирование систем национальных счетов для интеграции экономических, экологических и социальных показателей при оценке прогресса;
- реформирование фискальной политики через изменение налогового режима, отмену «грязных» субсидий, проведение «зеленой» политики государственных закупок и прямую поддержку (субсидирование) «зеленых» секторов;
- развитие инфраструктуры, в том числе для общественного транспорта;
- разработка долгосрочных стратегий и территориального планирования на основе адекватных моделей развития.

«Зеленая» экономика – это такая экономика, «которая повышает благосостояние людей и обеспечивает социальную справедливость и при этом существенно снижает риски для окружающей среды и ее обеднение» [2]. Выражаясь кратко, «зеленая» экономика должна быть низкоуглеродной, ресурсоэффективной и социально инклюзивной.

Если говорить о практической версии определения «зеленой» экономики, то можно согласиться с формулировкой ЮНЕП, что «зеленая» экономика – это экономика, в которой «рост доходов и занятости обеспечивается государственными и частными инвестициями, уменьшающими выбросы углерода и загрязнение, повышающими эффективность использования энергии и ресурсов и предотвращающими утрату биоразнообразия и экосистемных услуг».

Концепция «зеленой» экономики не заменяет собой концепцию устойчивого развития, однако сейчас все более распространено признание того, что достижение устойчивости почти полностью зависит от создания «зеленой» экономики.

Согласно Комиссии Брундтланд, устойчивое развитие – это такое развитие, при котором «удовлетворение потребностей настоящего времени не подрывает способность будущих поколений удовлетворять свои собственные потребности».

Всемирный банк предложил свое, более «экономическое» определение устойчивого развития, включающее в себя экономическую, экологическую и социальную устойчивость, которая достигается путем рационального управления физическим, природным и человеческим капиталом [8].

Несмотря на то, что задача полномасштабной перестройки всей экономической системы сегодня представляется неподъемной, многочисленные примеры, приводимые в докладе ЮНЕП, а также сообщения, регулярно появляющиеся в лентах экологических новостей, говорят о том, что этот *переход уже происходит* – очень медленно и, как правило, точно, хотя иногда в масштабе отдельных экономических ниш или даже стран и регионов.

В Казахстане переход к «зеленой экономике» базируется на следующих основных принципах:

- повышение производительности ресурсов: производительность ресурсов (которая определяется как ВВП на единицу водных, земельных, энергетических ресурсов, единицу выбросов парниковых газов и т.д.) должна стать централь-

ным экономическим показателем, так как этот параметр оценивает способность нашей страны создавать стоимость с минимизацией нагрузки на окружающую среду;

- ответственность за использование ресурсов: необходимо повысить ответственность на всех уровнях государственной власти, бизнеса и населения за мониторинг и контроль за устойчивым потреблением ресурсов и состоянием окружающей среды;

- модернизация экономики с использованием наиболее эффективных технологий: Казахстан в ближайшие примерно 20 лет в несколько раз увеличит ВВП, объем промышленного производства и количество объектов инфраструктуры. Эти преобразования открывают возможность применения совершенно новых решений в экономике: это могут быть новые технологии, интегрированные системы с замкнутым циклом производства или инновационные подходы к производству электроэнергии в рамках «третьей индустриальной революции»;

- обеспечение инвестиционной привлекательности мероприятий по эффективному использованию ресурсов: необходимо обеспечение справедливого тарифо- и ценообразования на рынках ресурсов с целью сокращения субсидирования потребляющих их отраслей;

- реализация в первую очередь рентабельных мероприятий: приоритет будет отдаваться тем инициативам, которые позволяют не только добиться улучшения экологической обстановки, но и получить экономическую выгоду;

- обучение и формирование экологической культуры в бизнесе и среди населения: необходимо совершенствовать действующие и разработать новые образовательные программы о рациональном использовании ресурсов и охране окружающей среды в системе образования и подготовки кадров [9].

Таким образом, идея «зеленой» экономики является основой долгосрочной устойчивости экономического развития. При этом в основе практической реализации этой идеи лежит сложная и комплексная оценка природного капитала с помощью традиционных и новых эколого-экономических методов.

Иными словами, «зеленая» экономика – это своего рода способ к достижению устойчивого развития [10]. Новизна этого подхода состоит в том, что впервые на глобальном уровне выдвигается требование признания ценности биологического разнообразия и экосистемных услуг и учета этой ценности на всех уровнях функциони-

рования экономики. Если раньше экологическая ответственность выражалась командно-административной формулой «загрязнитель платит», то теперь нам всем придется привыкать к мысли, что платить должны не только промышленные предприятия, производящие продукцию, и не только за загрязнение «от источника». Реальная и полная стоимость природы и ее ресурсообеспечивающих, регулятивных и прочих жизненно важных функций должна быть включена в процесс ценообразования на всех этапах жизненного цикла, чтобы сбалансировать распределение капитала в экономике – в пользу более чистых и энерго- и ресурсоэффективных технологий, товаров и услуг. Решение этой задачи потребует принятия крайне непопулярных мер, поскольку оплачивать этот «капитал», прежде во многом считавшийся неделимым и неотъемлемым общественным благом, придется не только корпорациям, но и населению. Речь идет не только о введении прямых экологических налогов, но и о смещении издержек на потребителей в результате повышения цен на продукцию.

Эксперты ищут аргументы, делающие требования «зеленой» экономики более политически приемлемыми. В частности, они занимаются сравнением издержек, которые будут возложены на общество в будущем в случае бездействия, и требуемых инвестиций в экологизацию экономики. В дискуссиях о «зеленой» экономике – как когда-то с экологической модернизацией – делается акцент на том, что переход к «зеленым» бизнес-стратегиям является экономически выгодным в средне- и долгосрочной перспективе. Обсуждаются перспективы «зеленого» роста и его потенциальная роль для снижения безработицы и восстановления экономической стабильности – несмотря на то, что многие экономисты всерьез оспаривают возможности бесконечного роста производства и потребления, который продолжает сводить на нет достижения экологической модернизации.

Таким образом, концепция «зеленой» экономики в ее нынешнем виде – это во многом политический компромисс. Однако утверждение этой концепции в мировой повестке дня все же знаменует собой новый этап в истории взаимодействия экономики и экологии, несмотря на то, что конкретные технологии и частные стратегии «озеленения» развиваются уже давно. Впервые на высочайшем уровне обсуждаются и разрабатываются новые принципы и механизмы учета в системах национальных счетов природных и социальных активов, ко-

торые остаются невидимыми для рынка. Новые способы измерения экономического прогресса должны сигнализировать о смещении приоритетов со стороны крупнейших игроков на мировой экономической сцене, а подробные стратегии и планы действий – обозначить конкретные цели, сроки и механизмы трансформации экономического устройства.

Успешность этих попыток будет зависеть от множества факторов, которыми нельзя пренебрегать. В настоящее время во всем мире по-прежнему переживаются волновые эффекты финансово-экономического кризиса, обостряются социальные конфликты, ширится протестное движение. Долгосрочные задачи перестройки экономики вступают в противоречие с сиюминутными задачами восстановления политической, социальной и экономической стабильности, снижения долгового бремени и дефицита национальных бюджетов, роста занятости населения и экономической активности в целом. Глобальные интересы предотвращения опасных изменений климата, утраты биологического разнообразия, истощения ресурсов, а также решения острейших социальных проблем не выдерживают конкуренции, с одной стороны, с интересами бизнеса к максимизации прибыли, а с другой стороны, с требованиями защиты национальных (геополитических) интересов, зачастую крайне популистскими и не подкрепленными взвешенными практическими решениями. В Казахстане, где рост материального благополучия последних лет поддерживался

практически исключительно за счет экспорта природного сырья, эта проблема стоит особенно остро.

Угрозой для успешной реализации концепции также является упрощенная интерпретация понятия «зеленой» экономики – как «зеленого» роста или просто дополнительных инвестиций в энерго- и ресурсоэффективные технологии и альтернативную энергетику. Соблазн сведения концепции к более понятным формулам возникает отчасти потому, что научное обоснование необходимости перехода к «зеленой» экономике слишком сложны и неоднозначны, а прогнозы экологической деградации отличаются высокой степенью неопределенности. Так, до сих пор не существует единодушия по поводу сроков и уровня снижения выбросов парниковых газов, а сами выбросы тем временем продолжают увеличиваться.

Проблема приемлемости более широких трактовок и конкретных решений усугубляется повсеместным кризисом доверия – не только к политикам и государству в целом, независимо от уровня развития страны, но и к ученым (в качестве примера достаточно привести «Климатгейт»), к СМИ, к бизнесу, внутри общества – между гражданами. Поэтому обсуждение перспектив перехода к «зеленым» стратегиям экономического развития упирается в проблему не просто создания условий на уровне инфраструктуры и формальных механизмов и институтов, но и более широкой социально-культурной трансформации общества в целом.

Литература

- 1 Игнатъева А.А. «Зеленая» экономика: практический вектор устойчивого развития или политический компромисс? // Россия в окружающем мире. – М.: Изд-во МНЭПУ, – 2011. - С. 28-60.
- 2 Навстречу «зеленой» экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности – Обобщающий доклад для представителей властных структур. ЮНЕП, 2011. – http://www.unep.org/greeneconomy/Portals/88/documents/ger/GER_synthesis_ru.pdf.
- 3 Признание экономики природы: синтез подхода, выводов и рекомендаций ТЕЕВ // ТЕЕВ (2010) – The Economics of Ecosystems and Biodiversity: Mainstreaming the Economics of Nature. A synthesis of the approach, conclusions and recommendations of ТЕЕВ. http://www.biodiversity.ru/programs/international/teeb/materials_teeb/TEEB_SynthReport_Russian.pdf.
- 4 Jackson T. & Victor P. «Doing the Maths on the Green Economy» // Nature (Correspondece section), Vol. 472, 21 April 2011.
- 5 Defining the Green Economy. Labour Market Research Study. ECO Canada, 2010. <http://www.eco.ca/pdf/defining-the-green-economy-2010.pdf>.
- 6 Оценка оценок окружающей среды Европы. Часть 3. «Зеленая» экономика. Европейское агентство по окружающей среде (ЕАОС), 2011. С. 96-145. <http://www.eea.europa.eu/publications-ru/otsenka-otsenokokruzhayushtey-2014-sred44b-evrop/3-abzelenayabb-44dkonomika>.
- 7 Barbier E. «The policy challenges for green economy and sustainable economic development» // Natural Resources Forum, vol. 35 (3), 2011. P. 233-245.
- 8 <http://www.worldbank.org/depweb/english/beyond/global/glossary.html>.

9 «Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой» экономике» / Указ Президента Республики Казахстан от 30 мая 2013 года № 577. – Астана, 2013 г.

10 Working towards a Balanced and Inclusive Green Economy: A United Nations Systemwide Perspective. Prepared by the Environment Management Group (UNEMG), 2011. <http://www.unemg.org/Portals/27/Documents/IMG/GreenEconomy/report/GreenEconomy-Full.pdf>.

References

1 Ignatieva A.A. «Zelenaya» ekonomika: prakticheskiy vector ystoichivogo razvitiya ili politicheskiy kompromiss? // Rossiya v okruzhayushchem mire. – M.: Izdatelstvo MNEPU. – 2011. – S. 28-60.

2 Navstrechu «zelenoy» ekonomike: puti k ustoychivomy razvitiyu i iskoreneniyu bednosti – Obobshchayushchiy doklad dlya predstaviteley vlastnykh struktur. YUNEP, 2011. – http://www.unep.org/greeneconomy/Portals/88/documents/ger/GER_synthesis_ru.pdf.

3 Priznanie ekonomiki prirody: sintez podkhoda, vyvodov i rekomendatsiy TEEB // TEEB (2010) – The Economics of Ecosystems and Biodiversity: Mainstreaming the Economics of Nature. A synthesis of the approach, conclusions and recommendations of TEEB. http://www.biodiversity.ru/programs/international/teeb/materials_teeb/TEEB_SynthReport_Russian.pdf.

4 Jackson T. & Victor P. «Doing the Maths on the Green Economy» // Nature (Correspondence section), Vol. 472, 21 April 2011.

5 Defining the Green Economy. Labour Market Research Study. ECO Canada, 2010. <http://www.eco.ca/pdf/defining-the-green-economy-2010.pdf>.

6 Otsenka otsenok okruzhayushchey sredy Evropy. Chast 3. «Zelenaya» ekonomika. Evropeyskoe agentstvo po okruzhayustetey srede (EAOS), 2011. S. 96-145. <http://www.eea.europa.eu/publications-ru/otsenka-otsenokokruzhayushtey-2014-sred44b-evrop/3-abzelenayabb-44dekonomika>.

7 Barbier E. «The policy challenges for green economy and sustainable economic development» // Natural Resources Forum, vol. 35 (3), 2011. P. 233-245.

8 <http://www.worldbank.org/depweb/english/beyond/global/glossary.html>.

9 «Kontseptsiya po perekhodu Respubliki Kazakhstan k «zelenoy» ekonomike» / Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 30 maya 2013 goda № 577. – Astana, 2013 g.

10 Working towards a Balanced and Inclusive Green Economy: A United Nations System-wide Perspective. Prepared by the Environment Management Group (UNEMG), 2011. <http://www.unemg.org/Portals/27/Documents/IMG/GreenEconomy/report/GreenEconomy-Full.pdf>.

Тұрабаев Ғ.Қ.,
Түлеметова А.С.

**Қазақстандық мақта-талшығын
экспорттау кезінде нарықтық
бағаны анықтаудың қазіргі
әдістері**

Мақалада қазақстандық мақта-талшығын экспорттау кезіндегі нарықтық бағаны анықтаудың қазіргі әдістері, бағаның қалыптасуына ықпал ететін факторлар қарастырылған. Әлемдік тауарлық нарықтағы бағаның түзілуімен байланысты үдерістер және жалпы сипаттағы және таза қолданбалы түрдегі бағаның қалыптасуына ықпал ететін факторлар талданды. Мақта-талшығының бағасына жасанды талшық бағасы, мұнай бағасы, астықтың бағасы және ауылшаруашылық дақылдарының орнын алмастыратын соя бағасы, нарықтың жоғары сұранысында фермердің мақта шикізатын алмастыратын астық бағасы, әлемдік, сондай-ақ, жеке елдің экономикасы мен саясаты, өнімділікке ықпал ететін ауа-райы сияқты көрсеткіштер ықпал етеді.

Аталған мақалада мақтаның әлемдік нарығындағы бағаның қалыптасуымен байланысты үдерістерге талдау жасалған. Сонымен қатар, мақалада Қазақстандағы мақта шаруашылығының даму болашағы мен мәселелеріне өз көзқарасын білдірген. Қазақстандағы мақта саласының жағдайын жақсартуға бағытталған зерттеу нәтижелерінен шығатын ұсыныстар мен нұсқаулар көрсетілген.

Түйін сөздер: мақта-талшығы, бағаның түзілуі, нарықтық баға, факторлар, жалпы жиылым, котировка (бағаның белгіленуі).

Turabaev G.K.,
Tulemetova A.S.

**Problems and perspectives of
development of cotton industry
in Kazakhstan**

The article deals with modern methods for the determination of market prices for export of Kazakh cotton fiber, the factors are influencing on the formation of prices. The processes connected with pricing in the world trade market are analyzed and also the factors influencing pricing of the general and applied view are presented. The price of cotton is affected by such factors as: the oil price, affecting the price of synthetic fibers; prices for grains and soybeans as a substitute crops replacing cotton from farmers at higher market demand; economy and politics as well as the world in a single country; weather conditions affecting the crop. This article gives an analysis of the processes related to pricing on the world cotton market.

In this article analyze the process of formation of cotton prices in the world market. The article also analyzes the problems and prospects of development of the cotton sector in Kazakhstan. The article presents the proposal and guide research aimed at improving the conditions of cotton sphere in Kazakhstan.

Key words: cotton fiber, pricing, market price factors, the gross collection of quotes.

Тұрабаев Ғ.Қ.,
Түлеметова А.С.

**Современные методы
определения рыночной
цены при экспорте
казахстанского хлопка-волокна**

В статье рассмотрены современные методы определения рыночных цен при экспорте казахстанского хлопка-волокна, факторы, оказывающие влияние на формирование цен. Проанализированы процессы, связанные с формированием цен на мировом торговом рынке, а также представлены факторы, влияющие на формирование цен общего и прикладного вида. Так, на цену хлопкового волокна влияют такие показатели, как цены на нефть, влияющие на цену искусственных волокон; цены на зерновые и сою в качестве заменяющих сельскохозяйственных культур, заменяющих хлопчатник у фермеров при повышенном спросе рынка; экономика и политика, как мировые, так и в отдельно взятой стране; погодные условия, влияющие на урожай.

В данной статье изучается процесс формирования цен хлопка на мировом рынке, а также проблемы и перспективы развития хлопкового хозяйства Казахстана. В статье представлены предложения и инструкция исследования, направленные на улучшение условий хлопковой сферы Казахстана.

Ключевые слова: хлопок-волокно, формирование цен, рыночная цена, факторы, общий сбор, котировка (установка цен).

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

²М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті,
Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.

*E-mail: nauka_kaznpu@bk.ru

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ МАҚТА-ТАЛШЫҒЫН ЭКСПОРТТАУ КЕЗІНДЕ НАРЫҚТЫҚ БАҒАНЫ АНЫҚТАУДЫҢ ҚАЗІРГІ ӘДІСТЕРІ

Қазақстан Республикасының Оңтүстік аймағы, елдің аграрлық өнеркәсіп кешені экономикасын дамыту үшін үлкен стратегиялық мәнге ие болып отырған мақта талшығының негізгі өндірушісі және экспорттаушысы болып табылады. Мақта шаруашылығы тоқыма, тамақ өнеркәсібі үшін шикізат көзі, ауылшаруашылық өндірісінің маңызды саласы болып қала береді.

Арнайы мәліметтер бойынша Қазақстанның оңтүстігінде бүгінгі күні 71 мың аграрлық қалыптасулар әртүрлі ауыл шаруашылық дақылдарын өсірумен айналысуда, оның ішінде 41 мыңға жуық шаруашылық мақта шаруашылығымен айналысып отыр.

Облыстың ауыл шаруашылығы өндірісінің жалпы көлемінде мақта 25% жоғары. 2014 жылы Оңтүстік Қазақстан облысында мақта өсімдігінің егістік алаңы 126,5 мың гектарды құрады. ОҚО-дағы негізгі мақта өсіруші аудандар Мақтаарал (жалпы жиылымның 70%), Шардара (жалпы жиылымның 15%) аудандары. Сонымен қатар Мақтаарал ауданында, дақылдың ең үлкен егіс алқаптарының көрсеткіштері келесідей: 2013 жылы Мақтаарал ауданында мақта өсімдігінің егістік алқабы 94,1 мың га, 282,5 мың тонна мақта, әр гектардан орташа 30 центнер мақта шикізаты жиналған.

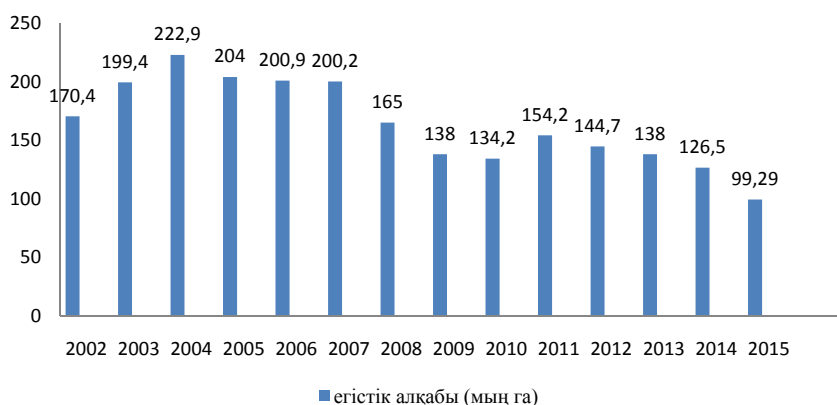
Бұл соңғы он жылда облыстағы өнімділіктің ең жоғары көрсеткішінің бірі болып табылады.

Мақта өсімдігінің егістік алқабының көрсеткіштері 1-суретте көрсетілген.

1-суреттегі мәліметтерді талдай отырып, 2011 жылдан бастап егістік алқабы жылдан-жылға қысқарып отырғанын көреміз, егер 2011 жылы 154,2 мың га алқапқа мақта егілсе, 2015 жылы – барлығы 99,29 мың га алқапқа мақта егілді, яғни 2011 жылға қарағанда 54,9 га аз болды. Бұл мақтаның жалпы жиылымының қысқаруына әсер етті (2-сурет).

2014 жылы 126,5 мың га жерден мақта жиналды, жалпы жиылым 313,3 мың тоннаны құрады.

2015 жылы ОҚО-да 99,29 мың га егістікке мақта өсімдігі егілді, мақтаның жалпы жиылымы 254,6 мың тоннаны құрады.

1-сурет – 2002-2015 жылдардағы мақта өсімдігінің егістік алқабы

2-сурет – 2002-2015 жылдардағы мақта-шикізатының жалпы жиылымы, мың тонна

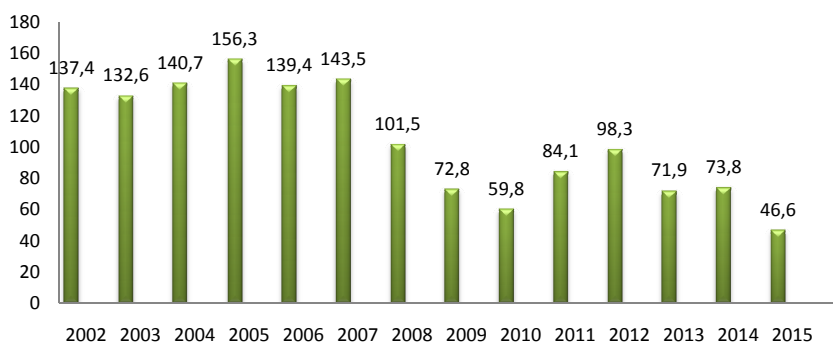
Қазақстанның мақта саласының дамуының өзекті мәселесі, жоғары сапалы мақта-шикізаты өндірісінен кооперация және интеграция негізінде дайын өнімді өндіруге дейінгі оңтайлы жабық циклдерді құру болып табылады. Осы мақсатта әрекет етіп отырған мақта өңдеу зауыттарын бастапқы өңдеудің жаңа технологиясын пайдаланумен жаңғырту қажет.

Бүгінгі күні мақта-талшығы өндірісімен 5-6 тоқыма кәсіпорындары айналысады, сондықтан елімізде мақта-талшығының оннан бір бөлігі өңделеді. Мұнымен қатар жоғары қосымша құнмен өнім өндірісі және оның сатылу мүмкіндігі жіберіледі. Мақта-талшығының орташа, 10 % жергілікті тоқыма және тігін өнеркәсібі үшін негізгі шикізат ретінде тікелей бағытта қолданылмай отыр.

Мақта-талшығы өндірісі көлемінің серпіні 3-суретте көрсетілген.

2015 жылы мақта-талшығы өндірісінің көлемі 46,6 мың тоннаны құрады, яғни 2014 жылдың деңгейімен салыстырғанда 37% төмен. Егер 2014 жылы мақта-шикізатының жалпы жиылымның (313,3 мың тонна) 23,5% мақта-талшығы (73,8 мың тонна) өңделген болса, 2015 жылы жалпы жиылымның 18,3 % немесе 46,6 мың тонна мақта-талшығы өңделген.

Әлемдік тауарлық нарықтағы бағаның түзілуімен байланысты үдерістерді талдау кезінде, жалпы сипаттағы және таза қолданбалы түрдегі бағаның қалыптасуына ықпал ететін барлық факторларды ұқыпты зерттеу қажет. Өндірушілердің қандай шығындары тауарды сатқаннан кейін орны толтырылады, табыс, пайда деңгейі қандай, әрі қарай ресурстар бағыттала ма, сыртқы экономикалық қызметті (СЭЖ) әрі қарай кеңейту үшін ынталандырулар пайда бола ма, мұның барлығы бағадан тәуелді болады.

3-сурет – 2002-2015 жылдардағы мақта-талшығының өндірісі, мың тонна

Егер іргелі факторларды ұқыпты қарайтын болсақ, онда әлемдік мақта нарығында бағаның күрт өсуі бірқатар себептермен негізделгенін көруге болады:

1. Бірнеше маусымдар ағымында мақтаны әлемдік тұтынудың өсімімен;

2. Өсіру аймақтарындағы қолайсыз ауа-райы шарттарымен (2010 жылдағы Қытай және Пәкістандағы су тасқыны, 2011 жылы Индияда зиянкестермен плантациялардың бүлінуі және мақтаның әлемдік ұсынысының шектелуіне алып келетін экспорттың шектелуі);

3. Жекелеген маусымдарда әлемдік мақта нарығы теңгерімінің тапшылығымен;

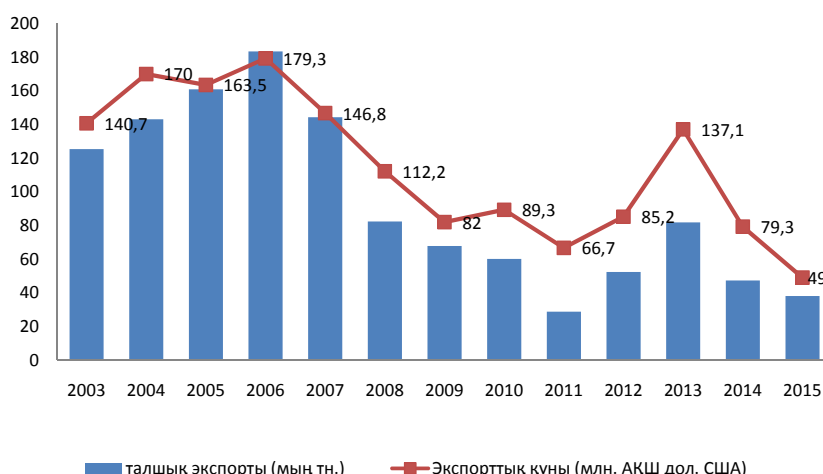
4. Әлемдік көлемде өнеркәсіптер үшін мақта қорының қысқаруымен ынталы жеткізулермен;

5. Жүгері және мақта арасында егістік алқаптарының бәсекесімен;

6. Техникалық факторлармен: АҚШ доллары курсының төмендеуімен, биржалық бағада алып-сатарлықтың күшеюімен.

Анықтаушы фактор әлемдік мақта нарығының жалпы тапшылық жағдайы болып табылады. Әлемде мақта өндірісі үрдісінің бірнеше маусымдар бойынша төмендеуі, қорлардың қысқаруына алып келді. Әлемдік мақта комитетінің мәліметтері бойынша (ICAC) қол жетімді мақта қорлары 5 маусымда 53%-дан 41%-ға дейін төмендеді, бұл соңғы 15 жылдағы минималды көрсеткіш болып табылады.

Бұл жағдай қазақстандық мақта экспорты көлемінің өзгерісіне, сәйкесінше мақта-талшығының экспортты құнының өзгерісіне алып келді. Мақта-талшығының экспортты құнының жыл сайынғы ауытқуы 4-суретте көрсетілген.

4-сурет – 2003-2015 жж. мақта-талшығының экспорты мен экспорттық құны

Мақта бағасы әлемдік нарықтағы котировкаға қатысты болады, фунт үшін Американдық центпен өрнектеледі, 1 тоннаға АҚШ долларындағы мәнін алу үшін ауыстыру коэффициенті 22,046 қолданылады, оған белгіленген баға мәні көбейтіледі.

Мақтаға қойылатын нарықтық бағаның негізгі әлемдік көзі АҚШ-та биржада саудаға түсетін мақта талшығына фьючерстің белгіленуі болып табылады. Сауданың жүргізілетін негізгі орындары Intercontinental Exchange (ICE), New York Mercantile Exchange (NYMEX). Сауда электронды режимде қажетті бағдарламалық қамтамасыз ету болған кезде жүргізіледі, оларды нақты уақыт режимінде көруге болады, ал әлемдік аналитикалық компания Cotton Outlook материалдары әлемдік мақта нарығында барометр болып табылады.

Бүгінгі күні Котлук Индекстері саудалық, мемлекеттік және халықаралық (ICAC, UNCTAD) ұйымдарымен әлемдік нарықта мақта бағасының бағаларының ауытқуын өлшеудің дәл құралы ретінде мойындалған. Мақта-талшығын өндіруші бірқатар ірі елдер Индекстерді немесе олардың жекелеген компоненттерін өзінің ұлттық фермерлік заңдарында қолданады.

Компания әр күні мақтаны өсіретін негізгі аймақтардың шикізатына Cotlook Indices белгіленген бағаны жариялайды. Бағалар 1 фунт салмақ үшін АҚШ центімен Солтүстік-Еуропалық портқа кеменің келуі бойынша құжаттарға сәйкес СИФ төлемінің шартымен өрнектелген және агенттің еңбек ақысынан тұрады. Котировка мәміле жасалған деңгейді емес, ұсынылған бағаның бәсекелік деңгейін өрнектеуге арналғандықтан, тұтынушылар белгіленген бағадан сәл төмен бағада мәміле жасауға ұмтылады. Нарықтың статистикалық мәліметтерін талдау көмегімен мақта бағасына қандай экономикалық факторлардың ықпал ететіні жөнінде жалпы болжамды жасауға болады.

ТМД елдерінде мақта-талшығын сату кезінде «Дайджест» журналында жарияланатын РФ Федералды кедендік қызметінің мәліметтері нарықтық бағаның көзі болып табылады.

Мақта өте ерекше өнім, ол негізгі экономикалық индекстермен және валюта курсымен әлсіз байланысады. Осы себептен неғұрлым егжей-тегжейлі бағалау талап етіледі.

Мақта-талшығы үшін 5 арнайы мойындалған нарықтық баға көзі бекітілген, олармен қазақстандық экспортшылардың мәміле бағасын салыстыруға болады. Мақта-талшығының нарықтық бағалары жөнінде қолданылатын ақпарат көздері 1-кестеде келтірілген.

1-кесте – Мақта-талшығына нарықтық баға жөніндегі ақпарат көзінің әдістемеді қолданылған мақта-талшығының нарықтық бағасы жөніндегі ақпарат көздері

Журналдар	Әдістемесі
«Цена Дайджест» журналы мен «Ценовая информация» бюллетені	Ресей, Беларусь, Украина, Латвия және Молдавияға жеткізілімге қатысты
Cotlook Cotton Quotes (арнайы сайты)	Оңтүстік-Шығыс Азияға жеткізілімге қатысты
Thomson Reuters EIKON (арнайы сайты)	Еуропа елдеріне жеткізілімге қатысты (басқа аймақтарда аталғандарды ескермегенде)

2015 жылдың жиылымына дейін Cotton Limited «А» индексі базалық ұзындығы 1-3/32 дюйм мақта үшін есептелді. 2015 жылдан бастап «А» индексі ұзындығы 1-1/8 дюйм болатын мақта үшін бағаны көрсетті. Сәйкесінше, бұрын әрекет еткен сұрыптық жеңілдіктер кестесі өзектілігін жоғалтты.

Өзбекстанда мақта үшін жеңілдіктер жүйесі әрекет етеді, талшық түріне қосымшалар бар, оның базасы ретінде ұзындығы 1-3/32 дюйм болатын мақта қабылданды. Ұзындығы 1-1/8 дюйм болатын мақтаға +0,0137 (баға 1,0137 коэффициентіне көбейтілді) мөлшерінде қосымша беріледі.

Сәйкесінше, мақтаның базалық ұзындығын арттырған кезде (ұзындығы 1-1/8 дюйм база болып қалды), ұзындығы 1-3/32 дюйм болатын мақта үшін кері коэффициент – 0,0137 (баға 0,9863 немесе 0,986 коэффициентіне көбейтіледі) қолданылды.

Нақты өмірде қор нарығындағы трейдер ретінде өндірушілер мен саудагерлер бағаның өзгеруі бағытын бақылауға алады. Айырмашылығы тек уақытында. Нарықта қалыптасқан бағадан экономиканың нақты секторындағы бағаға дейін уақыт қашықтығы ғана болады.

Әлемдік нарықта болып жатқандарды ескере отырып, трейдингте саудалық шешімдер мен экономиканың нақты секторындағы маркетингтік шешімдерді үлкен ықтималдылық үлесімен жоспарлауға болады.

Ұсынылған бағаның мониторингі әрбір жұмыс күнінде Ұлыбританияда жүргізіледі және Индекспен бірге жергілікті 14.30 уақытында жарияланады. Баға Cotton Outlook компаниясының редакторлық ұжымымен қойылады және оның мүшелері қандай да бір

операциялар мен мәмілелерде қатыспайды. АҚШ центімен бір фунт салмақ үшін бағаның белгіленуі өрнектелген. Өйткені котировка жасалатын мәміленің деңгейіне емес, ұсынылып отырған бағаның бәсекелік деңгейін көрсетуге арналған, сатып алушы көбінесе ұсынылып отырған баға деңгейінен төмен деңгейде мәміле жасауға ұмтылады.

Cotton Outlook Индекс А және Солтүстік-Еуропалық Индекстер осы күндізгі котировканың негізінде есептеледі.

Қазіргі таңда Cotton Outlook индексі мемлекеттік және халықаралық, саудалық ұйымдар арасында әлемдік нарықта мақтаның бағасын өлшейтін нақты құрал ретінде танылуда. Мақта-талшығын өндіруші алуан мемлекеттер өзіндік ұлттық фермерлік заңнамаларында Индекстерді немесе олардың бөлек компоненттерін қолданады.

Өзбекстан Республикасы бағаның түзілуін Cotton Outlook «А» Индексіне сәйкес, қатаң «ашық» жүргізеді. Сіз әрқашан белгілі бір күнге және сағатқа, тұтынушыңызға қажетті сұрып және сынып түрлеріне жеңілдіктерді ескере отырып, бағаны есептей аласыз.

Ал қалған бұрынғы КСРО-ның мақта экспорттайтын орталық азиялық республикалары Cotlook индексін қатаң қолданбайды, сондықтан мақта талшығы бағасын жабдықтаушыдан дәл анықтап алу қажет. Көбінесе ол ай ағымында

болады. Олар индексті ескереді, бірақ мақтаны өсіру жеке меншікке тиесілі болғандықтан, едәуір жеңілдіктерге келісуге болады.

Индекс салмақ фунты үшін бағаны центпен өрнектейді. Тонна мен долларға айналдыру үшін индексті 22,046 көбейту қажет. Алынған нәтиже 1 тн үшін белгілі бір күнге 5 типіндегі 1 сұрыпты орта сыныптағы мақта-талшығының бағасын көрсететін болады.

Әлемдік бағаға ықпал ететін негізгі факторлар ауа-райы және мақта-талшығының негізгі және әлемдік өндірушілері мен тұтынушылары – Бразилиямен, АҚШ-пен және Қытаймен мақта экспорты мен импорты, экономикалық дағдарыстармен, дақылдың болмауымен байланысты шарттар болып табылады.

Қазақстандық мақта-талшығының экспорты кезінде Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылық Министрлігімен нарықтық бағаны анықтаудың қазіргі әдістерін өңдеу мақсатында, Қаржы Министрлігінің мемлекеттік кірістер Комитетінің, ҚР кәсіпкерлерінің Ұлттық палатасының және «Қазақ мақта ассоциациясы» ЗТҰ мамандарының қатысуымен, әлемдік тәжірибені ескере отырып, экспорт кезіндегі қазақстандық мақта-талшығына бағаның түзілуінің әдістемесі жасалды. Бұл әдістеме экспорт кезінде мемлекеттік органмен, сондай-ақ экспортшы-компанияларымен бірыңғай талапты қоюға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан аймақтары 2014 жыл. Статистикалық жинақ// Статистика жөніндегі Қазақстан Республикасының Агенттілігі / редакторы А.Смаилов. – Астана, 2015.
- 2 Оперативті статистикалық мәліметтер. ҚР Агенттігінің сайты //www.stat.gov.kz
- 3 Закон РК «О трансфертном ценообразовании», постановление Правительства РК от 12 марта 2009 года №292 «Об утверждении Перечня официально признанных источников информации о рыночных ценах».
- 4 http://www.cotlook.com/index.php?action=explain_cot_indices.

References

- 1 Kazakhstan aimaktary 2014 zhil. Statistikalik zhinak // Statistika zhonindegy Kazakstan Respublikasinin Agenttigi / redaktory A.Smailov. - Astana, 2015
- 2 Operativty statistikalik malimetter. KR Agenttiginin saity / /www.stat.gov.kz
- 3 Zakon RK «O transfertnom tcenoobrazovanii», Postanovlenie Pravitelstva RK ot 12 marta 2009 goda №292 «Ob utverzhdenii Perechnya ofitcialno priznannih istochnikov informacii o rinochnyh tcenah».
- 4 http://www.cotlook.com/index.php?action=explain_cot_indices

Ермекбаева Б.Ж.,
Казбекова Ж.Б.

**Налогов
повышения
конкурентоспособности
Казахстана**

Налоговая система является одним из основных инструментов регулирования национальной экономики, определения приоритетов социального и экономического развития. Государство, грамотно используя инструменты налогового механизма, изменяя налоговую политику, исходя из приоритетных задач развития экономики, имеет возможность как стимулировать экономический рост, так и совершенствовать его. Государственное налоговое регулирование влияет на формирование благоприятного бизнес-климата и создает возможности для инновационной деятельности. Правительство Казахстана постоянно дополняет, корректирует налоговое законодательство в целях создания налоговой системы международного уровня. До последнего времени изменения налогового законодательства в основном касались следующих направлений: пересмотра налоговых ставок и налоговых льгот, изменения количества и видов налогов и других обязательных платежей в бюджет, корректировки отдельных параметров налогового контроля и т.д. В то же время система управления налоговым процессом практически не менялась и требует совершенствования. В этом контексте налоговая система как важнейший элемент рыночных отношений во многом определяет успех экономических преобразований в стране и уровень конкурентоспособности страны.

Ключевые слова: налоговая система, налоговая политика государства, усиление конкурентоспособности экономики.

Yermekbayeva B.Zh.,
Kazbekova Zh.B.

**Taxes as a factor of Kazakhstan's
competitiveness improvement**

Tax system is one of the main instruments of national economy's regulation and defining priorities of social and economic development. The state, ably using instruments of tax mechanism, changing tax policy, on the assumption of priority tasks of economy development, has possibility as to stimulate economic growth, also to improve it. State tax regulation influences on favorable business climate and creates possibilities for innovative activity. Kazakhstan government constantly elaborates, corrects tax legislation with the purpose of creating world-class tax system. Till recent times changes of tax legislation mainly concerned following directions: reviewing tax rates and tax benefits, changing amount and types of taxes and other compulsory payments to the budget, correcting of particular parameters of tax control etc. At the same time the system of tax process management practically has not been changed and needs to be improved. In this context, tax system as very important element of market relations in many ways defines success of economic reforms in the country and the level of country's competitiveness.

Key words: tax system, tax policy of the state, economy's competitiveness improvement.

Ермекбаева Б.Ж.,
Казбекова Ж.Б.

**Салықтар Қазақстанның
бәсекелесу қабілетінің
факторы ретінде**

Әлеуметтік және экономикалық дамудың реттеу басымдықтарын анықтауда салық жүйесі ұлттық экономиканың негізгі құралдарының бірі болып табылады. Мемлекет қаржы құралдарын сауатты пайдалана отырып, салық механизмін өзгерте отырып, салық саясатын негізге ала отырып, экономиканы дамытуға, экономикалық өсімді ынталандыруға, сондай-ақ оны жетілдіруге мүмкіндігі бар. Мемлекеттік салықтық реттеу қолайлы бизнес-климат қалыптастыруға әсер етеді және инновациялық қызметтердің пайда болуына мүмкіндіктер жасайды. Халықаралық деңгейдегі салық жүйесін құру мақсатында Қазақстан үкіметі салық заңнамасын үнемі толықтырып түзетіп отырады. Соңғы уақытқа дейін салық заңнамасын өзгерту негізінен мынадай бағытта орын алады: салық ставкаларын және салық жеңілдікте-рін қайта қарау, салық түрлерінің және бюджетке басқа да міндетті төлемдердің санын өзгертуге, түзетуге, жекелеген салықтық бақылау параметрлері және т. б. Осы уақытта салық жүйесін басқару процесі іс жүзінде өзгермейді және жетілдіруді талап етеді. Бұл орайда, салық жүйесі нарықтық қатынастардың маңызды элементі ретінде елдегі экономикалық табыстарды және бәсекеге қабілеттілігін анықтайды.

Түйін сөздер: салық жүйесі, мемлекеттік салық саясаты, экономиканың бәсекеге қабілеттілігін күшейту.

НАЛОГИ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КОНКУ- РЕНТОСПОСОБНОСТИ КАЗАХСТАНА

Введение

Открытая рыночная экономика может быть саморегулируемой и устойчиво развиваться только при наличии развитого механизма конкуренции на национальном и глобальном уровне.

Особую роль в развитии конкурентоспособности национальной экономики на мировом уровне играет налоговая система государства, формирующая основную часть централизованных финансов страны. В условиях рыночной экономики налоговая система выступает одним из основных инструментов регулирования экономики и воздействия государства на развитие национального хозяйства, определения приоритетов социального и экономического развития.

Государство, изменяя налоговую политику, грамотно используя инструменты налогового механизма, исходя из приоритетных задач развития экономики, имеет широкие возможности, как стимулировать экономический рост, так и совершенствовать его. Именно государственное налоговое регулирование непосредственно влияет на формирование благоприятного бизнес-климата и создает преференциальные возможности для инновационной деятельности.

Правительством Казахстана осуществляется целенаправленная работа по поддержке приоритетных направлений развития экономики с помощью налоговых льгот и преференции, установлении специальных режимов налогообложения для отдельных субъектов налогообложения и др.

Налоговая система Казахстана относительно новая, она формировалась одновременно с приобретением Казахстана независимости и переходом экономики страны на рыночные рельсы развития.

Казахстан первым из стран СНГ разработал и ввел прогрессивное налоговое законодательство, направленное на обеспечение баланса интересов государства и налогоплательщика.

Методология исследований

В 70-е – 80-е гг. прошлого века в западных странах распространилась и получила признание бюджетная концепция

А. Лаффера. В своей теории он исходил из того, что налоговые поступления являются продуктом двух основных факторов: налоговой ставки и налоговой базы. Построив количественную зависимость (кривая Лаффера) между прогрессивностью налогообложения и доходами бюджета в виде параболической кривой, проф. А. Лаффер сделал вывод о том, что снижение налогов благоприятно воздействует на инвестиционную деятельность частного сектора. Рост налоговых ставок может приводить к увеличению государственных доходов только до определенного предела, пока не начнет сокращаться облагаемая налогом часть национального производства. Когда этот предел будет превышен, рост налоговой ставки приведет не к увеличению, а к сокращению доходов бюджета. А. Лаффер сделал вывод о том, что снижение налогов благоприятно воздействует на инвестиционную деятельность частного сектора. В связи с этим задачу оживления деловой активности предстоит решать путем облегчения налогового гнета. Снижение ставки налогообложения приводит к росту производства, который в дальнейшем компенсирует временное уменьшение поступлений. Другое направление – теория монетаризма, разработанная М. Фридменом, сторонником свободного рынка, предлагает ограничить роль государства регулированием денег в обращении, изъём лишние деньги как с помощью займов, так с помощью налогов. Таким образом, сочетание снижения налогов с манипулированием денежной массой и процентной ставкой позволяет создать стабильность функционирования механизма не только государственного, но и частного предприятия. В 80-90 годы прошлого столетия индустриально развитые страны осуществили налоговые реформы, направленные на стимулирование деловой активности. С этой целью были снижены прямые налоги и повышены косвенные налоги.

Налоговые факторы повышения конкурентоспособности национальной экономики РК

Современная налоговая политика Казахстана направлена на решение следующих задач:

- обеспечение полного и своевременного поступления налогов и других обязательных платежей в бюджет в целях формирования централизованных финансовых ресурсов государства;
- максимальное приближение отечественной налоговой системы к международной практике;

- стимулирование инновационной деятельности и привлечение иностранных инвестиций;
- создание благоприятного налогового климата для инвесторов;
- сокращение налоговой нагрузки для субъектов аграрного сектора, перерабатывающей промышленности, предприятий реального сектора экономики;
- поддержки малого и среднего бизнеса и упрощения процедуры налогообложения МСБ;
- повышение качественного уровня налогового администрирования.

Правительство РК постоянно дополняет, корректирует налоговое законодательство в целях создания налоговой системы международного уровня. Изменения налогового законодательства в основном касались следующих направлений: пересмотр налоговых ставок и налоговых льгот, изменение количества и видов налогов и других обязательных платежей в бюджет, корректировка отдельных параметров налогового контроля и т.д.

Вместе с тем, система управления налоговым процессом практически не менялась.

Общеизвестно, что налоговая система – это важнейший элемент рыночных отношений, и от нее во многом зависит успех экономических преобразований в стране.

На наш взгляд, основными недостатками действующей налоговой системы в РК являются:

- недостаточное стимулирование привлечения в экономику иностранных инвестиций;
- отсутствие реальных налоговых инструментов поддержки инновационной деятельности;
- наличие необоснованных налоговых льгот;
- неравномерность налоговой нагрузки по сферам экономики;
- проблема собираемости налогов;
- неэффективное управление налоговой системой;
- отсутствие интеграции в деятельности налоговых и таможенных служб;
- неотработанность вопросов налогового администрирования, и др.

Правительством Казахстана осуществляется целенаправленная работа по поддержке приоритетных направлений развития экономики с помощью налоговых льгот, о чем свидетельствуют положения Налогового Кодекса Республики Казахстан, введенного в действие с 1 января 2009 года.

Основные положения Налогового Кодекса направлены на создание условий, способствующих:

- модернизации и диверсификации экономики;
- сокращению налоговой нагрузки для предприятий реального сектора экономики, субъектам малого и среднего бизнеса в сфере производства, аграрного сектора экономики;
- повышению степени экономической отдачи от добывающего сектора экономики;
- оптимизации налоговых льгот;
- совершенствованию системы налогового планирования;
- повышению качественного уровня налогового администрирования.

С целью снижения налоговой нагрузки на доходы юридических лиц снижена ставка корпоративного подоходного налога, которая с 1 января 2009 года составляет 20% (против 30%, которая была до этого). Кроме того, с 1 января 2011 года ставка корпоративного подоходного налога, удерживаемого у источника выплаты, снижена до 10%.

Для оптимизации налоговых льгот в целях расширения налогооблагаемой базы и обеспечения равных условий для предприятий со схожим уровнем рентабельности отменены два особых налоговых режима: для нефтехимических производств и для производств с высокой добавленной стоимостью, в связи с неэффективностью этих режимов. Планируется отмена особого режима для страховых организаций, то есть данная категория налогоплательщиков перейдет в разряд налогоплательщиков уплачивающий налоги в общеустановленном порядке. Введение такого положения объясняется тем, что переход на общеустановленный порядок требует адекватного учета страховых рисков в целях налогообложения.

В целях упрощения налогообложения для предприятий малого и среднего бизнеса отменен порядок обязательной уплаты авансовых платежей по корпоративному подоходному налогу. Обязательная уплата корпоративного подоходного налога путем внесения авансовых платежей в течение года сохранена только для тех налогоплательщиков, у которых совокупный годовой доход, с учетом корректировок за налоговый период, предшествующий предыдущему налоговому периоду, превышает сумму, равную 325000-кратному размеру месячного расчетного показателя, установленного на соответствующий финансовый год Законом РК «О республиканском бюджете».

Значительные изменения произошли в механизме предоставления налоговых преференций.

Инвестиционные налоговые преференции предоставляются только по корпоративному подоходному налогу и заключаются в отнесении на вычеты стоимости объектов преференции и последующих расходов на реконструкцию, модернизацию. Исключена налоговая преференция по земельному налогу и налогу на имущество, а также необходимость заключения контракта с Комитетом по инвестициям на реализацию инвестиционного проекта. Такое изменение считаем своевременным и весьма необходимым для улучшения инвестиционного климата.

Увеличение срока переноса убытков с 3 лет до 10 лет, ещё одна возможность предоставленная налогоплательщикам в полной мере воспользоваться преимуществами инвестиционных налоговых преференций.

В целях успешной реализации Стратегии индустриально-инновационного развития Казахстана наряду с фискальным интересом сохранены механизмы стимулирования развития приоритетных отраслей экономики посредством установления особого режима налогообложения организаций, осуществляющих деятельность на территориях специальных экономических зон.

Впервые введен льготный режим налогообложения холдингов. Согласно такому режиму освобождены от налогообложения в РК следующие доходы:

- все дивиденды юридического лица-резидента;
- от прироста стоимости при реализации ценных бумаг и долей участия резидентов и нерезидентов, если их ценные бумаги и доли участия связаны с несырьевым сектором экономики РК;
- дивидендов, вознаграждений и прироста стоимости резидентов и нерезидентов при реализации ценных бумаг, находящихся в официальном списке фондовой биржи, функционирующей на территории РК.

Что касается иностранной фондовой биржи, освобождение предусмотрено только в отношении прироста стоимости при реализации ценных бумаг, получаемого нерезидентом.

Весьма важным новшеством является то, что с 2009 г. налоговые агенты получили право самостоятельно принять положения международных договоров ко всем видам доходов нерезидента из источников в РК и принять решения об освобождении от налога или отказе в момент выплаты дохода нерезиденту, исходя из положений международных договоров, на основании сертификата резидента.

Также разработаны детальные процедуры администрирования налогообложения нерезидента, чья деятельность привела к образованию постоянного учреждения, если своевременно не зарегистрировал в налоговом органе такое постоянное учреждение. Для такого нерезидента все его доходы из источников в РК будут облагаться у источника выплаты.

За последние годы значительные изменения произошли в системе косвенного налогообложения. Особенно эти изменения касаются налога на добавленную стоимость. С момента введения НДС в налоговую систему Казахстана ученые и практики постоянно подвергают критике механизм взимания и порядок его уплаты. Поэтому любое изменение и дополнение, вносимое в налоговое законодательство страны, обязательно в той или иной мере касается и НДС. С 2009 года внесен ряд новых поправок в порядок уплаты НДС. Прежде всего, в целях снижения налоговой нагрузки в сфере малого и среднего бизнеса, порог обязательной постановки на регистрационный учет по НДС увеличен в два раза – с 15000 до 30000-кратного месячного расчетного показателя (МРП), уставленного на соответствующий финансовый год. В результате, налогоплательщики, чей оборот меньше этого порогового уровня, не обязаны вставать на регистрационный учет и не будут плательщиком НДС.

Также с 2009 года существенные изменения внесены и по другим налогам: социальный налог, налог на имущество, налог на транспортные средства.

Одной из приоритетных задач государства всегда была поддержка аграрного сектора экономики. Для производителей сельскохозяйственной продукции, в целях стимулирования эффективного использования сельскохозяйственных площадей, введена прогрессивная шкала ставок единого земельного налога от 0,1% до 0,5% в зависимости от площади земельных участков. Сохранены режимы для производителей сельскохозяйственной продукции, при которых уменьшается налог на 70% для юридических лиц, а для переработчиков сельскохозяйственной продукции на 70% уменьшается НДС.

Система налогов на собственность (налог на землю и налог на имущество юридических и физических лиц) остается без должного внимания, несмотря на наличие определенных проблем, связанных с механизмом их взимания. По действующему законодательству Казахстана земельный налог взимается в зависимости от це-

ли использования земельных участков. В налоговых целях земельные участки подразделены на семь групп, кроме тех земельных участков, которые предоставлены физическим лицам под дачи, сады и огороды. Существует налог на придомовые участки в населенных пунктах. Современный механизм исчисления и уплаты земельного налога нам предоставляется сложным и неэффективным. Самый большой недостаток здесь заключается в том, что не учитывается рыночная стоимость земли и роль земли в условиях глобализации.

Налог на имущество и земельный налог как прямые налоги не зависят от результатов финансово-хозяйственной деятельности субъектов, у них относительно стабильная налоговая база. С ростом экономики и улучшением материального благосостояния населения страны количество и цена недвижимого имущества постоянно растут, а удельный вес этих двух налогов в доходах бюджета остается крайне низким и фактически годами не меняется. Земельные участки как собственность юридических и физических лиц стали основным источником доходов от предпринимательской деятельности. В связи с этим действующая практика взимания, как земельного, так и налога на имущество юридических и физических лиц, на наш взгляд, не отвечает требованиям рыночной экономики.

Как показывает опыт ряда стран Европы и США, налог на имущество функционирует во всех государствах. Налогообложение капитала, собственности, имущества осуществляется в целом по одинаковым принципам с помощью следующих групп налогов:

1. Налог на личное состояние. Налогом облагается имущество физических лиц за вычетом обязательств, возникающих в связи с владением этим имуществом. Налог носит регулирующий характер, взимается по единой ставке (Германия, Бельгия, Люксембург) или по прогрессивной шкале (Испания, Швеция, Швейцария, Финляндия). Особенностью данного налога является достаточно высокая сумма, с которой начинается взимание, а также предоставление значительных льгот.

2. Налог на наследство и дарение. облагается имущество, право на которое переходит к новому владельцу не в результате коммерческой сделки. В ряде стран подлежит вычету определенная часть имущества и земли; не подлежат налогообложению переход права собственности к государству или к благотворительным организациям. Ставки налога на наследство и даре-

ния во всех странах строятся по сложной прогрессии. Как правило, действует система налоговых классов, в соответствии с которой наследники и получатели дарений разделяются на классы в зависимости от степени родства (I – наследники по прямой линии, II – супруги, III – братья и сестры, IV – дальние родственники). Для каждого класса разработана система налоговых ставок, повышающихся при уменьшении степени родства. От налогового класса зависит и размер суммы, с которой начинается налогообложение, а также применение вычетов, разрешенных законом.

3. Налог на прирост капитала: этим налогом облагаются доходы юридических и физических лиц, получаемые от реализации имущества. Данный вид налога можно отнести к вспомогательным видам. В ряде стран этот налог установлен специально с целью налогообложения доходов от спекулятивных и коммерческих сделок с недвижимым имуществом.

4. Налог на конкретные виды имущества. Эти налоги отнесены к компетенции местных органов управления. Налог на имущество корпорации взимается в 8 из 18 европейских стран. Во многих странах существуют только налог на имущество частных лиц, который является существенной статьей пополнения местных бюджетов. Ставки варьируются от 0,3% в Швейцарии до 2,2%, в Греции.

Налог на имущество (налог на недвижимость, поимущественный налог) придает достаточно высокое значение в налоговой системе США. Налог на имущество и поимущественный налог имеет наибольшее значение среди местных налогов США. К середине 90-х годов на долю поимущественного налога в среднем приходилось около 30% общих доходов бюджетов органов местного самоуправления. Налог взимается один раз в год, а на многих территориях плательщики могут выплачивать его по частям на протяжении всего года. Поимущественный налог взимается с физических и юридических лиц, владеющих какой-либо собственностью. Согласно установленной классификации собственность подразделена на две группы: недвижимость и личная собственность. К недвижимости отнесены: земля, здание, сооружения, различные недвижимые приспособления. Личная собственность подразделена на материальную и нематериальную. К материальной собственности отнесены: машины и оборудование, материально-технические запасы, мебель и драгоценности, урожай и скот. Немате-

риальная собственность – это акции, облигации, денежные средства и т.д. В одних штатах личная собственность не облагается налогом, в других – налог взимается в основном с оборудования и материально-технических запасов.

Базой для исчисления поимущественного налога является оценочная стоимость собственности. Средний уровень налоговой ставки составляет примерно 2 процента от базы исчисления.

По налогу на имущество в зарубежной практике также предусмотрен ряд налоговых преференций в виде освобождения определенных видов имущества от налогообложения. Освобождается от налога на имущество собственность, принадлежащая федеральному правительству, штатам и органам местного самоуправления, религиозным и благотворительным организациям, некоммерческим образовательным учреждениям. Преференции охватывают домашнее имущество, автомобили, определенные виды сельскохозяйственного оборудования и запасов, объединения фермеров.

Для поддержки пожилых домовладельцев, живущих на свою пенсию и испытывающих недостаток в текущих доходах, в некоторых штатах предусмотрены налоговые преференции, называемые «предохранителями».

Различают два вида таких «предохранителей»:

- 1) пороговый подход;
- 2) применение плавающей шкалы.

При «пороговом подходе» налоговые обязательства представляют собой фиксированный процент дохода семьи, устанавливаются разные проценты от уровня доходов. Сумма налога, превышающая указанную часть дохода, считается избыточной и дает основания для предоставления налоговых льгот. При использовании «плавающей шкалы» вместо определения порога фиксированный процент налога уменьшается в отношении каждого налогоплательщика, в пределах отдельной доходной категории. С ростом доходов процент льгот снижается [2].

Таким образом, предоставление налоговых льгот по налогу на имущество малообеспеченным семьям поставлено в строгую зависимость от дохода семьи. Такая практика, на наш взгляд, заслуживает определенного внимания. Налоговые льготы по налогу на имущество, земельному налогу для отдельных категорий физических лиц предусмотрены и в Казахстане. Однако полное или частичное освобождение от налога на имущество осуществляется без учета доходов семьи. Учитывая имеющиеся существенные

различия в доходах сельского и городского населения, было бы целесообразно внедрить такую практику и у нас.

Заключение

Учитывая мировой опыт и интеграцию налоговых систем в условиях глобализации, считаем необходимым реформировать систему налогообложения недвижимости и земли в Казахстане. Совершенствование налога на имущество юридических и физических лиц должно быть направлено на переход от имущественного

налогообложения к налогообложению недвижимости, путем слияния налога на имущество и налога на землю, когда в качестве объекта налогообложения будет выступать не только стоимость основных средств, но и рыночная стоимость земли. Учитывая существующие различия в социально-экономическом развитии регионов Казахстана, ставки налога на недвижимость для физических и лиц и индивидуальных предпринимателей, субъектов малого бизнеса, на наш взгляд, необходимо устанавливать дифференцированно по регионам и целям использования недвижимости.

Литература

- 1 Porter, Michael; Harvard Business School (Профессор Майкл Портер, Гарвардская школа бизнеса). Презентация «Конкурентоспособность Казахстана: программа достижения диверсификации экономики». Институт стратегии и конкурентоспособности. Казахстан Астана. 26 января 2005 г.
- 2 Русаков И.Г., Кашин В.А. и др. Налоги и налогообложение. – М.: Юнити, 2000. – С. 387.
- 3 Налоговый кодекс Республики Казахстан (по состоянию на 01.01.2015 г.). – Алматы: Центральный дом бухгалтера, 2015.
- 4 Голодова Ж.Т., Ранчинская Ю.С. Гармонизация косвенных налогов в странах СНГ и Таможенного Союза // Финансы и кредит. – №4 (484). – 2012. – С. 20.
- 5 <http://365info.kz/2015/07/nalogovyj-rezhim/>
- 6 Казбеков Б.К., Жатканбаев Е.Б., Ермекова Б.Ж., Казбекова Ж.Б. Принципы развития финансовой модели Казахстана в условиях глобализации. Научный доклад. На базе НИР, № госрегистрации 0107РК00408. – Алматы, 2008.
- 7 Есентугелов А. Стратегия процветания страны в условиях меняющегося мира. Уроки мирового кризиса и модернизация Казахстанской экономики. – Астана, 2011. – С. 200.
- 8 Brizi, Ambra; Giacomantonio, Mauro; Schumpe, Birga M., Mannetti Lucia Intention to pay taxes or to avoid them: The impact of social value orientation // Journal of Economic Psychology 50 (2015) 22–31.
- 9 Goldin, Jacob. Optimal tax salience Journal of Public Economics Volume 131, November 2015, Pages 115–123.
- 10 Нугербеков С.Н., Тычинская Ю.В., Карашулаков Г.С. Определение эффективной налоговой нагрузки на экономику Казахстана. www.economy.kz/fies/vse%20stati/68%20nuger.pdf
- 11 Сидорова Е.Ю. Налоговое планирование. – М., 2006.
- 12 Ylönen, Matti; Laine, Matias. For logistical reasons only? A case study of tax planning and corporate social responsibility reporting. Critical Perspectives on Accounting (2015).
- 13 Taylor, Grantley ; Richardson, Grant. Incentives for corporate tax planning and reporting: Empirical evidence from Australia. Journal of Contemporary Accounting & Economics 10 (2014) 1–15.

References

- 1 Porter, Michael; Harvard Business School (Professor Majkl Porter, Garvardskaja shkola biznesa). Prezentacija «Konkurentosposobnost' Kazahstana: programma dostizhenija diversifikacii jekonomiki». Institut strategii i konkurentosposobnosti.. Kazahstan Astana. 26 janvarja 2005 g.
- 2 Rusakov I.G., Kashin V.A. i dr. Nalogi i nalogooblozhenie. – M.: Juniti, 2000. – S. 387.
- 3 Nalogovyj kodeks Respubliki Kazahstan (po sostojaniju na 01.01.2015 g.). – Almaty: Central'nyj dom buhgaltera, 2015.
- 4 Golodova Zh.T., Ranchinskaja Ju.S. Garmonizacija kosvennyh nalogov v stranah SNG i Tamozhennogo Sojuza // Finansy i kredit. – №4 (484). – 2012. – S. 20.
- 5 <http://365info.kz/2015/07/nalogovyj-rezhim/>
- 6 Kazbekov B.K., Zhatkanbaev E.B., Ermekbaeva B.Zh., Kazbekova Zh.B. Principy razvitiya finansovoj modeli Kazahstana v uslovijah globalizacii. Nauchnyj doklad. Na baze NIR, № gosregistracii 0107RK00408. Almaty: 2008g.
- 7 Esentugelov A. Strategija procvetaniya strany v uslovijah menjajushhegosja mira. Uroki mirovogo krizisa i modernizacija Kazahstanskoj jekonomiki. – Astana 2011. – S. 200.
- 8 Brizi, Ambra; Giacomantonio, Mauro; Schumpe, Birga M., Mannetti Lucia Intention to pay taxes or to avoid them: The impact of social value orientation // Journal of Economic Psychology 50 (2015) 22–31.

- 9 Goldin, Jacob. Optimal tax salience *Journal of Public Economics* Volume 131, November 2015, Pages 115–123.
- 10 Nugerbekov S.N., Tychinskaja Ju.V., Karashulakov G.S. Opredelenie jeffektivnoj nalogovoj nagruzki na jekonomiku Kazahstana. www.economy.kz/fies/vse%20stati/68%20nuger.pdf
- 11 Sidorova E.Ju. *Nalogovoe planirovanie*. – M., 2006.
- 12 Ylönen, Matti; Laine, Matias. For logistical reasons only? A case study of tax planning and corporate social responsibility reporting. *Critical Perspectives on Accounting* (2015).
- 13 Taylor, Grantley ; Richardson, Grant. Incentives for corporate tax planning and reporting: Empirical evidence from Australia. *Journal of Contemporary Accounting & Economics* 10 (2014) 1–15.

Тлеппаев А.М., Товма Н.А.

Системы учета повышения энергоэффективности и экономии энергии

В статье показаны основные системы учета повышения энергоэффективности и экономии энергии за рубежом. В статье анализируются основные системы индикаторов энергоэффективности в различных странах, таких как Канада, США, Россия. В статье приведен опыт Европейского Союза по созданию системы учета энергии: проекта ODYSSEE MURE. Предложены индикаторы энергоэффективности, применимые для Республики Казахстан: расчеты уровня энергоемкости промышленного производства по первичной энергии, электроемкость промышленного производства, индекс энергетической эффективности отраслей промышленности, энергоемкость сельского хозяйства, топливная экономичность новых легковых автомобилей, удельный пассажирооборот общественного транспорта на одного жителя, энергоемкость коммунального хозяйства (водоснабжение, водоотведение и уличное освещение) на одного жителя и средний удельный расход энергии в жилых домах.

Ключевые слова: энергоэффективность, энергоемкость, энергетическая политика, энергопотребление, метод декомпозиции.

Тлеппаев А.М., Товма Н.А.

System of accounting for energy efficiency and energy saving

The article shows the main accounting system to improve energy efficiency and energy savings in abroad. The article analyzes the main indicators of energy efficiency system in different countries, such as Canada, USA, and Russia. The paper presents the experience of the European Union to establish energy accounting system: project ODYSSEE MURE. Proposed energy efficiency indicators applicable to the Republic of Kazakhstan: calculations the level of energy intensity of industrial production of primary energy, electric capacity of industrial production, the index of energy efficiency in industries, the energy intensity of agriculture, fuel economy of new passenger cars, the specific turnover of passengers of public transport per capita, energy intensity of municipal services (water supply, sewerage and street lighting) per capita and the average specific energy consumption in homes.

Key words: energy efficiency, energy intensity, energy policy, energy consumption, the decomposition method.

Тлеппаев А.М., Товма Н.А.

Энергия тиімділігін арттыру және энергияны үнемдеуді есепке алу жүйелері

Мақалада энергия тиімділігін арттыру және энергияны үнемдеуді шетелдерде есепке алудың негізгі жүйелері көрсетілген. Мақалада АҚШ, Канада, Ресей сияқты әр түрлі елдердегі энергия тиімділігінің индикаторларының негізгі жүйелері талданды. Мақалада энергияны есепке алу жүйесін құру бойынша Еуропалық Одақтың тәжірибесі келтірілген: ODYSSEE MURE жобасының. Қазақстан Республикасы үшін қолданылатын энергия тиімділігінің индикаторлары ұсынылды: өнеркәсіп өндірісінің бастапқы энергия бойынша энергия сыйымдылығы деңгейінің есебі, өнеркәсіптің энергосыйымдылығы, өнеркәсіп салаларының энергетикалық тиімділіктерінің индексі, ауыл шаруашылығының энергосыйымдылығы, жаңа жеңіл автомобильдердің жанармай үнемділігі, қоғамдық көліктегі бір тұрғынға шаққандағы жолаушылар айналымының үлес салмағы, бір тұрғынға шаққандағы коммуналдық шаруашылықтың энергосыйымдылығы (сумен жабдықтау, су бұру және көшені жарықтандыру) тұрғын үйлердегі энергияның орташа үлес шығыны.

Түйін сөздер: энергия тиімділігі, энергосыйымдылық, энергетикалық саясат, энергия тұтыну, декомпозиция әдісі.

СИСТЕМЫ УЧЕТА ПОВЫШЕНИЯ ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНОСТИ И ЭКОНОМИИ ЭНЕРГИИ

Система учета повышения энергоэффективности и экономии за рубежом имеет свою специфику.

В Канаде система учета повышения энергоэффективности и экономии энергии эксплуатируется уже более пятнадцати лет. Эту работу ведет Офис энергоэффективности организации Нэчурал ресорсиз Канада (NRCan). Метод измерения потребления энергии – конечная энергия. Кроме того, в системе проводится анализ динамики выбросов парниковых газов, порожденных использованием энергии. Анализ проводится по пяти секторам энергопотребления: жилищный сектор, сфера услуг, промышленность, транспорт и сельское хозяйство [1]. В секторах и подсекторах проводится анализ влияния на энергопотребление и изменение энергоэффективности следующих факторов:

– индикаторы экономической активности – вклад роста экономической активности при условии, что структура видов деятельности и удельные расходы остались неизменными на уровне базового года;

– структурный фактор – вклад изменения структуры разных видов экономической деятельности;

– влияние климата – колебания температур и продолжительности отопительного периода и периода кондиционирования. Оценивается в градусосутках.

Эффект изменения погоды учитывается для жилых и нежилых зданий, где регулирование температуры в помещении существенно влияет на потребление энергии; влияние качества услуг – уровень качества услуг отражает обеспеченность потребителей оборудованием и приборами. К примеру, в жилищном секторе рост доходов приводит к росту обеспеченности бытовыми приборами; влияние изменения удельных расходов энергии за счет технических факторов. Офис энергоэффективности использует метод LMD II. В Канаде используется аддитивная версия метода, то есть изучается абсолютное изменение показателей. Методологические основы анализа были пересмотрены и усовершенствованы в 2005 г. Результаты анализа ежегодно публикуются в сборнике «Тренды энергоэффективности в Канаде» [1].

В Новой Зеландии мониторинг влияния факторов изменения энергопотребления проводится с 2001 г. на основе системы учета повышения энергоэффективности и экономии энергии. Организацией, которая отвечает за поддержку этой системы, является Служба по энергоэффективности и энергосбережению. Анализ охватывает пять секторов энергопотребления: жилищный сектор, сферу услуг, промышленность, транспорт и производство первичной энергии [1].

Помимо этого, выделен специальный раздел по возобновляемым источникам энергии. Удельные расходы энергии в промышленности измеряются на единицу добавленной стоимости. Анализ проводится не только для конечной энергии, но и для выработки электроэнергии. Анализируется влияние на энергопотребление и изменение энергоэффективности следующих факторов:

- изменение индикаторов экономической активности;
- структурный фактор;
- влияние климата;
- влияние качества энергии (учет фактора разной эффективности установок, выполняющих одинаковые функции с использованием разных видов энергоносителей);
- влияние изменения удельных расходов энергии за счет технических факторов.

Результаты ежегодно публикуются в сборнике «Энергоэффективность и возобновляемая энергия в Новой Зеландии».

В США учет повышения энергоэффективности ведет Офис энергоэффективности и возобновляемых источников энергии Министерства энергетики США. На его сайте размещается публикация «Индикаторы энергоэффективности в США» [1].

Анализ охватывает пять секторов энергопотребления: жилищный сектор, сферу услуг, промышленность, транспорт и производство электроэнергии. Способ учета потребления энергии: первичная энергия и подведенная энергия. Используемый метод декомпозиции – мультипликативный LMDI (то есть рассматривающий относительные изменения показателей).

Анализируется влияние на энергопотребление и изменение энергоэффективности следующих факторов:

- изменение индикаторов экономической активности;

- структурный фактор – для зданий в нем выделяются фактор изменения;
- региональной структуры потребления (по четырем регионам), фактор изменения;
- типа жилища;
- для промышленности и других секторов по перечисленным выше подсекторам);
- фактор размера домохозяйства;
- влияние погоды;
- влияние изменения удельных расходов энергии за счет технических факторов;
- другое [2].

Изучением тенденций в области энергоэффективности в Австралии занимается Австралийское бюро экономики сельского хозяйства и ресурсов.

В анализе отражаются три сектора энергопотребления: жилищный сектор, промышленность и транспорт.

Используемый метод декомпозиции – мультипликативный LMDI (то есть рассматривающий относительные изменения показателей).

Анализируется влияние на энергопотребление и изменение энергоэффективности следующих факторов:

- изменение индикаторов экономической активности;
- структурный фактор – для зданий в нем выделяются фактор изменения,
- региональной структуры потребления (по четырем регионам),
- фактор изменения типа жилища,
- для промышленности и других секторов (по перечисленным выше подсекторам);
- влияние изменения удельных расходов энергии за счет технических факторов.

Основными источниками информации при оценке значений индикаторов являются: данные форм официальной статистической отчетности, информация из статистических справочников; информация из электронных ресурсов и другие источники [1]. В ряде других случаев информация по значениям целевых показателей в разных формах статистики может различаться. В таких случаях должны быть указаны формы, в которых приводятся несопадающие значения целевых показателей.

Тренды повышения энергоэффективности для 27 стран Европейского Союза, Норвегии и Хорватии оцениваются в рамках проекта ODYSSEE MURE, который координируется АДЭМЭ и поддерживается программой Ев-

ропейского Союза Intelligent Energy Europe. В проекте участвуют энергетические агентства из всех охваченных проектом 29 стран, которые являются поставщиками информации для базы данных ODYSSEE. Эта база данных служит основой для оценки трендов повышения энергоэффективности [3].

Оценки оформляются в виде публикаций как по экономике в целом, так и по отдельным секторам потребления энергии, включая жилищный сектор, транспорт, промышленность и услуги. Аналитические расчеты по отдельным секторам энергопотребления выполняются и уточняются регулярно. Расчеты ведутся по первичной и конечной энергии. Вклад структурных сдвигов оценивается только по конечной энергии.

Для отражения прогресса технологического повышения энергоэффективности используется индекс энергоэффективности ODEX (ODYSSEE energy efficiency index). ODEX рассчитывается как трехлетняя скользящая средняя, чтобы избежать влияния колебаний климата, бизнес-циклов, поведенческих факторов, а также неточностей статистики. Однако такой подход сглаживает колебания индекса и затрудняет оценку степени влияния факторов на его динамику [3].

Анализируется влияние на энергопотребление и изменение энергоэффективности следующих факторов:

- изменение индикаторов экономической активности;
- структурный фактор;
- влияние климата;
- уровень благоустройства жилья (доля централизованного теплоснабжения);
- средний размер домохозяйства;
- влияние изменения удельных расходов энергии за счет технических факторов;
- другое.

Несколько индикаторов в отдельных отраслях промышленности определены в виде индекса энергоэффективности. Переход на новые технологии может отражаться на изменении не только удельных расходов энергии, но и пропорций материального баланса отрасли, что также отражается в данном индексе. Например, снижение доли производства мартеновской стали влияет на потребности в чугуна и коксе, а следовательно, и на потребности в железорудных окатышах и агломерате, а затем и на потребности в железной руде. Индекс энергоэффективнос-

ти измеряется в процентах и отражает уровень совершенства производственных технологий, как в энергетическом плане, так и с точки зрения материального баланса. Чем он выше, тем выше эффективность многопродуктового комплекса. При применении технологий с характеристиками на уровне лучших мировых практик он может достигать 100%. Вычитание оцененного значения из 100% показывает оставшийся потенциал экономии энергии в данном многопродуктовом комплексе [3].

В России началом активизации деятельности федерального правительства РФ в сфере повышения энергоэффективности можно считать 1997 год. Однако до 2009 года политика повышения энергоэффективности в России на федеральном уровне носила фрагментарный характер [1].

Ситуация изменилась в конце 2009 года после принятия федерального закона № 261-ФЗ «Об энергосбережении и о повышении энергетической эффективности и о внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации» [4]. Начиная с этого момента нормотворчество на федеральном уровне в сфере повышения энергоэффективности развивалось по схеме «большого взрыва»: на сегодняшний день можно насчитать свыше 70 нормативно-правовых актов, которые регулируют отношения в области энергосбережения и повышения энергетической эффективности и оформляют механизмы реализации требований Закона № 261 и Государственной программы РФ «Энергосбережение и повышение энергетической эффективности на период до 2020 года» (далее – Государственная программа энергосбережения).

Согласно оценкам ЦЭНЭФ, за счет мер, предусматриваемых Государственной программой энергосбережения, может быть обеспечено снижение энергоемкости ВВП на 13,5% до 2020 года [5].

В Докладе о развитии человеческого потенциала Российской Федерации 2009 г., сфокусированном на проблемах энергетики, проведение целенаправленной политики повышения энергетической эффективности было выделено как один из важнейших векторов устойчивого развития. И.А. Башмаков определил целый ряд рекомендаций для государственной политики в этой сфере, в том числе: формирование целостной системы управления повышением энергоэффективности; принятие необходимой правовой основы политики в этой области; формирование

системы статистического учета; введение региональных и муниципальных программ энергоэффективности; формирование тарифной политики, стимулирующей экономию энергии; создание стимулов для НИОКР по развитию «зеленых» технологий [2].

В Казахстане проблемы энергоэффективности касаются следующих основных секторов:

– промышленность является одним из секторов, где меры политики энергетической эффективности очень ограничены. Они касаются исключительно энергетических аудитов. Нет опыта заключения долгосрочных (на 5–12 лет) целевых соглашений по повышению энергоэффективности между правительством и энергоёмкими промышленными холдингами. Механизмы по установлению рыночных обязательств в энергоэффективности пока что не приняты, отсутствуют стандарты энергоэффективности, пакет мер по продвижению энергетической эффективности на малых и средних предприятиях;

– в жилищном секторе полностью отсутствуют меры политики по продвижению пассивных домов и домов с нулевым потреблением энергии и по снижению потребления электроэнергии приборами с автоматическим включением режима малой мощности, после того как прибор не используется некоторое время. В статистике нет данных о среднем приведенном объеме, или средней мощности, или среднем классе энергоэффективности проданных бытовых приборов, что крайне осложняет мониторинг результативности мер по повышению энергоэффективности бытового оборудования. Не установлены меры политики для развития высокоэффективных источников света на альтернативных источниках энергии.

– в транспортном секторе очень слабы отечественные меры политики энергетической эффективности. Отсутствуют обязательные стандарты как топливной эффективности, так и выбросов CO_2 ; меры политики по энергоэффективному вождению, использованию эффективных шин, а также по биотопливу, гибридным машинам и электромобилям;

– энергоснабжающие компании не имеют заданий по повышению энергоэффективности у потребителей, не запущены схемы, подобные «белым» сертификатам. Не используется опыт

развитых стран с применением подобных гибких инструментов.

Применительно к Казахстану следует применить следующие индикаторы: энергоёмкость внутреннего продукта, энергоёмкость промышленного производства, электроёмкость промышленного производства, индекс энергетической эффективности, топливная экономичность новых легковых автомобилей, средний удельный расход энергии в жилых домах.

Снижение энергоёмкости внутреннего продукта измеряется по формуле 1 следующим образом:

$$DEI_{gdp_t} = 100 * \left(\sum_{t_0}^T \frac{CSPEC_t}{PEC_t} + \sum_{t_0}^T CSPEC_t \right) \quad (1)$$

где:

DEI_{gdp_t} – снижение энергоёмкости ВВП в году t за счет реализации мероприятий программы;

$CSPEC_t$ – накопленная к году t (начиная с базового года) экономия первичной энергии за счет реализации мероприятий программы;

PEC_t – потребление первичной энергии в году t.

Для оценки индексов энергоэффективности используются данные по удельным расходам энергии для лучших мировых практик.

В таблице 1 приведены наиболее оптимальные, по нашему мнению индикаторы, которые могут применимы к условиям Казахстана.

Зарубежный опыт дает возможность опираться на него и оперативно развивать нормативную базу для повышения энергоэффективности Казахстана. Международным энергетическим агентством разработан ряд рекомендаций по мероприятиям политики энергетической эффективности.

Однако недостаточно только разработать и утвердить нормативные требования. Принятие нормативной базы и создание соответствующих институтов может столкнуться со следующими возможными реакциями:

- усвоение (после периода адаптации),
- отторжение или искажение.

Неполная и некачественная нормативная база может порождать два последних типа реакций. В итоге получим недостаточную эффективность нормативных механизмов и задержку в движении к установленной цели снижения энергоёмкости.

Таблица 1 – Индикаторы энергоэффективности, предлагаемые для применения в Казахстане

Энергоемкость промышленного производства по первичной энергии к уровню базового года процентов	$EI_t = 100 * (EIC_t / IPP_t) / (EIC_0 / 100)$ <p>где: EIC_t и EIC_0 – потребление энергии в промышленности в году t и в базовом году; IPP_t – индекс промышленного производства в году t по отношению к базовому году</p>
Электроемкость промышленного производства к уровню базового года процентов	$EI_t = 100 * (FEIC_t / IPP_t) / (FEIC_0 / 100)$ <p>где: $FEIC_t$ и $FEIC_0$ – потребление электроэнергии в промышленности в году t и в базовом году (по данным электробаланса сумма расходов на добычу полезных ископаемых, обрабатывающие производства и производство и распределение электроэнергии, газа и воды за вычетом собственных нужд электростанций); IPP_t – индекс промышленного производства в году t по отношению к базовому году</p>
Индекс энергетической эффективности для переработки нефти процентов	$INEFPR_t = 100 * \left(\sum_i eiPRWB_{it} * PR_{it} \right) / \left(\sum_i eiPRR_{it} * PR_{it} \right)$ <p>где: $eiPRWB_{it}$ – удельный расход энергии по технологии переработки нефти i-ой в году t при применении лучших мировых технологий; $eiPRR_{it}$ – удельный расход энергии по технологии переработки нефти i-ой в году t; PR_{it} – объем переработки нефти по технологии i-ой в году t</p>
Индекс энергетической эффективности для металлургии процентов	$INEFP_t = 100 * \left(\sum_i eiFERWB_{it} * FER_{it} \right) / \left(\sum_i eiFERR_{it} * FER_{it} \right)$ <p>где: $eiFERWB_{it}$ – удельный расход энергии на производство продукта металлургии i-ой в году t с применением лучших мировых технологий; $eiFERR_{it}$ – удельный расход энергии на производство продукта металлургии i-ой в году t; FER_{it} – объем производства продукта металлургии i-ой в году t</p>
Энергоемкость сельского хозяйства к уровню 2007 года процентов	$EIFg_t = 100 * (EAgC_t / IAgP_t) / (EAgC_0 / 100)$ <p>где: $EAgC_t$ и $EAgC_0$ – потребление энергии в сельском хозяйстве в году t и в базовом году; $IAgP_t$ – индекс производства сельскохозяйственной продукции в году t по отношению к базовому году</p>
Топливная экономичность новых легковых автомобилей, работающих на бензине л/100 км	$AFGef_t = \sum_i EGef_i * dGCARM_{it}$ <p>где: $EGef_i$ – паспортный расход топлива на 100 км пробега легковых автомобилей модели i-ой на бензине; $dGCARM_{it}$ – доля легковых автомобилей модели i-ой в общем объеме продаж легковых автомобилей на бензине в году t</p>
Удельный пассажирооборот общественного транспорта на одного жителя пасс-км/чел/год	$IPT_t = \sum_i PT_{it} / POP_t$ <p>где: PT_{it} – пассажирооборот общественного транспорта вида i-го в году t; POP_t – население на конец года t</p>
Энергоемкость коммунального хозяйства (водоснабжение, водоотведение и уличное освещение) на одного жителя к уровню 2014 года процентов	$IEICOM_t = 100 * (ECOM_t / POP_t) / (ECOM_0 / POP_0)$ <p>где: $ECOM_t$ и $ECOM_0$ – расход энергии в коммунальном хозяйстве (на цели водоснабжения и водоотведения и на цели уличного освещения) в году t и в базовом году; POP_t и POP_0 – численность населения в году t и в базовом году</p>
Средний удельный расход энергии в жилых домах кг ут./кв. м/год	$EINH_t = ENB_t / SHB_t$ <p>где: ENB_t – потребление энергии в жилых домах в году t, тыс. т.у.т.; SHB_t – общая площадь жилых домов в году t, млн. кв. м</p>

Литература

- 1 Башмаков И.А., Мышак А.Д. Российская система учета повышения энергоэффективности и экономии энергии. – М., 2012. – 81 с.
- 2 Башмаков И.А. Разработка комплексных долгосрочных программ энергосбережения и повышения энергоэффективности: методология и практика: диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук. – М., 2013. – 361 с.
- 3 Definition of ODEX indicators in ODYSSEE data base. – Paris, 2010. – 12 p.
- 4 Государственной программы Российской Федерации «Энергосбережение и повышение энергетической эффективности на период до 2020 года».
- 5 Отчет по работе Оценка значений целевых индикаторов Государственной программы Российской Федерации «Энергосбережение и повышение энергетической эффективности на период до 2020 года» за 2008-2011 гг. – М., 2012. – 20 с.

References

- 1 Bachmakov I.A., Muchak A.D. Rossiiska sistema uheta povihenua energoeffektivnoctu u economuu energuu. Moskva, 2012- 81 s.
- 2 Bacmakov I.A. Razrabotka kompleksnux dolgosrocnux program energoberejenua u povichenua energoeffektivnaostu: metodologua u practica. Dissertazua na souskanue uhenoj stepenu doctora economiceskux nauk. Moskva 2013-361 s.
- 3 Definition of ODEX indicators in ODYSSEE data base. Paris, 2010. – 12 p.
- 4 Gosudarstvennue programmu Rossuusko federazuu Energoberegenue u povichenue nergeticheskou effectivnostu na perioddo 2020 goda
- 5 Otchet po rabote ozenka znachenuu zelevih indicztorov Gosudarstvennou programmu Rosuiskou federazuu «Energoberegenue I povichenue energeticheskou effectivnostu na period do 2020 goda » za 2008-2011 gg. Moskva, 2012. – 20 s.

Арзаева М.Ж.

Салық ауыртпалығын анықтау әдістемелерінің объективтік қажеттігі

Салық ауыртпалығын жоспарлау мақсатында оны төмендетуге мүмкіндік беретін заңмен рұқсат етілген салық жеңілдіктері тәрізді қолдану үшін салық заңнамасындағы өзгерістерді қадағалап отыру өте маңызды. Мұндағы басты мақсат ең алдымен мемлекет пен салық төлеушілердің мүдделерінің тепе-теңдігін сақтау болып табылады. Яғни салық төлеуші заңмен рұқсат етілген әдістерді қолдана отырып, өз салық ауыртпалығын төмендетуге құқылы. Бұл жерде салық жоспарлауды оңтайландыру қажеттігі туындайды. Салық жоспарлауды оңтайландыру қолайлы салық сызбасын пайдалана отырып, салық төлеушіге ыңғайлы салық режимін қалыптастыру, салық шығындарын үнемдеу тәрізді экономикалық іс-әрекеттерді негіздеуді білдіреді. Мұндай салық жоспарлау әлемдік тәжірибеде кеңінен таралған. Сарапшылардың пікірінше осы мақсатта 50-80% отандық кәсіпорындар әртүрлі салық жоспарлау және салық ауыртпалығын анықтау әдістерін қолданады.

Түйін сөздер: экономика, салықтар, салық ауыртпалығы, бюджет, салық төлемдері.

Arzayeva M.Zh.

The objective necessity of determining the tax burden methods

For planning the tax burden it is important to keep track of changes in tax legislation in order to use various tax incentives and other means provided for by the legislation reducing the tax burden. The aim is primarily balancing the interests of the state and taxpayers. That is, the taxpayer has the right to use the optimization techniques provided by the legislation of tax payments and thus reduce the tax burden. In this case we are talking about the optimization tax planning. Tax planning optimization based on the use of tax optimization schemes, that is, ways of registration and representation of economic activities that allow the taxpayer to apply a favorable tax regime and savings on taxes. This type of tax planning is the most common in the world practice. According to various estimates, from 50 to 80% of domestic enterprises have resorted to the different methods of optimizing the planning and determination of the tax burden.

Key words: economic, taxes, tax burden, budget, tax payments.

Арзаева М.Ж.

Объективная необходимость методик определения налоговой нагрузки

Для планирования налогового бремени важно отслеживать изменения налогового законодательства с целью использования различных налоговых льгот и других предусмотренных законодательством способов уменьшения налогового бремени для соблюдения баланса интересов государства и налогоплательщиков. То есть налогоплательщик вправе использовать предусмотренные законодательством способы оптимизации налоговых платежей и тем самым снизить налоговую нагрузку. В этом случае речь идет об оптимизационном налоговом планировании. Оптимизационное налоговое планирование основано на использовании оптимизационных налоговых схем, то есть способов оформления и представления экономических действий, которые позволяют налогоплательщику применить благоприятный налоговый режим и получить экономию по уплате налогов. Этот вид налогового планирования является самым распространенным в мировой практике. По различным оценкам, от 50 до 80% отечественных предприятий прибегают к тем или иным методам оптимизационного планирования и определения налоговой нагрузки.

Ключевые слова: экономика, налоги, налоговая нагрузка, бюджет, налоговые платежи.

САЛЫҚ АУЫРТПАЛЫҒЫН АНЫҚТАУ ӘДІСТЕМЕЛЕРІНІҢ ОБЪЕКТИВТІК ҚАЖЕТТІГІ

Ұлттық экономиканың қалыпты дамуына салық жүйесінің тиімді жұмыс жасауы өзіндік ықпалын тигізері сөзсіз. Осы орайда салық ауыртпалығын оңтайландыру ерекше мәнге ие. Халықаралық салық салу тәжірибесі дәлелдеп отырғандай, салық төлеуші үшін салық ауыртпалығының оңтайлы мөлшері 30 – 40 % аралығын құрайды.

Салық ауыртпалығы салық төлеушінің қаржы қызметінің нәтижесі мен салық төлемдері арақатынасын сипаттайды. Оны анықтау әдістемесін өңдеу және жетілдіру субъектінің қаржы жағдайын дұрыс бағалауға, оңтайлы басқару шешімдерін қабылдауға ықпал жасайды.

Қазіргі кезде ғылыми әдебиеттерде салық ауыртпалығы бірнеше түрге бөліп қарастырылады: экономиканың (мемлекеттік тұрғыдан) салық ауыртпалығы, халықтың салық ауыртпалығы және жұмысшы мен кәсіпорындардың салық ауыртпалығы. Осылай бөлу арқылы қалыптасқан иерархияны ұстана отырып, салық ауыртпалығын екі аспектіде қарастыруға болады: макродеңгей, яғни салық салу ауыртпалығының тұтастай бір елге (экономикаға және тұтастай халыққа тигізетін әсерін қарастыратын болса), микродеңгей – аталған ауыртпалықтың әлеуметтік топтарды құрайтын жұмысшының және қандай да бір кәсіпорындардың көтеретін салық ауыртпалығын қарастырады.

М.Н. Крейнинаның салық ауыртпалығын анықтау әдістемесі салық пен оның көзін салыстыруға негізделеді[1].

$$CA = (\Theta\Theta T - \Theta\Theta\text{Ш} - \text{НП}) / (\Theta\Theta T - \Theta\Theta\text{Ш}) \times 100\%$$

немесе

$$(\Theta\Theta T - \Theta\Theta\text{Ш} - \text{НП}) / \text{НП} \times 100\%$$

мұндағы, $\Theta\Theta T$ – Өнім өткізуден түскен түсім; $\Theta\Theta\text{Ш}$ – өнім өндіру шығыны (салықтарсыз);

НП – салық төлеушінің салық төлегеннен кейін, иелігінде қалатын нақты пайдасы.

Төлену көзіне байланысты әр салық тобы өзінің салық ауыртпалығын анықтау критерийіне ие және тура салықтардың салық төлеуші қызметінің нәтижесіне тигізетін әсерін анықтауға мүмкіндік береді. Алайда жанама салықтардың салық ауыртпалығындағы үлесін жеткілікті деңгейде анықтаудың

мүмкін болмауы бұл әдістеменің кемшілігі болып танылады.

Е.А. Кированың әдістемесі бойынша салық ауыртпалығы абсолютті және салыстырмалы болып жіктеледі.

Абсолютті салық ауыртпалығы барлық салықтар мен бюджеттен тыс қорларға төленген төлемдердің қосындысы негізінде анықталады:

$$АСА = С + БТ + СҚ$$

мұндағы, АСА – абсолютті салық ауыртпалығы; С – салық төлемдері; БТ – бюджеттен тыс қорларға төлем; СҚ – салық бойынша қарыздар сомалары.

Бұл жиынтық сома салық төлеушінің жалпы төлеген салық міндеттемесінің сомасын көрсеткенімен де, салық ауыртпалығын анықтамайды. Ол үшін Е.А. Кирова қайта құрылған құнды негізге ала отырып, салыстырмалы салық ауыртпалығын анықтауды ұсынады [2].

$$ҚҚҚ = \Theta\ThetaТ - \Theta\ThetaШ - А + \Theta\ThetaТТ - \Theta\ThetaҚШ$$

немесе

$$ҚҚҚ = ЕШ + С + БТ + П,$$

мұндағы, ҚҚҚ – қайта құрылған құн; $\Theta\ThetaТ$ – Өнім өткізуден түскен түсім (ҚҚС-мен); $\Theta\ThetaШ$ – өнім өндіру шығыны; А – амортизация; $\Theta\ThetaТТ$ – Өнім өткізуден тыс түскен түсім; $\Theta\ThetaҚШ$ – өнім өндіруге қатысы жоқ шығындар (салықтарсыз); ЕШ – еңбек ақы төлеу шығындары; С – салық төлемдері; БТ – бюджеттен тыс қорларға төлем; П – пайда.

Нәтижесінде салыстырмалы салық ауыртпалығы:

$$ССА = (АСА / ҚҚҚ) \times 100 \%,$$

мұндағы, ССА – салыстырмалы салық ауыртпалығы; АСА – абсолютті салық ауыртпалығы; ҚҚҚ – қайта құрылған құн;

Бұл әдістеменің артықшылығы ретінде салық ауыртпалығының қызмет ету саласынан тәуелсіз барлық субъектілерге қолдану мүмкіндігін әрі объективті есептелетінін атауға болады. Алайда,

салық ставкасының, жеңілдіктерінің өзгерісінің болашақ көрсеткіштерге қалай әсер ететінін болжаудың мүмкін болмауын аталмыш әдістеменің кемшілігі ретінде атауға болады.

Т.К. Островенко ұсынған әдістеме бойынша салық ауыртпалығының барлық көрсеткіштері жеке және жалпы болып бөлінеді [3].

Жалпы көрсеткіштерге мыналарды жатқызады:

КТСА – кәсіпорын табысына салық ауыртпалығы;

КҚРСА – кәсіпорын қаржы ресурстарына салық ауыртпалығы;

МКСА – меншікті капиталға салық ауыртпалығы;

ПСА – салық салынғанға дейінгі пайдаға түскен салық ауыртпалығы.

Осы көрсеткіштер негізінде салық ауыртпалығын мына формула бойынша анықтауды ұсынады:

$$\begin{aligned} КТСА &= СШ / \Theta\ThetaТ; \\ КҚРСА &= СШ / ВБ; \\ МКСА &= СШ / МКС; \\ ПСА &= СШ / П, \end{aligned}$$

мұндағы: СШ – салық төлеу шығындары; $\Theta\ThetaТ$ – Өнім өткізуден түскен түсім; ВБ – баланстың орташа жылдық валютасы; МКС – меншікті капиталдың орташа жылдық сомасы; П – салық салынғанға дейінгі пайда.

Субъектінің салық ауыртпалығы туралы нақты ақпарат беретін жеке көрсеткіштерге өзіндік құн, өнім өткізуден түскен түсім, қаржы нәтижесі, таза пайда тәрізді көрсеткіштер енгізілген. Осыған сәйкес, салық ауыртпалығын дербес анықтайды. Т.К. Островенко ұсынған әдістеменің артықшылығы ретінде субъектінің қаржы есептілігінде келтірілген көрсеткіштердің барлығының қамтылуын атауға болады [4].

Демек, нақты субъектінің салық ауыртпалығын анықтау барысында бір әдіспен ғана шектелмей, салыстырмалы түрде екі-үш әдісті қолданғаны дұрыс. Нәтижесінде мұндай есептеулер мейлінше нақты мәлімет алуға, ағымдағы және болашақтағы оңтайлы басқарушылық шешімдерін қабылдауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

- 1 Содержание понятия налогового бремени и факторы, на него влияющие // <http://distribut.net/article/a-183-2.html>
- 2 Кожевников Е.Б., Осадчая О.П. Методические аспекты определения налоговой нагрузки на интегрированную бизнес-структуру // Известия АГУ: электронный научный журнал. – 2011. – № 2-2 (70).
- 3 Лукаш Ю.А. Оптимизация налогов: методы и схемы – СПб.: ГроссМедиа, 2009. – 432 с.
- 4 Юрченко В.Р. Методологические аспекты расчета налоговой нагрузки // Финансы и кредит: научный журнал. – 2007. – № 20 – 79 с.

References

- 1 Soderzhanie i poniatie nalogovogo bremeni i factori na nego vliashie // <http://distribut.net/article/a-183-2.html>
- 2 Kozhevnikov E.B., Osadshaia O.P. Metodisheskie aspekti opredelenia nalogovoi nagruzki na integrirovannui biznes strukturu // Izvestia AGU:electronni naushni zhurnal. – 2011. – № 2-2 (70).
- 3 Lukash U.A. Optimizasia nalogov:Metodi i shemi – SPb.:GrossMedia, 2009. – 432
- 4 Urshenko B.P. Metodologisheskie aspekti rasheta nalogovoi nagruzki //Finansy i credit:naushni zhurnal. – 2007. – № 20-79.

Утебаева А.Б.
**Анализ состояния
третичного образования
в Республике Казахстан**

Совершенствование третичного образования связано с внедрением Казахстана в мировое образовательное пространство. Важность совокупного рассмотрения всей цепочки образования от школы до университета доказана научными исследованиями, проводимыми Всемирным банком, так как имеют прямое влияние на экономическое развитие страны. Основу современного экономического развития, базирующегося на знаниях, составляет третичное образование, которое в рамках казахстанской образовательной системы включает техническое и профессиональное образование, высшее образование и послевузовское образование. Третичное образование способствует созданию интеллектуального потенциала, от которого зависят производство и использование знаний, практики обучения в течение всей жизни. В статье автором исследуется современное состояние третичного образования в Казахстане: технического и профессионального образования и высшего образования. Выявлен ряд проблемных вопросов и предложения по их решению, определены позиции Казахстана в сфере образования в международных рейтингах. Автором рассматриваются условия функционирования и черты университетов мирового уровня, подчеркивается необходимость внедрения данного опыта в деятельности отечественных вузов.

Ключевые слова: техническое и профессиональное образование, высшее образование, дуальная система образования, международный рейтинг, университет мирового уровня.

Utebayeva A.B.
**Analysis of the status-quo of
the Tertiary education in the
Republic of Kazakhstan**

Improving of tertiary education connected to implementation of Kazakhstan into the world educational space. The importance of education system from school to university is proved by scientific research carried out by the World Bank, as they have a direct impact on the economic development of the country. The basis of knowledge based modern economic development is tertiary education, which in the framework of Kazakhstan's educational system consists from technical and vocational education, higher education and post-graduate education. Tertiary education contributes to the creation of intellectual potential, which is the basis for production and use of knowledge, as well as for the implementation of lifelong learning teaching practices. In the article the author explores the current state of tertiary education in Kazakhstan: technical and vocational education and higher education. It reveals a number of problematic issues and proposals of their solution; it also determines the positions of Kazakhstan in the sphere of education in the international rankings. The author considers the functioning conditions and features of world-class universities, it needs the implementation of such experience in the activity of national universities.

Key words: technical and vocational education, higher education, dual education system, international rating, world-class university.

Өтебаева А.Б.
**Қазақстан Республикасындағы
үшіншілік білім
жағдайын талдау**

Үшіншілік білімді жетілдіру Қазақстанның әлемдік білім беру кеңістігіне кіруімен байланысты. Білім берудің мектептен бастап университетке дейін барлық тізбегін ортақ қарастыру маңыздылығы елдің экономикалық дамуына тікелей әсерінің болуымен байланысты. Дүниежүзілік банкпен жүргізілетін ғылыми зерттеулермен расталған. Білімге негізделген заманауи экономикалық даму негізін қазақстандық білім беру жүйесі шеңберінде техникалық және кәсіби білім, жоғары білім және жоғары оқу орнынан кейінгі үшіншілік білім құрайды. Үшіншілік білім білім шығару мен қолдануға байланысты болатын зияткерлік әлеуетті құруға, сондай-ақ өмір бойы оқыту тәжірибесін енгізуге жәрдемдеседі. Мақалада автор Қазақстанда үшіншілік білімнің қазіргі заманғы жағдайын зерттейді: техникалық және кәсіби білім мен жоғары білім. Оларды шешу бойынша бірқатар проблемалық мәселелер мен ұсынымдар айқындалған, Қазақстанның халықаралық рейтингтерде білім беру саласында позициялары анықталған.

Түйін сөздер: техникалық және кәсіби білім, жоғары білім, дуалды білім беру жүйесі, халықаралық рейтинг, әлемдік деңгейдегі университеттер.

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ ТРЕТИЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Введение

Глава государства в Стратегии «Казахстан-2050» отметил, что знания и профессиональные навыки – ключевые ориентиры современной системы образования, подготовки и переподготовки кадров.

В Концепции вхождения Казахстана в число 30 самых развитых стран мира обозначены долгосрочные приоритеты предстоящей работы. Перспективные направления реформирования образования отражены в «Плане нации - 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ главы государства», основной целью которых является повышение конкурентоспособности обучающихся.

На сегодняшний день известны исследования, где отражено прямое влияние образования на экономический рост. В работе Stevens & Weale определено, что увеличение охвата начальным образованием на 1% повышает ВВП на 0,35% [1]. В других работах получены аналогичные результаты: увеличение продолжительности обучения в старших классах на один год повышает ВВП страны на 0,44% (Varro, 1992), реализация стратегических программ развития образования продолжительностью более 10 лет повышает ВВП страны почти на 5% (Hanushek & Wößmann, 2007), страна, которая набирает на 5 баллов выше среднего балла PISA, повышает уровень производительности труда на 2,5% и ВВП на душу населения на 1,5% (ОЭСР, 2006), улучшение на 50 баллов PISA повышает годовой ВВП страны на 1% (Hanushek, 2010).

Экспериментальная часть

Концептуальные подходы функционирования человеческого капитала разработаны представителями; чикагской школы Шульцем Т. и Беккером Г. Впоследствии значительный вклад в развитие этого научного направления внесли Денисон Э., Кендрик Дж., Минцер Дж. и др. Проблематика рыночной модернизации и реформирования системы образования в рамках экономики знаний получила отражение в работах Гребнева Л., Колесникова Ю., Князева Е., Львова Д., Мильнера Б., Клейнера Б. и др.

В отечественной научной литературе исследования в рамках теории человеческого капитала ведутся Башировой Ж.Р., Мухитовой Р.Б., Нармбаевым К.Н., Утеубаевой Э.А. и др.

Информационно-эмпирическая база формировалась на основе официальных данных комитета по статистике МНЭ РК, Всемирного банка, материалов, содержащихся в монографических исследованиях и периодических научных изданиях отечественных и зарубежных ученых.

Методологической основой исследования является диалектический метод познания. В процессе исследования использовались как общенаучные методы (анализ, синтез, дедукция, классификация, системный подход), так и специальные методы познания (статистические методы).

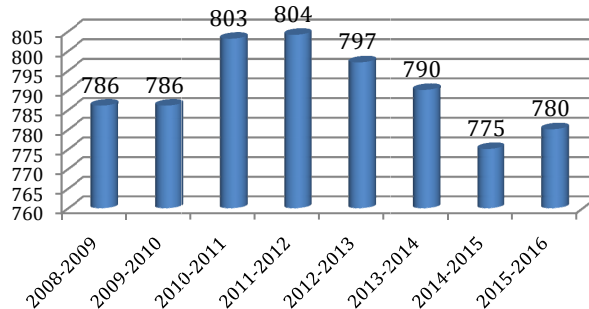
Результаты и обсуждение

Согласно Международной стандартной классификации образования к третичному образованию относятся среднее профессиональное и высшее образование. С 2007 года, согласно Закону «Об образовании», в Казахстане утверждена семиуровневая система образования, включающая дошкольное воспитание и обучение; начальное образование; основное среднее образование; среднее образование (общее среднее образование, техническое и профессиональное образование); послесреднее образование; высшее образование; послевузовское образование.

Система технического и профессионального образования является приоритетной на сегодняшний день в Казахстане, и признана удовлетворить потребности рынка труда в рабочих профессиях в условиях индустриализации страны.

За период 2010-2015 учебные года наблюдается незначительный рост учебных заведений технического и профессионального образования (ТиПО) в Казахстане (рисунок 1).

Доля частных организаций ТиПО в Казахстане составляет 43%, государственных – 57%. Необходимо отметить, что количество обучающихся имеет тенденцию к сокращению. В 2014 году численность обучающихся снизилась на 72791 человека по сравнению с 2010 годом (рисунок 2). Данное обстоятельство связано со снижением рождаемости в определенном периоде времени.

Примечание: Составлен по данным Бюллетеней «Техническое и профессиональное образование в Республике Казахстан» Комитета по статистике МНЭ РК

Рисунок 1 – Число учебных заведений технического и профессионального образования, единиц

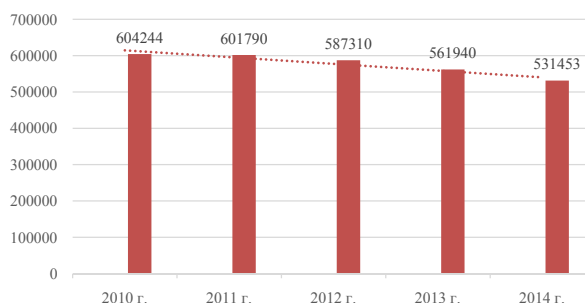

Рисунок 2 – Численность обучающихся в заведениях ТиПО, человек

В стране была осуществлена модернизация ТиПО, в процессе которой разработана национальная система квалификаций и профессиональных стандартов, пересмотрены профессиональные и образовательные стандарты, учебные планы, система оценки квалификации и сертификации, что будет обеспечивать соответствие образовательных программ требованиям рынка труда.

85 типовых учебных планов и образовательных программ, 30 интегрированных образовательных программ по специальностям ТиПО разработаны с участием работодателей. Обеспечено прохождение повышения квалификации и стажировки 7 550 инженерно-педагогических кадров организаций ТиПО. Разработана Национальная рамка квалификаций. По сравнению с 2010 годом (40%) доля выпускников ТиПО, прошедших оценку уровня профессиональной подготовленности и присвоения квалификации, выросла на 45%.

На подготовку специалистов в организациях технического и профессионального, послесреднего образования и оказание социальной поддержки обучающимся в период с 2010 по 2014 годы из республиканского бюджета выделено 24 711,0 млн. тенге. В течение последних 5 лет доля трудоустроенных выпускников организаций ТиПО, обучившихся по госзаказу, выросла на 6,3% (2010 году – 68,5%, 2014 году – 74,8%). Здесь необходимо отметить, что в разрезе специальностей преобладает численность по направлению сервис, экономика и управление – 22688 человек, связь, телекоммуникация и информационные технологии – 14400 человек. Данное обстоятельство объясняется тем, что по этим направлениям был увеличен государственный заказ. В сравнении с такими направлениями как метрология, стандартизация и сертификация – 576 человек, металлургия и машиностроение – 1008 человек, геология, горнодобывающая промышленность и добыча полезных ископаемых – 1785 человек, где госзаказ составил 2%.

Практически во всех регионах были рассмотрены вопросы по внедрению элементов дуальной системы обучения в учебных заведениях ТиПО. Заключены 28 546 соглашений с предприятиями по вопросам организации практики и трудоустройства, из них 1 724 соглашения – в рамках дуального обучения.

Закрепление теоретических знаний практическими работами на предприятиях выступает преимуществом дуальной системы. Решаются проблемы обладания выпускниками необходимыми навыками, а со стороны предприятий – обеспечение постоянным притоком квалифицированного персонала.

Однако, на сегодняшний день, несмотря на принимаемые меры, в сфере ТиПО остается проблема привлечения предприятий к дуальной системе обучения. Выходом из данной ситуации будет разработка государством инструментов по стимулированию предприятий в виде субсидий, налоговых преференций и т.д.

В Германии в процессе содействия сотрудничеству между учебными заведениями и предприятиями активно принимает участие Палата ремесленников. В Казахстане возможно привлечение Национальной палаты предпринимателей по подобию германского опыта.

Правительством в данном направлении сделаны шаги по предоставлению грантов на бесплатное обучение, которое будет вводиться с 2017 года.

С целью вхождения в единое европейское пространство Казахстан присоединился к Болонской Декларации. Последовательная политика в сфере образования преследует целью к 2020 году осуществить переход от концепции «хорошее образование на всю жизнь» к пониманию необходимости «обучения в течение всей жизни»; от послушания к инициативности; от знаний к компетенциям.

В настоящее время в Казахстане функционирует 126 вузов, из них 43,7% частных вузов. В 2014 году количество обучающихся составило 477 387 человек, что на 49 839 меньше в сравнении с 2013 годом.

В Казахстане в соответствии с международными стандартами внедряется уровневая модель полиязычного обучения. Специальные отделения по подготовке полиязычных кадров по инженерно-техническому, естественно-научному и педагогическому направлениям открыты в 42 вузах (6 национальных, 1 международный, 26 государственных, 7 акционированных, 2 частных) [2].

Доля студентов с казахским языком обучения в организациях высшего образования составляет 60,4%, с русским – 37%, с другими (английский, немецкий) – 2,6%.

На протяжении ряда лет наблюдается тенденция к сокращению государственных грантов на обучение. В 2015 году количество грантов по сравнению с 2011 годом сократилось на 5%, а количество государственных заказов, напротив, увеличилось на 28,9% (рисунок 3).

Рисунок 3 – Количество выделенных государственных грантов и государственных заказов за период 2011-2015 гг.

Выпуск в разрезе специальностей свидетельствует о преобладании молодых кадров по направлениям «Образование» (25,7%), «Социальные науки и бизнес» (23,6%), «Технические науки и технологии» (20,3%). При этом подготовка вузами специалистов не удовлетворяет потребности национальной экономики и рынка труда. Большинство частных вузов концентрируются на подготовке студентов малозатратного финансово-экономического и юридического профилей, тогда как «Сельскохозяйственные науки» составляет всего 1,2% от общего количества. В республике за последние три года для сферы образования подготовлено большое количество выпускников педагогических специальностей – 122 888 человек. Тем не менее, многие из них предпочитают работать в системе образования, вследствие непрестижности профессии и низкой заработной платы [2].

За последние годы уделяется внимание к финансированию науки. С 2009 года увеличено финансирование науки на 27,9 млрд. тенге и в 2014 году составило 47,9 млрд. тенге.

Из имеющего состава профессорско-преподавательского состава 1,3% имеют статьи с импакт-фактором.

Создана система материального и творческого стимулирования научных работников, привлечения молодежи в науку, повышения престижа ученого через присуждение государственных и именных премий, академических стипендий, научных стипендий ученым и специалистам.

Послевузовское образование представлено обучением в магистратуре и в докторантуре с присуждением ученой степени доктора философии PhD и доктора по профилю. Подготовку магистрантов осуществляют 118 учебных заведений.

Результаты деятельности вузов отражаются в мировых рейтингах. Так, в рейтинге QS WUR в 2014 году было отмечено 10 казахстанских вузов. В Топ-400 лучших вузов рейтинга вошли два вуза: КазНУ им. аль-Фараби – 305 место, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева – 324 место. 66 вузов (57,3%) из 115 гражданских прошли институциональную аккредитацию, 33 вуза (28,6%) – специализированную аккредитацию, 19 вузов (16,5%) – международную специализированную аккредитацию.

Несмотря на положительные тенденции в развитии системы образования, все еще остается круг вопросов, требующих решения:

– многие казахстанские вузы перешли на кредитную технологию обучения, осуществляют

обучение на иностранном языке, однако система среднего образования в данном направлении не соответствует требованиям абитуриентов высшего учебного заведения. Кроме того, существует проблема нехватки преподавателей на иностранном языке, так как из-за низкого базового уровня многие преподаватели с иностранным языком преподавания уходят в бизнес-среду;

– автономность вуза предполагает самостоятельность вуза, видение собственного стратегического развития, миссии, цели. В реальности автономные вузы должны работать по государственным общеобразовательным стандартам образования;

– необходимо установить единый пороговый балл по Казахстану на поступление на одну и ту же специальность различных вузов, что значительно повысит качество абитуриентов;

– стандарты обучения не выполняют требования европейских стандартов по обеспечению студенческой мобильности в образовательном процессе, когда обучающийся может свободно выбирать себе индивидуальную программу обучения и учиться в других профильных вузах и даже за рубежом без потери времени, повторной сдачи дисциплин в своем вузе и т.д. Так, в 2014 году по академической мобильности в зарубежных странах побывали 1520 человек, однако в общей численности обучающихся это очень незначительное количество.

Стратегической целью вузов должно стать признание на мировом уровне. Казахстан пошел по пути создания нового университета мирового уровня «Назарбаев Университет», признанный транслировать академические знания в ведущие вузы страны. В большинстве вузов страны не осуществляется научно-исследовательская работа, являющаяся одним из условий ведущих университетов мира.

Еще одним из показателей престижности образования в стране является наличие студентов и соискателей из других стран. Структура численности обучающихся в магистратуре Казахстана представлена преимущественно казахстанскими обучающимися (рисунок 4).

Из 29882 человек в 2014 году обучающихся в магистратуре 29330 человек из Казахстана, 170 – из стран СНГ (Азербайджан, Украина, Армения, Беларусь, Кыргызстан, Россия, Таджикистан, Туркменистан, Узбекистан), 382 человека – из стран дальнего зарубежья (преимущественно из Китая, Турции). Аналогичная ситуация обстоит и в структуре обучающихся в докторантуре.

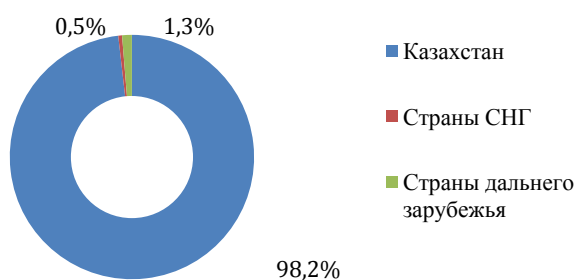

Рисунок 4 – Структура, обучающихся в магистратуре в Казахстане в 2014 году, человек

В стране остаются низкими объемы финансирования образования: в 2010 году – 4,1%, в 2011 – 3,8%, в 2012 – 4,0%, в 2013 году – 3,8%, в 2014 году – 3,5%. В среднем по странам ОЭСР эти показатели составляют, соответственно, 5,6% и 12,9% [3].

К факторам успеха, определяющих университет мирового уровня, относятся [4]:

- концентрация талантов К примеру, в Гарвардском университете 19% студентов-иностранцев, в Стэнфордском университете – 21%, в Колумбийском университете 23%. В Гарварде доля преподавателей из зарубежных стран, включая преподавателей медицинских наук, составляет приблизительно 30%. Доля преподавателей в Оксфорде и Кембридже составляет 36% и 33% соответственно;

- изобилие ресурсов: финансирование текущих расходов и научных исследований из государственного бюджета; доходы от научных исследований, проводимых на договорной основе для государственных и частных компаний; доходы от средств, передаваемых в дар университетам; плата за обучение;

- эффективная система управления, характеризующаяся структурой управления вузами, конкурентоспособной средой и степенью академической и управленческой автономии. Кроме того, это наличие лидеров, последовательно проводящих политику и способных воодушевить коллектив; понимание стратегии развития вуза, атмосфера успеха и совершенствования; культура постоянных размышлений, организационного обучения и перемен.

Согласно оценке всемирного экономического форума, конкурентоспособность Казахстана

по фактору высшее образование и профессиональная подготовка находится на среднем уровне – 60 место среди 140 стран (в 2014 – 62). Анализ рейтинга по составляющим позволяет выделить слабые позиции Казахстана по фактору «Высшее образование и профессиональная подготовка»:

- качество системы образования (67 место);
- качество математического и научного образования (71 место);
- качество управления школами (101 место);
- наличие научно-исследовательских и обучающих услуг (55 место).

В рейтинге IMD по субфактору «Образование» фактора «Инфраструктура» отмечено незначительное ухудшение позиции по сравнению с прошлым годом (в 2015 году – 41, в 2014 г. – 40). Среди сильных сторон в рейтинге отмечены следующие показатели:

- количество учеников на 1 учителя (среднее образование) (5 место);
- достижения высшего образования (7 место).

Заключение

Последовательная политика в сфере образования преследует целью к 2020 году осуществить переход от концепции «хорошее образование на всю жизнь» к пониманию необходимости «обучения в течение всей жизни»; от послушания к инициативности; от знаний к компетенциям. Государственная политика в сфере образования направлена на устранение недостаточности в рабочих кадрах, достижению уровня высшего образования мировым стандартам. Как результат, страна занимает срединные позиции в авторитетном международном рейтинге ГИК ВЭФ.

Однако, низкие затраты на образование и позиция национальной системы образования на мировом рынке образовательных услуг позволяют сделать вывод о все еще недостаточных качественных характеристиках образовательного потенциала страны. Кроме того, решение задачи по вхождению Казахстана к 2050 году в число 30-ти самых развитых государств мира заключается не в формальном занятии определенного ранга Казахстаном в рейтингах по конкурентоспособности, а в достижении роста жизненных стандартов и ускорения экономического роста.

Литература

- 1 Philip Stevens, Martin Weale. National Institute of Economic and Social Research, 2003. – 28 p.
- 2 Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2014 года) // <http://edu.gov.kz/ru/analytics/nacional>
- 3 Доклад «Обзор образование: индикаторы ОЭСР» // www.oecd.org/edu/
- 4 Салми Дж. Создание университетов мирового класса. – М.: Издательство «Весь мир», 2009. – 132 с.

References

- 1 Philip Stevens, Martin Weale. National Institute of Economic and Social Research, 2003. – 28 p.
- 2 Nacional'nyj doklad o sostojanii i razvitii sistemy obrazovanija Respubliki Kazahstan (po itogam 2014 goda) // <http://edu.gov.kz/ru/analytics/nacional>
- 3 Doklad «Obzor obrazovanie: indikatory OJeSR» // www.oecd.org/edu/
- 4 Salmi Dzh. Sozdanie universitetov mirovogo klassa. – M.: Izdatel'stvo «Ves' mir», 2009. – 132 s.

Yermekova Zh.Zh.
**The Strengthening of business
ombudsman's institute in
Kazakhstan**

For support of small and medium-sized business in our country have given considerable attention. One of institutions, which support small and medium business in Kazakhstan is the Institute of business ombudsman. Many entrepreneurs of Kazakhstan are often faced with cases of violation of their rights and legal interests by government authorities. Small and medium-sized businesses with complaints are turning to the National Chamber of Entrepreneurs, which currently performs function of business ombudsman. April 29, 2015 President Nursultan Nazarbayev has been voiced by the Plan of the Nation. In terms of the Nation represented by 100 concrete steps which aimed to implement five institutional reforms. One of these steps is the «Strengthening of the Ombudsman institution for protection business interests of entrepreneurs.» The purpose of the study – business activities of the Ombudsman and his influence on the development of the private sector in our country, identify ways to strengthen this institution. Subject of research: the socio- economic relations of employers and the state institutions of Kazakhstan. The object of research is the defense of entrepreneurs by creating a business ombudsman.

Key words: business, business ombudsman, small and medium enterprises, protection entrepreneurs' rights.

Ермекова Ж.Ж.
**Қазақстандағы бизнес-
омбудсмен институтын
нығайту**

Біздің елімізде шағын және орта бизнесті қолдауға айтарлықтай назар аударылуда. Қазақстанда шағын және орта бизнесті қолдау институттарының бірі бизнес-омбудсмен институты болып табылады. ҚР-да көптеген кәсіпкерлер мемлекеттік өкілетті органдар тарапының өздерінің құқықтары мен заңды мүдделерінің бұзылып жататыны туралы жиі айтады. Ұлттық Кәсіпкерлер Палатасына түскен шағын және орта бизнес шағымдарын қазіргі уақытта бизнес-омбудсмен институты орындайды. 2015 жылдың 25 сәуірінде мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаев Ұлт Жоспарын мәлім етті. Бұл Ұлт жоспарында бес институттық реформаға бағытталған 100 нақты қадам көрсетілді. Осы қадамдардың бірі «Кәсіпкерлердің іскерлік мүдделерін қорғау үшін Омбудсмен институтын нығайту» болып табылады. Мақсаты – бизнес-омбудсмен қызметін зерттеу және еліміздегі жеке бизнестің дамуына әсері, осы институттың қызметтерін нығайту. Зерттеу пәні: ҚР-дың мемлекеттік институттары және кәсіпкерлердің әлеуметтік-экономикалық қатынастары. Ғылыми зерттеудің объектісі – бизнес омбудсмен институтын құрылуына кәсіпкерлердің қолдауы.

Түйін сөздер: кәсіпкерлік, бизнес-омбудсмен, шағын және орта кәсіпорындар, кәсіпкерлер құқығын қорғау.

Ермекова Ж.Ж.
**Укрепление института бизнес-
омбудсмена в Казахстане**

Поддержка малого и среднего бизнеса в нашей стране уделяется значительное внимание. Одним из институтов, направленных на поддержку малого и среднего бизнеса в Казахстане, является институт бизнес-омбудсмена. Многие предприниматели РК часто сталкиваются со случаями нарушения их прав и законных интересов со стороны государственных уполномоченных органов. С жалобами субъекты малого и среднего бизнеса обращаются в Национальную Палату Предпринимателей, которая на данный момент выполняет функцию бизнес-омбудсмена. 29 апреля 2015 года Президентом Нурсултаном Назарбаевым был озвучен План Нации. В плане Нации представлены 100 конкретных шагов, которые направлены на реализацию пяти институциональных реформ. Одним из этих шагов является и «Укрепление института бизнеса омбудсмена для защиты интересов предпринимателей». Цель – исследование деятельности бизнес-омбудсмена и влияния его на развитие частного бизнеса в нашей стране, определение способов укрепления данного института. Предмет исследования: социально-экономические отношения предпринимателей и государственных институтов РК. Объектом научного исследования является отстаивание предпринимателей путем создания института омбудсмена бизнеса.

Ключевые слова: предпринимательство, бизнес-омбудсмен, малый и средний бизнес, защита прав предпринимателей.

**THE STRENGTHENING
OF BUSINESS
OMBUDSMAN'S
INSTITUTE IN
KAZAKHSTAN**

Entrepreneurship has positive influence on the development and formation basing on how state and society should be entitled to a fair enforcement of their rights and legal protection. All these assume a dialog between entrepreneurs and the government resulting with effective communication and interaction among them.

Business activity is the object of civil regulation; therefore, civil law governs legal relations which arise in entrepreneurial sphere providing stable activity of business unites.

Commissioner for the entrepreneurs' rights protection in Kazakhstan is to be established aiming to set effective procedures for business progress. It will be a novelty in the business sphere designed to ensure partnership between businessmen and state mechanism.

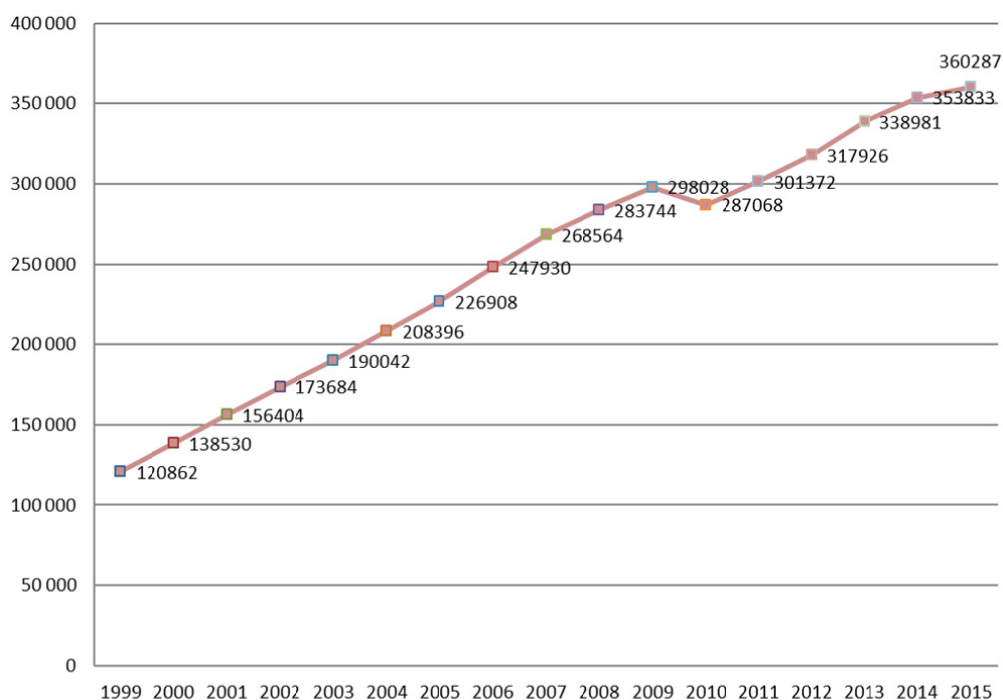
The relevance of this research is quite high and has theoretical and practical meaning. Many entrepreneurs can face with the violation of their rights and legitimate interests when functioning. So, they should have an opportunity to seek the assistance of a business ombudsman. Strengthening the institution of business ombudsman to defend the interests of entrepreneurs has been provided in the plan of the nation – «100 concrete steps.» The plan was set out by the President Nursultan Nazarbayev to implement the five institutional reforms on 20th May 2015.

In Kazakhstan, the development of entrepreneurship is one of the main priorities of economic policy. The Government seeks to build the middle class and competitive dynamic business community.

According to the Statistics Agency of Kazakhstan Graphic 1 is made up which shows the key performance indicators for entrepreneurship since 1999. We suggest considering the following statistics to understand the structure, composition, quantity and status of small and medium business in Kazakhstan: number of subjects in small and medium entrepreneurship increased by 3 times. In January 2015 comparing to January 2014 the number of entrepreneurs increased by 2% from 353 833 to 360 287 entrepreneurs.

Today more than one million enterprises work in Kazakhstan. Almost three thousand people were employed in small and medium sized business sector, which affect significantly on the social welfare of the republic. The development of entrepreneurship, which is a basis of market economy, is a strategic focus of the Republic of Kazakhstan.

Number of entrepreneurs in Kazakhstan in 1999-2015

Graphic 1

Source: Statistics Agency of Kazakhstan (<http://stat.gov.kz>)

The importance of having well-defined and strongly defended entrepreneurs' rights is widely recognized among economists and policymakers world-wide. In declined economic conditions, the necessity of the adequate instruments used for the business support of enterprises becomes more evident. Kazakhstan needs to ensure successful development of business environment. Therefore, our main purpose is to organize a system which helps to ensure entrepreneurs' prosperity. According to Civil Code (Art. 10), the state shall guarantee, protect and support the freedom of entrepreneurial activities.

By the way, institute authorized to defend the rights of entrepreneurs (business – ombudsman) will be established in Kazakhstan. The Ombudsman will be directly subordinate to the President. This is one of the innovations of Entrepreneurial Code, which entered into force in Kazakhstan since the beginning of 2016.

The Entrepreneurial Code reflects all possible ways of out of court and pre-trial settlement of disputes, establishes the general provisions of the investment ombudsman who is authorized to protect the rights of entrepreneurs. It should be noted,

among other things, that the Entrepreneurial Code provides for strengthening of the institute of business ombudsman to defend the interests of entrepreneurs. In particular, it establishes the authority of the Head of the State to appoint the business ombudsman for a term of four years.

The term «ombudsman» is unknown for many local people. The word has the Swedish beginning and means «authorized representative, public defender, lawyer, mediator, representative of someone's interests». However, it has different meanings in different countries. Their main function is the controlling over observance of the rights and protection citizen's interests before the competent authorities.

The institute of Ombudsman is one of elements in the system of public control over the government's machinery, along with other control institutions. It provides a situation in which the state would be appropriate to serve the public and not to himself or higher officials. Its main functions are:

- Protection of citizens' rights, which violated by public authorities;
- Assistance in increasing the efficiency of public authorities;

- Function of a mediator between society and authorities;
- The function of extra-judicial hearing.

International Ombudsman Institute describes fundamental importance of the Institute as follows: «The role of ombudsman to protect people from violations of their rights, abuse of power, error, negligence, unfair decisions and poor management in order to improve public administration and make government actions more open and the government and its employees – more accountable to society».

The business ombudsman is an authorized officer on protection entrepreneurs' rights. The ombudsman has right to defend interests of business in court. Its main task consists in elimination of attempts of pressure upon businessmen from law enforcement agencies and officials.

In developed countries, half of GDP occupies private business. Support small and medium-sized businesses received much attention in Kazakhstan. This is confirmed by adoption of many programs to support SMEs («Road Map of Business 2020», «Agribusiness 2020», «Productivity 2020») and increasing the investment attractiveness of the country and other regions.

Apart from programs in Kazakhstan set a plan for strengthening institute of protection entrepreneurs' rights or business ombudsman. His work nowadays is presented by the National Chamber of Entrepreneurs, which performs all functions of a business ombudsman.

February 27, 2014 President Nursultan Nazarbayev signed a decree «On drastic measures for improvement of business environment in the Republic of Kazakhstan.» The decree is aimed at easing pressure on the business of controlling bodies, enhancing role of the National Chamber of Entrepreneurs (NPP) by introducing a business ombudsman. In turn, in the NPP worked out question of introducing this institution.

The issue of introduction in system of defense entrepreneurs' rights Institute of business Ombudsman was first tabled at the fifth meeting on the Council of protection entrepreneurs' rights at the National Chamber of Entrepreneurs of Kazakhstan. Today the Institute of business Ombudsman is widespread in many countries of the world. The most glaring example is the Ombudsman of small and medium businesses in the United States.\

At the fifth session of the Senate member Gani Kasymov said that it must have a special procedural status. It was also noted that the business ombudsman will be able to make decisions quickly, respond quickly to cases of infringement businessmen'

rights. However, he must exercise control over compliance with businessmen' rights by executive authorities, local self-government. Also questions about legal side of it were discussed, about what legal authority it will have to protect its rights.

In fact, nowadays business functions of the Ombudsman performs NCE. The National Chamber Entrepreneurs of Kazakhstan established September 9, 2013. The NCE created for strengthening bargaining power of business with the Government and public authorities. The National Chamber Entrepreneurs performs business support via the Council of protection of the rights of entrepreneurs, development of youth entrepreneurship, Council of Business Women.

At monthly meetings, members of the Council to discuss ways to solve the specific situations of infringement of the rights of business entities with participation of businessmen and officials of authorized state bodies. Representatives at this site of the business community have possibility to appeal directly to officials to ask them specific questions about their problem.

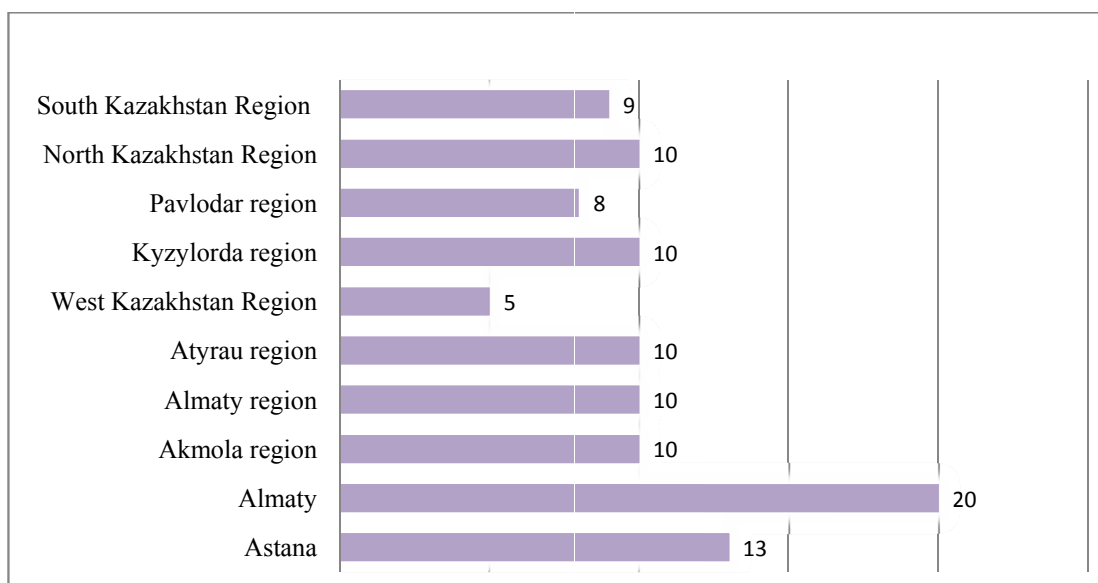
Key objectives of business of the Ombudsman:

- protection of rights and legitimate interests of Kazakh entrepreneurs;
- protection of rights and legitimate interests of entrepreneurs abroad;
- control over the compliance with the rights and legitimate interests of entrepreneurs by the authorities at the national, regional and local levels;
- development of public institutions for the protection of the rights and legitimate interests of entrepreneurs;
- participation in formation and implementation of state policy in the area of business development, protection of rights;
- interaction with entrepreneurial community.

Last year the head of state announced an initiative on carrying out of five institutional reforms and a plan of nation «100 steps». In order to implement this plan developed legislation to enhance business ombudsman to protect interests of entrepreneurs. This law, which is under consideration of Majilis, proposed raising legal status business ombudsman. In order for business activities of the Ombudsman to be effective, this figure will be appointed by the Head of State. Also it provides that the Ombudsman must be a citizen of the Republic of Kazakhstan no younger than 30 years, with higher education and work experience at least five years in the legal profession or in protecting the rights and freedoms of citizens. It is expected that it will be presented in all regions of republic. In turn, it will protect the Kazakhstan

businessmen not only inside but also outside the country. It is important that the ombudsman has right to introduce to state and local authorities for the protection of proposals not only at the national level, but also taking into account regional interests. Business Ombudsman also receives right to appeals to the heads of state in case of systemic violations of rights, and will prepare an annual report to the head of state about work done. Business Ombudsman is a member of the Presidium of of the National Chamber Entrepreneurs of Kazakhstan («Atameken»), and

organization its activities will be provided by a separate unit. Complaints of entrepreneurs will be accepted by the National Chamber of Entrepreneurs, which has offices in all regions. Thus, it will provide maximum geographical and sectoral coverage of entrepreneurship and business ombudsman services. Directly activities for Adoption and consideration of applications involved in the Council for the Protection of the rights of entrepreneurs. The Council is a permanent working body of the National Chamber of Kazakhstan.

Graphic 2 – The demands to the NCE

Source: Official website of the National Chamber of Entrepreneurs

According to schedule 2, we can conclude that the majority of all applications falls on Almaty. This is because, firstly, the private business have most developed than in other cities of Kazakhstan, and secondly, that the majority of entrepreneurs of Almaty have complaints about public bodies that have most violated rights and interests. Smaller amount of applications received from the Kyzyl-Orda region, this suggests that the entrepreneurs of the region is less likely violated their rights.

Each a claimed case review in detail, and then NCE make a decision . Moreover, these problems, which solved by the Chamber, are completely different. Experts relevant units NCE RK prepare legal opinions on the coming issues of concern, and most egregious violations of rights of entrepreneurs are submitted for discussion by the Council. Problems

of regional scale considered by the Council protect the rights of entrepreneurs Regional Chambers.

As an example, we say about problem of LLC «ZAMAN.KZ-XXI». They had problems with co-ordination of conceptual design in the Department of Architecture and Urban Planning in Astana. March 16, 2015 this issue was resolved positively by NCE.

Activity of Business Ombudsman implemented at two levels: national and regional. The main difference between the Republican and regional authorized bodies is that the Republican is protecting rights of entrepreneurs at the national level, and the Regional Ombudsman carries out its activities exclusively on the territory of its subject of republic within the framework set by the regional law tasks and powers available.

Table 1 – Swot-analysis of activities of the Business Ombudsman in Kazakhstan

<p>Weak sides</p> <ul style="list-style-type: none"> • Difficulty in coverage throughout the country • inability of monitor all regional bodies 	<p>Strengths</p> <ul style="list-style-type: none"> • independence in their activities • Objectivity • State support • Ability to quickly solve applicants' problems • Accountability of the state, namely the Head of State • Special extended powers • Transparency, presentation of all reports in the media • Interaction with the business community
<p>Threats</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ability of bribery business ombudsman for selfish purposes • Abusing their powers 	<p>Opportunities</p> <ul style="list-style-type: none"> • Improving conditions for business development in Kazakhstan • Ability to reduce the burden on the court • Ability to improve legislation on entrepreneurship • Providing control over a violation of rights and interests of entrepreneurs

Source: Compiled by authors of scientific works

As practice shows, rights of entrepreneurs often violate executive and supervisory bodies. Mainly – they are illegal money extortions, laying unforeseen duties, numerous inspections by the tax and law enforcement bodies, red tape on receipt various documents. All this creates an obstacle for normal operation of business.

Thus, according to a poll conducted in 2015, for conflict resolution business organizations address at absolute majority (44%) to influential friends who work in the government. That is, the business activities of the Ombudsman in the Republic of Kazakhstan represented by NPP has not yet lived up to all expectations of society.

Naturally, rights and interests of of entrepreneurs are violated, but some of them do not go to the Chamber, but solve this problem in other ways, including illegal.

Therefore, strengthening of the Institute of business Ombudsman and consolidation of its legislative powers will allow entrepreneurs to contact competent authorities with relevant complaints.

In our opinion, the business ombudsman in Kazakhstan should be endowed with special rights and powers, including the right to participate in the development of specific legislation, the right to suspend departmental acts of state bodies, the right to participate in court proceedings, etc. It is important to ensure absolute independence and objectivity in Kazakhstan. But this business ombudsman should report directly to the Head of State.

Thus, the Institute of business ombudsman will help entrepreneurs not only to cope with modern challenges, but also create conditions for their further development.

References

- 1 Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan/ N 2737 – 1995
- 2 Emikh V.V. Ombudsmen Contributing to Business Rights Protection: World Experience and Perspectives of Development [Text] / VV Emikh // Scientific Yearbook of the Institute of Philosophy and Law, Ural Branch of the Russian Academy of Sciences. – 2013. – № 3. – Volume 13.
- 3 Agency of Statistics of the Republic of Kazakhstan / Dynamic rows for 1999 – 2010: Quantity of acting juridical persons in aspect by regions of Republic of Kazakhstan: Agency of Statistics. // <http://stat.gov.kz/> Data downloaded on 12.02.2016.
- 4 Embassy of the Republic of Kazakhstan / SMEs & Entrepreneurship. // <http://www.kazakhembus.com/> Data downloaded on 12.02.2016.

Асилова А.С., Амалбекова Г.Е.,
Муратова Д.Б.

**Ауыл шаруашылығын
мемлекеттік қаржыландыру
көздері**

Республикалық және аймақтық деңгейде ауыл шаруашылығы өндірісін мемлекеттен қаржыландыру көздерін және оның жағдайын жақсартуды негіздеу мәселелерінің жеке аспектілері аз зерттелген және барлық мәселелер мен міндеттерді қамтымайды. Бұның барлығы зерттеу тақырыбын, оның мақсаты мен міндеттерін таңдауға себеп болды. Еліміздің Бүкіл әлемдік сауда ұйымына кіруі жағдайында салалардың қаржы ресурстарын тиімді пайдалана және қалыптастыра алатын ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерін қаржылық қолдау мен мемлекеттік реттеудің қаржылық көздері жіктеліп, ауыл шаруашылығын қаржыландырудың қазіргі жағдайына талдау жүргізілген. Ішкі аймақтық өнімнің бір бөлігі болып табылатын кәсіпорындар мен ұйымдардың таза пайдаларын қалыптастыру механизмін жетілдіру бағыттары ұсынылады. Экономиканың халық шаруашылық кешенінің басты салаларының бірі Қазақстанның ауыл шаруашылығы болып табылады. Мұнда барлық қоғамға өмірлік маңызы бар өнімдер шығарылады, сонымен қатар белгілі бір экономикалық, қаржылық және ресурстық әлеует жинақталған. Ресурстық әлеует жер, материалдық және еңбек ресурстарымен ұсынылады.

Түйін сөздер: ауыл шаруашылығы, қаржыландыру көздері, агро-өнеркәсіптік кешен, бюджет шығындары, негізгі капитал, инвестиция.

Assilova A.A., Amalbekova G.E.,
Muratova D.B.

**Sources of Public Financing of
Agriculture**

Improving the state of public financing at the level of the republic and the region are poorly understood and require further study. The foregoing predetermined the choice of theme, purpose and objectives of the study and led to the need for comprehensive research of agricultural financing problems. In the context of the country's entry into the Foreign Trade Organization of the state and sources of public financial support for agricultural producers, which can effectively and efficiently use financial resources they have been investigated and analyzed. Directions of perfection of process of formation of agricultural incomes should consist of a system of state regulation measures. One of the main industries of national economy complex economy is the agriculture of Kazakhstan. Here available products, it is vitally important for the whole society, along with that have accumulated a certain economic, resource and financial potential. The resource potential offered in the form of material and labor resources.

Key words: agriculture, financial resources, agronomy, budget expenditures, fixed capital, investment.

Асилова А.С., Амалбекова Г.Е.,
Муратова Д.Б.

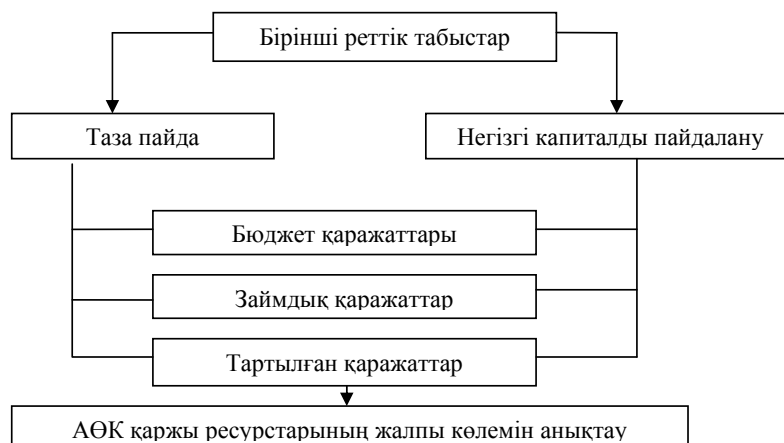
**Источники государственного
финансирования сельского
хозяйства**

Вопросы улучшения состояния государственного финансирования на уровне республики и региона мало изучены и требуют дальнейшей проработки. Вышеизложенное предопределило выбор темы, цель и задачи исследования и обусловило необходимость комплексного исследования проблем финансирования сельского хозяйства. В условиях вхождения страны в ВТО состояние и источники государственной финансовой поддержки сельхозтоваропроизводителей, которые эффективно и рационально могут использовать финансовые ресурсы, были исследованы и проанализированы. Процесс совершенствования формирования доходов сельского хозяйства должен включать меры государственной системы регулирования. Одним из главных отраслей комплекса народного хозяйства экономики Казахстана является сельское хозяйство, производящее продукты, жизненно важные для всего общества. Наряду с этим в Казахстане накоплен определенный экономический, ресурсный и финансовый потенциал. Ресурсный потенциал предложен в виде материальных и трудовых ресурсов.

Ключевые слова: сельское хозяйство, источники финансирования, агропромышленный комплекс, бюджетные расходы, основной капитал, инвестиция.

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫН МЕМЛЕКЕТТІК ҚАРЖЫЛАНДЫРУ КӨЗДЕРІ

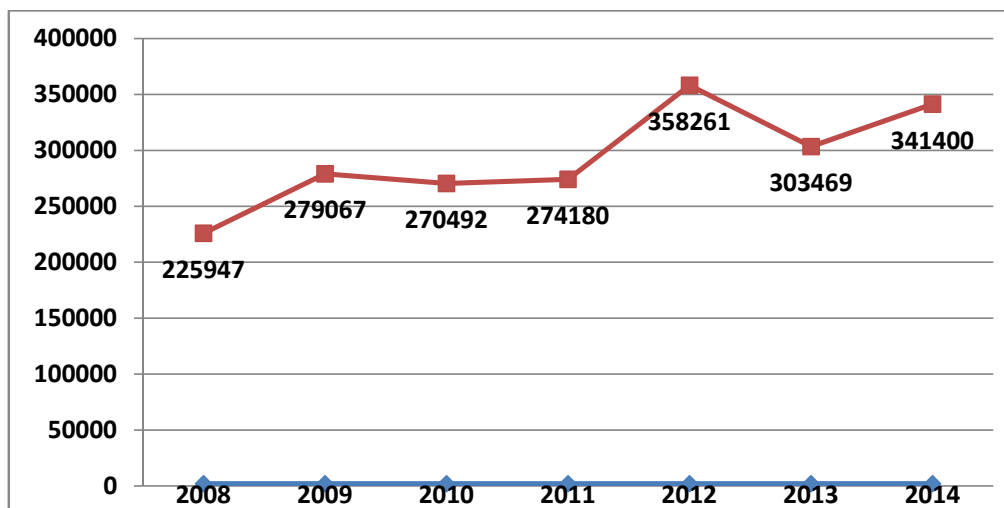
Экономиканың халық шаруашылық кешенінің басты салаларының бірі Қазақстанның ауыл шаруашылығы болып табылады. Ауыл шаруашылығында материалдық өндіріс аймағының жұмыс істейтін 30%-ы бос емес, ұлттық жалпы табыстың үшеуі құрылады, барлық өндіруші корлардың бесінші бөлігі қызмет етеді.

1-сурет – АӨК қаржы ресурстарының негізгі көздері

Нарық жағдайында шаруашылық субъектілердің қаржы ресурстарын қалыптастыру және қолданудың механизмдерін жасау және енгізу өзекті және күрделі болып отыр. Негізгі қаржы ресурстарын сала қызметінің ерекшеліктерін ескере отырып есептеудің негізгі кезеңдері мыналар:

- ішкі көздер есебінен жеке қаражаттардың (таза пайда, амортизациялық аударымдар) мөлшерін анықтау;
- заимдық қаржы ресурстарын анықтау (1-сурет).

2-сурет – 2008-2014 жылдардағы ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының таза табысы, млн теңге

Негізгі капиталды тұтыну бұл негізгі капиталдың физикалық және рухани тозуы кезіндегі оның құнының азаю соммасын білдіреді, яғни кәсіпорынның негізгі қорларының құнынан алынатын амортизациялық аударымдар мөлшері, ол да кәсіпорынның қаржы ресурсының қайнар көзі болып табылады [1]. Бірақ олардың табыс құрылымындағы үлесі талданып отырған кезеңде 15,5%-дан 10,5%-ға дейін төмендеген. Бұл жағдай отандық АӨК кәсіпорындары озық технологияларды енгізу мәселесімен толық айналыспайтынын тағы бір дәлелдеп отыр, яғни олар әлі де өндірісте ескі техниканы қолдануда. Ауыл шаруашылығында табысты қалыптастыру процесін реттеу жүйесі біздің ойымызша реттеудің мемлекеттік жүйесінен тұруы тиіс (3-сурет).

Осылайша, ауыл шаруашылығында табысты қалыптастырудың маңызды бағыттары мыналар болуы тиіс:

- ауыл шаруашылығы техникасының лизингін дамыту;
- АӨК-нің кәсіпорындарының демонополизациялануы;
- ауыл шаруашылығы өнімдерінің сатып алынуын алу арқылы нарықта қолайлы тұрақты конъюнктураны қамтамасыз ету;
- нарықтық инфрақұрылымның дамуына ықпалдасу;
- жеңілдетілген несиелендіру және салық салу;
- ауыл шаруашылығы үшін білікті мамандар дайындау.

Ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының жеке қаражаттары АӨК үшін толыққанды қаржы

ресурстары бола алмайды. Мұнда қаржы ресурстарының негізгі көзі ретінде мемлекеттік бюджет қаражаты табылады [2].

Бюджет шығындары өздерінің экономикалық мазмұнына қарай ағымдағы және капиталды болып бөлінеді. Қазақстанда бюджеттік процестің тиімділігі шығындардың бюджеттік классификаторында көрінеді [3].

Республикалық бюджет Қазақстанның даму стратегиясын жүзеге асыру құралы болып табылады [1]. Сондықтан республикалық бюджет шығындарының қандай да бір стратегияның басымдықтарына ықпалын анықтау үшін бюджет шығындарының құрылымын және «Қазақстан 2050» даму Стратегиясын қарастыру қажет (4-сурет).

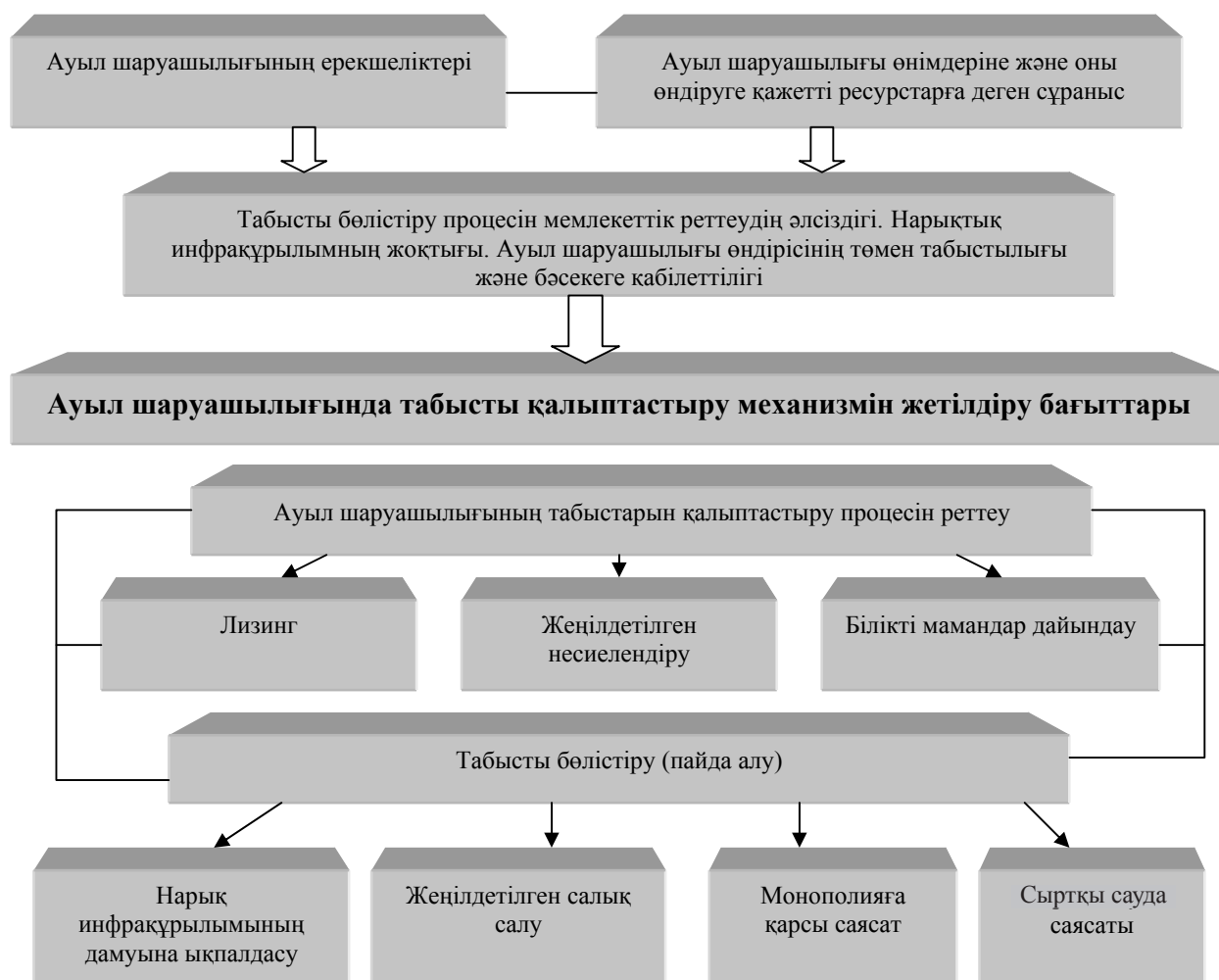
2008-2011 жылдар аралығында АӨК-ні дамытуға республикалық бюджет шығындары 135925 млн теңге болды, мұнда шығындар 2011 жылы 2008 жылмен салыстырғанда 2,3 есеге өсті (1-кесте). 2013 жылы АӨК-ні қолдауға республикалық бюджеттен 190 млрд теңге жұмсалды (2012 жылы – 230 млрд теңге). 2014 жылдан бастап бұрын трансферттер ауылшаруашылығы Министрлігі (ары қарай АШМ) арқылы келіп субсидияланса, қазіргі таңда олар жергілікті бюджет базасына берілген.

Мұнда негізгі тұтынушыларды, яғни ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерді мемлекеттік қолдау, субсидиялау, жеңілдетілген несиелендіру, жеңілдетілген режимде салық салу, ақысыз негізде қызмет көрсету және басқа да формада көрсетілді.

Динамика көрсетіп отырғандай, өсімнің ең үлкен қарқыны соңғы жылдары қалыптасты, өйт-

кені мемлекеттік агроөнеркәсіптік бағдарламаны орындау осы саланың тиімділігін арттыруға бағытталған шараларды қарастырады. Агро-өнеркәсіптік кешенді дамытуға республикалық

бюджеттен шығындар көлемінің өсу қарқыны 2014 жылы 2013 жылмен салыстырғанда 15,03%-ға артқан, ал 2013 жылы 2012 жылмен салыстырғанда 28,9%-ға артқан.

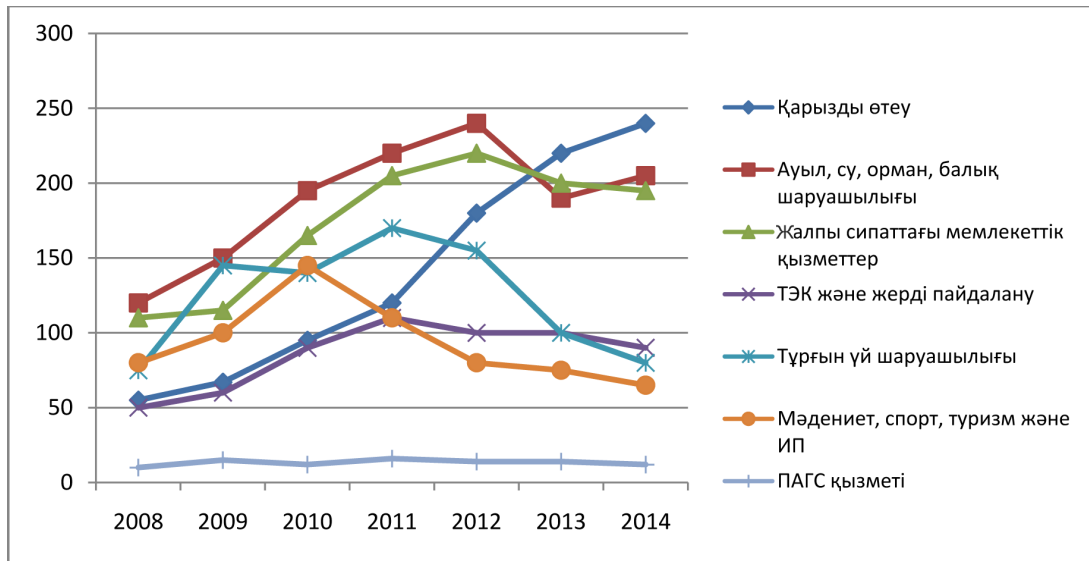

3-сурет – Ауыл шаруашылығында табысты қалыптастыру процесін реттеу

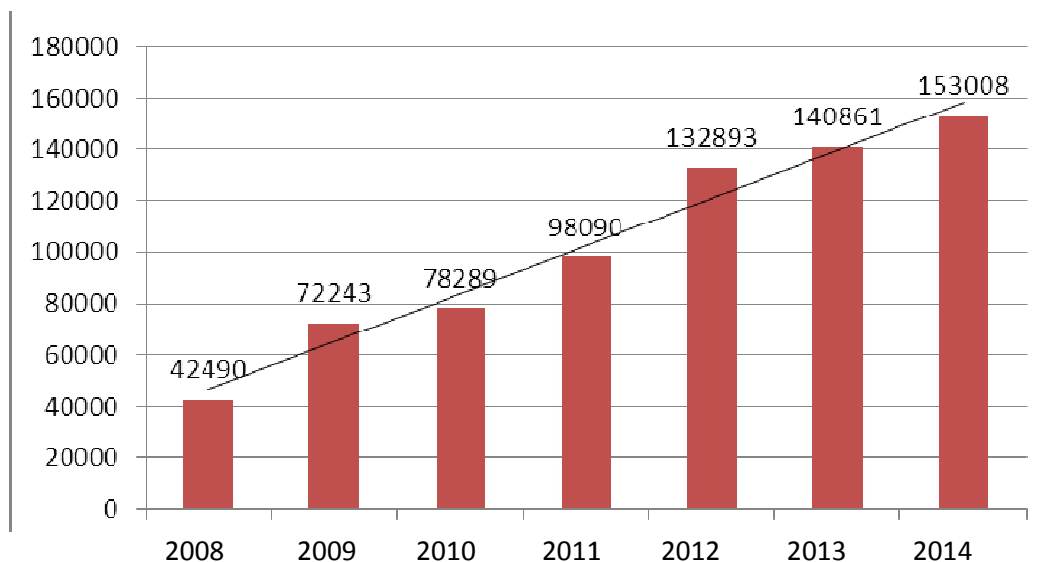
1-кесте – 2008-2014 жылдардағы АӨК дамытуға жұмсалған Республикалық бюджет шығындары, млрд теңге

Аталуы	Жыл							Ауытқу (+;-)	Ауытқу (+;-)	Өсу қарқыны, %
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2014 2008ж.	2014 2013ж	2014 2013ж
ҚР АШМ	93,2	159,5	161,3	200,2	229,1	295,3	339,7	246,5	44,4	115,0
Шығындардың жалпы көлеміндегі, %-ы	5,9	5,8	5,2	5,0	5,9	5,0	4,0	-1,9	-1,0	80,0
Шығындар	2068,3	2703,5	3118,6	3860,9	4605,1	5291,2	5903,1	3834,8	611,9	112,0

Ескерту – ҚР статистика агенттігі мәліметтері негізінде автормен құрылған

4-сурет – Республикалық бюджет, 2008-2014 жылдар, млрд теңге

5-сурет – 2008-2014 жылдары АӨК-ні дамытуға жергілікті бюджеттен бөлінген шығындар, млн теңге

Дағдарысқа қарсы шараларды орындаудан АӨК-ге қосымша қаражаттар бөлінді. 2008-2010 жылдарда 120 млрд теңге қаражат ҚР Ұлттық Қорынан бөлінді.

Отандық ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерін қолдау және дамыту шеңберінде субсидия мемлекеттік реттеудің маңызды тәсілі болып табылады [2]. Соңғы жылдары субсидиялау көлемі жыл сайын артуда. Мәселен, 2003-2011 жылдарда Қазақстанның АӨК-дегі кәсіпорындарға 108,9 млрд теңге көлемінде субсидия бөлінді. Қаражаттың

көпшілігі ауыл шаруашылығын дамыту бағдарламасына (өсіру, өңдеу, сапаны арттыру, өнімділікті арттыру) бағытталды, яғни 91,1 млрд теңге немесе 83,7%, ауыл шаруашылығын қолдау бағдарламасына (қаржы лизингі және несиелер бойынша пайыздық мөлшерлемелерді субсидиялау және т.б.) 11,2 млрд теңге немесе жалпы бөлінген қаражаттың 10,3%-ы.

АӨК саласындағы қызмет тек республикалық емес, сондай-ақ жергілікті бюджеттен де қаржыландырылады (5-сурет).

2-кесте – 2010-2014 жылдарда Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы Министрлігі бойынша республикалық бюджет шығындары, млн теңге

Аталуы	2010 ж. факт	2011 ж. факт	2012 ж. факт	2013 ж. факт	2014 ж. факт	Өсу қарқыны,%	
						2013 ж.	2014 ж.
Ауыл шаруашылығы	81356,7	130453,3	96777,3	160847	104494	166,2	64,9
Су шаруашылығы	23422,3	35474,6	52523,0	57639	33224,4	109,7	57,6
Орман және аң аулау шаруашылығы	5792,7	7579,0	7906,6	10850,8	15307,6	137,2	141,1
Балық шаруашылығы	843,6	849,8	552,9	1471,5	1032,9	266,1	70,2
Министрлік бойынша барлығы	161350	200220	229157	224142	183 929	97,8	82,06
Ескерту – ҚР АШМ мәліметтері негізінде құрастырылған							

Жергілікті бюджеттен АӨК-ге қаражаттар Алматы облысына – 10,9%, Ақмола облысына – 10,7%, Қостанай облысына – 10,3%, Солтүстік Қазақстан облысына – 10,2%, Шығыс Қазақстан облысына – 8,3% көлемінде бөлінген.

Ауыл экономикасын көтеру мақсатында соңғы онжылдықта қаржымен қамтамасыз етілген мемлекеттік және салалық бағдарламалар қабылданып орындалды. Тек 2014 жылы АӨК субъектілерін несиелендіруге 60 млрд теңге бюджеттік несие бөлінді.

Ауыл шаруашылығының дамуы Қазақстан үшін өте маңызды. Қазақстанның Ресеймен және Беларусиямен экономикалық интеграциясы және еліміздің бүкіл әлемдік сауда ұйымына кіруі отандық агроөнеркәсіптік кешеннің бәсекеге қабілеттілігін арттыруды мензеп отыр.

Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы Министрлігі бойынша республикалық бюджет шығындарының өсімі 2011 жылы 2010 жылмен салыстырғанда 24,1% немесе 38870 млн теңге, соның ішінде ауыл шаруашылығы бойынша 49096,6 млн теңге немесе 60,3%, су шаруашылығы бойынша 12 052,3 млн теңге немесе 51,5%-ға артқан (2-кесте). 2011 жылы шығындар 28937 млн теңгеге немесе 14,4%-ға өскен, бірақ керісінше ауыл шаруашылығы бойынша 25,8%-ға, ал балық шаруашылығы бойынша шамамен 35,0%-ға төмендеді.

Біздің есептеуіміз бойынша ауыл шаруашылығын қолдау мен дамытуға республикалық бюджеттен бөлінетін шығындар 2008-2012 жылдары орташа ЖІӨ-нің 1,1%-ын құрайтындай қаржы бөлінген. Ал Еуропалық Одақ (ЕО) мемлекеттерінде бұл көрсеткіш 25-30%-ды құрайды. Айта кету керек, нарықтық экономикасы дамыған елдерде ауыл шаруашылығы өнімдерінің өзіндік құнындағы субсидиялардың үлесі 40%-ға де-

йін барады, ал Қазақстан бойынша ол 1,4%-ды құрайды. Есептеулер көрсетіп отырғандай, ауыл шаруашылығы жерлерінің 1 гектарына келетін субсидия мөлшері Қазақстанда Ресеймен салыстырғанда 2,9 есе төмен. Қазақстанда 1 гектар егістікке келетін мемлекеттік көмек деңгейі 12,2 доллар болса, ал Канадада бұл 83 доллар, АҚШ-та 107,5\$, Финляндияда 500 доллар, ЕО-та 855 доллар, Швейцарияда 4214 доллар болып отыр, көріп отырғанымыздай айырмашылығы жер мен көктей.

Жапонияда бюджеттің шығын бөлігіндегі ауыл шаруашылығын мемлекеттік қаржылай қолдауға бөлінген қаржы көлемі 65%, ал ЕО-да 49%, АҚШ-та 24%, Канадада – 20%, ал Қазақстанда – 5,5%. Сәйкесінше саланы негізгі қорлармен қамтамасыз етпей аграрлық саланы мемлекеттің қаржылық қолдауы бәрібір де жоғары сапалы бәсекеге қабілетті өнім өндіруге толық мүмкіндік бермейді деп айтуға болады.

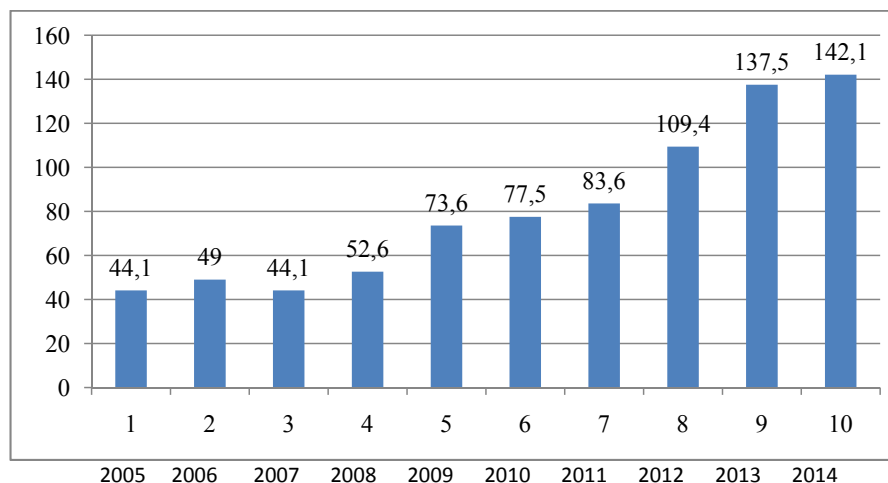
Елбасының 5 институционалды реформасын жүзеге асыру бойынша 100 нақты қадам – Ұлт жоспарына сәйкес еліміздің ұзақ мерзімде дамуында ұстанатын басты бағыт тікелей шетел инвестициясын тарту болып табылады. Экономикада ЖІӨ-нің жыл сайынғы 4%-дан кем емес өсімге қол жеткізу, инвестиция көлемін ЖІӨ-нің 18%-ден 30%-ға дейін арттыру қарастырылады. Экономиканың ғылыми моделін енгізу қазақстандық экспорттық потенциалда шикізаттық емес өнімдер үлесін 70%-ға дейін жеткізу мақсатын көздейді [4].

Батыс елдерінің аграрлық секторын инвестициялауды талдау көрсетіп отырғандай, ауыл шаруашылығының негізгі инвесторы ол мемлекет, ол экономикалық тиімді өндірісті қамтамасыз ету үшін және тауарлардың бәсекеге қабілеттілігін дамыту үшін ауыл шаруашылығы

тауарын өндірушілерге күшті қаржылық қолдау көрсетеді.

Есепті жылы ауыл шаруашылығының негізгі капиталына салынған инвестиция көлемінің өсуі байқалуда, мәселен, 2013 жылы 2004 жылмен салыстырғанда оның көлемі 3 есе өс-

кен. Инвестицияның жалпы көлемінде ауыл шаруашылығына салынған инвестицияның үлесі 2,2%-ды құрайды. 2013 жылы ауыл шаруашылығының негізгі капиталына салынған инвестиция мөлшері 0,7%-ға өсіп 142,1 млрд теңге болды (6-сурет).

6-сурет – 2005-2014 жылдары ауыл шаруашылығының негізгі капиталына салынған инвестициялар, млрд теңге

Ауыл шаруашылығына салынған инвестицияның нақты көлем индексі 2014 жылы 2013 жылмен салыстырғанда 3,3%-ға артқан. Мұнда инвестицияның жалпы көлемінде ауыл шаруашылығына салынған инвестицияның үлесі 2,3%-ды құрайды.

Негізгі капиталға салынатын инвестицияларды қаржыландырудың негізгі қайнар көздері болып инвесторлардың өздерінің қаражаттары (жалпы инвестиция көлемінің 51,7%-ы) табылады.

Ауыл шаруашылығына салынған инвестицияның басым бөлігі Қостанай, Солтүстік Қазақстан облысы (негізінен маусымдық дақылдар өсіруге), Ақмола облысы (негізінен мал шаруашылығына) үлесіне тиесілі болып отыр.

Ауыл шаруашылығына салынған инвестицияның шамамен 62,0%-ы маусымдық дақылдарды өсіруге және 27,2%-ы мал шаруашылығына бағытталған. Жамбыл облысы осы екі бағыттағы инвестицияны тартуда көп

жұмыстар атқаруда. 2012 жылы 2011 жылмен салыстырғанда нақты көлем индексі 9 есе өскен, яғни Жамбыл облысының республика бойынша инвестициялық тартымдылығы жоғары екенін байқауға болады. 2012 жылы 2011 жылмен салыстырғанда ауыл шаруашылығына салынған инвестицияның көлемі 22,4%-ға артқан. Сонда да ауыл шаруашылығына салынатын инвестицияларды қаржыландырудың негізгі қайнар көздері болып инвесторлардың өздерінің қаражаттары (жалпы инвестиция көлемінің 60,6%-ы) табылады [3].

Қазіргі таңда мемлекеттің әлемдік экономикалық қауымдастыққа интеграциялану бағытын зерттеу өзекті мәселе болып табылады. Елдегі жағымды ішкі климатты жасау, инвестициялық кешенді басқару, тиімді инфрақұрылымды құру, қаржы процестерін заңнамамен қамтамасыз ету елдің ішкі қаржы ресурстарының қалыптасу және қолданылу процесін жете зерттеусіз мүмкін емес.

Әдебиеттер

- 1 Инновационная деятельность и финансирование инвестиций в сельском хозяйстве / Ахметов Р.Г., Шайкин В.В. – М.: Изд-во МСХА. – 2012.
- 2 Государственная агропродовольственная программа Республики Казахстан на 2015-2020 гг.: офиц.текст. – Астана, – 2014. – 179 б.
- 3 ҚР қаржы Министрлігінің мәліметтері
- 4 Akhmetov R.G. Innovation and investment financing in the agriculture. – М.: Publishing house, 2012.
- 5 State agricultural and food program of the Republic of Kazakhstan for 2015-2020. – Astana, 2014. – 179 p.

References

- 1 Innovacionnaja dejatel'nost' i finansirovanie investicij v sel'skom ho-zjajstve / Ahmetov R.G., Shajkin V.V. – М.: Izd-vo MSHA. – 2012.
- 2 Gosudarstvennaja agroprodovol'stvennaja programma Respubliki Kazahstan na 2015-2020 gg: ofic.tekst. – Astana, 2014. – 179 b.
- 3 ҚР қаржы Министрлігінің мәліметтері
- 4 Akhmetov R.G. Innovation and investment financing in the agriculture. – М.: Publishing house. – 2012.
- 5 State agricultural and food program of the Republic of Kazakhstan for 2015-2020.- Astana. – 2014. – 179 p.

Асилова А.С., Жантаева А.А.

Мемлекеттің инвестициялық тартымдылығын қамтамасыз ету және талдау

Мақалада ел экономикасына тартылған инвестицияның маңыздылығы және шетелдік инвестицияларды тарту мен пайдалану қажеттілігі сипатталған. Сонымен қатар, шетелдік инвестицияларды тарту, инвестиция тиімділігін арттыруға Қазақстанның инвестициялық мүмкіндіктері қарастырылған. Сондай-ақ, мақалада Қазақстан Республикасында өңдеу өнеркәсібіндегі негізгі капиталға салынған инвестициялардың, олардың нақты көлем индекстерінің, шығындардың түрлері бойынша негізгі капиталға салынған инвестициялардың, ауыл шаруашылығының негізгі капиталына салынған инвестициялардың нақты көлем индексінің, негізгі капиталға салынған инвестициялардың көрсеткіштеріне және тікелей шетелдік инвестициялардың құйылуына талдау жасалған. Шетел инвестицияларын қорғауды және пайданы кері қайтарып алу мүмкіндіктерінің әрқашанда бірінші кезектегі мәселелер қатарында екендігі, сондай-ақ, инвестициялардың еліміздің экономикасын дамытуға қажеттілігі экономикалық өрлеудің жоғары қарқынын қамтамасыз етудің тиімділігін арттыруға бағытталған бірқатар ұсыныстар жасалған.

Түйін сөздер: инвестициялық тартымдылық, өңдеу өнеркәсібі, кен өндіру өнеркәсібі, мұнай өнімдерін өндіру, халықаралық инвестиция, шетелдік инвестор.

Assilova A.A., Zhantaeva A.A.

Maintenance and analysis of investment attractiveness of the state

The article describes the need and the importance of attracting and usage of foreign investments attracted in the economy of the country of investment. In addition, the attraction of foreign investments, investment opportunities of Kazakhstan to improve the efficiency of investment. Also, the article analyzes, investments in fixed capital in manufacturing industry in the Republic of Kazakhstan, their indexes of physical volume of industrial production, by types of costs, fixed capital investment, volume index of fixed capital investment in agriculture, the inflow of foreign direct investment and investment in fixed capital. Foreign investment protection and the ability to return profits are an important issue and suggested a number of proposals aimed at improving the efficiency of investment in the economic development of the country,

Key words: foreign direct investment, investment attractiveness, manufacturing, mining, oil industry, international investment, foreign investor.

Асилова А.С., Жантаева А.А.

Обеспечение и анализ инвестиционной привлекательности государства

В статье отмечается необходимость и важность привлечения и использования иностранных инвестиций в экономику страны. Кроме того, рассмотрены привлечение иностранных инвестиций, инвестиционные возможности Казахстана для повышения эффективности инвестиций. Также, в статье проанализированы процессы инвестиций в основной капитал обрабатывающей промышленности в Республике Казахстан, индексы физического объема промышленной продукции, по видам затрат, инвестиций в основной капитал, индексы физического объема инвестиций в основной капитал сельского хозяйства, приток прямых иностранных инвестиций и инвестиций в основной капитал. Защита иностранных инвестиций и возможность возврата прибыли являются важным вопросом. Авторами также выдвинут ряд предложений, направленных на повышение эффективности инвестиций в развитие экономики страны.

Ключевые слова: инвестиционная привлекательность, обрабатывающая промышленность, горнодобывающая промышленность, нефтедобывающая промышленность, международная инвестиция, иностранный инвестор.

МЕМЛЕКЕТТІҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ТАРТЫМДЫЛЫҒЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ЖӘНЕ ТАЛДАУ

Қазақстан экономикасын тұрақтандыру және дамытудың маңызды жолдарының бірі – инвестициялық қызметті ұлғайту, ең алдымен еліміздің ішкі резервтерін жұмылдыру және көбірек тиімді пайдалану. Инвестиция кез келген ұлттық экономиканың маңызды да қажетті қоры, сондай-ақ, ол экономиканың өсуіне, елдің әлеуметтік дамуына жағдай жасайды. Яғни, елдің инвестициялық саясаты дұрыс шешілсе, әрбір шығындалған теңгеге келетін ұлттық табыстың мөлшері өседі және өнім молаяды.

Қазақстанда нарықтық қатынастарға өтумен байланысты инвестицияларды тарту тұрақты дамуда. Бұл еліміздегі жүргізіліп жатқан инвестициялық саясаттың нәтижесі және осы бағыттағы шаралар барысында ол дағдарыстан шығудың нақты тұтқасына айналып, экономиканың өсуі және оны қайта құрылымдаудың негізгі шарты.

Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтың 2015 жылдың 30 қарашасындағы «Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсім, реформалар, даму» Қазақстан халқына жолдауында өтпелі кезеңнің қиындығы мен ХХІ ғасырдағы республиканың бет бейнесі айқын көрсетілген. Болашақта Орталық Азиядағы Барыс болу үшін, халықтың әл-ауқатын және қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін экономикалық күш-қуатты арттыру керек. Осы мақсатқа байланысты стратегиялық басым бағыттарды жүзеге асырудың бір көзі – шетел инвестициясын пайдалану. Әрине Қазақстанның халықаралық байланыстары осы кезеңде де алдымен жақын көршілеріміз – Қырғызстан, Өзбекстан, Ресей және басқа да ТМД елдерін қамтиды. Бірақ ірі трансұлттық капиталды, ҚХР, Батыс және Шығыс елдері, Мұсылман әлемімен де экономикалық қатынастар ұлғаяды. Мұны біздің республиканың геосаяси, геоэкономикалық, географиялық жағдайлары талап етеді деген болатын.

Статистика комитетінің мәліметі бойынша, Қазақстан 2015 жылдың алғашқы 5 айда 2014 жылдың осы мерзімімен салыстырғанда, 3,9%-ға артық инвестиция тартқан. Инвестиция тартуда Атырау облысы көш бастап тұр. 441 063 млн теңге, яғни елден бөлінген инвестицияның пайызы мұнайлы өлкенің еншісіне тиесілі.

Сырттан тартылған инвестицияның да көп бөлігі Атырау облысына қарай бағытталған. Бұлай болуы заңды да, өйткені қара алтынға қызығушылық танытқан шетелдік алпауыт компаниялар еліміз тәуелсіз болғалы осы өңірге қарай қаржыларын тұрақты құйып келеді. 2015 жылдың алғашқы 5 айында да Атырау облысына 260,415 млн теңге сыртқы капитал тартылған. Бұл – жалпы сыртқы инвестицияның 38%.

Инвестиция тартудан көш бастаған алғашқы үштікті Астана мен Алматы қалалары толықтырады. Астанаға 187 426 млн теңге, ал Алматыға 174 510 млн теңге бағытталған. Сырттан капитал

тартуда Шығыс Қазақстан (84 778 млн теңге) және Қарағанды (62 197 млн теңге) облыстары да жақсы жұмыстар атқаруда. Шет мемлекеттерден тартылған инвестиция аймақтардың экономикалық даму көрсеткіштеріне оң ықпал етіп келе жатқаны анық. Инвесторлардың капитал құюдағы қызығушылықтары аймақтардың айналысып отырған кәсібіне тікелей байланысты. Өткен жылғы осы кезеңмен салыстырғанда, еліміздің 9 аймағында инвестиция тарту көлемі ұлғайған. 2050 жылы аймақтарда жалпы капиталдағы инвестиция үлесі ішкі аймақтық өнімнің 30%-ына жуығын құрайды деген болжам бар.

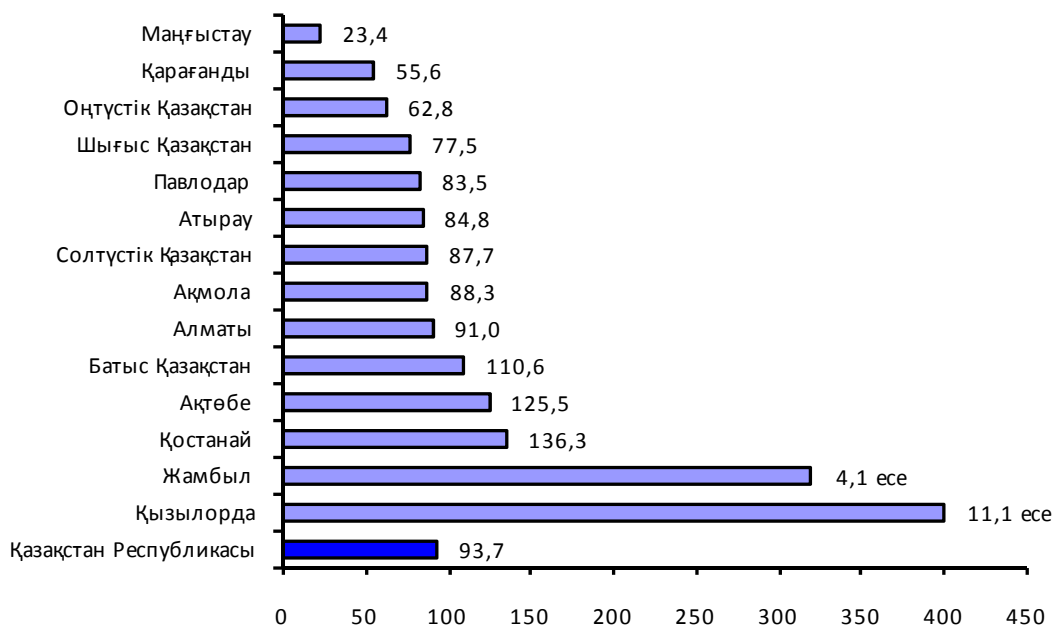
1-кесте – Қазақстан бойынша салынған инвестициялар (қаңтар-желтоқсан 2015 ж.)

Аймақтар	Негізгі капиталға	Тұрғын үй құрылысына	Негізгі капиталға	Тұрғын үй құрылысына
	млн теңге		2014 жылға %-бен	
Қазақстан Республикасы	7 024 691	719 174	103,7	114,1
Ақмола	199 271	26 723	105,5	120,5
Ақтөбе	349 769	32 268	65,1	112,5
Алматы	490 159	126 572	105,3	148,7
Атырау	1 455 873	26 274	125,5	92,4
Батыс Қазақстан	354 794	19 300	128,0	121,0
Жамбыл	226 581	13 214	105,9	106,1
Қарағанды	355 072	33 808	83,9	123,3
Қостанай	167 019	18 847	84,0	97,7
Қызылорда	236 714	23 524	88,1	127,9
Маңғыстау	454 438	31 942	81,5	107,3
Оңтүстік Қазақстан	416 029	30 550	90,1	111,2
Павлодар	448 227	12 363	122,9	145,2
Солтүстік Қазақстан	154 502	8 858	128,4	132,9
Шығыс Қазақстан	410 845	31 617	115,6	149,0
Астана қаласы	772 702	140 487	115,1	94,8
Алматы қаласы	532 696	142 827	102,3	108,6

Бүгінгі таңда аграрлық секторға шетелдік және отандық инвестицияларды тарту бойынша іс-шараларды қабылдау аса маңызды. Ол үшін инвесторларға қолайлы шарт-жағдай жасау үшін тиісті заңдарды жетілдіру бойынша іс-шараларды қабылдау тиімді болып саналады.

Қазақстан Республикасы ауыл шаруашылығының негізгі капиталына салынған инвестициялар туралы 2015 жылғы қаңтар-желтоқсан

айларында ауыл шаруашылығына салынған инвестициялар көлемі (салыстырмалы бағада) 2014 жылмен салыстырғанда 6,3%-ға азайды. Ауыл шаруашылығындағы инвестициялардың салым үлесі негізгі капиталға салынған инвестициялардың жалпы көлемінде 2,4% құрады. Саланың негізгі капиталға салынған инвестициялардың едәуір үлесі (жалпы көлемінен 82,3%) инвесторлардың меншікті қаражаты есебінен қаржыландырылады.

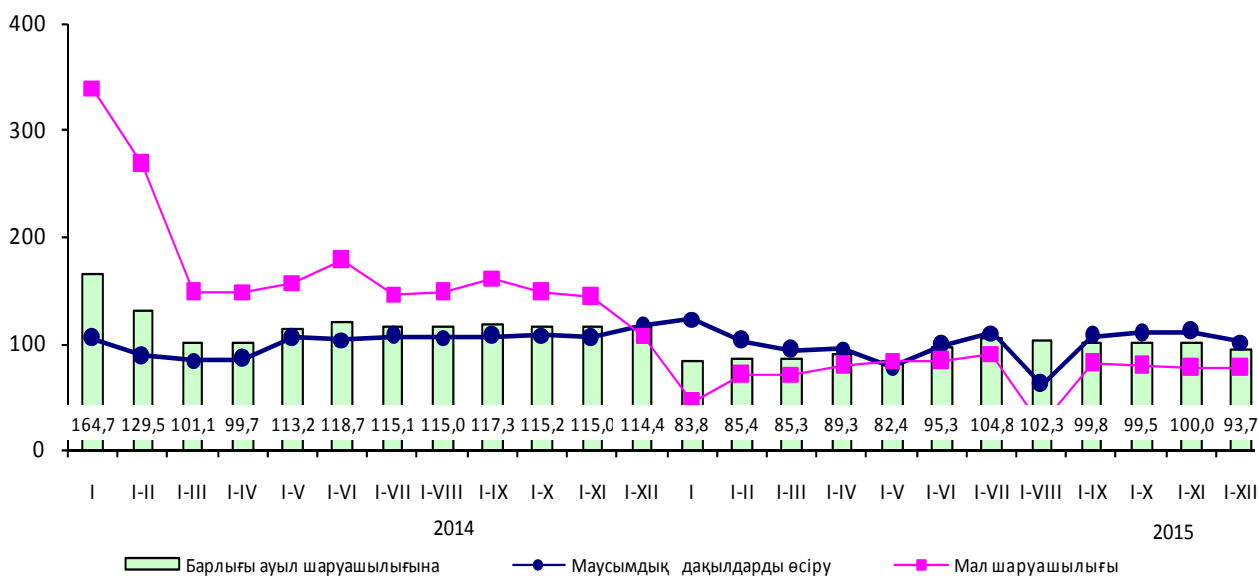
1-сурет – Ауыл шаруашылығының негізгі капиталына салынған инвестициялар, өткен жылға нақты көлем индексі, %-бен

Ауыл шаруашылығының негізгі капиталына салынған инвестициялардың жалпы көлемінде едәуір салымы маусымдық дақылдарды өсіруге (60,1%) және мал шаруашылығына (22,9%) келеді.

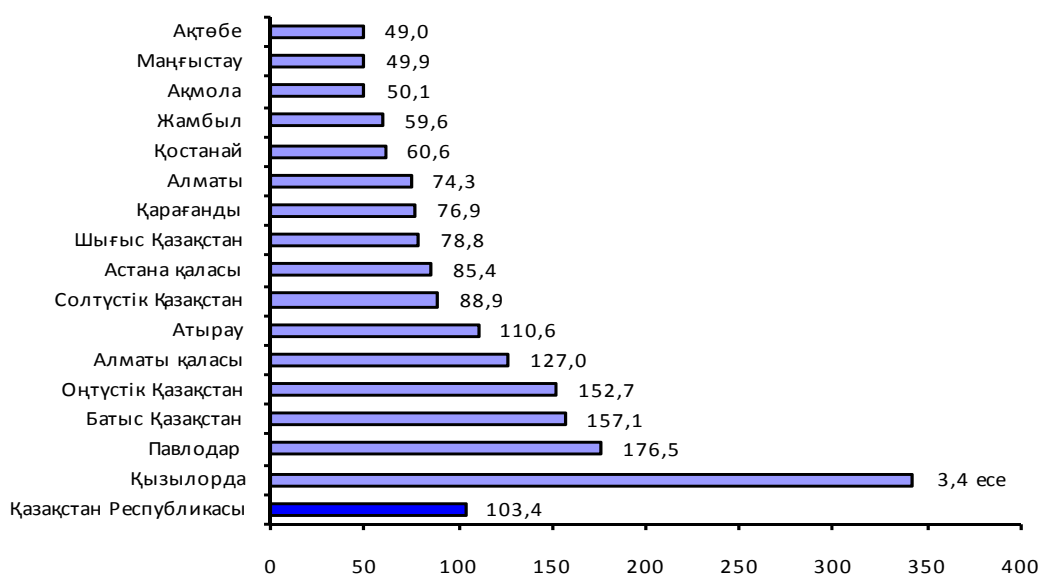
2015 жылғы қаңтар-желтоқсан айларында өңдеу өнеркәсібіне салынған инвестициялар көле-

мі (салыстырмалы бағада) 2014 жылмен салыстырғанда 3,4%-ға ұлғайды. Өңдеу өнеркәсібіне салу үлесі негізгі капиталға салынған инвестициялардың жалпы көлемінде 11,0% құрады.

Өңдеу өнеркәсібіндегі негізгі капиталға салынған инвестициялар өткен жылғы тиісті кезеңге нақты көлем индексі, %-бен

2-сурет – Қазақстан Республикасында өңдеу өнеркәсібіндегі негізгі капиталға салынған инвестициялар туралы

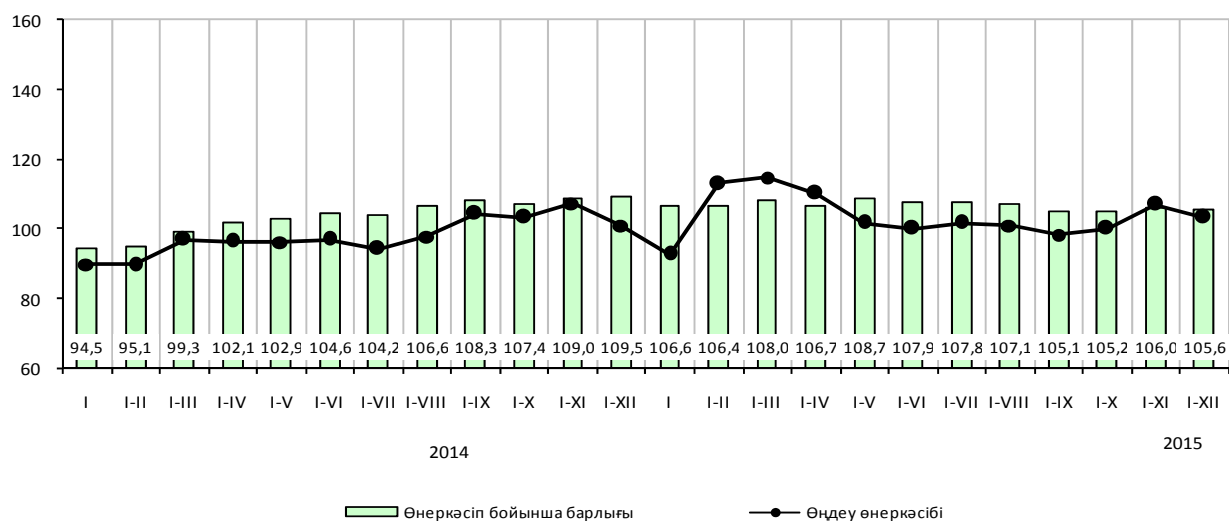
3-сурет – Өңдеу өнеркәсібіндегі негізгі капиталға салынған инвестициялардың нақты көлем индекстері

2015 жылғы қаңтар-желтоқсан айларында инвесторлардың меншікті қаражаты саланы қаржыландырудың басым көздері (53,5%) және 414,3 млрд теңгені құрайды.

Өңдеу өнеркәсібіне негізгі капиталға салынған инвестициялар көлемінің едәуір үлесін (41,2%) металлургия өнеркәсібіне инвестиция салу есебінен Қарағанды және Павлодар облыстары алады.

Инвестициялық қаржыларды ел экономикасына қатыстыру әр түрлі формада жүзеге асырылуы мүмкін, оған шетел банктері мен халықаралық ұйымдардан қарыз алудан бастап,

кәсіпорындарды тікелей шетел инвесторларының меншігіне сатуға дейінгі әрекеттер жатады. Мұның өтпелі формасы ретінде бірлескен кәсіпорындар ұйымдастырылуы мүмкін. Шетел капиталын ұлттық экономикаға тарту өте пайдалы процесс. Біріншіден, шетелдік инвестициялар елдің өндірістік базасын жедел жаңартуға және оның өндірістік мүмкіндіктерін арттыруға көмектеседі. Екіншіден, шетел фирмалары жаңа өндіріс орындарын ашумен қатар, капиталистік бәсекелік күресте шындалған еңбек пен өндірісті ұйымдастыру тәжірибесін ала келеді.

4-сурет – Өңдеу өнеркәсібіне салынған инвестициялар көлемі, өткен жылғы тиісті кезеңге %-бен

Біздің экономикаға ірі инвестицияларды келтіру үшін бірнеше шарттарды орындау қажет. Біріншіден, мемлекет шетелдік инвестицияларға қауіпсіздік кепілдігін беруі қажет. Екіншіден, мемлекет шетел инвесторларына пайданы тұрақты валютаға ауыстырып әкетуіне жағдай жасауы керек.

Қазіргі уақытта дамушы және өнеркәсібі дамыған елдер арасындағы капитал қозғалысында елеулі өзгерістер пайда болды. Дамушы мемлекеттерден капитал шығару, бір жағынан, олардың экономикасының дамуына мүмкіндік берсе, екінші жағынан, өнеркәсібі дамыған елдер жас ұлттық капиталдың өз елдеріне келуіне кедергі жасайды, сөйтіп дамушы мемлекеттерде негізінен шикізат өндірісін дамытады.

Бірақ соған қарамастан, көптеген дамушы мемлекеттер өз экономикасы үшін дамыған елдердің капиталын тиімді пайдаланып отыр. Дамудың жоғары деңгейіне жету үшін жаңа индустриалды елдер алдыңғы қатарлы технология мен тікелей жеке меншік капиталды инвестициялау мүмкіндіктерін пайдаланады. Сондықтан да, шетелдік инвестициялардың басты мақсаты басқа мемлекеттерде жұмыс орындарын көбейтуге, жалақыны дер кезінде төлеуге, жаңа техникалық құрал-жабдықтарды алуға және үлкен нарық құруға мүмкіндік береді.

Шетелдік инвестициялар халықаралық капитал қозғалысының формаларының ішінде ерекше рөл атқарады. Тауар өндірісінің әлемдік нарықтан әлемдік шаруашылыққа өту барысында тек қана тауар қозғалысы ғана емес, сонымен бірге өндіріс факторларының да, әсіресе капиталдың тікелей инвестиция түріндегі халықаралық қозғалысы пайда болады.

Инвестиция деңгейі қоғамның ұлттық табысының көлеміне ықпал етеді, ұлттық экономиканың көптеген макро- пропорциялары инвестиция қозғалысына тәуелді. Ел аумағындағы инвестициялар ұлғаймалы ұдайы өндіріс процесін анықтайды. Жаңа кәсіпорындар құрылысы, үй тұрғызу, жол салу, соларға байланысты жаңа жұмыс орындарын ашу инвестициялық процесстерге тәуелді.

Қазақстан өзінің инвестициялық тартымдылығымен және өте үлкен көлемде тартылған шетелдік салымдар үшін мақтан тұтуға құқылы, бірақ Дүниежүзілік банк сарапшылары инвестиция тартуда бәрі де тегіс және оңай ахуал болмайтындығын ескертеді. Мысалы, Дүниежүзілік банк «Қазақстан: мұнайдың төмен баға кезеңі – реформаларды жүргізу мүмкіндігі» деген баяндамасында осы жылы экономикалық өсу біз-

дің елімізде 1%-дан сәл ғана астам болатындығын, мұнай бағасы жіберілген кезде 53 долларды құрап, өсу қарқыны 2014 жылы 4,3%-дан 2015 жылы 1,3%-ға дейін төмендейді деп болжаған, осы жылдың күтілетін қорытындысы бойынша мұнай кірістерінің азаятындығын ескертеді. Сонымен қатар, Дүниежүзілік Банк Қазақстанды әлемдегі инвестиция салуға ең тартымды 20 елдің қатарына қосты.

Инвестицияларды тарту бойынша 2015 жылы 26 халықаралық инвестициялық іс-шаралар өткізілді. Олардың ішінде 1500 шетелдік компанияларды қамтыған 22 бизнес форум (16-сы Қазақстанда және 6-ы шетелде) және 340 шетелдік компанияның қатысуымен Сингапурде, Оңтүстік Кореяда, Чехияда, Үндістанда 4 роудшоу өткен. Өткізілген жұмыстардың нәтижесінде жалпы сомасы 6,3 млрд АҚШ долларына 124 әлеуетті инвестициялық құжатқа қол қойылды.

2015 жылы өндеу өнеркәсібінің көлемі қолданыстағы бағамен 281,4 млрд теңгені құрады. Нақты көлем индексі 2014 жылғы деңгейіне 99,4% құрады. 2015 жылы кен өндіру өнеркәсібі және карьерлерді қазуда 247,6 млрд теңгенің өнімі өндіріліп, 2014 жылмен салыстырғанда нақты көлем индексі газ конденсатын өндіру 1,5%-ға, табиғи газды өндіру – 4,7%-ға өсуі есебінен 100,4% құрады. 2015 жылы өндеу өнеркәсібінде 20,6 млрд теңгенің өнімі өндірілген, бұл 2014 жылғы деңгейінен 14%-ға төмен. Төмендеудің себебі негізінен мұнай өнімдерін өндірудің төмендеуімен (40,7%) және машиналар мен жабдықтардан басқа дайын металл бұйымдарын жасаудың төмендеуі есебінен болды (63%).

Қазіргі уақытта Қазақстанда өндіру өнеркәсібінде 140 қолданыстағы шетелдік инвестор өз қызметін атқарып келеді. Олар жалпы сомасы 6 млрд АҚШ доллары сомасында 150-ден аса жоба іске асырылды, 20 мың жұмыс орны құрылды. Мысалы 2015 жылы жалпы сомасы 43 млн АҚШ долларын құраған 5 жаңа жоба пайдалануға енгізілді, 260 жұмыс орны құрылды: BTM Group (Түркия), LG Electronics (Корея), Galaksi Group (Түркия), Lotte Group (Корея), Danone (Франция). Сондай-ақ, 2016 жылдың соңына дейін қолданыстағы шетелдік инвесторлар жалпы сомасы 104 млн АҚШ долларын, 360 жұмыс орнын құрайтын 8 жобаны пайдалануға енгізуді жоспарлап отыр.

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің дерегі бойынша тікелей құйылған шетелдік инвестиция 2005-2015 жылғы көлемі ағыны Қазақстан экономикасына 215 млрд долларды

құрады. Бүгін Достастық елдерінде Қазақстан тікелей шетелдік инвестицияларды тарту бойынша көшбасшы болып келеді. Ал әлемдік ауқымда біздің ел топ – отыз мемлекеттердің арасында. Ірі елдер инвесторлар Нидерланды, АҚШ, Швейцария, Франция, Ұлыбритания, Қытай және Ресей. Орта Азияда тартылған барлық шетелдік инвестициялардың 80%-ы Қазақстанның үлесіне тиіп отыр. Қазақстанда шетелдің қаржысымен 10 мыңға жуық компания жұмыс жасайды.

Инвестициялардың өсуінің маңызды факторы шетелдік инвесторларды қолдау болып табылады. Мемлекет шетелдік инвестицияларды тарту шеңберінде бизнес-климатты жақсарту және елдегі әкімшілік кедергілерді азайту шарттарын жасады.

Экономикалық өсімнің мұндай қарқыны тек экспорттық табыстар ағынын мүмкін ететін жаңа драйверлер қалыптастыру есебінен ғана қамтамасыз етіле алады.

«Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты ҚР Президентінің Қазақстан халқына арналған Жолдауында «Ағымдағы дамудың маңызды мәселелерінің бірі – Қазақстан экономикасына келетін инвестициялар ағынын әртараптандыру болып табылады» деп инвестициялық саясаттың қазіргі бағыттарына назар аударған болатын. Еліміздің барлық аймақтарындағы осындай жобалардың іске асуы, елімізде қабылданған стратегиялық жоспарға сәйкес, бәсекеге қабілетті экономикасы дамыған мемлекеттер қатарынан әлі де алдыңғы орындардан көрінеді.

Әдебиеттер

- 1 Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы «Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсім, реформалар, даму» 2015 жылдың 30 қарашасы
- 2 Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің жылдық есебі
- 3 Евразийский экономический союз. Вопросы и ответы. Цифры и факты. – М.: Евразийская экономическая комиссия. – 2014.
- 4 Показатели инвестиционной деятельности. Агентство РК по статистике. – <http://www.stat.kz>
- 5 Қазақстан Республикасы Ұлттық банкінің есебі. www.nationalbank.kz.

References

- 1 Memleket basshysy N.Ә. Nazarbaevtyñ Qazaqstan halkyna zholdauy «Qazaqstan zhaña zhahandyq naqty ahualda: esim, reformalar, damu» 2015 zhyldyn 30 qarashasy
- 2 Ұлттық jeconomika ministrliğı Statistika komitetiniñ zhyldyk esebi
- 3 Evrazijskij jeconomicheskij sojuz. Voprosy i otvety. Cifry i fakty. – М.: Evrazijskaja jeconomicheskaja komissija. – 2014.
- 4 Pokazateli investicionnoj dejatel'nosti. Agentstvo RK po statistike. – <http://www.stat.kz>
- 5 Qazaqstan Respublikasy Ұлттық bankiniñ esebi. www.nationalbank.kz.

Тастандиева Н.Б.

**Экономикалық өсу факторы
ретіндегі шағын және орта
бизнес пен кәсіпкерлік саласын
дамытуды басқару**

Қазіргі нарықтық экономика жағдайында дамыған және дамушы кез келген мемлекет экономикалық өсуге жетудің, халықтың әлауқаттылығын көтерудің негізгі тірегі шағын және орта бизнес екенін жете мойындаған. Қазақстан да өзінің тәуелсіздігін алғаннан, нарықтық қатынастарға көшкеннен бастап дамудың алға қойған міндеттерінің бірі – шағын және орта кәсіпкерлік саласын қолдау. Шағын және орта бизнесті және кәсіпкерлікті дамыту үлесі артқан сайын еліміз көркейіп, халықтың әлеуметтік-экономикалық жағдайы жақсарады деген сөз. Мұндай жағдайға қол жеткізуге елімізде, жерімізде толық мүмкіндік бар, оған кәзіргі таңда жеткен жетістіктеріміз куә. Бұған себеп – Үкіметтің 2010 жылдан бастап елімізде кәсіпкерлікті дамытуға бағытталған «Бизнестің жол картасы – 2020» деп аталған бағдарламасы. Онда кәсіпкерліктің, шағын және орта бизнестің дамыту есебінен халықты жұмыспен қамту мен әлеуметтік-экономикалық жағдайын көтеру, ғылыми технологиялық жаңартулар мен жаңашылдықты енгізу арқылы ұлттық экономиканы көтеру айтылған. Берілген мақалада шағын және орта бизнес пен кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау Үкімет назарында үнемі болатындығы және оның дамуына мемлекеттің тарапынан жүргізіліп отырған қажетті шаралар нәтижесі қарастырылады.

Түйін сөздер: шағын және орта бизнес пен кәсіпкерлік; мемлекеттік қолдау шаралары; сыртқы және ішкі ортамен байланыстар; шағын және орта бизнесті дамыту; инновация.

Tastandiyeva N.B.

**Management of entrepreneurship,
small and medium businesses
as the factor of economic
growth**

In the current conditions of the market economy of developed and developing countries small and medium business is recognized to be a reliance of achieving economic growth, welfare of population. Since Kazakhstan has gained its independence and moved to market relations one of the main tasks is to support small and medium businesses and entrepreneurship. The increase of the share of small and medium businesses, developing entrepreneurship is prosperity of the country and improvement of socio-economic status of people. In order to achieve such situation there are all the opportunities in the country as evidenced by the results obtained in the present. As a proof of it we can consider the program «Business Road Map 2020» adopted by the Government in 2010 and aimed to develop entrepreneurship of the country. It is said there that the national economy can be improved by development of employment and improvement of the socio-economic situation of the population, introduction of scientific and technical innovations through development of entrepreneurship, small and medium businesses.

Key words: entrepreneurship, small and medium businesses; government measures on support; relationships with internal and external environments; development of small and medium businesses; innovation.

Тастандиева Н.Б.

**Управление развитием
предпринимательства, малого
и среднего бизнеса как
фактора экономического роста**

В нынешних условиях рыночной экономики в развитых и развивающихся странах для достижения экономического роста, благосостояния населения признают, что малый и средний бизнес является им опорой. С момента получения Казахстаном своей независимости и переходом на рыночные отношения одной из основных задач считается поддержка предпринимательства, малого и среднего бизнеса. Увеличение доли малого и среднего бизнеса, развитие предпринимательства является одним из условий процветания страны и улучшения социально-экономического положения народа. Для достижения такого положения в стране имеются все возможности, о чем свидетельствуют результаты, достигнутые к настоящему времени. Доказательством является Программа «Дорожная карта бизнеса 2020», принятая Правительством в 2010 году и нацеленая на развитие предпринимательства страны. Там сказано, что за счет развития предпринимательства, малого и среднего бизнеса ставится цель через развитие занятости и улучшение социально-экономического положения населения, внедрения научно-технических новшеств необходимо поднять национальную экономику.

Ключевые слова: предпринимательство, малый и средний бизнес, государственные меры по поддержке; взаимосвязи с внутренними и внешними средами, развитие малого и среднего бизнеса, инновации.

**ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСУ
ФАКТОРЫ РЕТІНДЕГІ
ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА
БИЗНЕС ПЕН
КӘСІПКЕРЛІК
САЛАСЫН ДАМЫТУДЫ
БАСҚАРУ**

Бүгінде әлемнің дамыған елдерінің көпшілігіндегі жылдам әлеуметтік-экономикалық өсуінің іргетасы және кепілі ретіндегі шағын және орта бизнес пен кәсіпкерлік саласының өзгеріп отыратын үрдістер жағдайында тез бейімделуге қабілеттілігімен және икемділігімен сипатталады. Бұл әрбір дамыған және дамушы елдер экономикасының басты алғышарты. Бүгінгі таңда бұл сала айтарлықтай мықты экономикалық және саяси күшке ие, әрі ел экономикасында үлкен орын алады. ЕО елдері мен АҚШ-та шағын және орта кәсіпкерлік ЖІӨ-нің жалпы шамамен 50-60% қамтамасыз етеді. Бұл сала жаңа жұмыс орындарын қалыптастыруда аса маңызды орын алады [1]. Шағын және орта кәсіпкерлік бүкіл халықтың өміріне әсер ете отырып қазақстандық қоғам мүддесінің дәл ортасынан орын алып отыр. Бұл саланы дамыту біздің елімізде де алға қойып отырған экономикалық маңызды мәселелердің бірінің қатарынан табылады. Мемлекет тарапынан қолға алынған, шағын және орта кәсіпкерлігін қолдауда елімізде ауқымы кең шаралары қолданылуда. Осығын байланысты «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты жолдауда шағын және орта кәсіпкерліктің дамуы ұлттық саясаттың негізгі бағыттарының бірі екені атап айтылған. Осы кәсіпкерлікті дамыту – нарықтың жаһандану жағдайында ел экономикасының индустриалдық және әлеуметтік-экономикалық жаңаруының басты құралы деуге болады. Сондықтан да экономикамыздағы шағын және орта кәсіпкерліктің үлесі көп болса – еліміздің даму қарқыны да соншалықты тұрақтылыққа ие болатынын мойындауымызға болады [2]. Экономиканың жекелеген секторлары шағын және орта кәсіпкерліктің ағыны шексіз өнімдері мен қызметтерінсіз де жұмыс істеуі мүмкін. Алайда, ең басты ескеретін жай, шағын және орта кәсіпкерлік қызметі өнертапқыштық және инновациялық қызметтердің бастамасы, себебі, негізгі идеялар мен өнертапқыштар үлесі ірі кәсіпорындарға қарағанда шағын кәсіпорындарда жоғары. Жалпылама таралған пікірлерге сүйенсек, шағын кәсіпкерлік ірі кәсіпкерліктің көлеңкесінде дамиды. Алайда, экономикада шағын өндірістік ірі өңдеуші компанияларға қарағанда тиімдірек болып табылады. Өйткені олар нарық жағдайындағы өзгерістерге тез бейімделеді.

Қазақстанда шағын және орта кәсіпкерлік көрсеткіштері айтарлықтай ұлғаюда. Елімізде ресми Статистикалық Агенттіктің ақпараты бойынша, 2016 жылғы 1 ақпандағы тіркелген мәліметтер бойынша шағын және орта кәсіпкерлік жұмысымен айналысатындар саны 1 306 791, соның ішінде шағын кәсіпкерлікпен 177 297, орта кәсіпкерлікпен 2 925 заңды тұлғалар, дара кәсіпкерлер 945 553, шаруа қожалықтары 181 016. Сәйкесінше, осы жылғы жағдайға көз жіберетін болсақ, елдегі жұмыс істеп тұрған шағын және орта кәсіпкерліктер саны өткен жылғымен салыстырғанда 0,8% төмендегенін байқауға болады. Шағын және орта бизнеспен айналысатындардың жалпы санындағы заңды тұлғалардың 13,6% үлесі – шағын кәсіпкерлікті, 0,2%-ды орта кәсіпкерлікті, ал 72,4%-ды дара кәсіпкерлер, шаруа қожалықтарының үлесі – 13,8% құрайды [3].

Шағын және орта бизнес пен кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау тетіктерін жетілдіру Үкіметтің тұрақты назарында ұстайды және Қазақстан, дамыған елдердің озық, табысты тәжірибесімен алмасады. Шағын және орта кәсіпкерлікті дамытуынсыз мемлекеттің макроэкономикалық жағдайдың тұрақтылығы туралы айту қиын. Себебі кәсіпкерлік пен шағын және орта бизнестің дамуы ішкі нарықтағы бәсекелестіктің күшеюіне, тұтыну нарығын қажетті тауарлар және қызметтермен толықтай қамтамасыз етуге, жаңа жұмыс орындары арқылы жұмыспен қамтылуды шешуге, халықтың әлеуметтік-экономикалық жағдайын көтеруге, ғылыми технологиялық-инновациялық жаңартуларға, жаңашылдықты енгізу және экономиканың маңызды басқа да мәселелерінің шешімін табу арқылы ұлттық экономиканы көтеруге септігін тигізеді.

Алайда, шағын және орта кәсіпкерлік секторы жоғарыда атап кеткендей, экономиканың нақты дамушы тетігіне айналуы үшін, мемлекет тарапынан оның мүшелерінің жұмыс жүргізуіне жағдай жасап, олардың қалауларын ескеретіндей кешенді қолдау бағдарламасын әрі қарай үзіліссіз жалғастыруы тиіс деп ойлаймыз. Үкімет алдында тұрған біраз қиындықтар бар. Шағын және орта кәсіпкерлікті қолдау үшін мемлекет қабылдаған шаралардың арасында салық ауыртпалығын төмендету; мүлікті және активтерді заңдастыру; әкімшілік рәсімдер мен рұқсаттық келісулерді оңайлату; бюрократиялық сөзбұйдаға тиым салу, оңай несиеге қол жеткізу секілді қиындықтарды жеңілдету ұсыныстарын беруге болады.

Кәсіпкерлер үшін қол жетімді қаржы және

несие мәселесінің аясының кеңейтілгеніне орай несие мөлшерлемесінің төмендетілген деңгейінің мерзімін ұзартқан жөн. Осы мақсатта шағын кәсіпкерлікті дамыту қоры үшін құрылған тұрақты микрокредит аясын кеңейту, соның ішінде қаржы құралдарын жетілдіре отырып, тікелей несие және шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту үшін қаржы мөлшерінің оларға жылдам берілу шараларының жолын қарастыру қажет.

Қазіргі әлемде инновациялық даму қарқындаған жағдайға байланысты елімізде осы жолмен даму мақсатына орай «Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2015 – 2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» бойынша ауқымды мемлекеттік мәселелер қабылданды. Сонымен қатар, халыққа арнаған «Қазақстан-2050» Стратегиясы» жолдауы барынша дамыған 30 ел қатарына ену мақсаты алға қойылған, әрі кәсіпкерліктің үлесін арттыру қажеттілігі арқылы ол 2050 жылы экономиканың дамуын алға бастаған секторы ретінде көрінілуі қажет [4]. Жолдау мен бағдарламаны салыстыра келе түйіндейтініміз, шағын және орта бизнес пен кәсіпкерлік нысаналы жылға қарай Қазақстанның жалпы ішкі өнімінің аз дегенде екіден бір үлесін өндіретін болуы тиіс. Әлеуметтік саланы дамыту мен еңбек өнімділігін бірнеше есеге арттыру да артық етпейді. Яғни жалпы ішкі өнім көлемінің жан басына шаққандағы үлесі еселене, яғни, дамыған елдердегідей 70 мың АҚШ долларына дейін артатынын ескерсек, айтарлықтай жақсы нәтижелерге қол жеткізіп, әлеуметтік-экономикалық даму жағдайы жақсарады деген сенім мол. Оның үстіне жалпы ішкі өнімнің кем дегенде 75 пайызы шағын және орта бизнес пен кәсіпкерліктің үлесінде болмайынша, ел экономикасы тұрақтылығын сақтау және шикізатқа тәуелділігінен құтыла алмайтынымыз анық.

Дегенмен де, қазіргі кезде шағын және орта кәсіпкерлікті дамытуды тежейтін көптеген факторлар бар. Соның ішіндегі күрделісіне – инвестицияны және айналымдағы капиталды жеткілікті қамтамасыз ету үшін қажетті қаржы ресурстарының жетіспеушілігі болып табылады. Қазіргі қаржылық дағдарыстың да әсерінен туындап отырған шағын кәсіпкерліктердің кепілдік қабілетінің төмендеу себебінен банктер пайыздық мөлшерлемені ұлғайту жолымен несие бойынша тәуекел құнын көтеруге мәжбүр болып отыр. Шағын бизнестің дамуын тежейтін тағы бір фактор – әкімшілік кедергілерге апаратын жетілдірілмеген немесе шағын бизнес қызметін реттейтін қолданыстағы ұлттық

заңнаманың нақты стандартты нормаларының жетіспеушілігі болып табылады. Шағын кәсіпкерлікті қолдайтын үйлестірілген инфрақұрылымының жоқтығы кәсіпкерлердің нарыққа кіру барысындағы сыртқы және ішкі ортадағы барлық экономикалық субъектілермен қарым-қатынас орнатуға және қолдауға қажеттілігінен жоғары шығындарға бару фактісі.

Сыртқы ортадағы байланысқа – мемлекеттік органдармен, қаржы және несие мекемелеріндегі, жеткізушілермен, клиенттер мен бәсекелестермен қарым-қатынасты жатқызуға болады; ал ішкі ортадағы байланысқа – қызметін және ұйымдастыру-құқықтық нысанының түрін тандау; қажетті мөлшерде жарғылық капиталын қалыптастыру; кадрларды іріктеу және оларды басқару; командалық серіктестерді іздеу мен нарықты зерттеулерді айтсақ та жеткілікті.

Сонымен бірге, шағын және орта бизнес пен кәсіпкерліктің одан әрі дамынуына кедергі келтіретін бірқатар мәселелердің бар екендігі Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2015 – 2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында да атап айтылған. Атап айтқанда, экономикадағы мемлекеттің жеке секторға қатысты негізгі үлесі бар кәсіпорындар санатын құрайды, сектор және шикізатпен тікелей айналысатын ұлтаралық корпорацияларының, бизнесті ашу мен жүргізудегі ұлықсат беру мен қадағалау жүйелерінің, сонымен қатар, кәсіпкерлік және шағын және орта бизнес субъектілерінің қаржы ресурстарына қолжетімділік деңгейінің төмен болуы [5].

Осы айтылғандарға қарап мемлекет тарапынан аталған кемшіліктерді азайту мақсатында бірқатар жұмыстардың жалғасатынына қуанамыз. Аталған кемшіліктерді талдай келе қосарымыз, біріншіден, экономикадағы трансұлттық корпорациялардың көп шоғырлануын болдырмас үшін бәсекелестікті жандандыру керек, себебі ол биліктің бір қолға шоғырлануын шектейді, әрі тұтынушылар мұқтаждығын қанағаттандыруды, шығарылған өнім бағасының арзандауын, оның сапасының артуын ынталандырады. Бір сөзбен айтқанда, кәсіпкерлік пен шағын және орта бизнес нарықты тауарлармен толықтыруға және қызметтермен жабдықтауға, дұрыс бәсекенің өсуіне ықпал етеді, әрі экономиканың алға дамуының индикаторы болып табылады. Екіншіден, бизнесті ашу мен жүргізуге рұқсат беру мен келісу рәсімдері бағдарламада атап көрсеткендей, «бір терезе» қағидаты бойынша жеткілікті деңгейде саналы түрде орындалуына

кәсіпкерлер өз жауапкершілігін арттырулары қажет. Алайда бұны шағын және орта бизнес пен кәсіпкерліктің ішкі мәселесіне жатқызуға болады, себебі рұқсатты алу-беру үрдісіне өте жауапкершілікпен қараған жөн, әрі кәсіпкер өз ісінің шебер маман болуы үшін алдымен білімі мен сол істі тереңдеп дамытуға тәжірибесі толық жетімді болғаны дұрыс. Яғни, кәсіпкер шеберлігін шыңдауда үнемі білімін көтеріп, өзі мен өз ісінің бәсекелестікке даяр болуын үнемі қадағалап отыруы тиіс. Үшіншіден, шағын және орта бизнес пен кәсіпкерліктің субъектілері «Бизнестің жол картасы – 2020» бағдарламасы арқылы қаржылық ресурстарға қолжетімділікті ұсынуды жалғастыруы қажет, яғни қаржыландыру ортасының қызметін жақсарту керек. Несиелік және лизингтік тетіктерді пайдалана отырып, Қазақстанда өндірілген өнімнің түпкілікті тұтынушыларын қаржыландыруды пайдалана отырып, ішкі нарықтық сұранысты ынталандыру қажет, алайда бұл мемлекет тікелей кредитор болуы керек деген сөз емес.

Бүгінде елде шағын және орта бизнес пен кәсіпкерлікті дамыту үшін тиімді шарттар жасалынып жатыр, ал қабылданған реформалар және бағдарламалар нақтылы жетістікке жетуде. Қазақстан кәсіпкерлік қызметте нормативтік-заңға сүйене реттеулер жүйелерін жетілдіру саласында едәуір озып отырғанын көрші мемлекеттер позицияларымен салыстыру арқылы көз жеткізуге болады. Сонымен бірге отандық кәсіпкерліктің дамуына Қазақстанның қолайлы салықтары (13-орын) маңызды орын алып отыр. Тағы да елдегі орта бизнес кәсіпорындар пайдасына пайыздық мөлшерлеме салыстырмалы төмен 28,6%-ды құрайтынын, ал бұл көрсеткіш Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (ЭЫДҰ) елдерінде 42,7% құрайтынын оң мысал ретінде айта кетуге тұрарлық жайт [6]. Жас және дамушы елдер сияқты Қазақстан да тартымды бизнес-ортасын құруда елеулі жетістіктеріне қарамастан осы салаларда жұмысты жалғастыру қажет.

Қорытындылай келе, шағын және орта бизнес пен кәсіпкерлікті дамытудың табысы негізінен мемлекетте құрылған жағдайларымен анықталатынын атап өткім келеді. Қазақстанның тәуелсіздігінен бастап тартымды бизнес-ахуалды құру ретіндегі маңызды қадамдар жасалғанын халықаралық бағалау мен шағын және орта бизнес саласындағы айтарлықтай өсуі дәлел бола алады. Дегенмен басқаларға қарағанда, шағын бизнес барлық салаларында дерлік өркендеп қолайлы орынды иемденуде. Салалардың әр

негізгі тобы үшін қойылатын талаптар – қызметкерлерге бастапқы қаржылық салымдар, материалдар мен құрал-жабдықтардың шағын бизнесте қаншалықты тұрақты қатысуын анықтау. Егер жалдамалы қызметкерлер саны бойынша айтатын болсақ, шағын бизнес,

салалардың негізгі төрт топтарының үшеуінде: көтерме сауда, бөлшек сауда және қызмет көрсету салаларында үлкен басымдыққа ие. Өндіріс саласында өз ісін бастауға қажетті қомақты ақша қаражатын талап ететін өндіріс саласының алар орны төмендеу.

Әдебиеттер

- 1 http://www.stat.kz/digital/mal_pred/Pages/default.aspx
- 2 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ». 17.01.2014 ж. www.akorda.kz
- 3 ҚР Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитеті. Жедел ақпарат № 41-03/ 74 2016 жылғы 15 ақпан
- 4 ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы «Қазақстан – 2050 стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» 14.12. 2012ж. www.akorda.kz
- 5 «Қазақстан Республикасын Индустриялық-инновациялық дамытудың 2015 – 2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы». adilet.zan.kz/kaz/docs/P1400000627
- 6 <http://www.fxtrade.kz/v-kazaxstane/malyj-biznes-v-kazaxstane/>

References

- 1 http://www.stat.kz/digital/mal_pred/Pages/default.aspx
- 2 Kazakstan Respyblikasynyn Prezidenti N.A.Nazarbaebtyn Kazakstan khalkina zholdauy «Kazakztan zholy – 2050: Bir maksat, bir mudde, bir bolashak». 17.01.2014zh. www.akorda.kz
- 3 KR Ul'ttyk ekonomika ministr'ligi Statistika komiteti. Zhedel akparat № 41-03/ 74 2016 zhylgy 15 akpan. <http://www.stat.gov.kz/>
- 4 KR Prezidenti N.A.Nazarbaebtyn Kazakstan khalkina zholdauy «Kazakztan – 2050 strategyasy kalyptaskan memlekettin zhana sayasi bagyty» 14.12. 2012zh. www.akorda.kz
- 5 «Kazakstan Respyblikasyn Industryalyk – innovatsyalyk damytudyn 2015 – 2019 zhyldarga arналған мемлекеттік бағдарламасы». adilet.zan.kz/kaz/docs/P1400000627
- 6 <http://www.fxtrade.kz/v-kazaxstane/malyj-biznes-v-kazaxstane/>

Мухамбетова А.К.,
Мунасыпова М.Е.,
Чимгентбаева Г.К.

**Проблемы формирования
и развития
конкурентоспособного
человеческого капитала
в Казахстане**

В условиях перехода к инновационной экономике возрастает роль человека с его образованием, квалификацией и опытом в обеспечении экономического роста и повышении конкурентоспособности государства. Важнейшей составляющей человеческого капитала является труд, его качество и производительность. В свою очередь качество труда определяется ментальностью населения и качеством жизни. К сожалению, труд в Казахстане продолжает оставаться низкого качества, о чем свидетельствует продукция большинства отечественных предприятий, неконкурентоспособных на мировых рынках. Низкопроизводительный и некачественный труд существенно снижает накопленный казахстанский человеческий капитал. Идея и практика воспроизводства и функционирования человеческого капитала постоянно усложняются и наполняются новым содержанием. При этом человеческий капитал получает признание и развитие в довольно широких значениях – от индивида до мирового сообщества. Человеческий капитал, став массовым феноменом, соответствует инновационному типу воспроизводства. Возможно, поэтому в последние годы руководство Казахстана обратилось к задаче формирования национального человеческого капитала, поскольку стране нужны инструменты, способные обеспечить переход к инновационному типу воспроизводства.

Ключевые слова: человеческий капитал, национальная конкурентоспособность, конкурентные преимущества, формирование человеческого капитала, качество человеческого капитала.

Mukhambetova L.K.,
Munassipova M.E.,
Chimgentbayeva G.K.

**Problems of formation and
development of competitive
human capital in Kazakhstan**

In the transition to an innovation economy, the role of a person with his education, qualifications and experience in ensuring economic growth and improving the competitiveness of the state. The major component of the human capital is labor, its quality and performance. In its turn quality of work is determined by the mentality of the population and quality of life. Unfortunately, the work in Kazakhstan remains a traditionally poor quality, as demonstrated by production of the majority of domestic enterprises, which is uncompetitive on world markets. Low-performance and low-quality labor significantly reduces the accumulation of human capital of Kazakhstan. The idea and practice of reproduction and functioning of the human capital become more complex and filled with new content. This human capital is gaining recognition and development in a rather wide sense – from the individual to the world community. Human capital is becoming a mass phenomenon, it corresponds to the type of innovative reproduction.

Key words: human capital, national competitiveness, competitive advantage, human capital formation, the quality of human capital.

Мухамбетова А.К.,
Мунасыпова М.Е.,
Чимгентбаева Г.К.

**Қазақстанда адами
капиталдың бәсекеге
қабілеттілігін қалыптастыру
және дамытудың мәселелері**

Инновациялық экономикаға өту жағдайында адамның рөлі, оның білімімен, біліктілігімен және мемлекеттің экономикалық өсімі мен бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету тәжірибесімен өседі. Адами капиталдың маңызды құрамдасы еңбек, оның сапасы және өндірімділігі болып табылады. Өз кезегінде еңбектің сапасы тұрғындардың дүлдділігімен және өмір сапасымен анықталынады. Өкінішке орай, Қазақстандағы еңбек дәстүрлі төмен сапада болып қалуда, мұны әлемдік нарықта бәсекеге қабілеттілігі жоқ отандық кәсіпорындар өнімдерінің көбісі куәландырады. Төмен өндірімділік және сапасыз еңбек жинақталған қазақстандық адами капиталды елеулі түрде төмендетеді. Адами капиталды қалыптастыру және іске қосу идеясы мен тәжірибесі үнемі қиындатылады және жаңа құраммен толтырылып отырады. Бұл ретте адами капитал аса кең мәндерде – индивидтан әлем қауымдастығына дейін мойындалады және дамытылады. Адами капитал ауқымды феномен бола отырып, қалыптастырудың инновациялық типіне сәйкес келеді.

Түйін сөздер: адами капитал, ұлттық бәсекеге қабілеттілік, бәсекелестік артықшылықтар, адами капиталды қалыптастыру, адами капитал сапасы.

¹Казахский университет экономики, финансов и международной торговли,
Республика Казахстан, г. Астана

²Международный казахско-турецкий университет им. А. Ясави,
Республика Казахстан, г. Туркестан

³Таразский государственный университет им. М.Х. Дулати,
Республика Казахстан, г. Тараз

*E-mail: lmuhambetova@mail.ru

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОГО ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В КАЗАХСТАНЕ

К настоящему времени концепция труда как фактора производства трансформировалась в концепцию человеческого капитала, преобразующего все факторы производства в направлении инновационного развития экономики. Постулат о том, что человеческий капитал определяет траекторию инновационного развития экономики, осознается и принимается на сегодняшний день теоретиками, хозяйственниками-практиками, представителями государственных структур во всем мире.

Развитие ведущих стран мира привело к формированию постиндустриальной, а затем и новой экономики – экономики знаний, инноваций, глобальных информационных систем, экономики интеллектуального труда, науки, новейших технологий и технологического венчурного бизнеса. Основу этой экономики составляет накопленный человеческий капитал, являющийся главной доминантой социально-экономического развития современного общества.

Изменение роли человеческого капитала, расширение его структуры и функций, превращение его из затратного фактора в основной производительный и социальный фактор развития и функционирования современного общества привело к необходимости формирования новой парадигмы развития. В рамках новой парадигмы развития стран и мирового сообщества человеческий капитал занял ведущее место в национальном богатстве и в совокупном производительном капитале. Так, на основе теории и практики человеческого капитала формируется и совершенствуется успешная концепция развития США и ведущих европейских стран. Некогда отставшая от других стран Швеция благодаря теории человеческого капитала модернизировала свою экономику и в 2000-х годах вернула лидерские позиции в мировой экономике. Финляндия за исторически короткий срок сумела перейти от преимущественно сырьевой экономики к экономике инновационной.

Очевидно, что успехи развитых стран в завоевании мировых рынков, выпуске конкурентоспособной наукоемкой продукции связаны в первую очередь с наличием человеческого капитала высокого качества. Например, в настоящее время более 50% экономически активных граждан развитых стран заня-

ты умственным трудом, в Америке их свыше двух третей, а в развивающихся странах – менее одной трети. По расчетам Всемирного банка, в составе национального богатства США основные производственные фонды составляют всего 19%, природные ресурсы – 5%, человеческий капитал – 76%. В Западной Европе основные фонды равны 23%, природные ресурсы – 3%, человеческий капитал – 74%.

Теория человеческого капитала как самостоятельный объект исследования возникла в 60-70 годы XX века. Научно-технический прогресс стимулировал революционные для того времени теоретические взгляды, определяющие экономическую характеристику человека. Исследования таких известных зарубежных ученых, как Г. Беккер, Дж. Кендрик, Л. Мизес, Дж. Минцер, Дж. Псахаропулос, Л. Туроу, Т. Шульц, заложили основу теории человеческого капитала. Девяностые годы прошлого столетия и начало нового века стали периодом активных исследований в области человеческого капитала среди отечественных и зарубежных ученых.

Одной из актуальных проблем экономики Республики Казахстан является формирование и обеспечение высокого уровня ее конкурентоспособности путем формирования конкурентоспособного человеческого капитала. Национальная конкурентоспособность выступает инструментом в борьбе за место в мировой хозяйственной системе. Вопрос повышения конкурентоспособности экономики республики является ключевым в разработке Стратегии «Казахстан-2050» [1], Стратегии-2030 [2], Стратегического плана развития РК до 2020 года [3] и других программ, направленных на модернизацию экономики. Успешная модернизация экономики республики предопределяется достижениями в формировании человеческого капитала как основного фактора повышения конкурентоспособности национальной экономики, являющейся основополагающей объективной мерой уровня качества жизни и благосостояния нации, которые, в свою очередь, оказывают существенное влияние на имидж страны. Так, компания BrandFinance провела оценку национальных брендов в финансовом выражении, предположив, что она составляет определенную долю в валовом внутреннем продукте страны (от 2% до 10%). Эксперты BrandFinance оценили бренд «Казахстан» в 87 млрд. долл. США. При расчете стоимости казахстанского бренда в денежном выражении оценивались такие факторы, как экономичес-

кие, демографические и политические, включая инвестиционные показатели, туристическую привлекательность, динамику экономического роста, производство, потребление и экспорт национальных товаров и услуг, человеческий капитал и другие параметры.

Одним из основных показателей, определяющих место и имидж страны в мировом таблице о рангах, является Глобальный индекс конкурентоспособности. Показатели стран-лидеров данного рейтинга могут служить пороговыми значениями для определения места страны на мировом рынке. За последние пять лет первенство в рейтинге удерживает Швейцария, за ней следуют Сингапур и Финляндия, отличающиеся высоким уровнем инноваций и сильной институциональной средой. Казахстан занял 50-е место из 144 стран, что является наилучшей позицией начиная с 2005 года. Из 119 индикаторов Казахстан обладает конкурентными преимуществами по 29-ти индикаторам. Преимуществами страны являются гибкий и эффективный рынок труда и стабильная макроэкономическая среда [4].

В отчете о глобальной конкурентоспособности 2014–2015 годов отмечается, что главными вызовами для РК являются сферы здравоохранения и начального образования (97 место), конкурентоспособность компаний (94), а также инновационный потенциал (84) [5]. Ряд барьеров, препятствующих ведению бизнеса, также напрямую связаны с человеческим капиталом. В первую очередь это уровень коррупции, низкая квалификация работников, неэффективная государственная бюрократия и низкий уровень здоровья нации.

В то время как индустриально-инновационное развитие страны подразумевает высокие качественные параметры работников. Естественно, чем выше качество специалиста, тем больше вероятность успешного освоения им сложных технологий и технического оборудования. На данный момент уровень профессионализма казахстанских работников далеко не адекватен современным научным и техническим достижениям, что значительно затрудняет подъем экономики, тормозит инновационные процессы. Отдельные отрасли, к примеру, машиностроение, металлообработка и другие, в процессе начавшейся модернизации, обновления основного капитала столкнулись с острой нехваткой высококвалифицированных специалистов, которых национальный рынок труда пока еще представить не может. Вместе с тем

следует учитывать и влияние трансформационных процессов в 1990-е годы на формирование человеческого капитала, сопровождавшееся депопуляцией населения, потеря которого как в количественном, так и в качественном выражении стала фактически угрозой национальной безопасности государства.

Конкурентные преимущества национальной экономики, связанные с дешевой рабочей силой, которая, тем не менее, имеет высокий образовательный уровень, во многом утрачены. Кроме того, значительно снизился инженерный потенциал страны; отмечается «утечка умов» из государства. С каждым годом становится меньше так называемых «синих воротничков» и квалифицированных рабочих. С одной стороны, наблюдается острая потребность бизнеса в специалистах и большое количество вакансий, а с другой стороны, имеется большая масса людей, которые по разным причинам не являются такими специалистами и не готовы ими становиться.

Невысокое качество подготовки специалистов обусловлено низким уровнем финансирования сферы образования и науки, а также узким кругом его источников, нехваткой квалифицированных кадров, отрывом системы подготовки кадров от реальной практики, ограниченностью мотивации труда педагогов и профессорско-преподавательского состава высших учебных заведений, низким уровнем интеграции науки, производства и образования, недостаточным участием работодателей в формировании содержания образовательных программ, неэффективным использованием имеющегося научного потенциала и др.

При этом следует помнить, что современный человеческий капитал представляет собой

интенсивный производительный и социальный фактор развития и жизнедеятельности субъекта, который неразрывно связан с человеком, с его интеллектом и менталитетом. Он формируется за счет инвестиций в воспитание, образование, здоровье, знания, предпринимательскую способность, информационное обеспечение, безопасность и экономическую свободу населения, а также в науку, культуру и искусство.

В развитых странах государственные расходы на высшее образование составляют до 2,6% к валовому внутреннему продукту (США, Южная Корея). В то время как в Казахстане этот показатель не превышает 0,2% [6]. Низкий уровень финансирования сферы образования обусловил недостаточное развитие материально-технической базы организаций образования, информатизации и внедрения современных технологий, снижение мотивации труда преподавателей, учителей и научных работников. В структуре доходов высших учебных заведений оплата за обучение составляет 80%. Тогда как источниками доходов ВУЗов европейских стран выступают средства общественных фондов, филантропические и донорские пожертвования, научные исследования для бизнес-структур и другие негосударственные источники. К примеру, в ВУЗах Великобритании плата за обучение составляет 15–25% из общего бюджета, 6% – научные исследования для бизнеса и других структур, 3% – средства Европейского Союза и общественных фондов, 5% – филантропические и донорские пожертвования за счет оплаты обучения, 4% – доходы от платных услуг, остальная же часть – государственные средства и другие негосударственные источники [7].

Таблица 1 – Динамика среднемесячной номинальной заработной платы по видам экономической деятельности, тенге

Вид экономической деятельности	Год					Отклонения 2014 г. от 2010 г.	
	2010	2011	2012	2013	2014	(+,-)	%
Промышленность	93119	107442	121788	138933	159839	66720	171,7
Строительство	104434	110169	111890	119298	140321	35887	134,4
Торговля	74014	84598	95084	103362	117186	43172	158,3
Финансовая деятельность	158121	180047	191005	205645	220803	62682	139,6
Государственное управление и оборона	70437	84987	98293	103467	106000	35563	150,5
Образование	49216	59221	67931	69484	74756	25540	151,9
Здравоохранение	54650	67755	78011	80993	88779	34129	162,5

Вместе с тем, серьезным препятствием в формировании человеческого капитала выступает низкая мотивация труда, характерная для сферы образования и науки Казахстана. При этом одним из демотивирующих факторов является оплата труда, которая резко различается по сферам экономической деятельности, отраслям промышленности и профессиям.

В соответствии с данными таблицы 1, в течение 2010-2014 годов наблюдается увеличение размера среднемесячной номинальной заработной платы по всем видам экономической деятельности [8]. Однако имеющиеся диспропорции в оплате труда за это время не были устранены. Например, заработная плата работников промышленных и строительных предприятий превышает оплату труда работников сферы образования более чем в 2 раза, работников финансовой сферы – более чем в 3 раза. А если сравнивать с оплатой труда в странах дальнего зарубежья, по ситуации будет еще хуже. Так, минимальная заработная плата в месяц в Нидерландах достигает 1435 евро, в Великобритании – 1086 евро, в США – 872 евро, а в Казахстане – 90 евро. По данным официальной статистики, в РК среднемесячная заработная плата в сфере образования составляет чуть более 60% к уровню средней в стране заработной платы. Такая дифференциация в оплате труда и ее низкий уровень в учреждениях сферы образования приводят к текучести кадров, потере квалифицированных работников [9].

Качество человеческого капитала определяет уровень развития системы здравоохранения. В

последние годы расходы на здравоохранение в Казахстане находились в пределах 2,3–2,6% ВВП, тогда как в развитых странах это значение составляет 7–9% ВВП.

В соответствии с данными таблицы 2, за последние годы численность врачей всех специализаций увеличилась на 3,8 тыс. человек, или на 6,1%. Однако для нормального обеспечения населения республики медицинскими услугами этого прироста явно не хватает, поскольку в расчете на 10 тыс. человек населения их прирост составил только 3,2%. В отношении среднего медицинского персонала наблюдается такая же ситуация.

Несмотря на увеличение числа отделений женских консультаций, одной из серьезных проблем остается младенческая смертность. При этом следует помнить, что коэффициент младенческой смертности является одним из слагаемых в расчете рейтинга глобальной конкурентоспособности стран и отражает качество жизни населения. Согласно анализу международных экспертов, в Казахстане ежегодно умирает до 5 тысяч детей в возрасте до 5 лет, из которых половину составляют новорожденные. В большинстве случаев летального исхода можно было бы избежать. Вместе с тем, Казахстан продолжает терять матерей в 4-10 раз больше, чем в странах с высоким индексом человеческого развития. Правда, в 2014-2015 годах, согласно новому отчету Межведомственной группы ООН, показатель младенческой смертности составил 14,6 на 1000 живорожденных, повысив рейтинг страны на 17 позиций [10].

Таблица 2 – Основные показатели развития здравоохранения

Показатели	Годы			Отклонения 2014 г. от 2012 г., %
	2012	2013	2014	
Численность врачей всех специальностей, тыс. чел.	62,2	64,4	66,0	106,1
На 10 тыс. чел. населения	37,6	38,4	38,8	103,2
Численность среднего медицинского персонала, тыс. чел.	159,9	168,7	169,6	106,1
На 10 тыс. чел. населения	96,5	100,4	99,5	103,1
Число больниц, ед.	1009	990	995	98,6
Число больничных коек, тыс. ед.	117,7	113,0	107,5	91,3
На 10 тыс. чел. населения	70,6	66,8	62,6	88,7
Число врачебных учреждений, оказывающих амбулаторно-поликлиническую помощь населению	3538	3651	3566	100,8
Число отделений женских консультаций	123	131	126	102,4
Число коек для беременных и рожениц, тыс. ед.	9,6	9,7	9,4	97,9
Число коек для больных детей, тыс. ед.	20,1	19,2	18,3	91,0

По обеспеченности населения медицинским персоналом республика также отстает от ведущих стран мира. На сегодняшний день на 10 тысяч населения приходится 38 врачей и 100 человек сестринского и акушерского персонала. Этот показатель оказался ниже даже чем в России, где на 10 тысяч населения приходится 50 врачей и 106 медицинских работников среднего состава [11].

Вместе с тем, не на должном качественном уровне осуществляются услуги медицинской скорой помощи, что проявляется в несвоевременном приезде к пациентам, неквалифицированном обслуживании, необеспеченности препаратами и т.д. Не в должной мере оценивается труд медицинского персонала, что приводит к системным последствиям во всех звеньях сферы здравоохранения. Многие из медицинских работников вынуждены работать в нескольких местах, что сказывается на качестве оказываемых ими услуг. Несмотря на принимаемые меры, среднемесячная заработная плата в сфере здравоохранения и социальных услуг в 1,3 раза ниже средней в стране.

Во многом это объясняется серьезными просчетами в проведении государственной политики в области здравоохранения. Так, введение обучения на платной основе в медицинские вузы способствовало подготовке целой плеяды случайных и непрофессиональных медицинских работников. Причем это касается как врачей, так и среднего медицинского персонала. Взятые на себя государством обязательства по предоставлению гражданам гарантированного объема бесплатной медицинской помощи не имеют адекватной финансовой обеспеченности. Присутствует замещение бесплатной медицинской помощи платными услугами. К примеру, в связи с отсутствием четкого разграничения между гарантированным объемом и медицинскими услугами, оказываемыми на платной основе, сохраняется высокий уровень неформальных платежей со стороны населения в пользу медицинских работников. Отсутствует комплексная отраслевая политика ресурсосбережения. В региональной социально-экономической политике развитие системы здравоохранения так и не стало приоритетным направлением [12]. Сложившаяся ситуация свидетельствует о том, что проблемы системы здравоохранения носят системный характер.

Безусловно, нарастающие процессы глобализации усиливают конкуренцию в сферах образования и здравоохранения. С ростом благосостояния людей растет их платежеспособный

спрос на качественные образовательные и медицинские услуги. В связи с чем увеличивается количество лиц, обращающихся за получением медицинских услуг в клиники других стран и за оказанием образовательных услуг – в зарубежные ВУЗы. К примеру, ежегодно более 20 тысяч казахстанских студентов обучаются за рубежом на платной основе, а по президентской программе «Болашак» за последние 20 лет получили государственные стипендии более 10 тысяч человек. В то время как доля экспорта образовательных услуг, оказываемых казахстанскими ВУЗами и другими учреждениями образования, остается незначительной.

Понятно, что на формирование человеческого капитала оказывает влияние политика государства в области здравоохранения, образования и профессиональной подготовки. Причем формирование человеческого капитала представляет собой постоянный и непрерывный процесс. С его помощью личность достигает своего наивысшего потенциала, стремления к интеграции и оптимизации таких процессов, как образование, поиск работы, трудоустройство, формирование навыков и развитие личности. А агрегирование и комбинация различных по количеству и качеству человеческих капиталов создает дополнительные синергические эффекты, превышающие простую сумму индивидуальных капиталов. Например, Р. Лукас и П. Ромер в своих исследованиях доказали, что при агрегированном рассмотрении использования человеческого капитала на макроэкономическом уровне наблюдается эффект возрастающей отдачи. Причем, если отдача отсутствует на уровне предприятия, то на уровне макроэкономики она существует и оказывает влияние на производительность труда всех занятых в хозяйственной системе [13]. Следовательно, человеческий капитал способен оказывать позитивное влияние на темпы и качество экономического роста не сам по себе, а при условии его эффективно формирования и использования. И, напротив, может тормозить экономическое развитие.

В сложившихся условиях возникает необходимость в разработке механизма управления человеческим капиталом, учитывающего его структуру, взаимообусловленность процессов формирования и использования, позволяющего повысить инновационную активность работников. В соответствии с рисунком 1, при реализации предлагаемого механизма развития национального человеческого капитала необходимо учитывать разные уровни формирования

условия для развития потенциала человеческих ресурсов. На наш взгляд, этот процесс должен осуществляться в результате комплексного

взаимодействия всех экономических субъектов, но при ведущей роли государства как гаранта социальной стабильности.

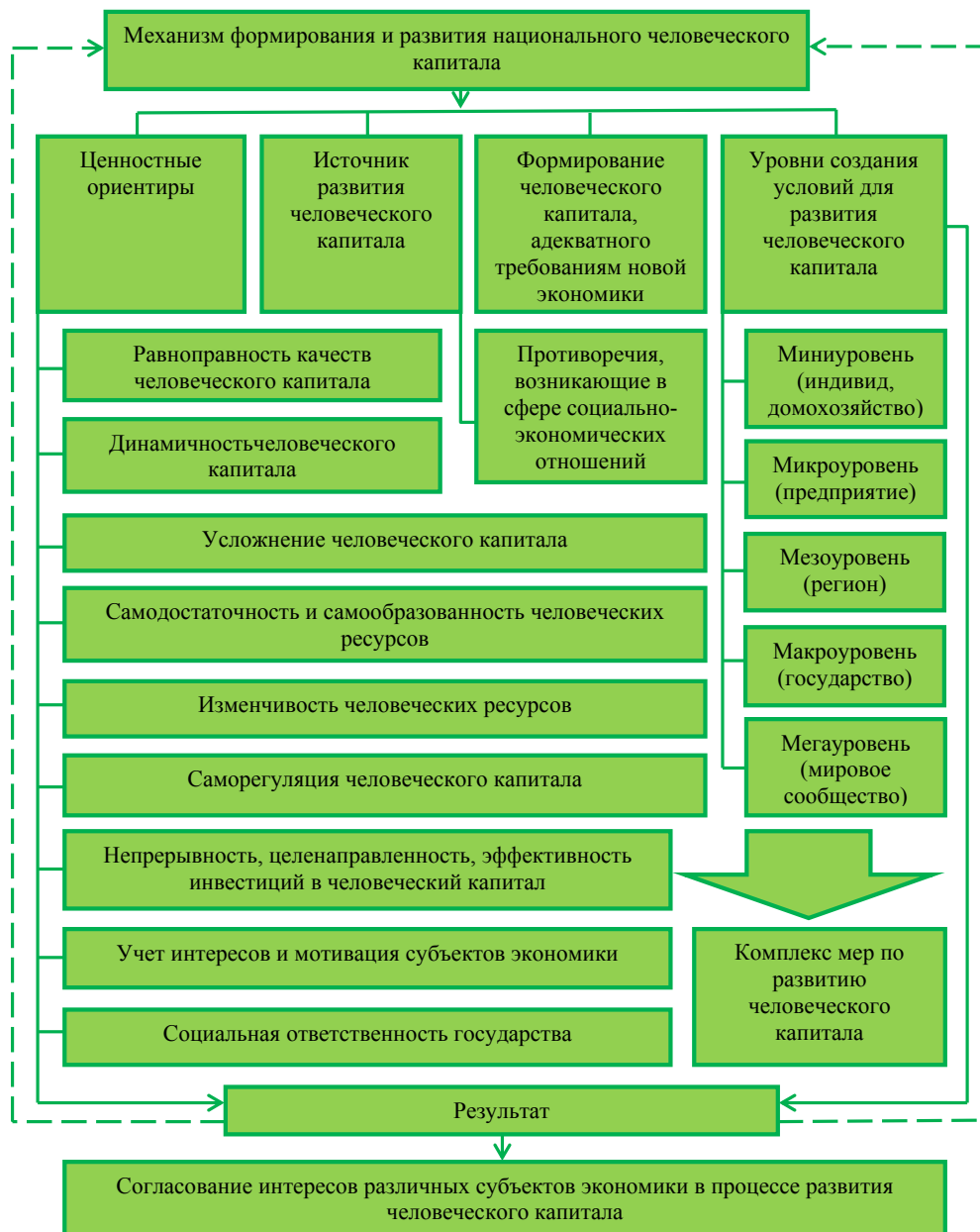

Рисунок 1 – Механизм развития национального человеческого капитала в условиях построения инновационной экономики

В современных условиях речь должна идти, прежде всего, о выработке стратегических решений, реализация которых требует длительных сроков и масштабных инвестиций в развитие как человеческого, так и социального капитала за счет роста доверия в обществе. Государство должно предпринять значимые четкие меры, которые

обеспечат повышение уровня жизни населения, составят основу идеологии государственного строительства, будут способствовать сближению с обществом и завоеванию его доверия.

Формирование и реализация человеческого капитала должны быть включены в систему стратегического планирования и определяться

на основании макроэкономических прогнозов в тесной связи с планированием развития всех секторов экономики и конкретных предприятий и регионов. Думается, что вопрос об обеспеченности экономики трудовыми ресурсами следует внести в разряд вопросов, связанных национальной безопасностью Казахстана.

На наш взгляд, обеспечить эффективность инвестиций в развитие и реализацию человеческого капитала можно при выполнении следующих условий:

- эффективность экономики как системы;
- минимальное административное регулирование экономики;
- формирование конкурентных внутренних рынков;

- привлечение капитала;
- обеспечение права собственности инвесторов;
- увеличение доли расходов на финансирование социальной сферы, науки, образования, здравоохранения, культуры до уровня, соответствующего показателям развитых стран;
- повышение оплаты труда работников бюджетной сферы, в частности, врачей, преподавателей до среднего уровня заработной платы в негосударственных организациях;
- реализация государственных целевых программ инвестирования в сфере здравоохранения, образования, науки, культуры, развития информационных технологий с усилением системы мониторинга и контроля.

Литература

- 1 Назарбаев Н.А. Казахстанский путь – 2050: единая цель, единые интересы, единое будущее. Послание Президента страны народу Казахстана. Астана, 17 января 2014г. // www.akorda.kz
- 2 Стратегия – 2030. Государственная программа развития // www.kazembassy/strategy_2030.html
- 3 Стратегический план развития Республики Казахстан до 2020 года: утвержден 1 февраля 2010 года, № 922
- 4 Всемирный экономический форум: Рейтинг глобальной конкурентоспособности 2014–2015. Центр гуманитарных технологий // gtmarket.ru/news
- 5 The Global Competitiveness Report 2014–2015. World Economic Forum. – 2014 // www3.weforum.org/docs/WEF_Global-CompetitivenessReport_2014-15.pdf
- 6 Сагадиев К.А. Человеческий капитал и факторы его роста в Казахстане // Матер. междунар. науч.-практ. конф.: Человеческий капитал в Казахстане: состояние и перспективы роста. – Астана, 2013. – С. 414-422.
- 7 Education at a Glance: OECD Indicators, 2011
- 8 Казахстан в 2014 году. Статистический сборник / Под ред. А.А. Смаилова. – Астана, 2015. – 485 с.
- 9 Есимжанова С.Р. Факторы обеспечения качества человеческого капитала // Матер. междунар. науч.-практ. конф.: Человеческий капитал в Казахстане: состояние и перспективы роста. – Астана: ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2013. – С. 314-316.
- 10 Казахстан улучшил показатели младенческой смертности на 17 позиций // www.primeminister.kz
- 11 Россия в цифрах за 2014 год. Краткий статистический сборник – М.: Федеральная служба государственной статистики, 2014. – 234 с.
- 12 Доскеева Г.Ж. Проблемы системы здравоохранения Казахстана и пути их решения // www.rusnauka.com.doc.htm
- 13 Панорама экономической мысли конца XX столетия / под ред. Д. Гринэуэя, М. Блини, И. Стюарта; пер. с англ. В.С. Автономова. – Т. 1-2, 2002. – 352 с.

References

- 1 Nazarbaev N.A. Kazhastanskij put' – 2050: edinaja cel', edinye interesy, edinoe budushhee. Poslanie Prezidenta strany narodu Kazahstana. Astana, 17 janvarja 2014g. // www.akorda.kz
- 2 Strategija – 2030. Gosudarstvennaja programma razvitija // www.kazembassy/strategy_2030.html
- 3 Strategicheskij plan razvitija Respubliki Kazahstan do 2020 goda: utverzhdn 1 fevralja 2010 goda, № 922
- 4 Vsemirnyj jekonomicheskij forum: Rejting global'noj konkurentosposobnosti 2014–2015. Centr gumanitarnyh tehnologij // gtmarket.ru/news
- 5 The Global Competitiveness Report 2014–2015. World Economic Forum. – 2014 // www3.weforum.org/docs/WEF_Global-CompetitivenessReport_2014-15.pdf
- 6 Sagadijev K.A. Chelovecheskij kapital i faktory ego rosta v Kazahstane // Mater. mezhdunar. nauch.-prakt. konf.: Chelovecheskij kapital v Kazahstane: sostojanie i perspektivy rosta. – Astana, 2013. – S. 414-422.
- 7 Education at a Glance: OECD Indicators, 2011
- 8 Kazahstan v 2014 godu. Statisticheskij sbornik / Pod red. A.A. Smailova. – Astana, 2015. – 485 s.
- 9 Esimzhanova S.R. Faktory obespechenija kachestva chelovecheskogo kapitala // Mater. mezhdunar. nauch.-prakt. konf.: Chelovecheskij kapital v Kazahstane: sostojanie i perspektivy rosta. – Astana: ENU im. L.N. Gumileva, 2013. – S. 314-316.
- 10 Kazahstan uluchshil pokazateli mladencheskoj smertnosti na 17 pozicij // www.primeminister.kz
- 11 Rossija v cifrah za 2014 god. Kratkij statisticheskij sbornik – M.: Federal'naja sluzhba gosudarstvennoj statistiki, 2014. – 234 s.
- 12 Doskeeva G.Zh. Problemy sistemy zdavoohranenija Kazahstana i puti ih reshenija // www.rusnauka.com.doc.htm
- 13 Panorama jekonomicheskoy mysli konca XX stoletija / pod red. D. Grinjeujeja, M. Blini, I. Stjuarta; per. s angl. V.S. Avtonomova. – T. 1-2, 2002. – 352 s.

Лапбаева С.Ш., Сатаев С.А.,
Андыбаева Г.Т.

**Таза экологиялық өнімдерді
өндіруде экологиялық
шығындардың басқару есебін
жетілдіру мәселелері**

Таза экологиялық өнімдерді өндіруде экологиялық шығындарды басқару есебінің мәселелерін арттыру үшін тиімді ұсыныстар жасалды. Сонымен қатар экологиялық таза өнімді өндіру барысында, өнімге деген сұраныс пен қажеттілікті жетілдірудің басты шарттары қарастырылды. Экологиялық есептің түрлі модельдері мен экологиялық шығындарды есепке алудың әдістері ұсынылып отыр. Өйткені экологиялық есеп өте қажет, ол қоршаған ортаны сақтау, қазіргі таңда және болашақта өндірістердің экономикасын дамытудың өмірлік циклын және халықтың өмірлік кезеңін қамтамасыз ету мәселелерінің шешілуін қамтамасыз етеді. Атап айтқанда, экологиялық қауіпсіз технологияларды пайдалану мақсатында ұлттық қауіпсіздік үшін, таза тамақ өнімдерін өндіруге ерекше назар аударылып, сондай-ақ, қоршаған ортаға байланысты ауылшаруашылығының таза өнімдерінің экологиялық есебін толықтай жетілдірудің басты мақсаттары қарастырылды.

Экологиялық шығындарды басқарудағы басқару есебінің дұрыс ұйымдастырылуы мен экологиялық есептің негізіне нақты сипаттамалар беріліп, қазіргі кезеңдегі ең ахуалды проблемалары аталып өтті. Сондай-ақ, біздің елімізде табиғатты қорғау қызметіне байланысты экологиялық басқару есебін реттеуді және экологиялық шығындарды тиімді басқаруға арналған негіздемелер берілді.

Түйін сөздер: экологиялық шығындар, инвестор, экологиялық есеп, экотиімділік, экологиялық менеджмент, таза өнім.

Lapbayeva S.S., Satayev S.A.,
Andybayeva G.T.

**Problems of management
accounting improvement of
the environmental costs in
the production of eco-friendly
products**

The article suggests the ways to improve the management accounting of environmental costs in the production of eco – friendly products. At the same time it was considered the main task of demand and need improving for products in the manufacture of environmentally friendly products. Also, the methods for the integration of environmental costs and the various models of environmental accounting are offered. Because, today environmental accounting is badly needed, as it provides a solution to the problems associated with the environment, life cycle of production of the economy nowadays and in the future, also the problems of ensuring of population's life period. In particular, for the national security in order to use environmentally sound technology the special attention is drawn to the production of organic food, it has also been considered the main task of environmental accounting improvement of ecologically friendly agricultural products in relation to the environment.

Key words: environmental costs, investor, environmental accounting, ecoprofitability, environmental management, eco-friendly product.

Лапбаева С.Ш., Сатаев С.А.,
Андыбаева Г.Т.

**Проблемы совершенствования
управленческого учета
экологических издержек
при производстве
экологически
чистых продуктов**

Были предложены пути совершенствования управленческого учета экологических издержек при производстве экологически чистых продуктов. Наряду с этим были рассмотрены главные задачи совершенствования спроса и необходимости на продукцию при производстве экологически чистого продукта. Вместе с тем предлагаются методы учета экологических издержек и различные модели экологического учета, обеспечивающие решение проблем, связанных с охраной окружающей среды, жизненным циклом развития экономики производств на сегодняшний день и в будущем, также проблем обеспечения жизненного периода населения. В частности, для национальной безопасности в целях использования экологически безопасной технологии особое внимание обращается на изготовление экологически чистых продуктов питания, также были рассмотрены главные задачи совершенствования экологического учета экологически чистой сельскохозяйственной продукции по отношению к окружающей среде.

Ключевые слова: экологические издержки, инвестор, экологический учет, экорентабельность, экологический менеджмент, экологически чистый продукт.

**ТАЗА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ
ӨНІМДЕРДІ ӨНДІРУДЕ
ЭКОЛОГИЯЛЫҚ
ШЫҒЫНДАРДЫҢ
БАСҚАРУ ЕСЕБІН
ЖЕТІЛДІРУ
МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Қазақстан Республикасының 2007-2024 жылдарға арналған тұрақты дамуға көшу тұжырымдамасында жаңа және экологиялық қауіпсіз технологияларды пайдалану арқылы – өмір сүру сапасының деңгейін арттыруға ерекше мән берілген. Атап айтқанда, ел экономикасына жоғары технологияларды белсенді енгізу нәтижесінде экономикалық жетістіктерге, ресурстарды пайдалану тиімділігін арттыруға, экологиялық қауіпсіз технологияларды пайдалануға, сондай-ақ ұлтты сауықтыру үшін тамақ өнімдерін қатаң бақылауға, халықтың жан басына шаққандағы табиғи шырындар мен сүт өнімдерін ұлғайтуға, ішкі нарықтағы тамақ өнімдерінің сапасын бақылауды күшейтуге ерекше көңіл бөлу қажеттілігі айтылған [1].

ТМД мемлекеттерінде, оның ішінде Қазақстан Республикасында әзірге отандық экологиялық өнім өндірісінің құрылымы әлсіз дамыған: себебі мұнда қаражат, өндіріс қуаты жетіспейді және мемлекет тарапынан қолдау әлі де әлсіз болып отыр. Дегенмен де, экологиялық таза өнімге қоғам тарапынан сұраныстың өсуіне бұл саланың болашағы зор екендігін көруімізге болады. Сондықтан да, болашақта бұл саланың қарқынды дамуында экологиялық таза өнімдерінің шығындарын тиімді, әрі дұрыс басқару есебін ұйымдастыру маңызды роль ойнап отыр.

Осыған орай, экологиялық есеп, экологиялық басқару есебі, экологиялық таза тамақ өндірісі, экологиялық таза технология, экологиялық шығындарды дұрыс басқаруға, сапа және бәсекеге қабілеттілік мәселелерін зерттеуге көптеген отандық және шетелдік ғалым-ізденушілер үлес қосты. Олардың ішінде отандық ғалымдардан: Р.А. Алшанов [2], К.Т. Тайгашинова [3], С.А. Сатаев [3], С.Ш. Лапбаев [3], Б.Е. Рустембаев [4], С.С. Сатубалдин [5], С.Д. Тажибаев [6] еңбектерінде қарастырылған. Шетелдік ғалымдардың еңбектерінде экологиялық таза өнім шығындарын басқару есебі нақтырақ бейнеленген. Олардың қатарына мына авторларды жатқызуымызға болады: А.И. Белаусов [7] Р. Штайнер [8], И.С. Голошевская [9], Р. Грей [10], Р. Адамс [11], О.И. Васильчук [12], А.Ю. Петрова [12], Р. Энтони [13].

Экологиялық есеп түсінігі әлі экономикалық-экологиялық теория мен тәжірибеде кешенді қалыптасқан білім жүйесі ре-

тінде толық түсінік пен логикалық қорытындыға ие болған жоқ. Әрине, ол дербес экономикалық дәреже ретінде 20 жыл бұрын пайда болған басқарушылық есептің бір бөлігі болуы тиіс. Жаңа тәсілдемеге сай, есеп өзіне сәйкестендіру үрдістерін, экологиялық-экономикалық ақпараттың өлшемі мен байланыстарын біріктіру керек, солардың негізінде пайдаланушылар сәйкес басқарушылық шешімдерді қабылдаушы еді. Осылайша есептің дәстүрлі жүйесі аясында ақпараттық басқару базасының дербес қосалқы жүйесі бөлініп шығады, ол – экологиялық бухгалтерлік есеп.

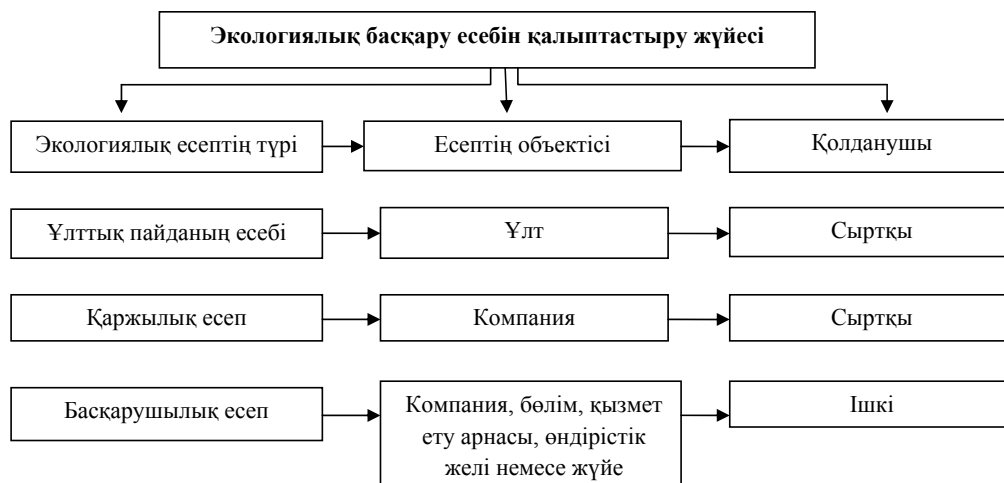
«Экологиялық есеп» («табиғат қорғау қызметінің есебі») терминіне әртүрлі авторлармен әртүрлі мағына беріледі. Ұлттық бухгалтерлік есеп деңгейінде табиғи ресурстарды физикалық қорларына жататын есеп ретінде, қоршаған ортаның тозуын бағалау мен табиғат қорғау шараларына тиісті шығындар мен сондай-ақ ЖІӨ-нің «жасыл» есебі ретінде түсіндіріледі. Кәсіпорындардың деңгейінде табиғат қорғау қызметінің есебі басқарушылық есеп әдістемесінің мәнмәтінінде, сыртқы есептеме беру мақсатында қаржылық есеп ретінде, сондай-ақ «шығындар-өнімдер» әдісі бойынша шикізаттың физикалық ағынын талдау ретінде пайдаланылуы мүмкін.

Басқару есебін экологияландырудың нақты анықтамасы арнайы әдебиетте келтірілмейді. Біздің ойымызша, басқару есебін экология саласындағы ғылым мен оның функциясы ретінде қарастыруға болады. «Ғылымды экологияландыру» түсінігі экология мәселелері мен білімнің басқа салаларына, яғни қазіргі жаратылыстану, техникалық және гуманитарлық пәндердің жүйесіне ену үрдісі ретінде қарастырылған. Осыған орай ғылым жүйесінде басқару есебінің экология саласындағы функцияларын ұсынуымызға болады.

Басқару есебінің экология саласындағы функциялары:

- экономиканың реттеу рөлін күшейту;
- шығындарды басқару жүйесін күшейту;
- табиғатты қорғау шараларын басқару мен менеджментін орындау;
- тиісті есептемені құрастыру міндеттілігі;
- қорғану шараларын қабылдау мүмкіндігі;
- қоғамдық қызығушылықты ұстану мен кәсіби міндеттерді орындау қажеттілігі;
- моральдық жауапкершілік;
- қауіп-қатерді бағалау.

Айтарлықтай осы мәселелердің ең маңыздылары қоршаған ортаның қазіргі жағдайымен байланысты және олар өте күрделі, әрқайсысы дербес шешілуі қажет (1-сурет).

1-сурет – Экологиялық есептің жүйесі

Демек, бухгалтерлік есепті экологияландыруды экологиялық шығындар мен міндеттердің жүйесіндегі сурет ретінде көрсетуге болады, оған қоса шаруашылық жүргізуші субъекттердің әлеуметтік, экологиялық, экономикалық нәти-

желері ретінде экоәділеттілік пен экотиімділікке жету мен бизнесті басқару мақсатында көрсетуге болады. Осындай түсіндірме, біздің ойымызша, «экологиялық есеп» түсінігінің мазмұнын анықтауға көмектеседі.

Бүкіл әлемде қоршаған ортаны қорғау үшін қойылатын талаптар артып келеді. Осыған орай басқарушылық экологиялық есепті ұйымдастыру өзектілігінің маңыздылығы жоғары.

Қазақстанда осы салаға қатысты зерттеулерді алғаш рет С. Сатубалдин жүргізген, ол табиғатты қорғау қызметінің есебін ұйымдастыруды ұсынды: «Экологиялық дағдарыс, есепте экологиялық мәселелерді дұрыс және нақты көрсету талаптарымен жұртшылық, инвесторлар мен бақылау органдарының тарапынан кәсіпкерлерге көрсетілетін қысымды анықтайды».

Табиғатты қорғау қызметінің есебін ұйымдастыруға С.Д. Тажибаев үлкен үлес қосты, ол осы салада басқару есебін айқындау үшін «шоттарды» ұсынды.

Өкінішке орай, біздің еліміздің Қаржы министрлігі табиғатты қорғау қызметінің басқарушылық есебін ұйымдастыру жөніндегі бұл ұсыныстарды қабылдаған жоқ, бірақ сол жылдары (2000 ж.) табиғатты қорғау қызметінің басқарушылық есебін құру бойынша әзірленген әдістемесінің маңыздылығы ерекше болды. Сонымен қатар, заманауи жағдайларда бухгалтерлік есеп пен есеп берудің қолданыстағы жүйесінің салықтар мен төлемдерден басқа, экологиялық шараларды айқындайтын көрсеткіштері жоқ. Бірақ, қоршаған ортаны қорғау мақсатында жүргізілетін, алдын ала анықталған экологиялық шығындар кез келген компанияның қызметінде болады. Табиғатты қорғау қызметіндегі шығындар есебін айқындау үшін арналған баптар жоқ. Оның себебі экологиялық есеп әдістемесінің жоқтығы болып табылады.

Дәстүрлі өндірістік есеп табиғатты қорғау қызметінің шығындарын көрсетпейді және олардың сыныптамасы қарастырылмаған. Осыған орай, біздің елімізде әрбір компаниямен жүзеге асырылатын экологиялық зиянды өтеуге қатысты табиғатты қорғау шығындарын есепке алу жөніндегі ақпарат жоқ. Экологиялық есеп мәселесіне тек ұлттық деңгейде ғана емес (әсер ететін факторларды ескере отырып таза ЖҰӨ мен өзге де макроэкономикалық көрсеткіштерді алуға тырысу), сонымен қатар концерндер мен жеке ұйымдар деңгейінде де үлкен қызығушылық танытылып отыр. Бұл саланы дамыту шет елдерде өткен ғасырдың 70 жылдарынан бастап жүргізіле бастады және қазіргі таңда экологиялық есептің түрлі модельдері мен экологиялық шығындарды есепке алудың әдістері ұсынылып отыр [14].

Экологиялық есеп өте қажет, ол қоршаған ортаны сақтау, қазіргі таңда және болашақта

өндірістердің экономикасын дамытудың өмірлік циклын және халықтың өмірлік кезеңін қамтамасыз ету мәселелерінің шешілуін қамтамасыз етеді.

Біздің елімізде экологиялық есепті кеңінен дамыту үшін табиғатты пайдалануды, экологиялық менеджментті басқару мәселелері бойынша мемлекеттің рөлін күшейту, тауар өндірушінің шаруашылық қызметінің экологиялық нәтижелерін қаржы нәтижелерімен байланыстыру үшін экологиялық есепті ұйымдастыру мақсатында экология жөнінде қаржы есебінің халықаралық стандарттарын әзірлеу қажет.

Ұйымдарда экологиялық есептің енгізілуі қоршаған ортаға тигізілетін жағымсыз ықпалды төмендету жауапкершілігін арттырады, кәсіпорын пайдасының өсуіне, беделін арттыруға, инвестицияларды тартуға, несиелерді ұсынуға, объектілерді жекешелендіруде экологиялық мәселелердің уақытында шешілуіне, тұрақты дамудың артуына ықпал етеді.

Бүгінгі күні экологиялық есепті ұйымдастыру үшін қаржы есебінің стандарты жоқ, экологиялық есеп есептік жұмыстың негізі ретінде құрылмайды. Қажетті ақпараттың жоқ болуы қазіргі және болашақ кезеңде, жұртшылықпен, экологиялық зиянды өтеу жөнінде жергілікті органдармен шешімдерді қабылдау барысында елеулі кедергі болып табылады.

Өкінішке орай, шоттардың бұрынғы және қазіргі Үлгілік жоспарында экологиялық шығындардың есебі үшін шоттар қарастырылмаған. Сонымен қатар, қаржы есебінің халықаралық стандартында экологиялық шығындардың есебін ұйымдастыру үшін стандарт қарастырылмаған. Бүгінгі күні экологиялық шығындарды айқындау үшін стандарт әзірлеу қажет.

№2 «Қорлар» стандарты экологиялық шығындарды топтастырмайды. Экологиялық есептің негізінде алынатын ақпарат, атқарылған жұмыстардың табиғи ортаға тигізетін ықпалының дәрежесін бағалауға мүмкіндік беретін маңызды, пайдалы құрал болып табылады. Экологиялық менеджментті ақпаратпен қамтамасыз ету жүйесі ретінде экологиялық есептің болмағанынша, біз экологиялық зиянды бағалай алмаймыз. Басшылықты ақпаратпен қамтамасыз етудегі тапшылық – бұл экологиялық есептің жоқ болуының салдары, бұл мәселе арнайы әдебиетте аса қарастырылмаған.

Н.А. Мукинбаеваның зерттеулерінде, экологиялық есеп түсінігінің экономикалық-экологиялық теория мен тәжірибеде, білімнің кешенді

құрастырылған жүйесі түрінде қорытынды түсінік пен қисынды аяқталуы әлі де жоқ екендігі белгіленген.

Жаңа тәсілдемеге сәйкес, есеп, пайдаланушылар оның негізінде басқарушылық шешімдерді қабылдай алатындай, экономикалық-экологиялық ақпаратты теңдестіру, өлшеу және коммуникация үдерістерін біріктіруі тиіс деп автор белгілеп өткен. Кәсіпорындағы экологиялық есептің жүйесіне үш негізгі құрамдас бөлікті енгізуді ұсынды:

- экологиялық міндеттемелердің есебі;
- экологияға бағдарланған есеп;
- экологиялық аудит.

Автордың пікірінше, экологиялық бухгалтерлік есептің жүйесін «басқарушылық-экологиялық есептің жүйесінде» жазып санау қажет, өйткені экологиялық есептің жүйесінде алынған ақпарат экологиялық менеджментпен басқару шешімдерін қабылдау кезінде қажет.

А.И. Белаусов былай деп жазды: «Экологиялық есеп – заттай және құндық көрсеткіштер негізінде қоршаған ортаның жағдайы туралы деректер мен ақпаратты анықтау, ұйымдастыру, реттеу және ұсыну үшін қолданылуы мүмкін жүйе. Есептің барлық жүйелері секілді қағидаларға негізделген экологиялық есептің жүйесі табиғи мұраның жағдайы мен серпіні, экономика мен қоршаған орта және профилактикалық шараларға жұмсалатын шығыстардың арасындағы өзара әрекеттер, қоршаған ортаны қорғау мен экологиялық зиянды өтеу туралы объективтік көріністі ұсынады»

Е.В. Ильичева Киота хаттамасының нақты сипатына сәйкес бухгалтерлік экологиялық есептің ең сәтті анықтамасы ретінде: «Кәсіпорындағы экологиялық бухгалтерлік есебі – бұл экологиялық шығындар мен экологиялық міндеттемелерді жоспарлау, болжау, бақылау мен талдау мүмкіндігін қамтамасыз ететін релеванттық ақпаратты анықтау, өлшеу, тіркеу, жинақтау, жалпылау және дайындау жүйесі» деген анықтаманы санайды [15].

Біздің ойымызша, басқарушылық экологиялық есепті бір мәнді түрде қабылдау қажет.

Бүгінгі таңда табиғатты қорғау шығындарын есепке алу мәселесінің мәні, олардың жеке бап түрінде ажыратылмауы, шығындарды қандайда бір баптарға енгізу біркелкілігінің жоқтығы болып табылады, сондықтан экологиялық есеп пен аудиттің даму негіздерін әзірлеу, дағдарыстық құбылыстарды болдырмау үшін әлеуметтік-экономикалық маңыздылығын білдіреді.

Қоршаған ортаны қорғау шығындарының жалпы көлемі мен құрылымын бағалау сұрақ-

тарында бүгінгі таңда бір пікір жоқ. Сол мезетте бұл тарап экологиялық, экономикалық және есептік саясатта маңызды фактор болып табылады. Есептік тәжірибені ескере отырып, экологиялық мақсатта жұмсалатын шығындардың негізгі топтары мен түрлері мынандай болуы мүмкін:

1. Қоршаған ортаны қорғауға кәсіпорындардың ағымдағы шығындары. Бұл жағдайда ағымдағы экологиялық шығындар деп табиғатты қорғау мақсатындағы негізгі қорларды қамту мен пайдалану шығындарын түсінуге болады.

2. Табиғатты қорғау мақсатындағы негізгі қорлардың күрделі жөндеу шығындары.

3. Қоршаған ортаны қорғау шараларына капиталды қаржы салу мен табиғи қорларды тиімді пайдалану.

4. Айрықша қорғалатын табиғи аумақтарды ұстау шығындары.

5. Қоршаған ортаны қорғау саласындағы ғылыми зерттеулер мен табиғи қорларды тиімді пайдалану шығындары.

6. Қоршаған ортаны қорғау бойынша мемлекеттік органдарды қамтамасыз ету мен қызметі шығындары.

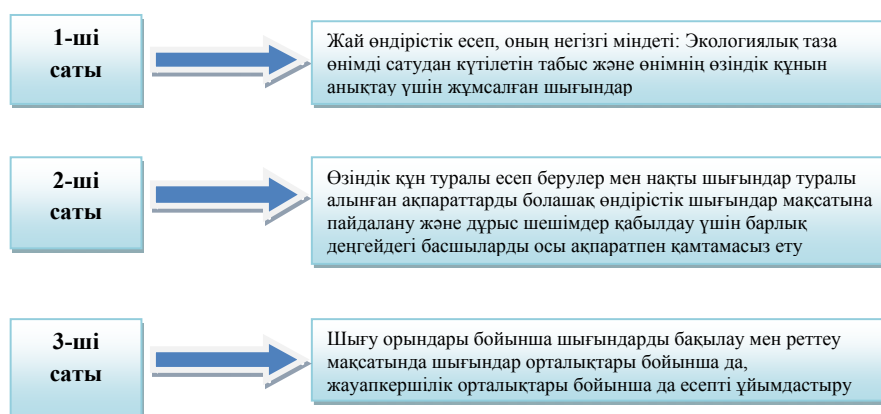
7. Экологиялық мамандық бойынша мамандарды даярлау шығындары.

8. Экологиялық төлемдер, жер мен су ресурстарын пайдалану үшін төлемақы шығындары.

9. Өндірісті, жерді, шикізат пен дайын өнімді экологиялық қауіпсіздігін тексеру мақсатында сертификаттау бойынша сараптау-аудиторлық қызметтер шығындары. Заманауи әлемде бүкіл ғаламда жануарлардың, өсімдіктердің жекелеген түрлерінің, су қоймаларының жойылуынан бастап адам нәсілінің азғындаушылыққа ұшырау қаупіне дейін қамтитын көптеген экологиялық мәселелер бар. Оның себебі экологияға зиян келтіру арқылы экономиканың дамуы болып табылады. Осыған орай, экологиялық зиянды өтеу бойынша шығындар жұмсалады. Ал бұл шығындарды ескеру қажет, ол үшін экологиялық шығындарды басқару сатыларын қолданамыз (2-сурет).

Сонымен қатар бухгалтерлік шоттарды белгілеу арқылы шығындардың сыныптамасы топтастырылуы қажет. Осыдан, шығындардың экологиялық есебінің әдістемесін әзірлеу қажеттілігі туындайды.

Басқарушылық экологиялық есептің әдістемесін ұсына отырып, біз, бухгалтерлік шотты енгізе отырып, экологиялық есеп берудің стандарттарын әзірледік. Біздің ойымызша, шығындарды 4 топ бойынша құру қажет (3-сурет).

2-сурет – Экологиялық таза өнімнің шығындарын басқару сатылары

Кейбір ғалымдардың ойларынша, табиғатты қорғау қызметінде басқарушылық есепке орталық орын берілген, бірақ шығындардың экологиялық есебінің әдістемесін құру қажет.

Экологиялық есеп әдістемесінің құрылуы экологиялық менеджмент үшін қажетті ақпаратты ұсынуға және қажетті ақпараттық жүйенің қорын құруға ықпал етеді. Ақпараттық жүйенің қоры қазіргі таңда және болашақта қоршаған ортаны, халықтың денсаулығын сақтау мәселелерінің шешілуін қамтамасыз ететін экологиялық қауіпсіз өнімді өндіруге ықпал етеді.

Осыған орай, шығындардың дәстүрлі есебімен қатар шығындардың экологиялық есебін жеке ұйымдастыру қажет. Объективтік сипатына қарай экологиялық есептің объектісі шығындардың дәстүрлі есебінің объектісінен ерекшеленеді.

Экология мен потенциалдық міндеттерге жаратылған шығындардың қаржылық есептің саласындағы қазіргі бастамалар экологиялық есепке қарағанда ақпаратты ашу жөнділігін бірте-бірте мойындаумен байланысты және бар стандарттар қосымша мәліметтерді беру арқылы кеңейту мен талдап тексеруді қажетсінеді. Экологиялық есеп беру бүгінгі таңда кәсіпорындардың экономикалық дамуының маңызды тұрақты элементі болу керек, себебі ол қоғамға қоршаған ортаны қорғауда өзінің әрекеттерінің дайындығының көрсеткіші ғана емес, сол әрекеттердің нәтижесі болу керек.

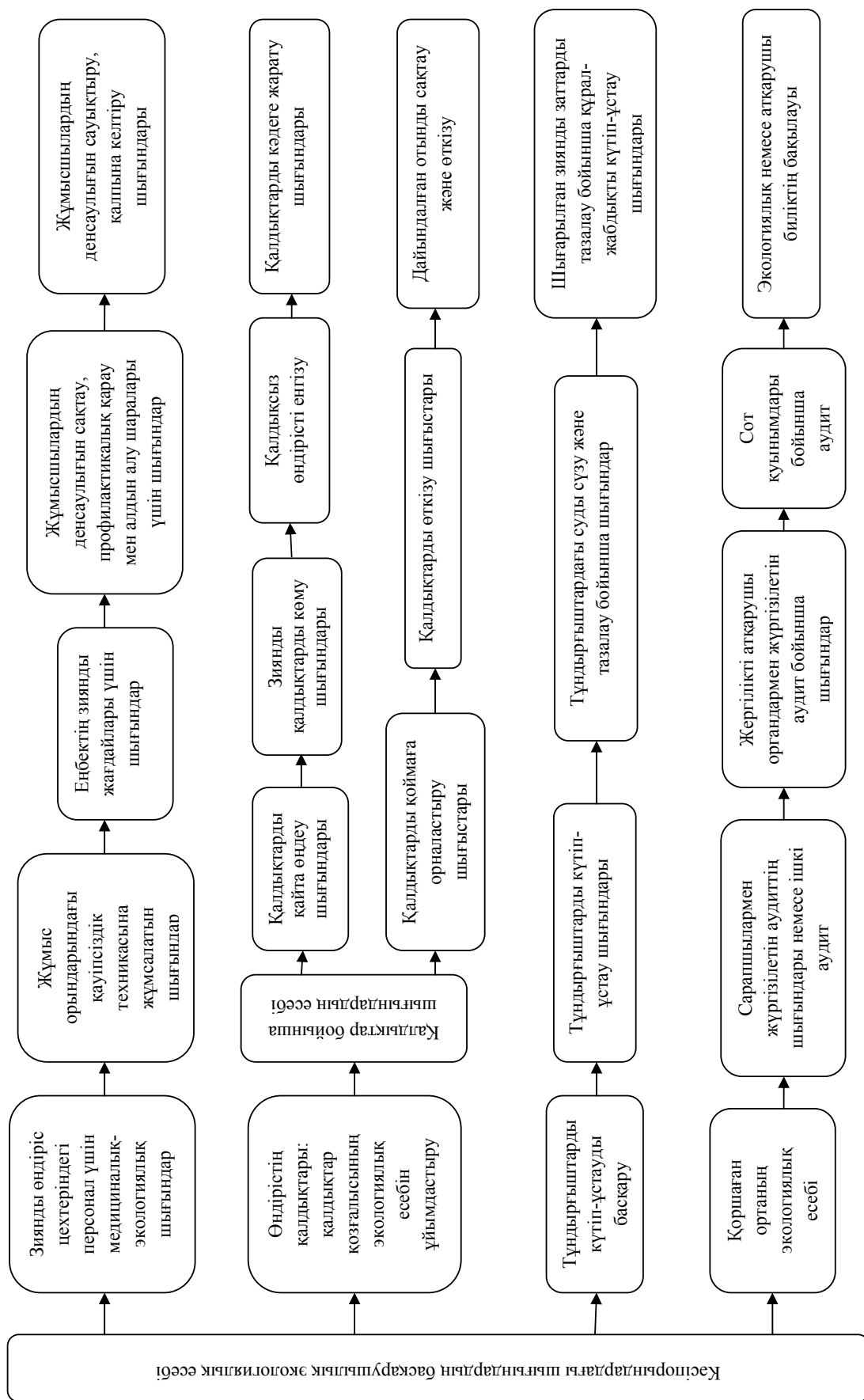
Бүгінгі күні, табиғатты қорғау қызметіндегі экологиялық есепті ұйымдастыруда Қазақстан Республикасының экономика салалары бойынша есеп және есеп берудің құрастырылған жүйесі қажет, өйткені экология мәселелері барлық салада – өнеркәсіпте, құрылыста, көлікте, аграрлық салада және т.б. салаларда орын алады.

Әрбір сала үшін экологиялық есептің құрастырылған әдістемесі қажет.

Әрбір салада келесі аталғандарды әзірлеу қажет:

- біріншісі – экологиялық таза өнімді өндіруші үшін жұмсалатын шығындардың есебі;
- екіншісі – еңбекті қорғау және техника қауіпсіздігін қамтамасыз ететін;
- үшіншісі – құрал-жабдықтың тозуымен, экологиялық тәуекелді болдырмаумен байланысты шығындардың есебі;
- төртінші – ресурсты-энергияны тұтынуды қысқарту;
- бесіншісі – қалдықсыз өндірісті немесе қалдықтардың деңгейін төмендетуді қамтамасыз ету;
- алтыншы – зиянды қалдықтарды қайта өңдей, кәдеге жарату және көму;
- жетіншісі – компанияның шығарған зиянды заттарын тазалау үшін жұмсалатын шығындар;
- сегізінші – жайылым және егістік жерлерді сауықтыруға жұмсалатын шығындар;
- тоғызыншысы қалдықсыз – өндірісті қамтамасыз ету бойынша мамандар мен персоналды оқыту.[16]

Жоғарыда айтылғандардан жалпы тұжырымы негізінде болашақтағы экологиялық шығындар (басқа да потенциалды шығындар сияқты) алдындағы мезгілдерде болған оқиғалар мен болжалды оқиғалардың нәтижесі болып табылады, солардың салдарынан кәсіпорын қызметінің қаржылық көрсеткіштері төмендеуі тиіс. Бұл шығындарды табиғатты қорғау заңнамасының талаптарына сәйкес, кәсіпорынның бұл талаптарды қанағаттандыру немесе айыппұл санкцияларын төлеу дайындығының деңгейін ескере отырып, сонымен қатар өтемақылы және ескертпелі табиғатты қорғау шараларының жүзеге асуының ағымдық және жоспарлық шығындарды ескере отырып анықтайды.

3-сурет – ҚР кәсіпорындарындағы шығындардың басқарушылық экологиялық есебі

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2014 жылғы 17 қаңтар «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ».
- 2 Алшанов Р. А. Казахстан на мировом аграрном рынке: потенциал, проблемы и их решение. – Алматы: Раритет, 2010. – С. 504.
- 3 Тайгашинова К.Т., Сатаев С.А., Лапбаева С.Ш. Тереңдетілген басқарушылық есеп: оқулық. – Алматы: Экономика, 2015. – С.124-133.
- 4 Рустембаев Б. Е. Технико-экономическая оценка технологий и оборудования для переработки сельскохозяйственной продукции [Электронный ресурс] / Б.Е. Рустембаев, Ж. Ш. Нуртаева, Л. Р. Арипова. – Электрон. текстовые дан. // Аль-Пари. – 2007. – №1. – С. 177-178.
- 5 Сатубалдин С.С. Учетные системы транзитной экономики. – Алматы: GAUHAR, 2003. – С.318.
- 6 Тажибаев С.Д. Проблемы организации управления, учета, контроля и аудита природоохранной деятельности (на примере РК). Экономика и управление в нар.хоз-ве.080012 Бухгалтерский учет, контроль, и анализ хоз.деятельности. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук. – Бишкек, 2000. – 42 с.
- 7 Белоусов А.И. Особенности учета затрат и активов в экологическом управленческом учете/ А.И. Белоусов// Управленческий учет (статья из номера). – 2005. – №2. – 3 стр.
- 8 Рудольф Штайнер. Питание и сознание / перевод с немецкого Н.В. Маловой. – Калуга: «Духовное познание», 2003. – 248 стр.
- 9 Голошевская И.С., Агафонова О.В. Производство экологически чистой продукции: сегодня и завтра // Молодой ученый. – 2011. – №4. – Т.1. – С. 145-148.
- 10 Грей Р. Экологический учет: введение в основные проблемы // Экологический учет и аудит: Сборник статей / под ред. Л.З. Штейдмана. – М.: ФБК-ПРЕСС, 1997. – С. 25-38.
- 11 Адамс Р. Основные направления развития современного экологического учета // Экологический учет и аудит: Сборник статей / под ред. Л.З. Штейдмана. – М.: ФБК-ПРЕСС, 1997. – С. 164-185.
- 12 Терехова В.А., Васильчук О.И., Петрова А.Ю. Учет затрат на природоохранную деятельность // Экологические проблемы современности: сборник научных статей научно-практического семинара. – Тольятти, 1997. – С. 43-49.
- 13 Энтони Р., Рис Дж. Учет: ситуации и примеры: пер. с англ. / под ред. А.М. Петрачкова. – М.: Финансы и статистика, 1993. – 560 с.
- 14 Welford R. Environmental Strategy and sus-tainable Development. The corporate challenge for 21 St century. – London; New York, 1995. – 356 p.
- 15 Ильичева Е. В. Экологический учет в условиях реализации политики экологической сбалансированности (Текст): автореферат. дис. ... д-ра экон. наук/ Е.В. Ильичев. – Орел: ГОУ ВПО «Орловский государственный технический университет», 2010. – 44 с.
- 16 World trade and the environment. International graduate school of management. – Barcelona-Madrid, 1994. – 98 p.

References

- 1 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2014 жылғы 17 қаңтар «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ».
- 2 Alshanov R. A. Kazakhstan na mirovom agrarnom rynke: potencial, problemy i ih reshenie. – Almaty: Raritet, 2010. – S. 504.
- 3 Tajgashinova K.T., Sataev S.A., Lapbaeva S.Sh. Tereñdetilgen basqarushylyk esep: oqulyk. – Almaty: Jekonomika, 2015. – S.124-133.
- 4 Rustembaev B. E. Tehniko-jekonomicheskaja ocenka tehnologij i oborudovaniya dlja prerabotki sel'skohozjajstvennoj produkcii [Jelektronnyj resurs] / B.E. Rustembaev, Zh. Sh. Nurtaeva, L. R. Aripova. – Jelektron. tekstovyye dan. // Al'-Pari. – 2007. – №1. – S. 177-178.
- 5 Satubaldin S.S. Uchetnyye sistemy tranzitnoj jekonomiki. – Almaty: GAUHAR, 2003. – S.318.
- 6 Tazhibayev S.D. Problemy organizacii upravleniya, ucheta, kontrolja i audita prirodoohrannoj dejatel'nosti (na primere RK). Jekonomika i upravlenie v nar.hoz-ve.080012 Buhgalterskij uchet, kontrol', i analiz hoz.dejatel'nosti. Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni doktora jekonomicheskikh nauk. – Bishkek, 2000. – 42 s.
- 7 Belousov A.I. Osobennosti ucheta zatrat i aktivov v jekologicheskom upravlencheskom uchete/ A.I. Belousov// Upravlencheskij uchet (stat'ja iz nomera). – 2005. – №2. – 3 str.
- 8 Rudol'f Shtajner. Pitanie i soznanie / perevod s nemeckogo N.V. Malovoj. – Kaluga: «Duhovnoe poznanie», 2003. – 248 str.
- 9 Goloshevskaja I.S., Agafonova O.V. Proizvodstvo jekologicheskij chistoj produkcii: segodnja i zavtra // Molodoj uchenyj. – 2011. – №4. – Т.1. – S. 145-148.
- 10 Grej R. Jekologicheskij uchet: vvedenie v osnovnyye problemy // Jekologicheskij uchet i audit: Sbornik statej / pod red. L.Z. Shtejdmana. – M.: FBK-PRESS, 1997. – S. 25-38.
- 11 Adams R. Osnovnyye napravleniya razvitija sovremennogo jekologicheskogo ucheta // Jekologicheskij uchet i audit: Sbornik statej / pod red. L.Z. Shtejdmana. – M.: FBK-PRESS, 1997. – S. 164-185.
- 12 Terехova V.A., Vasil'chuk O.I., Petrova A.Ju. Uchet zatrat na prirodoohrannuju dejatel'nost' // Jekologicheskije problemy sovremennosti: sbornik nauchnyh statej nauchno-prakticheskogo seminar. – Tol'jatti, 1997. – S. 43-49.
- 13 Jentoni R., Ris Dzh. Uchet: situacii i primery: per. s ang. / pod red. A.M. Petrachkova. – M.: Finansy i statistika, 1993. – 560 s.
- 14 Welford R. Environmental Strategy and sus-tainable Development. The corporate challenge for 21 St century. – London; New York, 1995. – 356 p.
- 15 Il'icheva E. V. Jekologicheskij uchet v uslovijah realizacii politiki jekologicheskij sbalansirovannosti (Tekst): avtoreferat. dis. ... d-ra. jekon. nauk/ E.V. Il'ichev. – Orel: GOU VPO «Orlovskij gosudarstvennyj tehničeskij universitet», 2010. – 44 s.
- 16 World trade and the environment. International graduate school of management. – Barcelona-Madrid, 1994. – 98 r.

Досаева А.Ж.

Система информационного обеспечения управленческих решений

В научной статье рассмотрены экономическая сущность и значимость информации, которая способствует принятию выгодных управленческих решений. К информационному обеспечению предъявляются различные требования, краткая их интерпретация и различия. Также раскрыты методы информационного обеспечения управленческих решений и порядок подразделения информационной базы на блоки. Хочется отметить, что приведенные в статье виды основных методов и технологий информационного обеспечения позволяют определить уровень специальной подготовки работников, формирующих информацию. Таким образом, при формировании отчетности организации рекомендуется применение разнообразных методов анализа, подходы и информационные технологии, что поднимет учетную информацию на качественно новую ступень.

Ключевые слова: учетная информация, система бухгалтерского учета, информационная база, пользователи, информационное обеспечение, управленческие решения.

Dossayeva A.Zh.

System of information support of management decisions

In this scientific article are considered the economic content and importance of information that promotes the taking of beneficial management decisions. For information support are shown different requirements, a summary of their interpretation and the differences are presented in this article. Methods of information support of management decisions and the order of information base unit blocks are also disclosed. It should be noted that the main types of methods and technologies of information support allow us to determine the level of special training of employees who form the information. Thus, during the formation of organization reporting is recommended to use a variety of analytical methods, approaches and information technologies that will raise the account information to a new level.

Key words: accounting information, accounting system, information database, users, information support, management decisions.

Досаева Ә.Ж.

Басқарушылық шешімдерді ақпараттық қамсыздандыру жүйесі

Ғылыми мақалада тиімді басқарушылық шешімдерді қабылдауға себебін тигізетін ақпараттың экономикалық мәні мен мәнділігі қаралды. Ақпараттық қамтамасыз етуге әртүрлі талаптар қойылады, осы жұмыста олардың айырымдары мен қысқаша түсініктемесі берілген. Сондай-ақ басқарушылық шешімдерді ақпараттық қамтамасыз ету әдістері мен ақпараттық базаны блоктарға бөлімшелеу тәртібі ашылған. Бұл мақалада ақпараттық қамтамасыз ету түрлерінің негізгі әдістері мен технологиялары келтірілген және ақпаратты қалыптастыратын қызметкерлердің арнаулы даярлық деңгейін айқындауға мүмкіндік беретіндігін атап өткім келеді. Осылайша, ұйымдар қаржылық есептілікті құру кезінде, әртүрлі талдау әдістерін, тәсілдері мен ақпараттық технологияларды қолдану ұсынылады, бұл есептік ақпаратты сапалық жаңа деңгейіне көтереді.

Түйін сөздер: есеп ақпараттары, бухгалтерлік есеп жүйесі, ақпараттық база, қолданушылар, ақпараттық қамсыздандыру, басқарушылық шешімдер.

СИСТЕМА ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ

Происходящие в мире рост и развитие информационных технологий радикально влияют на управленческие решения, увеличивают потребность в получении новых данных в самых различных сферах деятельности, что обуславливает актуальность изучения информационного обеспечения.

В законе РК отмечено, что «бухгалтерский учет представляет собой упорядоченную систему сбора, регистрации и обобщения информации об операциях и событиях индивидуальных предпринимателей и организаций, регламентированную законодательством РК о бухгалтерском учете и финансовой отчетности, а также учетной политикой» [1, с. 3]. При этом в основе четко налаженной учетной системы должна быть заложена своевременная и достоверная информация. В свою очередь, информация (от латинского «informatio» означает – разъяснение, изложение), первоначально – сведения, передаваемые людьми устным, письменным или другим способом [2].

Как известно, среди пользователей информации, кроме собственников и должностных лиц, есть также физические лица, заинтересованные в сведениях о финансовом и имущественном состоянии организации, которые в большинстве своем обладают ограниченными знаниями о порядке формирования данных учета или не имеют навыки пользования его данными.

Считается, что информационная обеспеченность пользователей необходимыми сведениями зависит от соблюдения принципа адресности информации. «Данный подход определяет возможность устранения избыточности и недостатка информации у пользователей» [3, с. 78].

Очевидно, что различные категории пользователей заинтересованы в получении разного рода информации. Всех пользователей информации бухгалтерского учета можно подразделяют на: внутренних – пользователей в самой компании; внешних пользователей бухгалтерской информации с прямым и косвенным финансовым интересом.

Бухгалтерский учет – система поставки информации прошлых событий и решений менеджеров организации. «На протяжении всего развития бухгалтерский учет позволял получить максимально своевременную и достоверную информацию о хозяйственной жизни предприятия» [4, с. 4]. Вместе с тем,

качественная система учета и отчетности предполагает предоставление такой информации, которая была бы понятной для достаточного числа пользователей. Поэтому важнейшей предпосылкой развития системы учета РК в соответствии с требованиями МСФО является именно это направление.

Экономически подготовленный пользователь качественной продукции бухгалтерского учета «экономической информации» может принять выгодное финансовое решение. К исходным данным, потенциально несущим информацию, предъявляются различные требования (таблица 1).

Таблица 1 – Основные требования информационного обеспечения

Требования к информации	Краткая интерпретация
Значимость	Определяет, насколько привлекаемая информация влияет на результаты управленческих решений
Полнота	Характеризует завершенность круга информативных показателей, необходимых для проведения анализа, планирования и принятия управленческих решений
Регулярность	Систематическое поступление необходимых для управления данных и надлежащий уровень организации их хранения
Достоверность	Насколько формируемая информация адекватно отражает реальное состояние и результаты финансовой деятельности, характеризует внешнюю финансовую среду и в значительной степени определяется надежностью данных бухгалтерского учета
Ценность (полезность)	Информация должна способствовать осмыслению сущности процессов, событий и операций
Своевременность	Соответствие формируемой информации потребности в ней по периоду ее использования, нужном объеме и в нужное время; Актуализация информации на момент, когда она становится доступной для использования
Понятность	Простота построения информации, соответствие определенным стандартам представления и доступностью понимания теми категориями пользователей, для которых она предназначена
Пригодность к использованию	Эффективное представление в прозрачной и легко читаемой форме
Релевантность (избирательность)	Достаточно высокая степень используемости формируемой информации в процессе управления финансовой деятельностью
Сопоставимость	Возможность сравнительной оценки стоимости и результатов финансовой деятельности, возможность проведения сравнительного финансового анализа предприятия
Эффективность	Означает, что затраты по привлечению определенных информационных показателей не должны превышать эффект, получаемый в результате их использования
Необходимая достаточность	Отражает необходимые для конкретной организации объем и точность информации
Примечание – Составлено автором на основе изученной литературы	

На основе данных таблицы 1 можно отметить, что содержание системы информационного обеспечения управленческих решений, ее широта и глубина определяются отраслевыми особенностями деятельности предприятий, их организационно-правовой формой функционирования и др.

Практически ценность информации прямо пропорциональна той роли, которую она играет в принятии решений, и тому, что поставлено на карту этим решением. Ценность информации

зависит от того, как вы распорядитесь ею. Наиболее примечательное свойство информации – способность вызывать изменения. Когда люди узнают что-то новое, они начинают жить по-другому, меняются их потребности в информации.

Данные финансового учета составляют основу информационного обеспечения. Применение информационных технологий поднимает учетную информацию на качественно новую ступень [5].

Новые возможности обусловлены особенностями компьютерной техники: низкая стоимость, высокая производительность, надежность, простота обслуживания и эксплуатации, гибкость и автономность использования, наличие развитого программного обеспечения, диалоговый режим работы и др.

Таким образом, применение информационных технологий позволяет реально повысить производительность труда бухгалтера и других специалистов за счет децентрализации про-

цесса автоматизированной обработки учетной информации, совмещения непосредственно на рабочем месте их профессиональных знаний с преимуществами электронной обработки информации.

Очевидно, что для использования специфического инструментария при составлении финансовой отчетности, прежде всего, необходимо решить проблему информационного обеспечения и выбора методов обработки информации (таблица 2).

Таблица 2 – Методы информационного обеспечения управленческих решений

Вид работ (операций, действий)	Методы, подходы, технологии
Ситуационный анализ Макроокружение организации: • экономика и политика; • технология и экология; • правовое обеспечение; • демография, общество	• обзоры, информационные обобщения, проекты, отчеты, библиографические справки, статистические рефераты; • кабинетные исследования, разнообразные методы сегментации, сбора данных, анализа и статистической оценки; • PEST-анализ
Непосредственное окружение: • заказчики; • поставщики и посредники; • конкуренты; • общественность	• анализ рыночной позиции, отношения к торговой марке и престижа организации; • анализ конкуренции и прочих влияний (кабинетные исследования и непосредственные наблюдения)
Собственно организация: • результаты реализации целей прошлой стратегии; • оценка состояния маркетинговой совокупности; • возможности, ресурсы; • маркетинговая инфраструктура	• сравнительный анализ «цели – план – факт – оптимизация – отклонения»; • причинный анализ и структура; • анализ, балльная оценка возможностей и способностей; • информационная служба, бухгалтерский и оперативный учет
Детальный анализ параметров: • анализ позиций стратегических единиц в области рыночных цен; • анализ процесса продаж продукции, затрат и прибыли в течение жизненного цикла изделия; • анализ доли торговых расходов; • анализ цикла «продукция – рынок – товарооборот – прибыль – затраты»	• анализ портфеля заказов (по методике Boston Consulting Group, Mc Kinsey, сочетание анализа портфеля и поступления денежных средств); • классификация продукции по П. Дракеру; • метод анализа сбыта в течение жизненного цикла изделий; • ABC-анализ, оптимум Парето
Конфронтационный анализ: • идентификация слабых и сильных сторон; • оценка возможностей с помощью инструментария маркетинговой совокупности	• SWOT-анализ • методы сравнительного анализа
Синтез: определение актуальных проблемных областей, узких мест, ограничений, опасностей, рисков	• причинный анализ; • SWOT-анализ, анализ портфеля заказов
Прогнозы и предсказания: • динамика окружения организации; • динамика параметров рынка; • динамика параметров организации	• сценарий развития; • нормативный метод; • анализ временных рядов, анализ критических связей; • операционные исследования, имитационные модели; • методы экспертных оценок Дельфи, мозговой атаки и др

Вид работ (операций, действий)	Методы, подходы, технологии
Планирование целей <ul style="list-style-type: none"> • миссия организации, ее идентификация, путь развития; • выбор целевого рынка (сегментов и локальных рынков); • профилирование предложений; • целевые приоритеты, целевые траектории; • масштабы целей 	<ul style="list-style-type: none"> • портфель заказов (план); • SWOT (план); • модели принятия решений, методы оценки вариантов; • операционные исследования; • анализ риска; • методы творческого мышления; • методы экспертных оценок
План стратегических операций <ul style="list-style-type: none"> • выделение предпринимательских подразделений; • типовая стратегия роста, конкурентная стратегия; • стратегические операции с помощью инструментария; • формулирование стратегических вариантов; • идентификация и оценка узловых проблем и рисков; • коррекция на основе обратной связи 	<ul style="list-style-type: none"> • портфель заказов (план); • SWOT (план); • операционное моделирование; • методы теории запасов, теории массового обслуживания (очереди); • методы сетевого анализа; • анализ риска; • метод мозговой атаки, прочие методы стоимостного анализа; • методы экспертных оценок.
Финансовый анализ отчетов <ol style="list-style-type: none"> 1) горизонтальный анализ – сравнение каждой позиции отчетности с предыдущим периодом, 2) вертикальный анализ – определение структуры итоговых финансовых показателей с выявлением влияния каждой позиции отчетности на результат в целом, 3) трендовый анализ – сравнение каждой позиции отчетности с рядом предшествующих периодов и определение тренда 4) факторный анализ – это анализ влияния отдельных факторов на результативный показатель с помощью детерминированных или стохастических приемов исследования 	<ul style="list-style-type: none"> • сравнение, • группировка и обобщение, • расчет коэффициентов, • расчленение общих показателей, • расчет средних и относительных показателей, • балансовое сопоставление, • расчет рядов динамики, • графическое изображение величин, которые анализируются; • цепные подстановки, • индексы, • экономико-математические методы
Примечание – Составлено автором на основе изученной литературы	

В таблице 2 приведены виды основных методов анализа, подходы и технологии, которые применяются при формировании отчетности организации, что предъявляют высокие требования к специальной подготовке работников, занимающихся информационным обеспечением управленческих решений.

Основу информационного обеспечения составляет база, которую можно подразделить на пять блоков как показано на рисунке 1.

Следовательно, организации работают с информацией, взятой, прежде всего, из анализов, прогнозов и изучения тенденций. Основу информационного обеспечения составляет глубокое многоуровневое исследование отечественного и иностранного рынков по широкому спектру показателей и величин, влияющих на управление и результаты работы организации. Важную роль при этом играет так называемый анализ параметров, который посредством информации о цене, продукции, месте ее производства и способе продвижения на рынок в

значительной степени воздействует на решения, принимаемые при формировании отчетности организации. Исходя из того, что теоретическое значение учетной информации «систематизирует по единым признакам большое многообразие счетов, применяемых в разных предприятиях и отраслях», позволяя совершенствоваться в соответствии с международными стандартами [6, с. 91].

Неуклонный рост объема учетной информации вызывает объективную необходимость дальнейшего совершенствования отчетности организаций с учетом происходящих изменений. «Пояснительная к отчету может содержать обширную и разнообразную информацию, которая дополняет и расшифровывает ее» [7, с. 480].

Информационное обеспечение предполагает: распространение информации, то есть представление пользователям информации, необходимой для решения управленческих, научно-производственных и других вопросов, возникающих в процессе деятельности; созда-

ние наиболее благоприятных условий для эффективного распространения информации.

Сопровождение информационных систем осуществляется Управлением информационных

технологий (УИТ). Целью деятельности УИТ является разработка, внедрение и сопровождение информационной системы, обеспечение структурных подразделений организации [8].

Блок	Информационная база
I	законы, постановления и другие нормативные акты, положения и документы
II	нормативные документы государственных органов, международных организаций и различных институтов
III	отчетность, характеризующая финансовое положение организации
IV	сведения, публикуемые органами статистики, биржами и специализированными информационными агентствами
V	сведения по данным официальной статистики, данные, публикуемые в различных средствах массовой информации

Примечание – Составлено на основе изученной литературы

Рисунок 1 – Блоки информационного обеспечения

Без информационного обеспечения невозможно составить отчетность организации. Содержание каждой конкретной информации

определяется потребностями управленческих звеньев и позволяет принять верные решения (таблица 3).

Таблица 3 – Информационное взаимодействие между службами

Информация	Получатель	Отправитель
Предложения на разработку, внедрение, модернизацию и развитие систем. Заявки на устранение возникающих проблем в функционировании информационной системы, на развитие компьютерной сети. Заявки на проведение ремонта и обслуживания средств вычислительной техники. Заявки на обучение и повышение квалификации специалистов по направлению развития информационных технологий силами управления. Заявки на актуализацию баз данных и классификаторов общезаводского использования. Заявки на проведение демонстрации образцов лицензионного программного обеспечения.	Управление информационными технологиями (УИТ)	Структурные подразделения
Программно-технические комплексы на внедряемые компоненты информационной системы. Нормативно-техническую документацию, поддерживающую функционирование компонентов информационной системы. Оргтехнику, поддерживающую функционирование информационной системы Общества. Лицензионное программное обеспечение, поддерживающее функционирование информационной системы Общества. Информационные услуги с использованием баз данных и классификаторов общего использования. Услуги по ремонту, модернизации и техническому обслуживанию оргтехники.	Структурные подразделения	УИТ
Примечание – Составлено автором на основе изученной литературы		

Таким образом, взаимодействие между службами осуществляется путем получения или предоставления информации.

Исходя из этого, составление отчетности в целях информационного обеспечения управленческих решений рекомендуем проводить в следующих направлениях:

– модернизация и внедрение в эксплуатацию информационных технологий;

– разработка новых подсистем информационного обеспечения;

– проведение своевременной и эффективной модернизации информационного обеспечения;

– внедрение информационных технологий высокого научно-технического уровня;

– создание внутренней и внешней информационной среды и поддержание их в актуальном состоянии.

Литература

- 1 Закон Республики Казахстан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» от 28 февраля 2007 года № 234-III.
- 2 <https://ru.wikipedia.org>
- 3 Внутренний аудит: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности «Бухгалтерский учет, анализ и аудит», для магистерских программ «Внутренний контроль и аудит», «Экономическая безопасность» /под ред. Ж. А. Кеворковой. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2013. – 319 с.
- 4 Проскурина В. П. Бухгалтерский учет от азов до баланса. – Изд. 6-е. – Алматы: ТОО «Издательство LEM», 2016. – 320 с.
- 5 Верников Г.О. Основные принципы выбора программного обеспечения для построения корпоративной информационной системы: учебное пособие / Г.О. Верников. – Донецк: Дон НУ, 2010. – 510 с.
- 6 Керимов В. П. Бухгалтерский учет. – М.: Издательство «Дашков и К», 2008. – 776 с.
- 7 Роль информационного обеспечения в системе стратегического менеджмента предприятия, <http://text.tr200.biz>
- 8 Бухгалтерский финансовый учет: учебник / Ю.И. Бахтурина и др. – М.: ИНФРА-М, 2011. – 505 с.

References

- 1 Zakon Respubliki Kazahstan «O buhgalterskom uchete i finansovoj otchetnosti» ot 28 fevralja 2007 goda № 234-III.
- 2 <https://ru.wikipedia.org>
- 3 Vnutrennij audit: ucheb. posobie dlja studentov vuzov, obuchajushhihsja po special'nosti «Buhgalterskij uchet, analiz i audit», dlja magisterskih program «Vnutrennij kontrol' i audit», «Jekonomicheskaja bezopasnost'» /pod red. Zh. A. Kevorkovoj. – M.: JuNITI-DANA, 2013. – 319 s.
- 4 Proskurina V. P. Buhgalterskij uchet ot azov do balansa. – Izd. 6-e. – Almaty: TOO «Izdatel'stvo LEM», 2016. – 320 s.
- 5 Vernikov G.O. Osnovnye principy vybora programmogo obespechenija dlja postroenija korporativnoj informacionnoj sistemy: uchebnoe posobie / G.O. Vernikov. – Doneck: Don NU, 2010. – 510 s.
- 6 Kerimov V. P. Buhgalterskij uchet. – M.: Izdatel'stvo «Dashkov i K», 2008. – 776 s.
- 7 Rol' informacionnogo obespechenija v sisteme strategicheskogo menedzhmenta predpriyatija, <http://text.tr200.biz>
- 8 Buhgalterskij finansovyy uchet: uchebnik / Ju.I. Bahturina i dr. – M.: INFRA-M, 2011. – 505 s.

Saxenbayeva Zh.S.
**Benchmarking analysis of
concepts of budget process
organization**

Budget in the system of political and economic structure of the country received significant role in the economic and social development of the state policy. With the help of the state budget provide for the redistribution of national income and thus changes the structure of social production, the impact on social transformation. Effective management of the budget is one of the conditions for strengthening the state, improve the welfare of citizens. Over the last decades in developed countries, and more recently in countries with economic system in transition use a strategic approach to budgeting based on the order of the state (regional) policy. At the heart of this approach lies strategic plan of the development for the country/region, including the priority areas of funding, which are determined based on the characteristics of the country/region in the past and set goals to achieve certain milestones in the future. Concept of budget based on result increases the probability of the desired strategic objectives, as it is based on the developed strategy of socio-economic development of the country / region, and serves as an instrument for its implementation.

Key words: the budget process, the organization of the budget process, budget focused on result, the stages of the budget process, budgetary expenditures management.

Саксенбаева Ж.С.
**Бюджеттік процестерді
ұйымдастырудың жолдарын
салыстыра талдау**

Мемлекет дамуының экономикалық және әлеуметтік саясатын жүргізуде еліміздің саяси және экономикалық құрылымының жүйесінде бюджетке маңызды роль берілген. Мемлекет бюджетінің көмегімен ұлттық кірісті бөлістіру жүзеге асырылады және сол арқылы қоғамдық өндірістің құрылымын өзгертеді, әлеуметтік жанаруға ықпал етеді. Бюджетті тиімді басқару мемлекеттілікті нығайтудың, азаматтардың әл-ауқатын арттырудың талаптарының бірі болып табылады. Соңғы онжылдық ішінде дамыған елдерде, ал соңғы уақыттарда өтпелі экономикасы бар елдерде бюджетті қалыптастыруда мемлекеттік (өңірлік) саясаттың мақсаттарын негізге алған стратегиялық тәсілдер қолданылады. Бұл тәсілдің негізінде елдің/облыстың өткен даму ерекшеліктеріне және болашақта қол жеткізілуі межелермен айқындалған алға қойылған мақсаттарға сәйкес айқындалатын қаржыландырудың басымдық берілген бағыттарын қамтитын елдің/өңірдің дамуының жалпы стратегиялық жоспары жатады. Нәтижеге бағдарланған бюджеттеу тұжырымдамасы қалаған стратегиялық мақсаттарды іске асыру мүмкіндігін арттырады, өйткені елдің/өңірдің әзірленген стратегиясын негізге алған және оны ендірудің құралы ретінде қызмет етеді.

Түйін сөздер: бюджет процесі, бюджет процесін ұйымдастыру, нәтижеге бағдарланған бюджеттеу, бюджеттік процестердің сатылары.

Саксенбаева Ж.С.
**Сравнительный анализ
подходов организации
бюджетного процесса**

Бюджету в системе политического и экономического устройства страны уделена значительная роль в проведении экономической и социальной политики развития государства. С помощью бюджета государство осуществляет перераспределение национального дохода и тем самым изменяет структуру общественного производства, влияет на социальные преобразования. Эффективное управление бюджетом является одним из условий укрепления государственности, повышения благосостояния граждан. На протяжении последних десятилетий в развитых странах, а в последнее время и в странах с переходной экономикой используется стратегический подход к формированию бюджета, базирующийся на целях государственной (региональной) политики. В основе данного подхода лежит общестратегический план развития страны/региона, включающий приоритетные направления финансирования, которые определяются, исходя из особенностей развития страны/области в прошлом и поставленных целей достижения определенных рубежей в будущем. Концепция бюджетирования, ориентированного на результат, повышает вероятность реализации желаемых стратегических целей, так как базируется на разработанной стратегии социально-экономического развития страны/региона и служит инструментом ее внедрения.

Ключевые слова: бюджетный процесс, организация бюджетного процесса, бюджетирование, ориентированное на результат, этапы бюджетного процесса, управление бюджетными расходами.

**BENCHMARKING
ANALYSIS OF CONCEPTS
OF BUDGET PROCESS
ORGANIZATION****Introduction**

Formation and development of the economic structure of any modern society is largely determined by the state of the financial system, the main link is the budget system. The budget system is designed to play an important role in the implementation of the financial policy, the objectives of which are due to its economic policies.

The budget system – is a set of budgets of all levels and the National Fund of the Republic of Kazakhstan, as well as the budget process and budget relations based on economic relationships and legal norms. All forms of financial relations are regulated and improved on the basis of the following principles: unity, completeness, realism, transparency, consistency, efficiency and effectiveness, prioritization, accountability, budget autonomy.

Public finances, which include budgets of the central government, local governments of all levels – a major component of socio-economic activities of developed countries. This is the lever by which the government has an enormous impact on the entire process of production and distribution [1].

Under the budget process refers to activities of public authorities for the development, review and approval of the projects budgets, organization performance, regulated by legislation [2].

Experimental part

The theory of budgeting based on results presented in the works of such researchers as Mutanov G.M, Mamykova Zh.D, Kadyrova M.B, Starodubrovskaya I.V, Bukina I.S, Chernykh S.I, Makashina O.V and many others, as well as information and analytical materials of the United Kingdom, Australia, New Zealand, etc. The study used scientific methods – analysis, synthesis, deduction, classification, system approach.

Results and discussions

For efficient organization of the budget process, control, monitoring, performance reporting and analysis of budgets of

all levels of budget system of the Republic of Kazakhstan is used unique budget classification. Unique budget classification is a group of incoming and expenditure of budget by functional, departmental, and economic characteristics of objects by assigning classification grouping codes. Unique budget classification ensures comparability of budgets of all levels of budget system [3].

State budget expenditures are closely related to its income. On the one hand, the volume of budget expenditure is limited by the rigid framework of the incoming budget revenues, the latter in turn are determined by the economic capabilities of the state. On the other hand, the costs for the proper use of budget funds may have the opposite effect on income, contributing to the growth of production, the development of science, etc.

The most important area of improving public expenditure management system is the introduction to the budget process of strategic planning and budgeting mechanisms, result-oriented (PBB). This public expenditure management method provides such a construction of the budget process, in which the planning and budget spending are carried out on the basis of information on the results of the structural units of the public sector – governments and recipients of budget funds (i.e the cost of the services rendered by them). In the most general form of result-oriented budgeting can be defined as a system of formation and execution of the budget authority, reflecting the relationship between public expenditure and the results achieved (rendered service cost) [4].

Earlier in the pursuit of full disbursement of budget programs administrators sometimes forget about their effective use and does not take responsibility for the end result of the program. For example, wages and deductions for government agencies, public health services means the North-Kazakhstan region in 2005 spent in full – 2,568,939 thousand tenge while the deviation is actually employed full-time units from the plan amounted to 315 units, which means a constant shortage, medical professionals affects the effectiveness of medical care. Because it is necessary to base budget decisions were not only outstanding by type of expenditure costs (payroll, utilities, capital repairs and etc.), But also a set of goals, objectives and activities, which state authorities are planning to implement to solve problems in a particular industry. All of this has

identified the need to move to the Performance-based budgeting.

Performance-based budgeting – a system of budgetary relations, the rules of which are oriented performers on results, assist in identifying the best ways to achieve the results and methods of improving budgetary relations system. The introduction of PBB will change the content of all stages of the budget process.

The organization of the budget process in the Republic of Kazakhstan is built in accordance with the budget legislation. Compliance with the principles of the budget process (unity, independence, balance) ensures fiscal sustainability.

The content of the budget process, which is based on the country's budgetary system and budgetary rules that define its milestones. In general, the implementation of the budget process includes the steps of budgeting [2]:

- preparation of the draft budget;
- implementation of the budget
- review and approval of the budget;
- preparation of the performance report and its approval.

An analysis of the budget process that uses a traditional approach and the Performance-based budgeting is reflected in Table 1 [5].

Analysis has shown that the introduction of PBB significantly modifies the content of the budget process, namely the budget planning. At this stage it is very important is the calculation of performance indicators and efficiency.

The goals set at the beginning of the year, compared with the results of their execution at the end of the financial year, and evaluation of social and economic efficiency of spending unit activity (BPA – budget programs administrator) are the the initial basis for determining the expenditure needs of the future period. If the BPA fails to reach the established program objectives, it can serve as a basis for reducing its financing and transfer of the released funds to the more successful programs, ie the level of expenditure needs may fluctuate from year to year. In this case the UPS will lose the right not only to increase funding but also to finance in the earlier volumes. If necessary budget cuts can be made through the use of programs ranking mechanisms. In this case, the reduction are subject to less important from the social point of view the program or programs that have a relatively low efficiency and effectiveness.

Table 1 – Comparative analysis of the different approaches

Stages of the budget process	
The traditional approach	Approach Performance-based budgeting (RBB)
Preparation of the draft budget	
<p>1. The total amount of revenues for the next fiscal year is determined on the basis of macroeconomic forecasts of budget planning department staff.</p> <p>2. This amount is distributed between the budget recipients: in the form of instructions communicated to funding for the next fiscal year, the priorities of the state policy for the coming year, the basic parameters of macroeconomic development – the forecast dynamics of prices, wages and the exchange rate. Of budget serves the department budget planning their budget requests – the justification for the funding. Since the clear instructions on the order of preparation of budget requests, as a rule, do not get compilation of such applications is usually limited to adjusting the financing of the previous year recommended the GDP deflator.</p> <p>3. Approval of the budget proposals of budgetary programs with the budget department is done on a bilateral and multilateral basis.</p>	<p>1. In determining the total amount of government spending limits are not fixed for one year and the next few years – usually for three years (in case of medium-term planning), with the addition of the third year a year of data.</p> <p>2. Total spending limit is transformed into the limits of budget financing of priority directions of the state policy, which then serve as the basis for the study on the implementation of expenditure programs, subprograms and types of budget work.</p> <p>3. The budget users make budget requests for funding in the context of the goals and programs, on a single form, which consist of two parts: the first part provides descriptive information about the spending unit, its role, goals, objectives, as well as programs implemented by them; in the second part of the document provides financial information for the three-year income. The format in which a given budget documents to the Parliament (the presence of descriptive information, binding costs for certain programs, outcome evaluation of programs, etc.), making these documents much more affordable for understanding the legislators than similar documents presented in the traditional «balance» format.</p>
Consideration and approval of the budget	
<p>The government is considering the draft budget prepared by the Ministry of Finance / Budget Planning Department, and alleges it makes to the Parliament. It considered the draft budget in special committees and commissions, following the principle of reasonableness and the principle of balance.</p>	<p>PBB involves changing the review process and approval of budgets related to the changing role of legislators during the preparation of draft budgets. Given their role in coordination of program priorities, the process of consideration and approval of budgets, it usually takes less time than traditional budgeting, and passes less painfully</p>
Implementation of the budget	
<p>The basis for implementation of the budget are: legislative acts, annual financing plan, the consolidated revenue and financing plan and regulations that define the procedure and implementation of the budget. Regulatory authorities are focusing on the technical side of the process an expenditure of budget funds and not on the effectiveness of the use of public resources.</p>	<p>During the execution of the budget may be necessary to modify the budget appropriations, to reduce them to an unplanned reduction in income due to emergency situations, etc., Or, on the contrary, increase. In terms of public expenditure management is preferable to make changes when resources are allocated by program, rather than article by article. This is due to the fact that the Ministry of Finance there is data (obtained in preparing the draft budget) the priority of various programs, the degree of their feasibility at different levels of financing and the impact of the reduction of budget financing. This information allows you to reduce costs at the least cost to government economic and social policy. Also characteristic of the use of PBB is the transfer of unused funds to a future period.</p>
Budget execution report	
<p>Over the passed financial year prepare a report on the use of budgetary resources – is a document that reflects, approved, refined, the adjusted budget and the cash execution of the budget.</p>	<p>budget execution report is complemented by a report on the performance of budgetary funds, i.e: the report on the achieved goals.</p>

Conclusion

Thus, the budget process, which uses an approach Performance-based budgeting – this is a

complex and time-consuming process involving a large number of participants, and the connections between them, ie, containing complex information flows. Effective management of which is possible

with the use of modern information technologies, use of an information system that integrates financial and management information.

In addition, it should be noted that the extensive accounting of uncertainty factors in making management decisions, including on the budget level, it is difficult to manage. Recognition of the probabilistic nature of economic systems, the realization that the budget process is influenced

by a series of random events that may affect the achievement of the desired results, put on the agenda of the uncertainty of the impact of the study on the problem of the budget process. In this connection it is necessary to determine the degree of risk of failure to reach the goals set by the budget and, consequently, to bring the socio-economic development of the country / region to a predetermined trajectory of development.

References

- 1 Samuelson P.A., Nordhaus W.D. Economics, 1997. – S.662-678.
- 2 Utibaev B.S., Zhunusova R.M., Satkalieva V.A. Gosudarstvennyy byudzhets. – Almaty: Ekonomika, 2006. – 412 s.
- 3 Byudzhetnyy kodeks Respubliki Kazakstan: kodeks Respubliki Kazakstan ot 24 aprelya 2004 goda N 548. // Vedomosti Parlamenta Respubliki Kazakstan. – 2004.- N 8-9. – 53 s.
- 4 Besstremyannaya G.E. и др. Vremennyye metodicheskie rekomendatsii po voprosam restrukturalizatsii byudzhetnoy sfery i povysheniya effektivnosti raskhodov regionalnykh i mestnykh byudzhetrov. – M.: IEPP, 2006. – 182 s.
- 5 Mutanov G.M., Mamykova Zh. D., Saksenbayeva Zh.S. Prinyatie reshenii v sisteme byudzhetrovaniya v usloviyakh riska, LAP LAMBERT Academic Publishing, 2012. – 154 s.
- 6 Byudzhetrovanie, orientirovannoe na rezultat. Mezhdunarodnyy opyt i vozmozhnosti primeneniya v Rossii: otchet podgotovlen Tsentrom fiskal'oi politiki pri podderzhke Agenstva Mezhdunarodnogo razvitiya USA. – Moskva, 2002. – 75 s.
- 7 Kriveiko Dzh., Kilch Dzh. Strategicheskii podkhod k formirovaniyu byudzheta. – M.: RTI, Soyuz Rossiiskikh gorodov. -1997. – S.4.
- 8 Vnedrenie srednesrochnogo finansovogo planirovaniya v byudzhetnyy prothess Rossiiskoi Federatsii: otchet Tsentra fiskal'noi politiki. Kontrakt OUT-PER-I-00-99-00003-00. – M., 2002. – 75 s.
- 9 Srednesrochnaya fiskalnaya politika Parlamenta Respubliki Kazakstan na 2005-2007 gody: utv. postanovleniem Pravitel'stva Respubliki Kazakstan ot 31 avgusta 2004. – № 918.

Литература

- 1 Samuelson P.A., Nordhaus W.D. Economics, 1997. – С.662-678.
- 2 Утибаев Б.С., Жунусова Р.М., Саткалиева В.А. Государственный бюджет. – Алматы: Экономика, 2006. – 412 с.
- 3 Бюджетный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 24 апреля 2004 года N 548. // Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 2004.- N 8-9. – 53 с.
- 4 Бесстремьянная Г.Е. и др. Временные методические рекомендации по вопросам реструктуризации бюджетной сферы и повышения эффективности расходов региональных и местных бюджетов. – М.: ИЭПП, 2006. – 182 с.
- 5 Мутанов Г.М., Мамыкова Ж.Д., Саксенбаева Ж.С. Принятие решений в системе бюджетирования в условиях риска, LAP LAMBERT Academic Publishing, 2012. – 154 с.
- 6 Бюджетирование, ориентированное на результат. Международный опыт и возможности применения в России: отчет подготовлен Центром фискальной политики при поддержке Агентства Международного развития США. – М., 2002. – 75 с.
- 7 Кейвено Дж, Килш Дж., Стратегический подход к формированию бюджета. – М.: RTI, Союз Российских городов. -1997. – С.4.
- 8 Внедрение среднесрочного финансового планирования в бюджетный процесс Российской Федерации: отчет Центра фискальной политики. Контракт OUT-PER-I-00-99-00003-00. – М., 2002. – 75 с.
- 9 Среднесрочная фискальная политика Правительства Республики Казахстан на 2005-2007 годы: утв. постановлением Правительство Республики Казахстан от 31 августа 2004. – № 918.

Kargabayeva S.T.,
Makenova G.U.,
Jaksibayeva A.A.

Classification of agribusiness risks in modern conditions of managing

Risk and uncertainty are always present in agricultural production. Therefore, any action the farmer brings the possibility of failure, loss, is risky. In conditions of market relations in the entrepreneur increases the risk of losses in the industrial, commercial and financial areas. Therefore, to minimize the losses, one need to manage risk.

Risk management – the process of identifying the level of uncertainty, making management decisions that prevent, reduce the negative impact of random factors, the transmission (transfer) risk through the use of effective risk insurance system or the development of risk. To do this, one must analyze the causes and factors of its occurrence, the possible consequences, to know and to use the methods, indicators of its impact on results of operations, methods and sources of its undesirable effects.

Risk assessment process faced by the farmer, and to minimize the costs associated with these risks, called risk management. A businessman should know how to reduce the likelihood of risk; it must be capable of reducing the risk of negative consequences, even in the most adverse circumstances.

Key words: risk, agricultural risks, risk management, risk insurance.

Қарғабаева С.Т.,
Макенова Г.У.,
Жақсыбаева А.А.

Заманауи шаруашылық шарттарында агробизнесінің тәуекелділіктерін жіктеу

Агроөнеркәсібінде тәуекелділік және белгісіздік әрқашан болады. Сондықтан фермердің кез келген тәуекелді іс-әрекеті сәтсіздікке, шығындарға әкелуі мүмкін. Нарықтық қатынастар шарттарында кәсіпкердің өндірістік, коммерциялық және қаржы саласында қауіпі өседі. Сондықтан мүмкін болатын шығындарды төмендету үшін тәуекелділіктерді басқару қажет.

Тәуекелділіктерді басқару – тәуекелділіктерді сақтандырудың тиімді жүйесімен пайдаланып, немесе тәуекелділіктерді меңгеріп, тәуекелділіктерді беруге, кездейсоқ факторлардың теріс әсерін төмендетуге, тоқтатуға мүмкіндік беретін басқару шешімдерін қабылдау, белгісіздік деңгейін анықтау үрдісі. Бұл үшін олардың пайда болу себептерін және факторларын, мүмкінді болатын салдарын талдау, қызметтің нәтижесіне әсер ететін көрсеткіштерін, әдістерін, оның жағымсыз әсер ету тәсілдерін және көздерін білу және пайдалану.

Фермердің тәуекелділіктерді бағалау және осы тәуекелділіктермен байланысты шығындарды төмендету үрдісі тәуекелдікті басқару деп аталады. Бизнесмен тәуекелділіктің ықтималдылығын қалай төмендетуін білу керек, ең жағымсыз жағдайларда тәуекелділіктің теріс салдарын төмендету мүмкіндіктерін қарастыру қажет.

Түйін сөздер: тәуекелділік, аграрлық тәуекелділік, тәуекелділіктерді басқару, тәуекелділіктерді сақтандыру.

Қарғабаева С.Т.,
Макенова Г.У.,
Жақсыбаева А.А.

Классификация рисков агробизнеса в современных условиях хозяйствования

Риск и неопределенность всегда присутствуют в аграрном производстве. Поэтому любое действие фермера несет в себе возможность неудач, потерь, является рискованным. В условиях рыночных отношений у предпринимателя возрастает опасность потерь в производственной, коммерческой и финансовой сферах деятельности. Поэтому, чтобы минимизировать возможные потери, необходимо управлять риском.

Управление риском – это процесс выявления уровня неопределенности, принятия управленческих решений, позволяющих предотвратить, уменьшить негативное воздействие случайных факторов, передачи (перевода) риска путем использования эффективной системы страхования рисков или освоения рисками. Для этого необходимо проанализировать причины и факторы его возникновения, возможные последствия, знать и использовать методы, показатели его влияния на результаты деятельности, способы и источники его нежелательного воздействия.

Ключевые слова: риск, аграрный риск, управление рисками, страхование рисков.

CLASSIFICATION OF AGRIBUSINESS RISKS IN MODERN CONDITIONS OF MANAGING

Agricultural production in any country always refers to the production of high-risk. However, the industry paid attention to little in the peer-reviewed literature related to risk management. Analysis of the literature shows that very often the concept of «agricultural risk» in the classification of types of risk is not used. One can find a description of the specific features of agricultural risks, which make them stand out in the general classification together.

Risk in business – is the risk of unforeseen loss of expected profit, income, property, funds due to random changes in the conditions of economic activity, adverse circumstances and natural disasters [1].

Eliminating risk is necessary, because they affect the final results, the decrease of profit. Therefore, one should regularly examine the sources and risk factors to prevent them or to get out of the risk zone. If the risk was associated only with a negative result, the entrepreneur would not have showed readiness to it. The desire for risk is justified because there is a powerful incentive – to obtain high profits. The founders of businesses (R. Cantillon, J. Tyunen, F.Nayt) believed the entrepreneur's ability to sound risk source of business income.

Risk – an event that may or may not occur. In the case of its commission are three possible results: negative, neutral and positive.

Risk and uncertainty are always present in agricultural production (instability of weather conditions, market conditions). Therefore, any action the farmer brings the possibility of failure, loss, is risky. In conditions of market relations in the entrepreneur increases the risk of losses in the industrial, commercial and financial areas. Therefore, to minimize the losses, one need to manage risk.

Crisis management is the process by which an organization deals with a major event that threatens to harm the organization, its stakeholders, or the general public. The study of crisis management originated with the large-scale industrial and environmental disasters in the 1980s.[2]It is considered to be the most important process in public relations [3].

Risk management – the process of identifying the level of uncertainty, making management decisions that prevent, reduce the negative impact of random factors, the transmission (transfer) risk through the use of effective risk insurance system or the development of risk (as much as possible all reasonable and appropriate), (long

sentence) To do this, one must analyze the causes and factors of its occurrence, the possible consequences, to know and to use the methods, indicators of its impact on results of operations, methods and sources of its undesirable effects.

Farmer, attracting funds of shareholders and the shareholders, assumes the risk does not meet their expectations (dividend, share price growth, etc.). In turn, the shareholders (shareholders), employing executive management of farm organizations face the risk not only to the incompetent conduct of affairs on the part of managers and specialists, but also deception, fraud. With such a risk faced by leaders and forming collectives of enterprises and their divisions.

The company takes the credit in the bank, what increases the risk of default funds and unpaid interest. The company cooperates with government agencies and assumes the risk of default in front of them. The risk is less if there are many years of experience in these natural conditions, and the risk is easier if a high profitability of farms.

So is any risky business operation due to objective uncertainty of the future, organizational and economic failures.

In practice, the economic risks may be so large that the businessmen to avoid them refuse to carry out operations that require a large initial investment and time. Similar phenomena are observed today in all CIS countries, including Kazakhstan, they are caused by the instability of the economic mechanism and other elements of the external business environment.

A risk factor is for the business a strong incentive for the permanent implementation of the austerity regime forces to carefully analyze the profitability of the projects, to develop estimates of investment, hiring appropriate personnel.

The risk – risk of possible (probable) loss of resources or shortfalls in revenue, the threat that an entrepreneur can incur losses in the form of additional costs beyond the envisaged project, program or action to obtain an income below the amount at which it is expected [1]. Therefore can not be taken into account in the business project. If you can anticipate the loss of advance, they have to be regarded as inevitable and included in the estimated calculation (income and expenditure balance).

Against the risk of loss that may arise in the implementation of business activity in agricultural production, divided into material, labor, financial, time and special [1].

Material losses in farming are manifested at an additional cost or direct loss of material

objects (buildings, structures, equipment, products, materials, raw materials, energy and others.). For example, in the cultivation of vegetables due to bad weather conditions we had to conduct additional processing of inter-row cultivation, which was not foreseen the technological map. As a result, there was over-expenditure of fuel and other materials. Another example: the burned animal farm – it is also the loss of material resources.

Losses are expressed in the units, which measure the amount of this type of material resource. In units of mass, volume, area, length or in pieces. To bring together all the material losses, measured in different units, made their evaluation in terms of value. To do this, the losses in the physical dimension is multiplied by the unit price of the corresponding financial resources.

Employment losses are the loss of working time due to the random, unforeseen events. These include the labor costs of tractor-drivers for additional (non-technology cards) row cultivation, simple construction workers due to untimely supplying of building material.

Employment losses are expressed in man-hours or man-days. Translation employment losses in terms of value made by multiplying the number of man-hours (days) for evaluation (price) one hour (of the day).

Financial losses arise in the case of direct monetary loss associated with the need for payments not stipulated by the investment project, payment of fines, penalties, loss (shortfall) of cash depreciation of securities. They appear also in non-receipt or shortfall of money from those sources from which they expected to receive.

In addition to the final, irrevocable losses may be temporary financial loss due to the freezing of accounts, delayed delivery of funds, deferred payment of debts.

Temporary losses occur in cases where the process of farming is slower than planned. They arise, for example, due to the fact that the equipment for grinding grain came to the farm later than planned, due to which there was a delay in the start of the mill, and this resulted in a loss of finished products and related revenues are expected to farm.

The direct assessment of losses is carried out in the hours, weeks, months of delays getting the intended result. In order to assess their values in terms of value it is necessary to determine to what loss of income from farming could lead to wasting time.

Special losses manifested in damage to human health and life (as a result of increased injuries due to

non-compliance with safety), the environment, the prestige of a businessman, as well as other adverse social, moral and psychological consequences. Often, special types of losses is difficult to quantify and even more value.

Risks can be classified according to various criteria. First of all, identify two types of risk: pure and speculative. When you clean the risks, you can only lose (eg, property loss due to fire); when speculative (exchange operations), either positive or negative. A significant part of business decisions is speculative.

According to the sources of risk to distinguish between the following types: commercial; associated with human personality and due to natural causes.

Due to the occurrence of the risk is classified as a result of uncertainty about the future; the unpredictability of the partners; lack of information.

At the time of occurrence of distinguished origin (design) and the current risk. The initial risk is assessed at the stage of preparation for implementation of the investment project, currently manifested in the course of industrial activity. It does not exclude the situation where conditions change in time for the worse than expected so much that you want to revise the decisions taken by the businessman.

All of these types of risks encountered in agricultural production. Thus, the prevailing part of agricultural risks, especially in the production of crop products, determined by natural causes, but there are risks and the economic and related to the individual person. A significant portion of the risks associated with the unpredictable behavior of business partners and the lack of information on potential markets for agricultural produce.

Under the entrepreneurial risk is the risk that arises in any activities associated with the production and sale of goods (goods, works, services), commodity-money and financial transactions, commerce, the implementation of socio-economic and scientific-technical projects.

The most important types of business risk include industrial, commercial, financial, investment, insurance, innovative.

Production risk is associated with the production and sale of goods (goods, works, services), the implementation of any kind of industrial activity. Almost all of the risks arising in agricultural production, related to the production.

This type of risk generated by the following factors: reduction in planned production and sale of goods; price reduction, which was planned to sell its products; increased material costs; overrun payroll;

payment of higher taxes and royalties; losses in the form of fines, natural attrition, as well as due to accidents, outages, natural disasters, epidemics, etc.; losses from overpricing.

Probable losses associated with production risk can be divided into defining and side. When a quantitative assessment of the level and likelihood of risks in industrial activity minor, minor losses can be avoided. Moreover, even among the defining loss can be isolated it is one that either largest probability of suppressing the others. In this case, the quantification of the level of risk in the calculation can only be made this type of loss.

Commercial risk (commercial business) – is the risk arising in the implementation of a businessman purchased goods, when they are resold.

The most important factors that should be considered when evaluating a commercial transaction, as follows: inflation; customer insolvency; currency fluctuations; adverse change (increase) the price of the purchased goods; unexpected decline in commodity procurement; reduction of the price at which goods sold; decrease in sales volume; the loss or decline in the quality of goods in the course of treatment; excess distribution costs.

Financial risks arise in the implementation of financial business or financial (cash) transactions. In addition to factors specific to other types of risk, in assessing the size and financial risk probability need to be taken into account such specific factors as insolvency of one of the parties to a financial transaction, the change rate of the securities, money, currency, restrictions on currency and monetary transactions, the possible removal of the financial resources in the implementation of productive activities and others.

Investment risk occurs when you select embodiments of investments, implementation of investment projects.

Insurance risk arises when managing the insurance fund.

Innovative risk associated with the selection, evaluation of business ideas, the use of innovation.

On the scale of the action is at the risk of the local, regional, national and international.

If possible security risk can be insured and the deductible (force majeure).

In conducting business have great influence political risks, which include restrictions (bans) on the export, import, currency conversion and remittance, strikes, political instability, coups, military action, change policy, and others.

The quantitative measure of risk is determined

by the absolute and relative level of losses that arise in the implementation of productive activities. In absolute terms, the risk may be determined by the size of the possible loss of tangible (physical) or value (monetary) dimension. In relative terms, it is defined as the potential losses, attributed to the base, as is usually assumed that a property condition manufacturer, or the total flow of resources for this type of industrial activity or the expected income from the business. The choice of a framework for assessing the level of risk does not matter, but in any case it is advisable to use a baseline with a high degree of reliability.

The business activities have identified a number of levels (levels, zones) risk: the minimum (loss of earnings up to 25%); increased (loss of profits from 25 to 50%); Critical (loss of income from 50 to 75%); invalid (loss of income from 75 to 100% or more, close to the size of its own funds or above).

Under acceptable risk is the risk, within which this kind of business or production activity maintains economic feasibility, and the excess of its level leads to a real risk of losing all or most of the expected profit. This includes minimum and increased risk.

Critical risk is associated with the risk of losing a large part of the expected (predicted) earnings.

Invalid (catastrophic) the risk is characterized by the threat of losing not only all the expected profit, but also a large part of its own capital, the threat of bankruptcy. Regardless of the value of property or pecuniary damage to catastrophic accepted to the risks associated with the direct danger to human life or the occurrence of environmental disasters.

Each level of risk corresponds to the probability of a certain level of losses (risk) and that loss (risk) will be above a certain level.

To assess risk, use a statistical expert, computational and analytical methods.

The essence of the statistical method is that analyzes the statistics of losses that have occurred in similar types of industrial activity, set the frequency of certain levels of losses and this frequency is predicted probability of losses. Statistical risk assessment method requires a large amount of background information, other methods are applicable in the absence of such information.

Expert method of risk assessment can be carried out by examining the views of experienced businessmen or professionals. However, the survey prepared by the whole spectrum of desired expert assessments (level and probability of acceptable, critical and catastrophic losses) is almost impossible. It is easier to put the expert a question: «What are the most probable losses in the form of productive

activity?» On the basis of expert data determine the frequency estimates by dividing the number of experts who expressed this assessment, the total number of expert assessments.

Cash-analytical method of construction waste and assessment on this basis, the probability of the risk parameters of the curve based on the elements of game theory, in principle, applicable to all types of risk. To assess the risks applied mathematical methods can be widely used in the implementation of investment projects.

Risk assessment process faced by the farmer, and to minimize the costs associated with these risks, called risk management [1]. A businessman should know how to reduce the likelihood of risk; it must be capable of reducing the risk of negative consequences, even in the most adverse circumstances.

The main methods of risk management are to prevent, retention, reduction, transfer.

1. Avoiding risk. Risk can be avoided. Avoid operations that contains certain risk. So, to avoid the risks associated with ownership of the property, do not buy it.

In absolute terms, this requirement is, of course, one can not be realized as a known risk inherent in any kind of business activity. In practice, to avoid the risk – so do not take the risk above the usual level (minimize economic ties outside the region, to take into account the possible price increase agreements, etc...).

Obviously, this principle is not suitable for the conditions of stability sufficient economy.

2. Risk retention. The risk can be kept. To take over, leave on your responsibility as an integral part of the business. In practice the farmer to take the risk on yourself it is advisable in the following cases:

- When a potential loss is too small to worry about it;
- When effective management can reduce the risk (this reduced risk may have to take on their own responsibility);
- When the cost of insurance is significantly high;
- When no other protection against the risk of potential there.

The decision on the amount of net retention is dependent on a number of factors, including the size of the paid-up capital, the liquidity of assets and so on.

3. Reducing the risk. It is dangerous to carry on business in conditions of constant high-risk. The risk can be reduced using a variety of preventive measures to prevent unpredictable disruptive events

in order to reduce the probability and magnitude of damage.

Since prevent damage usually cheaper than compensate for the losses, each farmer is interested primarily in the preventive activity. However, this is not always possible for both technical and economic reasons. For example, it is impossible or difficult to prevent drought and other natural disasters.

One of the most common and reliable risk mitigation techniques is self-insurance, which is carried out through the establishment of the organization of special reserve funds (insurance stocks). So, farmers create insurance reserves of seed, feed.

Careful planning and forecasting of production at the plant (in the economy) also contribute to a significant reduction in business risk, so in the business plan of any businessman should be the analysis and miscalculation of risks.

The business plan is also developed measures to reduce these risks and to minimize the losses that may arise. These measures can be organizational, involving, for example, change of suppliers of equipment, raw material delivery methods in processing organizations or to provide risk insurance program.

4. Transfer of risk – the most common method in business. In farming often risk transfer occurs by insurance.

Insurance reduces the dependence of the agricultural producers against unanticipated adverse conditions. In this regard, it is the primary method of compensation. However, the insurance compensates for possible damage (completely or partially) in the form of money, but does not reimburse the lost material assets.

Insurance organizations is two kinds of contracts: primary and secondary. As host insurance contract is subject to property belonging to the farm (buildings, structures, machinery and equipment, livestock, agricultural crops) For additional can be insured property received by him under the contract of tenancy or received from other organizations and the public processing, repair, storage and the like. Among risk transfer methods include a bank loan. Its disadvantage is that it requires repayment of the funds received with interest.

Currently, as the risk transfer method for futures transactions on the commodity exchanges is widely used hedging.

It is appropriate to give a definition of a hedge. Hedging – an operation on purchase and sale of exchange contracts in connection with trade in real goods, which is for the purpose of insurance against possible adverse changes in prices in the period between the conclusion of the transaction and the delivery spot.

When futures transaction subject to purchase and sale of a commodity exchange is not a real product (at the time of his deal is not available) and standard (generic) contract for the supply of a strictly fixed number of the exchange goods at an agreed price in a stipulated time period. In fact, there is an act of purchase and sale of rights to future goods [4].

Each of the listed risk resolution methods has its advantages and disadvantages, so the businessman usually uses them in whole or in certain combinations. In addition, each method is used only until such time as his application costs will not exceed the returns. However, this rule can not be applied if the risk concerns of human life or the legality of an operation.

References

- 1 Nechaev V., Paramonov P.F. organization of production and business activities in agriculture. – Tutorial. Krasnodar, 2007. – S. 466.
- 2 Shrivastava, P. Mitroff, I.I., Miller, D. and A. Miglani, « Understanding industrial crises» *Journal of Management Studies*, 1988, 25, 4, 285-304.
- 3 ASIS International, «Organizational Resilience: Security, Preparedness, and Continuity Management Systems-Requirements with Guidance for Use, ASIS SPC.1-2009, American National Standard», 2009
- 4 The financial and economic guide farmer. / Edited by prof. Temirbekova AB. – Almaty: MAB, 2013 – 260 p.

Каргабаева С.Т., Макенова Г.У.

**Конкурентоспособность
человеческого капитала**

Государство осуществляет инвестиции в человека на протяжении всей его жизни. Данные инвестиции осуществляются государством, прежде всего через социальные структуры общества: образование, здравоохранение, культуру, область физического развития и отдыха и другие. Данные сферы призваны сформировать человеческий капитал, отвечающий потребностям современного инновационного производства.

Согласно новому Индексу человеческого развития за 2014 год, Норвегия признана самой благополучной страной в мире. В пятерку наиболее благополучных стран вошли также Австралия, Швейцария, Нидерланды и Соединенные Штаты. Россия занимает 57 место в рейтинге.

По данным ПРООН, за 2014 год Казахстан входит с высоким уровнем развития ИЧРП, это в пределах (0,757) занимает 70 место, Россия – 57 место в этом рейтинге ИЧР (0.778), Украина – (0.734) 83 место [4].

Ключевые слова: человеческий капитал, конкурентоспособность человека, индекс человеческого развития.

Kargabaeva S.T., Makenova G.U.

**Competitiveness of human
capital**

The state invests in person throughout his life from birth to death. These investments are carried out by the state, primarily through the social structure of society: education, health, culture, physical development and recreation and others. These spheres are called to build up the human capital that meets the needs of today's innovative production.

According to the new human development Index for the year of 2014, Norway recognized as the most prosperous country in the world. The five most prosperous countries included Australia, Switzerland, the Netherlands and the United States. Russia is in 57th place in the ranking.

According to UNDP for 2014 Kazakhstan comes with a high level of development of the HDI, it is within (0,757) is 70 place, Russia 57th place in the HDI rating (0.778), Ukraine (0.734) 83 [4];

Key words: human capital, competitiveness of man, index of human development.

Каргабаева С.Т., Мәкенова Г.У.

**Адам капиталының бәсекеге
қабілеттілігі**

Мемлекет инвестицияларды адамға өмірге келгеннен кеткенге дейін жұмсайды. Бөлінген инвестициялар мемлекеттің барлық қоғамның әлеуметтік құрылымдарындағы белгілі нысандарға бөлінеді: білім, денсаулық сақтау, мәдениет, физикалық даму және демалыс орындары және тағы басқаларына. Айтылған шеңберлер қазіргі инновациялық өндірістің қажеттіліктеріне жауап береді, адами қаржының белгілі нысандарда қалыптасуына әкеледі.

Адами дамудың 2014 жылғы Индексіне сәйкес, Норвегия елі әлемде жоғары деңгейдегі дамыған мемлекет болып мойындалған. Ең жоғары белестерден көрінетін бестік мемлекет құрамына Норвегия, Австралия, Швейцария, Нидерланды және Америка Құрама штаттары кірді, ал Ресей мемлекеті осы рейтингте 57 орында.

ПРООН деректері бойынша 2014 жылы Қазақстан мемлекеті адами дамудың индексі көрсеткішіне сәйкес дамудың жоғары деңгейіне (0,757) шегінде 70 орында, ал Ресей елі 57 орында және адами даму индексінің шегі (0.778), осы рейтингте Украина мемлекеті 83 орында және адами даму индексі (0.734) [4].

Түйін сөздер: адами қаржысы, адами бәсекелестік, адами даму индексі.

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

Инвестиции играют приоритетную роль в обеспечении конкурентоспособности человеческого капитала. Мы определяем инвестиционную составляющую конкурентоспособности в качестве условия существования и эффективного функционирования человеческого капитала. Инвестиции в человеческий капитал в зависимости от источников поступлений можно классифицировать следующим образом: инвестиции домашних хозяйств, инвестиции фирм и корпораций, инвестиции государства.

Основные задачи, которые решают фирмы в процессе инвестирования в человеческий капитал, сводятся к следующему: фирмы осуществляют поддержку на необходимом уровне капитала образования, занимаются переподготовкой персонала, для предотвращения морального старения знаний работников; развивают и совершенствуют интеллектуальный капитал работников; так же фирмам следует уделять самое пристальное внимание формированию и развитию у своих сотрудников информационного капитала, капитала культуры, совершенствованию личностных и физиологических характеристик человека; коммуникационных качеств своих работников, т.е. имиджевых факторов, коммуникаций и др.

Государство осуществляет инвестиции в человека на протяжении всей его жизни от рождения и до смерти. Данные инвестиции осуществляются государством, прежде всего через социальные структуры общества: образование, здравоохранение, культуру, область физического развития и отдыха и другие. Данные сферы призваны сформировать человеческий капитал, отвечающий потребностям современного инновационного производства.

Уникальные таланты сотрудников, которые формируют ЧК, включая повышенную результативность, работоспособность, гибкость, способность к инновациям, составляют решающий компонент в развитии конкурентной позиции, с одной стороны, а с другой – оказывают влияние на развитие инновационной экономики в целом. Кроме того, накопленный ЧК играет главную роль в управлении ключевыми межфункциональными отношениями и внешними отношениями. Можно утверждать, что одна из очевидных выгод конкурентного преимущества, ос-

нованного на эффективном управлении людьми, состоит из его невоспроизводимости.

Конкурентоспособность человеческого капитала представляется нам сложной, многоаспектной экономической категорией и формой функционирования субъектов рыночных отношений в условиях глобализации экономики.

Конкурентоспособность можно рассматривать в четырех направлениях:

- индивидуальная конкурентоспособность;
- конкурентоспособность на уровне предприятия;
- конкурентоспособность на уровне региона;
- конкурентоспособность на уровне национальной экономики.

Приминительно к конкурентоспособности человеческого капитала также можно выделить несколько уровней:

1. Индивидуальная конкурентоспособность определяется на уровне отдельного индивида, непосредственного носителя человеческого капитала. Его показателями являются наличие образования, профессиональная квалификация, уровень здоровья (физиологические характеристики), уровень культуры индивида.

2. Конкурентоспособность на уровне предприятия – конкурентоспособность человеческого капитала на уровне фирмы, в рамках отдельной организации. Важными характеристиками человеческого капитала на данном уровне являются личностные свойства работника: способность работать в коллективе, передавать ответственность другим работникам, коммуникативность, генерирование идей и другие. Человеческий капитал предприятия можно рассматривать как синтез между специфическими чертами и характерными особенностями, воплощенными в его работников (знания, опыт, умения, способности, здоровье, мотивация и т.д.), имеющими определенную стоимость и являющимися источником будущих доходов как для владельца человеческого капитала, так и для предприятия, которое при определенных условиях использует данный капитал.

В инновационной экономике конкурентоспособность человеческого капитала на предприятии в большей степени определяется его компетенциями. Ее можно рассматривать как совокупность качественных параметров, характеризующих в определенной степени эффективность использования человеческого капитала. Качественные параметры компетенции определяются знаниями, умениями, трудовыми навыками, индивидуальными личностными

характеристиками, которые имеют непосредственное приложение в производстве.

3. Конкурентоспособность человеческого капитала на уровне региона выражается в реализации имеющегося совокупного человеческого капитала территории, с учетом специфики развития региональной хозяйственной системы, культурных характеристик, исторических условий. Способности формирования инновационной восприимчивости на базе соответствующего качества человеческого капитала.

4. Конкурентоспособность человеческого капитала на уровне национальной экономики определяется количественными и качественными характеристиками. К ним относятся совокупный уровень образования населения страны, характеристики здоровья нации, демографические показатели, развитие науки и культуры той или иной страны [1].

Человеческие ресурсы (ЧР) обладают системообразующим качеством, от них зависит эффективность использования всех остальных ресурсов. В современной экономике ЧР выступают как трудовые ресурсы, как трудоспособное население, ограниченное определенными возрастными пределами. Предпосылкой развития общественного производства, главной производительной силой выступает население – та его часть, которая обладает совокупностью физических и духовных способностей, позволяющих ему трудиться.

ЧР включают в себя как занятое, так и незанятое в экономике трудоспособное население, ЧР включают две категории ресурсов. Первая – трудоспособное население в трудоспособном возрасте. Вторая – работающее население вне пределов трудоспособного возраста. ЧР обладают количественной и качественной характеристикой, образуя в своей совокупности абсолютную меру, предопределяющую трудовой потенциал общества, который, в свою очередь, имеет количественный и качественный аспекты.

Качественный аспект определяется следующими показателями:

- состоянием здоровья, физической дееспособностью трудоспособного населения;
- качеством трудоспособного населения с точки зрения уровня его общеобразовательной и профессионально-квалификационной подготовки.

Категория «человеческий капитал» (ЧК) понимается нами как второй (качественный) аспект, характеризующийся уровнем образования,

способностью повышать доходы и производительность работников, вносить вклад в общее экономическое развитие [2].

Человеческий капитал определяется как капитал в форме знаний, умений и навыков, полученных человеком в процессе образования и практической деятельности и позволяющих ему успешно выполнять свою профессиональную деятельность. На самом деле это понятие куда шире – в особенности, если мы говорим о человеческом капитале в контексте модернизационного развития страны и повышения ее конкурентоспособности [3].

Согласно новому Индексу человеческого развития за 2014 год, Норвегия признана самой благополучной страной в мире. В пятерку наиболее благополучных стран вошли также Австра-

лия, Швейцария, Нидерланды и Соединенные Штаты. Россия занимает 57 место в рейтинге

По данным ПРООН, за 2014 год Казахстан входит с высоким уровнем развития ИЧРП и (0,757) занимает 70 место, Россия – 57 место в этом рейтинге ИЧР (0.778), Украина – (0.734) 83 место [4].

По результатам Всемирного экономического форума: рейтинг глобальной конкурентоспособности 20013-2014 гг. что касается бывших советских республик, то лучше всех в рейтинге оказался Казахстан – 50 место, изменив позицию на +1, Украина – 84 место с потерей на -5, Россия – 64 место, потеря позиции на -2. А в рейтинге 2014-015 года Россия на 53 месте, а за 2013-14 года 64 позиция (+11), Казахстан на 50 месте и Украина на 61 месте.

Таблица 1 – Страны с конкурентоспособной экономикой за 2011-2016 гг.

Страны-участники с наиболее конкурентоспособной экономикой	Рейтинг 2012-2013	Рейтинг 2011-2012	Изменение 2011-2012	Рейтинг 2014-2015	Изменение 2013-2014	Рейтинг 2015-2016	Индекс	Изменение
Швейцария	1	1	0	1	0	1	5,76	0
Сингапур	2	2	0	2	0	2	5,68	0
Финляндия	3	4	+1	3	0	8	5,45	-5
Швеция	4	3	-1	-	0	9	5,43	+6
Германия	6	6	0	4	+2	4	5,53	0
США	7	5	-2	5	+2	3	5,61	+2
Великобритания	8	10	+2	10	+2	10	5,43	0
Гонконг	9	11	+2	7	+2	7	5,46	0
Япония	10	9	-1	9	0	6	5,47	+3
Казахстан	51	72	+21	50	+1	42	4,48	+8
Россия	67	66	-1	53	+11	45	4,44	+8

Источник: на основе источника [4]

По данным рейтинга 2011-2012 гг., наблюдается повышение позиции Казахстана на +21 по рейтингу глобальной конкурентоспособности в 2012 году, а в 2013 году 50 место, если сравнить с предыдущими годами поднимает позицию на + 22. И за последние 2012-2014 годы еще на + 1 поднимается позиция нашей республики.

По последним данным рейтинга глобальной конкурентоспособности 2015-2016 гг., рейтинг молодой республики как Казахстан поднимается на 42 место с индексом конкурентоспособности 4,48, опережая государства постсоветского пространства.

Наиболее важным фактором роста конкурентоспособности Казахстана являются рост доли частного сектора в ВВП и создании новых рабочих мест, внедрение инновации, привлечение прямых инвестиции, расширение внутреннего и внешнего рынка республики.

По последним данным, по конкурентоспособности Россия поднимает свой рейтинг, несмотря на различные санкции, на +8 позиции и располагается на 45 месте с индексом 4, 44. В текущем году также лидирует Швейцария с индексом 5, 76.

В 2015-2016 году в первую тройку рейтинга конкурентоспособности вошли такие страны-лидеры, как Швейцария, Сингапур, США.

Конкурентоспособность в рыночное время, особенно инвестиции в человеческий капитал, является новым инструментом для измерения социально-экономического прогресса государства. Индекс человеческого показывает потенциал благополучных и развивающихся стран. Чтобы достичь это благополучие, необходимы высокие знания для повышения конкуренции в области образования и науки.

Проведение политики в области повышения человеческого капитала ведет к изменению уровня жизни населения и в общем благосостояния жизни населения. И конкретное изменение возраста, т.е. продления пенсионного возраста женщин до 63 лет с 2014 года, обоснуется улучшением благосостояния населения и возрастанием продолжительности жизни населения.

Средняя продолжительность жизни в Казахстане – 68,41 года. При этом средний казахстанский мужчина живет 63,51 года, а женщина 73,32 года.

Городское население живет дольше, чем сельчане. Средняя цифра среди горожан – 68,44

года (мужчины – 63,15 года, женщины – 73,50 года) [5].

Разрабатываемые проекты в области человеческого ресурса являются следствием улучшения жизни населения и экономического роста государства.

По данным ООН. 2014 года, Казахстан входит в категорию стран с высоким уровнем Индекса человеческого развития [6].

В настоящее время рейтинг стран по ИРЧП разделен на 4 группы:

– с очень высоким уровнем развития (0,938-0,788);

– с высоким уровнем развития (0,784-0,677);

– со средним уровнем развития (0,669-0,488);

– с низким уровнем развития (0,470-0,140).

Важную роль Т. Шульц отводил повышению уровня образования женщин и высшему образованию молодежи, считая «тремя главными функциями высшего образования» обнаружение таланта, обучение и научную работу. «Инвестиции в человека повышают не только уровень производительности труда, но и экономическую ценность его времени».

Литература

- 1 Джумаева Р. А. Человеческий капитал как конкурентный фактор развития инновационной экономики региона / Р.А. Джумаева // Экономическая наука и практика: материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Чита, февраль 2012 г.). – Чита: Издательство Молодой ученый, 2012. – С. 161-163.
- 2 Человеческий капитал // журнал «Креативная экономика». – № 1 (61). – за 2012. – С. 72-82.
- 3 Кирьянов А.В. Виды инвестиций в человеческий капитал и их эффективность // Экономика России: основные направления совершенствования : межвуз. сб. науч. тр. – 2006. – Вып. 7.
- 4 Казахстан в отчете о глобальной конкурентоспособности за 2013- 2014 гг., 2014- 2015 гг., 2015-2016 гг. ВЭФ
- 5 Статистическое Агентство Республики Казахстан за 2012 г.
- 6 «Доклад о человеческом развитии 2014» (Human Development Report 2014), подготовленном Программой развития Организации Объединенных Наций (ПРООН).

References

- 1 Dzhumaeva R. A. Chelovecheskij kapital kak konkurentnyj faktor razvitija innovacionnoj jekonomiki regiona / R.A. Dzhumaeva // Jekonomicheskaja nauka i praktika: materialy mezhdunar. zaoch. nauch. konf. (g. Chita, fevral' 2012 g.). – Chita: Izdatel'stvo Molodoj uchenyj, 2012. – S. 161-163.
- 2 Chelovecheskij kapital // zhurnal «Kreativnaja jekonomika». – № 1 (61). – za 2012. – S. 72-82.
- 3 Kir'janov A.V. Vidy investicij v chelovecheskij kapital i ih jeffektivnost' // Jekonomika Possii: osnovnyje napravlenija sovershenstvovanija : mezhvuz. sb. nauch. tr. – 2006. – Vyp. 7.
- 4 Kazahstan v otchete o global'noj konkurentosposobnosti za 2013- 2014 gg., 2014- 2015 gg., 2015-2016 gg. VJeF
- 5 Statisticheskoe Agentstvo Respubliki Kazahstan za 2012 g.
- 6 «Doklad o chelovecheskom razvitii 2014» (Human Development Report 2014), podgotovlennom Programmoj razvitija Organizacii Ob#edinennyh Nacij (PROON).

Мүсіров Ф.М., Иманбаева З.О.

Орта ғасырлардағы ислам ойшылдарының экономикалық ілімдерді қалыптастырудағы ой-пікірлері

Мақалада ислам ойшылдарының салық жүйесі, мемлекеттік реттеу мен ақша, баға, экономикалық өсу мен даму туралы ортағасырлардағы айтылған нақты пікірлері мен ой-көзқарастары қарастырылды. Мұндағы мақсат – ислам әлемінен шыққан ойшылдардың бүгінде ұмыт қалған ой-пікірлері мен тұжырымдамаларын саналы ұрпақтың білімін жетілдіруге пайдалану.

Ортағасырлық ислам философиясы да Еуропадағы сияқты алғашында діни негізде дамыды. Оның ең шарықтап дамыған кезі XI–XII ғғ., бірақ кейінірек, ислам дініндегі догматизм мен мистицизмнің біртіндеп күшейе түскеніне қарамастан, оның астарынан терең ойлы пікірлерді кездестіруге болады. Олардың бірі – Тунисте дүниеге келген, философ және тарихшы, мұсылман философиясында қоғам дамуының теориясын бірінші болып көтерген, соның ішінде экономикалық мәселелерді жан-жақты қарастырған – Валиеддин Абдрахман ибн Халдун еді (1332-1406). Ибн Халдунның теориясы бойынша өркениет сатысына өтумен бірге теңдік пен тайпалық демократиядан теңсіздік пен билікке көшкенде мемлекет пайда болады деген болатын.

Түйін сөздер: рухани құндылықтар, шарифат нормалары, салық әділетсіздігі, салық ауыртпашылығы, эквивалентті компенсация, эквивалентті баға, эквивалентті пайда.

Mysirov G.M., Imanbayeva Z.O.

The ideas of Islamic thinkers are forming economic studies in the middle ages

In this article thoughts and ideas of the scientists-thinkers of the Islamic world in the Middle Ages who have influenced formation and formation of history of economic doctrines are considered. Medieval Islamic philosophy as well as in Europe, originally I developed within divinity. Her greatest blossoming falls on the XI–XII centuries, but also later, despite gradual strengthening in Islamic divinity of dogmatism and mysticism, in her deep thinkers meet. The native of Tunisia, the philosopher and the historian Valieddin Abdarrakhman ibn Haldun (1332 – 1406) who has put forward the first in Muslim philosophy theory of development of society in which the big place has been allocated to economic problems was one of them. With transition to a civilization stage, according to the theory Ibn-Halduna, appears also the state meaning transition from equality and breeding democracy to the relations of an inequality and domination.

Key words: cultural wealth, norms of Sharia, injustice of a tax, tax burden, equivalent compensation, equivalent price, equivalent profit.

Мусиров Г.М., Иманбаева З.О.

Идеи исламских мыслителей в формировании экономических учений средневековья

В данной статье рассматриваются мысли и идеи ученых-мыслителей исламского мира в средневековье, повлиявших на формирование и становление истории экономических учений. Средневековая исламская философия, так же как и в Европе, первоначально развивалась в рамках богословия. Наибольший ее расцвет приходится на XI–XII вв. Но и позже, несмотря на постепенное усиление в исламском богословии догматизма и мистицизма, в ней встречаются глубокие мыслители. Одним из них был уроженец Туниса, философ и историк Валиэддин Абдаррахман ибн Хальдун (1332–1406), выдвинувший первую в мусульманской философии теорию развития общества, в которой большое место было отведено экономическим проблемам. С переходом на стадию цивилизации, по теории Ибн-Хальдуна, появляется и государство, означающее переход от равенства и племенной демократии к отношениям неравенства и господства.

Ключевые слова: духовные ценности, нормы шариата, несправедливость налога, налоговое бремя, эквивалентная компенсация, эквивалентная цена, эквивалентная прибыль.

**ОРТА ҒАСЫРЛАРДАҒЫ
ИСЛАМ
ОЙШЫЛДАРЫНЫҢ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ
ІЛІМДЕРДІ
ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ
ОЙ-ПІКІРЛЕРІ**

Кіріспе

Мұсылман ғалымдарының экономикалық көзқарастарының негіздері Құран мен Мұхаммед Пайғамбардың (с.ғ.с.) сүрелерінде қаланған.

Кейбір экономикалық мәселелер, әсіресе салық салу (зекет), мүлікке қатысты сұрақтар, жалпы алғанда Құран мен оның сүрелерінде егжей-тегжей түрде ашылғанымен, (мысалы зекет алу және оны бөлу мәселелері Құранның 2:215,219; 51:15-19 сүрелері т.б. қарастырылса, меншікті бөлу шариғаттың 4,7–9,12,33 т.б. қарастырылған), экономикалық қатынастардың нақтылай түрлеріне қатысты ережелер аз. Сондықтан фикхте (мұсылмандық құқық) негізгі рөлді белгілі бір экономикалық іс-әрекеттерді қалай жүргізу керек екендігі туралы тікелей нұсқаулар мен түсіндірмелер емес, ұзақ жылдар бойына мұсылман құқықтанушылары айырықша талқылап келе жатқан жалпы жағдайлар атқарады. Мысалы, «*Ол (Алла) жер бетіндегілердің бәрінің жаратушысы*» деген мағынадағы Құранның танымал 2:29 аятын мұсылман құқықтанушылары рұқсат беретін өзгелерден бөлек жеке меншік институты ретінде талқылайды. Немесе, «*Алла сіздер үшін ауырлық емес, жеңілдіктерді қалайды*» деп аталатын 2:185 аяты, екі құқықтық норманың бір біріне қарсы келген жағдайында (коллизия) соттың орындалуы қиыншылық тудырмайтын және адам тарапынан материалдық шығынды аз талап ететінін таңдау қажеттігіне негіз болған [1].

Осылайша, мұндай аяттар сырттай қарастырғанда экономика мен кәсіпкерлік қызметке ешқандай қатысы болмағанымен, ұзақ ғасырлар бойына мұсылман құқықтанушыларының қоғамдағы экономикалық қатынастарды реттеу мәселелерін қозғайтын еңбектер жазуын ынталандырып отырған.

Сол сияқты Қасиетті Құран хадистерінің жекелеген бөлімдері саудаға қатысты сатып алу-сатудың, қарыз алудың, жалгерлік және кепілгерліктің және т.б. келісім шарттарының кейбір түрлеріне арналған. Хадистердің бүтіндей бір қатары әділетті бәсекелестікке, рынокқа қатынасушылардың мінез-құлық этикасына байланысты мәселелерді де қозғайды.

Эксперименталді бөлік

Ал орта ғасырдағы экономикалық мәселелерді өз еңбектерінде қарастырған авторлардың қатарына мұсылман құқықтанушысы Абу Йусуф (731-798), теолог және құқықтанушы Абу Мухаммад Али б. Ахмад Ибн Хазм (994-1064), философ әрі құқықтанушы Абу Хамид Мухаммад б. Мухаммад аль-Газали ат-Туси (1058-1111), теолог әрі құқықтанушы Таки ад-дин Ахмад Ибн Таймийа (1263-1328), Ибн Таймийдің шәкірті Шамс ад-дин Абу Абдалла Мухаммад б. Аби Бакр, немесе Ибн Каййим ал-Джаузий (1292-1350) жатқызуға болады.

Сонымен қатар ортағасырдағы мұсылман экономистерінің қатарына әлемдегі алғаш социолог, энциклопедист-ғалым Абд ар-Рахман Ибн Мухаммад Ибн Хальдун ал-Хадрами (1332-1406) жатады.

Нәтижелері және талқылау

Абу Йусуфтың (731-798) танымал еңбегі «Ал-харадж Кітаб», бұл еңбек сол кездің өзінде салық салудың оқу құралы болып табылған. Мұнда жер салығы мен жан басына салынатын салықтарды алуға қатысты сұрақтармен қатар жер-суларды пайдалану, мемлекеттік басқару, тіпті қылмыс пен жаза мәселелері де қаралған. Кітап саяси мақсатта – халифаттағы мемлекеттік табыстар мен шығындар арасындағы оңтайлы қатынастарды табу мақсатында жазылған. Егер мемлекет шамадан тыс артық салық жиындарын алған жағдайда дағдарыс пен тоқырауға ұшырайтындығы, тіпті жойылуы мүмкін деген шешімге келеді. Сондықтан, салық салудың бүгінгі классикалық қағидаларын алғаш тұжырымдаушы да Абу Йусуф болып есептеледі. Ол мынадай қағидалар:

- салық органдарының салық төлеушілердің төлем қабілетіне назар аударып отыруы;
- салық төлеушілерге ыңғайлы уақытта салық салу;
- мемлекеттегі салық мекемелерін орталықтандыру т.б.

Ғалымның пікірінше, мемлекет салық жинауда, салық төлеушілердің қазынаға қаншалықты мөлшерде салық төлегендеріне байланыссыз, оларды әлеуметтік жағынан қамтамасыз етуге міндетті.

Еңбектің тағы бір ерекшелігі Абу Йусуф Құран мен оның хадистерін сол күйінде өзгеріссіз пайдаланумен қатар, өзінің заңды шешімде-

рінің дәлелі ретінде келтіріп отырған. Абу Йусуф сонымен қатар мемлекеттің қаржыларын пайдалану арқылы ұзақ мерзімді жобаларды (көпір салу, арық қазу, дамбылар тұрғызу т.б.) тиімді жүзеге асыру бойынша да нақты тәжірибелік ұсыныстар жасаған [2].

Теолог және құқықтанушы *Абу Мухаммад Али б. Ахмад Ибн Хазм (994-1064)*. Ол ғылымның әртүрлі саласына арнап 400-ге тарта еңбек жазған, соның бүгінгі күнге шейін 40 еңбегі ғана жеткен. Еңбегінің көбі теология, юриспруденция, логика, тарих және т.б. салаларды қамтиды. Экономикалық сала бойынша оны қызықтырған мәселелердің қатарына кедейшілікпен күрес, оны болдырмау, адамдардың негізгі қажеттіліктерін өтеу, зекет және басқа да салық төлемінің тиімділігі, жер қатынастары т.б. жатады.

Ғалымның пікірінше, адамдардың ең қарапайым қажеттіліктерін (азық-түлік, тамақ, баспана мен киім-кешек т.б.) тек үкімет қана қанағаттандырмайды. Егер бай-дәулеттілер кедейлерге жәрдем беруден жалтарса, ел билеуші, оларды жарлы адамдармен байлығының бір бөлігін бөлісуге мәжбүрлеуі қажет. Бұл шарт зекет арқылы алынған қаржылардың мұқтаж адамдардың қажеттілігін қанағаттандыруға жетпеген жағдайда орын алуы тиіс.

Ибн Хазм зекеттің бай мен кедей арасындағы алшақтықты теңестіретін рөліне аса зор мән береді. Зекет салығын әдейі төлемейтіндерді күшпен төлеттіру қажеттігін, ал зекет төлеу адамдардың Алла алдындағы парызы болғандықтан, ол қажет болса, діннен аластату керектігін де алға тартады.

Ғалымның зекет салығына осынша мән бергені соншалықты, егер зекет салығын төлеуші қайтыс болған жағдайдың өзінде оның тірі кезінде төленбеген зекеті үмітсіз қарыздардың қатарына айналмауын, артында қалған мүлігінің бір бөлігі осы салық түрін төлеуге жұмсалуды қажеттігін айта келе, Алла алдындағы парыздың сөзсіз міндетті және ешқашан күші жойылмайтындығына назар аударады.

Ибн Хазм салық төлеушілердің әл-ауқаты мен мемлекеттің игілігі тікелей бір-бірімен байланыстылығын ескере келе, алдыңғы әріптесі секілді адамдарға шамадан артық салынатын салықтарға қарсы болған. Осы орайда, ол салық салу үшін адамдардың мүддесін ескеру керектігін айтады. Бұл кезеңде, мұсылман елдерінің көбінде, адамдар бар мүмкіндігінше жұмыс жасағанымен салынған салықты төлей алмайтын жағдайда болатын. Сондықтан ол салық

ауыртпалығы болған жағдайда, салық жүйесінің өз тиімділігін жоғалтатынын ескертеді.

Ибн Хазм Абу Йусуф секілді ауыл шаруашылығына арналған жерлерді жалға беруге де қарсы болды. Осыған байланысты жер телімінің иесі өз жерін өзі өңдеуі тиіс немесе өзінің орнына осы жерде жұмыс жасаған адаммен шыққан астықты бөлісу туралы келісім шартқа отыруы қажет.

Ислам экономикасын қазіргі зерттеушілердің пікірінше, орта ғасырлардағы исламдық ой-пікірлер аль-Газали, Ибн Таймий, Ибн Халдун секілді энциклопедист-ғалымдардың еңбектерінде шарықтау шегіне жеткендігін айтады.

Философ әрі құқықтанушы *Абу Хамид Мухаммад б. Мухаммад аль-Газали ат-Туси (1058-1111)*.

Мухаммад аль-Газали үшін экономикалық өмірде ислам нормаларының сақталуы (егер экономикалық қызмет адамдарға пайда әкелген жағдайда) – бұл Жаратушыға деген бас июшілік, діни сенімдегілердің өз міндеттерін орындауы.

Газали адам жаны үшін рухани жұбаныш боларлық алғы себептерді ізденумен шұғылданған жалпы социопсихолог ретінде танылған. Ол қоғамды осы шеңбер тұрғысында ойлағандықтан, еркіндіктің шынайы мағынасы рухани қабілет арқылы адамгершіліктің шыңына жету екенін тұжырымдайды, сондықтан еркіндік адам жанын өмірдегі материалдық шектеулерден босатады деп түсінді. Газали үшін адам жаны немесе білімі оның рухани құндылықтары арқылы жетілдіріледі. Мұндай жетілген жағдайға индивидум Жаратушыға рухани жағынан толық жақын келеді деген ұғымда болды.

Газалидің пікірінше, жер бетіндегі барлық тіршілікті Алла жаратқандықтан, адамзат Алладан сеніп тапсырылған өз иелігіндегі активтер мен құндылықтарды өзгертуіне болмайды, себебі бұл Жаратушының белгілеген мақсаттарына қайшы. Басқаша айтқанда, қаржылар Алланың ризығымен, ыркымен пайдаланылуы қажет. Сондықтан бостан босқа қор жинау, ең сорақысы өсімқорлық амалдары (операциялары) Алланың алдында күнә. Газали өсімқорлық мақсатқа жиналған ақшаны, қамауда отырған, өз қызметін орындауға мүмкіндігі жоқ мемлекет басшысына теңейді.

Ақшаның қызметін талдай отырып, аль-Газали «алтын мен күміс – бұл Жаратушының сыйы. Соның арқасында барлық бейбіт істер атқарылады. Бірақ бұл екеуінің өздігінен құны жоқ, бар болғаны металдар ғана. Адамдардың оларды қалайтын себебі, солардың көмегімен

әлемдегі барлық тауарларды сатып ала-алады» – деп жазады. Ғалымның пікірінше, ақшалар күн өлшемі қызметін атқара отырып, кез келген заттың құнын анықтайтын сот рөлін ойнайды. Сонымен қатар, аль-Газали алтын мен күмісті өз құны болмаса да кез келген затты бейнелеп шағылыстыратын айнаға теңейді [3].

Газали зекет мәселесін мұсылман қоғамындағы мемлекеттік қаржы контекстінде қарастырады. Алайда ол зекет салығын төлеудің экономикалық және құқықтық жақтарынан гөрі оның әлеуметтік, этикалық жағына көбірек назар аударады. Әсіресе, ол салық төлеуші және оны қабылдаушы жақтардың адал, шынайы көңілмен жүзеге асыруларына нұсқау, ақыл-кеңес береді. Газали сол тұстағы мемлекеттік қаржылардың көп жағдайда немесе толығымен заңсыз қаржы көздерінен, әсіресе, джизья (басқа діндегілердің төлейтін жан салығы) және басқа да әртүрлі салықтардан (мүліктерді конфискациялау, мұсылмандарға салынатын басқа да салықтар) қалыптасатындығын қынжыла айтады. Мысалы, зекет, садақа (өз еркімен қайырымдылық мақсаттарға жұмсалатын құрбандық), фый (басқа діндегілерден мұсылмандардың бейбіт жолмен алатын мүліктері), және ганима (ұрыс біткен соң мұсылмандардың өз жауларынан алатын соғыс олжасы) секілді заңды салық түрлерінің жоқ екендігін айта келіп, ғалым, шарифат нормалары мен мемлекет мүддесіне қайшы келмейтін жаңа салық түрлерін енгізуге кеңес береді.

Көптеген мұсылман құқықтанушыларының пікірінше, исламға пайданы ешбір жерде еңбек етпей, тек құдайға жалбарынып, өз күнін материалдық жағынан біреуге тәуелді болып өткізетіндер емес, экономикалық қызметке белсенді араласатындар көбірек әкеледі. Ал, қазіргі жастардың (бәрі бірдей емес) нақты еңбектен гөрі Аллаға жалбарынуға бейімділігін, сол арқылы біреуге тәуелді болып қалыптасып бара жатқандығын ескерсек, бұл пікірді назарда ұстап, ойланған жөн секілді.

Теолог әрі құқықтанушы *Таки ад-дин Ахмад Ибн Таймийа (1263-1328)*.

Ибн Таймийа алдыңғы әріптестері секілді бүгінгі сөзбен айтқанда толық мағынадағы экономист болмағанымен, осы ғалымның айтқан пікірлері мен идеялары кейінгі мұсылман авторларының экономикалық тақырыптарға қалам тартуына қатты ықпал жасаған.

Оның басты әрі құнды пікірлерінің бірі – экономикалық қатынастарды реттеудегі мемлекет рөлінің маңыздылығына қатысты.

Ол өзге де мұсылман авторлары секілді мемлекет туралы жаза отырып, *хисба* секілді институттың маңыздылығына тоқталады.

Хисба – бұл қоғамдық өмірдің әртүрлі саласындағы шариғат нормаларының сақталуын бақылайтын орган. Хисба арқылы мемлекет саудаға, өнеркәсіп пен қызмет көрсету саласына, өнімнің стандартталуына бақылау жасай алады әрі өсімқорлық қылмысқа жол бермейді. Хисбаның бақылау объектісі тек экономикалық сала емес, діни міндеттердің орындалуын, әсіресе, зекет салығының төлемін бақылай алады.

Ибн Таймийа *зекет* салығын *ганима* мен *фай* салықтарымен қатар мемлекет табысын қалыптастыратын үш негізгі көздерінің біріне жатқызады. Ғалым салық түрінің осындай үш түріне қатысты ғылыми тұжырымдамалар береді.

1. Зекет салығына қатысты:

– зекет салығының ең басты функциясы – бай мен кедей арасындағы алшақтықты теңестіру;

– салық мөлшерлемесі бірыңғай сипатта болмайды, себебі, оның мөлшерін анықтайтын ең басты өлшеуіш – еңбек, яғни табыс алуға неғұрлым көп еңбек жұмсалса, соғұрлым салық мөлшерлемесі төмен болуы қажет;

– зекет салығын ақшалай немесе тауарлы түрде төлеуге болады, алайда, тауарды тасымалдау, сақтау шығындары орын алған жағдайда, ақшамен төлеу ыңғайлы.

2. Ганима салығына қатысты пікірі алдыңғы құқықтанушылардың пікіріне ұқсас, яғни бұл салық түрі – ұрыс біткен соң мұсылмандардың өз жауларынан алатын соғыс олжасы.

3. Фай салығына Ибн Таймийа *зекет* салығы мен *ганима* салықтарынан өзге мемлекет табысын құрайтын салықтардың барлығын жатқызады. Бұл *фай* салығының басқа діндегілерден мұсылмандардың бейбіт жолмен алатын мүліктері деген классикалық талқыламасынан ерекшеленеді және бұл салық түрі мемлекетте тұрып жатқан тұрғындардың барлық категориясымен қатар болашақ ұрпаққа қатысты болып саналады.

Ибн Таймийа салық төлемейтіндерді, тіпті салықтың әділетсіздігі үшін төлеуден жалтаратындарды да қатты сынға алды. Бұл туралы ол «егер салық әділетсіз негізде болған күннің өзінде, салық жинауға өкілеттілер мұндай әділетсіздікке әділеттілік танытуы тиіс» деп жазды. Салық төлемейтіндерді елемей, оған көз жұму немесе алалаушылық көзқарас нәтижесі халыққа ауыртпашылық салатынын айтады. Мұның себебін ғалым, егер салық төлеуші

салық төлемінен жалтарған жағдайда оның үлесі басқаларға тең дәрежеде бөлінетіндіктен, сәйкесінше салық ауыртпашылығын жүктейтінімен түсіндіреді [4].

Ибн Таймийа мемлекеттің табысын құрайтын салық мәселелерімен қатар мемлекеттік шығындарға да көп тоқталады. Мемлекет шығындарының ең алдымен, тұрмысы төмендерге, елдің қорғаныс қажеттіліктеріне, әскер жасақтауға, ішкі тәртіпті сақтауға, зейнетақы мен білімге, шенеуніктердің еңбекақысына бағытталуына артықшылық танытады.

Ганима мен зекеттің Құранда бекітілген қағидаларға (8:41; 9:60; т.б.) сәйкес бөліске түсетіндігін айта келе, Ибн Таймийа зекет салығының басты өлшемі (критерийі) мұсылманның өз міндетін орындауы мен исламды қолдауы деп есептейді. Зекет салығын алатын адамдар сол жерде болмаған күннің өзінде де бұл салықтың төленуі тиістігін жазады. Егер билік әділетсіздік танытқан жағдайда, зекет мұқтаж жандарға тікелей бағытталатынын да ескертеді.

Ибн Таймийа баға қалыптастыру мәселелері мен ақша қызметтерін де зерттеумен айналысқан.

Баға қалыптастыру мәселесінде ол «әділетті баға» түсінігін пайдаланған. Бұл түсінік Құран хадистерінде кездеседі.

Ғалым әділетті бағаның этикалық-құқықтық, экономикалық жақтарын ажыратады. Осыған байланысты егер мәселе бағаның этикалық-құқықтық жағына байланысты болса, ол «эквивалентті компенсация» ұғымын пайдаланады, ал экономикалық мәселелерге қатысты «эквивалентті баға» ұғымын пайдаланады. Оның пікірінше, эквивалентті компенсация қабылданған салтқа байланысты салыстырмалы берік фактор, ал эквивалентті баға рынок заңы мен оның қатынасушыларына байланысты өзгермелі шама.

Ибн Таймийа бағаның рынок заңдарына байланысты, яғни сұраныс пен ұсынысқа қатысты өзгеріп отыратындығын байқайды. Мысалы, егер баға рынок заңына сәйкес, яғни тауар тапшылығына (ұсынымның төмендеуі), немесе тұрғындардың өсуіне (сұранымның артуы) байланысты өзгерсе, онда мемлекеттің бағаны тұрақтандыруға қысым жасамауын ескертеді. Ол бағаның өсу себептерін талдайды, нәтижесінде мынадай қорытындыға келеді, баға сатушылардың бірігіп, ақылдасып, бағаны әдейі өсіруінен туындамайтындығын анықтай келе, сол кезеңдегі баға өсімінің жалғыз әрі кең тараған себебін жоққа шығарады. Ол баға өсі-

міне әсер ететін рынок заңының рөлін көрсете отырып, осының бәрі Алла тарапынан болатын объективті іс-әрекет екендігіне тоқталады.

Ибн Таймийа сұраныс пен ұсыныс заңдарына тәуелді еңбек күшін де тауар ретінде қарастырады. Бұл жерде ол «эквивалентті еңбекақы» ұғымын қолданады. Бұл ұғымның астарында да әділетті баға секілді түсінік жатқанын аңғару қиын емес. Мысалы, белгілі бір қызмет түрін қажет ететін адам, оны жұмысшы мамандар тарапынан уақытында ала алмаған жағдайда, мемлекет бұл қызмет түріне эквивалентті жалақы белгілейді. Нәтижесінде, жұмысшы қызметі үшін белгіленген мөлшерден артық төлем талап ете алмайды, ал мемлекет жұмысшының еңбек сыйақысын төмендете алмайды.

Ибн Таймийа Құран хадистеріне сүйене отырып, «эквивалентті баға», «эквивалентті еңбекақы» түсініктеріне ұқсас «эквивалентті пайда» ұғымын да қарастырады. Мұндағы ғалымның негізгі тұжырымдамасы Құран хадисінде келтірілген тыйымдарға, яғни шектен тыс баю, өсімқорлық мәселелеріне қатысты. Құранда сатушының баюына, яғни сатып алушының шектеулі ресурстары, қажеттілігі, тәуелділігі есебінен баюына тыйым салынған. Мысалы, қажылыққа баратын адамға арнайы киім (ихрам) қажет, онсыз ол қажылық міндетін өтей алмайды, міне сатушының осы тәуелді қажеттілікті пайдаланып, тауарын артық бағамен сатуына тыйым салынған.

Ибн Таймийаның тұрақты баға жөнінде де пікірі ерекше. Мысалы, тұрақты бағаның, ол, сатушылардың өмірлік маңызы бар тауарлар бағасына қатысты әділетсіздікке жол берген жағдайда ғана қажетті шара екендігін тұжырымдайды. Бұл көзқарас бүгінге дейін өзектілігін жойған жоқ деуге болады. Оның пікірінше, тұрақты бағаның да екі тәсілі бар, біріншісі әділетті немесе нақты (заңды), екіншісі, әділетсіз немесе заңсыз. Алайда, үкімет тұрақты баға туралы саясатты жүзеге асырмас бұрын, бұл мәселені рынок қатынасушыларымен бірге олардың мүддесін ескеру арқылы жан-жақты талқыға салу қажеттігін алға тартады.

Ибн Таймийа монополияны да қатты сынға алады. Алайда басқа мұсылман экономистері секілді ол, монополистерден тауар сатып алуға тыйым салмайды. Оның ойынша, мұндай тыйым – тауар тапшылығына әкелуі мүмкін. Алайда, сатып алушының тауары тым қымбат бағаға сатып алынса, келісім-шартты бұзуға құқылы.

Ақшаның қызметін қарастыра отырып, ол ақшаның күн өлшемі және айырбас құралы секілді екі қызметіне ерекше мән береді. Ақша құнының (сатып алушылық мүмкіндігі) төмендеуіне байланысты мәселелерді егжей-тегжей қарастырған. Оның дәуірінде мұсылман құқықтанушылары сауданы ақшамен атайтын болған. Мамлюк сұлтандары ақша жасауға мемлекеттегі бар мысты кеңінен пайдаланып қана қоймай оны өзге елдерден импорттап отырған.

Ибн Таймийа ақша айналысын зерттей отырып, қамтамасыз етілмеген ақшаларды соғудың қандай нәтижеге әкелетіндігі туралы мынадай қорытындыға келеді:

- адамдар ақшаға деген сенімділігін жоғалтады, бұл өз кезегінде инфляцияны туындатады;
- ұзақ мерзімді келісім-шарттар жасалмайды;
- тұрақты еңбекақы алатын жұмысшылар табыстарының бір бөлігін жоғалтады;
- ішкі және сыртқы сауданың тұрақтылығы бұзылады, т.б.

Қорытындысында, ғалымның бұл айтқан пікірлері бірнеше жүз жылдан кейін Грәшем заңынан көрініс табады, яғни Грәшем заңының негізін қалады деуге болады. Грәшем заңының танымал тұжырымдамасы «нашар ақшалар жақсы ақшаларды айналыстан ығыстырып шығарады» деп айтылады, бұл биметаллизм тұсындағы доллар құнының күміс пен алтынға қатысты эквивалентті құндарының алмасып өзгеріп отыруына сәйкес бірін-бірі айналыстан ығыстырып шығаруына байланысты қалыптасқан заң болатын. Демек, Грәшем заңының маңызды бөлігі жайлы алғашқы ойды Ибн Таймийа қалыптастырды десек қателеспейміз.

Ортағасырдағы мұсылман экономистерінің қатарында ерекше орынды әлемдегі бірінші социолог, энциклопедист-ғалым *Абд ар-Рахман Ибн Мухаммад Ибн Хальдун ал-Хадрами (1332-1406)* иеленеді. Ибн Хальдунның есімін әлемге танымал қылған оның атақты еңбегі «Мукаддима» (Кіріспе) деп аталады. Мұнда ол өз дәуірінде өмір сүрген бедуин тайпасының көшпелі және отырықшы өмірінің әлеуметтік-экономикалық сипатын ашады.

Ибн Хальдун қайтыс болған соң оның бұл еңбегі ұмыт болды, тек бес ғасырдай уақыт өткен соң барып зерттеушілер оған назар аударған. Осы жылдар ішінде оның есімі де көлеңкеде ұмыт қалды.

Ибн Хальдун қазіргі экономикалық теорияның негізін қалаған ұлы ойшылдардың бірі екені даусыз. Оның бұл саладағы сіңірген еңбегі,

бірқатар ғалымдардың пікірінше, (батыс экономистері де бар) А. Смиттің еңбегінен кем емес, сондықтан да оны «экономиканың атасы» деп атауға әбден лайық.

Бұл жайында белгілі американдық экономист-социолог Й. Шумпетер: «Ибн Хальдун А. Смитпен салыстырғанда ерекшеленеді» деген пікір ұстанады. Әрине, бұл жерде Й. Шумпетер И. Хальдуннің оған дейінгі өмір сүрген оқымыстылардың идеяларын негізге алғандығын, әсіресе, еңбек бөлінісі туралы Платонның, ақшаның табиғаты мен мәні туралы Аристотельдің, ал үкіметті басқару туралы Тахир ибн аль-Хұсайын идеяларын өңдеудегі ерекше қабілетін айтып отыр [5].

Бұдан басқа Ибн Хальдуннің ғылыми концепцияларының маңыздылығы сонша, өз заманында ол «ұлы араб ойшылы», «араб Монтескьесі», «арабтың Марксі», «экономика ғылымның пионері», «социологияның толық негізін қалаушы» секілді бірнеше атақ-дәрежеге ие болған тұлға [6].

Питирим Сорокин оны адамзат тарихындағы атақты бес социологтардың біріне теңеуі (Платон, Аристотель, Ибн Хальдун, Вико, Конт) тегін емес.

Ибн Хальдуннің экономика, ақша-қаржы мәселелерге қатысты бірталай құнды тұжырымдамалары мен ойлары бар, көптеген маңызды нәрселерді ол ойша көзқарас түрінде жеткізген. Мысалы, Ибн Хальдун ақшаның атқаратын қызметтеріне де елеулі түрде назар аударған. Ғалым ақшаның пайда болуын, сауда айырбасының қарқынымен, жанданумен, сауда байланыстарының кеңеюімен байланыстырады. Ақшаның табиғаты мен пайда болу себептерін қарастыру барысында, Ибн Хальдун, алтын мен күмістің бағасына рынок ауытқуларының ықпал жасай алмайтындығын анықтайды, сондықтан, алтын мен күмістің ақша рөлін атқарудағы басты себебі осы деп есептейді. Ал олардың жоғары құндылығын метал ретіндегі сиректігімен, өндіру мен өңдеуге жұмсалатын еңбек шығындарының жоғарылығымен түсіндіреді. Алтын мен күмістің айналыс құралы қызметіне тоқтала отырып, ол айналыстағы ақша санының

тек қоғамның даму деңгейінен ғана емес, басқа елдерге шығарылатын тауар экспортының мүмкіндігіне байланысты екендігін айтады.

Қорытынды

Ибн Хальдуннің пікірінше, елдің экономикалық дамуын қолда бар алтын, күміс қорлары мен табиғи ресурстар ғана айқындамайды. Елдің дамуын рынок көлемі мен өндіріс құралдарына байланысты экономикалық қызметтер мен еңбек өнімділігі анықтайды. Өндіріс құралдары адам қажеттіліктерін қанағаттандырудан соң қалған қосымша, артық ресурстар есебінен жасалады. Ал рыноктың ұлғаюы тауарлар мен қызметтерге сұранысты арттырады, ол өз кезегінде өндірістің ұлғаюына, ғылым мен білімнің дамуына, адамдардың табысының артуына ықпал жасайды, даму үдерісін жылдамдатады.

Салық мәселесі де өзге мұсылман экономистері секілді Ибн Хальдуннің аса назарында болғаны сонша, ол «салықтар мен жиындар мемлекеттің материясын құрайды» дейді. Тұрғындардан шамадан тыс мөлшерде алым алу (оның үстіне күш көрсетілсе) адамдарды еңбек нәтижесінен айырады, үкіметтегі ілгерілеуді тежейді, ал салық төмен болса, адамдардың еңбекке және өндіріске деген ынта-мүддесі артатындығын айтады.

Қорытындылай келе айтарымыз, жоғарыда келтіріп отырған ислам ойшылдарының салық жүйесіне, мемлекеттік реттеу мен ақша, баға, экономикалық өсу мен даму, тіпті, керек десеңіз кәсіпкерлік туралы айтылған нақты пікірлері мен ой-көзқарастары бүгінгі күнге шейін өзектілігін жойған емес. Біз бұл жерде қазіргі дамыған батыс елдерінің экономикалық негізін қалыптастырған ғалымдардың пікірлеріне нұқсан келтіруден, оларды жарысқа түсіру пиғылынан аулақпыз. Алайда, мәселенің аққарасын ашар мезгіл жеткен секілді. Өркениет бесігі – шығыс елі десек, сол өңірден шыққан ойшылдардың, бүгінде ұмыт қалған ой-пікірлері мен тұжырымдамаларын саналы ұрпақтың білімін жетілдіру мақсатында пайдаланар уақыт жетті деп есептейміз.

Әдебиеттер

- 1 Настольная книга по Исламским финансам. – Астана: ИД «Сарыарка», 2010.
- 2 Монзер Кахф и Тарикулла Хан. Принципы исламского финансирования. Научный отдел. Научная работа №16.
- 3 Мохаммад Неджатулла Сиддики. Рiba, банковский процент и логическое объяснение их запрета. Дждда – Саудовская Аравия 1425 X (2004).
- 4 Христианство и ислам об экономике / под редакцией М.А. Румянцева, Д.Е. Раскова. – Спб.: Издательство НПК «РОСТ», 2008.
- 5 Беккин Р.И. Экономические взгляды Ибн-Хальдуна.
- 6 Алиев У.Ж. Значение трудов Ибн-Хальдуна в становлении экономической науки.

References

- 1 Nastol'naja kniga po Islamskim finansam. – Astana: ID «Saryarka», 2010.
- 2 Monzer Kahf i Tarikulla Han. Principy islamskogo finansirovaniya. Nauchnyj otдел. Nauchnaja rabota №16.
- 3 Mohammad Nedzhatulla Siddiki. Riba, bankovskij procent i logicheskoe ob#jjasnenie ih zapreta. Dzhidda – Saudovskaja Aravija 1425 H (2004).
- 4 Hristianstvo i islam ob jekonomike / pod redakciej M.A. Rumjanceva, D.E. Raskova. – Spb.: Izdatel'stvo NPK «ROST», 2008.
- 5 Bekkin R.I. Jekonomicheskie vzgljady Ibn-Hal'duna.
- 6 Aliev U.Zh. Znachenie trudov Ibn-Hal'duna v stanovlenii jekonomicheskoj nauki.

Оралбаева Ж.З., Андыбаева Г.Т.

Функционалды-құндық талдау әдістемесінің ерекшеліктері

Мақалада функционалды-құндық талдау әдістемесінің теориялық негіздері сипатталған. Функционалды-құндық талдау ерекшеліктері, оның мүмкіндіктері, мақсаты мен міндеттері қарастырылған. Оның талдау жүйесіндегі алатын орны және экономикалық есептеулерді жетілдіру үшін маңыздылығы көрсетілген. Функционалды-құндық талдауды ұйымдастыру және іске асыру бойынша әдістемелік негіздерге көңіл бөлінген. Функционалды-құндық талдаудың артықшылықтары мен кемшіліктерін көрсететін бірқатар тізімдер ұсынылған. Функционалды-құндық талдау әдісінің шығындарды төмендетудің басқа қарапайым әдістерінен негізгі ерекшелігі оның функционалды көзқарас тұрғысынан қарастырылатындығы. Бұндай әдістеменің мәні – объектіні нақты нысан түрінде қарастырмай, керісінше сол объект атқаратын қызметтер жиынтығы ретінде қарастыру болып табылады. Олардың әрқайсысы арнайы тәсілдер жиынтықтарының көмегімен мүмкін болатын орындау әдістері тұрғысынан талданады. Объектіні құру нұсқаларын бағалау атқаратын қызметтерінің маңыздылығы мен орындау деңгейі ескерілетін белгілер бойынша, сонымен қатар объектінің өмірлік циклінің барлық сатыларында жұмсалатын шығындар мөлшерімен жүргізіледі.

Түйін сөздер: талдау, функционалды-құндық талдау, талдаудың дәстүрлі әдістері, шығындарды басқару.

Oralbaeva Zh.Z., Andybaeva G.T.

Features of a technique of functional-cost analysis

Theoretical bases of functionally-cost analysis are expounded in the article. Reveals the purpose, objectives and features of functional-cost analysis. Set its place and importance in the analysis system. Attention is paid to the development of teaching materials on the organization and conduct of functional-cost analysis. The basic difficulties faced by specialists during the functional-cost analysis. It identified the advantages and disadvantages of this method. Functional-cost analysis is a fundamental difference from the usual ways of reducing production and operating costs, as it provides a functional approach. The essence of this approach – consideration of the object is not in its concrete form, but as a set of functions that it must perform. Each of them is analyzed from the perspective of the possible principles and methods of execution by a set of special techniques. Evaluation of options for building object is made by the criterion that takes into account the degree of implementation and relevance of functions, as well as the size of the costs associated with their implementation at all stages of the life cycle.

Key words: analysis, functional-cost analysis, traditional methods of the analysis, cost management.

Оралбаева Ж.З., Андыбаева Г.Т.

Особенности методики функционально-стоимостного анализа

В статье изложены теоретические основы функционально-стоимостного анализа. Раскрыты цель, задачи и особенности функционально-стоимостного анализа. Указаны его место и значение в системе анализа. Уделено внимание разработке методических материалов по организации и проведению функционально-стоимостного анализа. Выявлены основные трудности, с которыми сталкиваются специалисты при проведении функционально-стоимостного анализа. Определены достоинства и недостатки данного метода. Функционально-стоимостной анализ имеет принципиальное отличие от обычных способов снижения производственных и эксплуатационных затрат, так как предусматривает функциональный подход. Сущность такого подхода – рассмотрение объекта не в его конкретной форме, а как совокупность функций, которые он должен выполнять. Каждая из них анализируется с позиции возможных принципов и способов исполнения с помощью совокупности специальных приемов. Оценка вариантов построения объекта производится по критерию, учитывающему степень выполнения и значимость функций, а также размер затрат, связанных с их реализацией на всех этапах жизненного цикла.

Ключевые слова: анализ, функционально-стоимостной анализ, традиционные методы анализа, управление затратами.

ФУНКЦИОНАЛДЫ- ҚҰНДЫҚ ТАЛДАУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Кіріспе

Дағдарыс жағдайында ұйымдар өзіндік даму жолындағы стратегияны таңдауда түбегейлі қиындықтармен кездесетіні белгілі. Ең алдымен ұйым өзінің даму стратегиясын анықтамас бұрын жағдайды дәл сол кезеңде анық елестетіп, қазіргі күнге зерттеліп жатқан процестің дамуын көріп, берілген мәліметтерге салыстыру және талдау жүргізу мүмкіндіктеріне ие болуы қажет.

Функционалды-құндық талдау (ФҚТ, АВС-талдау) неғұрлым оңтайлы және тиімді шешімдер қабылдау үшін негіз болып табылатын шығындарды (шығыстарды, өзіндік құнды) басқарудың маңызды элементі. Шешім қабылдаудың дәлдігі мен дәйектілігін, сенімділігін барынша арттыру үшін талдау әдістемесіне үлкен көңіл бөлу қажет, сонымен қатар жаңа әдістерді енгізу есебінен функционалды-құндық талдаулар жүргізуді үнемі дамытып, жетілдіріп отыру керек.

Экспериментальды бөлім

ФҚТ әдісі берілген тапсырманы орындау үшін кез келген объектіні пайдаланумен байланысты шығындарға, оны дайындау және өндіріске енгізумен байланысты шығындарға негізделетіндігін көрсетеді.

ФҚТ экономикалық талдаудың перспективті әдістеріне жатады. Онда экономикалық және инженерлік-логикалық талдаудың озық тәсілдері мен элементтері қолданылады. Бұл әдістің айрықша ерекшелігі оның жоғары тиімділігі болып табылады. Тәжірибе көрсеткендей, ФҚТ-ны дұрыс қолданған кезде, өндіріс шығындарының төмендеуі орташа есеппен алғанда 20-25% көлемінде қамтамасыз етіледі.

Басқаша айтқанда, ФҚТ – тұтынушылық қасиеттер мен шығындар арасындағы қатынастарды оңтайландыруға бағытталған жүйелерді зерттейтін технико-экономикалық әдіс.

ФҚТ келесідей көзқарастардан шығады:

– тұтынушыны өнімнің өзі емес, осы өнімді қолдану қандай пайда әкелетіні қызықтырады;

– тұтынушы әрқашан өзінің шығындарын төмендетуге ұмтылады;

– тұтынушыны қызықтыратын қызметтерді әртүрлі амалдармен, яғни әртүрлі тиімділікпен және шығындармен орындауға болады;

– қажетті қызметтерді алудағы альтернативті нұсқалардың ішінде баға және сапа қатынасы неғұрлым оңтайлы болып табылады.

ФҚТ әдістемесінің негізін қалаушылар Пермь телефон зауытының инженері Ю.М. Соболев пен американдық электротехникалық фирманың конструкторы «Дженерал электрик» Л. Майлз болып саналады [1].

Инженер Ю.М.Соболевтың ұсынған әдісіне сәйкес әр конструктордың элементіне жеке көзқарас қалыптастыру керек және бұл элементтер олардың функционалдық белгісі бойынша екі топқа, яғни талдау нәтижесінде анықталған жаңа, неғұрлым тиімді конструкторлы-технологиялық шешімдерге байланысты негізгі және көмекші болып бөлінуі тиіс.

Л. Майлзға сәйкес, «Құндық талдау – бұл ұйымдастырылған шығармашылық тәсіл. Оның мақсаты тапсырыс берушіні өнімнің сыртқы келбеті, пайдалану мерзімінің ұзақтығы, пайдалылығы, сапасы сияқты ешқандай талаптарын қамтамасыз етпейтін, өнімсіз шығындар немесе шығыстарды тиімді сәйкестендіру болып табылады»

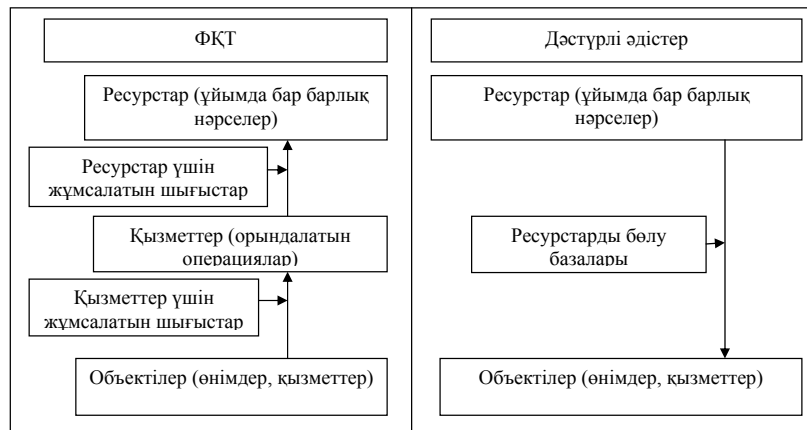
Ю.М. Соболев әдісінің Л. Майлз әдісінен негізгі ерекшелігі Ю.М. Соболев әдісі қолданыстағы конструкторлық шешім шеңберінде өнімдерді өндірудің неғұрлым үнемді әдістерін іздестіруге бағытталған, ал Л. Майлз және оның ізбасарлары өнімнің өзінің қызметтерін жүзеге асырудағы мүмкін болатын нұсқалардың бірі ретінде негізгі конструкцияны қарастырды. Соған

сәйкес жаңа нұсқаларды табу, олардың ішінен сапа, сенімділік және өнімдерге қойылатын өзге де талаптарды міндетті түрде сақтай отырып неғұрлым үнемділерін таңдау қажет болады. Әдістеме негізіне Ю.М. Соболевпен ұсынылған тұжырымдаманы қоямыз, яғни неғұрлым тиімді конструкторлы-технологиялық шешімдер.

Нәтижелер және талқылау

Өзінің пайда болу кезеңінде ФҚТ қолданыстағы өнімдердегі артық шығындарды іздестіру құралы ретінде қарастырылды. Бірақ әдісті меңгеру және таратылуына қарай оны әртүрлі жұмыстарды басқару мен ұйымдастыру аясында өнімдерді өндіру және жобалау кезеңіндегі тиімсіз шешімдерді болдыртпау құралы ретінде қолдана бастады.

Функционалды-құндық талдау әдісінің өндірістік және эксплуатациялық шығындарды төмендетудің басқа қарапайым әдістерінен негізгі ерекшелігі оның функционалдық көзқарас тұрғысынан қарастырылатындығы. Бұндай тәсілдеменің мәні – объектіні нақты нысан түрінде қарастырмай, керісінше объекті орындайтын (атқаратын) қызметтер жиынтығы ретінде қарастыру болып табылады. Олардың әрқайсысы арнайы тәсілдер жиынтықтарының көмегімен мүмкін болатын орындау әдістері тұрғысынан талданады. Объектіні құру нұсқаларын бағалау атқаратын қызметтерінің маңыздылығы мен орындау деңгейі ескерілетін критерийлер бойынша, сонымен қатар объектінің өмірлік циклінің барлық сатыларында жұмсалатын шығындар мөлшерімен жүргізіледі. ФҚТ мен дәстүрлі әдістер арасындағы негізгі үш айырмашылықты көрсетейік.

Сурет – Шығын есебінің ФҚТ және дәстүрлі әдістер арасындағы негізгі айырмашылықтар [2]

Дәстүрлі әдістер шығындар объектісі ресурстар деп десе, ал ФҚТ шығындар объектісі қызметтер деп ұйғарады.

Дәстүрлі әдістер шығындарды бөлу базасы есебінде сандық көрсеткіштерді қолданады, ал ФҚТ-да жұмсалатын шығыстар әртүрлі деңгейде қолданылады.

Дәстүрлі әдістер өндіріс құрылымына бағытталған, ал ФҚТ процеске (атқаратын қызметке) бағытталған.

Суреттен көріп отырғанымыздай, сызықтардың бағыты да әртүрлі, себебі ФҚТ шығындарды бағалау және өнімділікті басқару үшін процестер туралы әртүрлі деңгейде ақпараттар береді. Ал шығындар есебінің дәстүрлі әдістері шығындарды объектілер бойынша ғана бөледі, яғни себеп-салдардық байланыстарды ескермейді.

Сонымен, шығындар есебінің дәстүрлі жүйелері өнімді негіз етіп алады. Барлық шығындар өнімге жатқызылады, себебі, өнімнің әрбір элементін жасауға өндіріс көлеміне сай келетін ресурстардың белгілі бір саны жұмсалды деп есептеледі. Сондықтан да үстеме шығындарды есептеу үшін өнімнің сандық параметрлері алынады (жұмыс уақыты, көліктің жұмыс істеген сағаты, материалдар бағасы т.б.)

Бірақ сандық көрсеткіштер көлемі және жасалу қиындығы бойынша өнімдердің әр түрлілігін есепке алмайды. Сонымен қатар, олар жұмсалған шығындар мен өндірілген өнімдер көлемі арасындағы тура байланысты көрсетпейді.

ФҚТ әдісі басқа көзқарасты ұстанады. Мұнда ең алдымен жеке қызметтерді орындауға арналған шығындар анықталады. Содан кейін нақты өнімді жасауға арналған түрлі қызметтердің әсер ету деңгейіне байланысты бұл шығындар барлық өнімдерді өндіруімен өзара қатынаста болады. Сондықтан үстеме шығындарды есептеу кезінде келесідей функционалдық параметрлер ескеріледі: құрылғы орнату уақыты, конструкторлық өзгерістердің саны, өңдеу процестерінің саны және т.б. есептеледі.

Функционалды параметрлер неғұрлым көп болса, өндірістік тізбек соншалықты толық сипатталған болады, соған сәйкес өнімнің нақты құны дәлірек бағаланады.

Шығындарды бағалаудың дәстүрлік жүйелері мен ФҚТ арасындағы тағы бір маңызды айырмашылық – қызметтерді (функцияларды) қарастыру аймағы. Қорларды бағалауға арналған дәстүрлі әдістерде тек ішкі өндірістік шығындар ғана көрсетіледі. ФҚТ теориясы

мұндай көзқараспен келіспейді, ол тауар құнын есептеу кезінде өндірісті қолдаумен және тауарлар мен қызметтерді тұтынушыларға жеткізумен байланысты барлық қызметтер ескерілуі керек деп санайды. Оған мысал ретінде өндірісті, технология жасауды, логистиканы, өнімдерді таратуды, сервистік қызметтерді, ақпараттық қолдауды, қаржылық әкімшілікті және жалпы басқаруды келтіруге болады [3].

Дәстүрлі экономикалық теория мен қаржылық басқару теориясы шығындарды ауыспалы деп тек өндіріс көлеміндегі қысқа уақыттық өзгерістер жағдайында қарастырады. Функционалды-құндық талдау теориясы көптеген маңызды бағалық категориялар ұзақ мерзімнің ішінде (жылдар бойына) дизайн өзгерістерінде, тауарлар мен клиенттер құрамы шеңберінде ауысып тұрады деп тұжырымдайды.

Функционалды көзқарас тұтынушылардың нақты қажеттіліктерін зерттеп қана қоймай, сонымен қатар сол қажеттіліктердің сандық және сапалық жақтарын терең талдауға мүмкіндік береді.

Объектімен орындалған қызметтер негізгі, көмекші және керексіз деген топтарға бөлінуі мүмкін. Негізгі қызметтер өнімнің негізін айқындайды. Көмекші қызметтер негізгі қызметтерді толықтыруға немесе орындауға мүмкіндіктер береді. Керексіз қызметтер конструкцияның негізгі аталымының орындалуына әсерін тигізбейді, керісінше объектінің экономикалық көрсеткіштерін немесе техникалық параметрлерін төмендетеді.

Қызметтер жиынтығы объектінің тұтынушылық құнын көрсетеді. ФҚТ объектілері болып мыналар табылады:

- өнімнің конструкциялары (жобалау кезеңінде, өндірісті дайындау);
- технологиялық процесс, кез келген өндірістік процесс және басқарушылық қызмет.

ФҚТ келесідей жұмыс түрлерін орындауға мүмкіндіктер береді:

- ұйымдардағы бизнес-процестердің өзіндік құндарын жалпы талдауды анықтау және жүргізу (маркетинг, өнімдерді өндіру және қызметтер көрсету, сату, сапа менеджменті, техникалық және кепілдік қызмет көрсету);

- жоғары сапалы өнімдер өндіретін өндірісті қамтамасыз ету мақсатымен ұйымның құрылымдық бөлімшелерінде орындалатын қызметтерді негіздеумен байланысты функционалдық талдау жүргізу;

- негізгі, көмеші және керексіз функционалдық шығындарды анықтау және талдау;

– ұйымның құрылымдық бөлімшелеріндегі қызметтерді қысқарту есебінен өндірістегі, сатудағы және басқарудағы шығындардың альтернативті нұсқаларын салыстырмалы талдау;

– ұйым қызметінің нәтижелерін жақсартуды интегралды талдау.

ФҚТ мақсаты объектіні тұтыну және оны іске асырудағы шығындардың маңыздылықтары арасындағы оптималды қатынасты сақтай отырып объектінің тиімді қызметтерін дамытудан тұрады.

ФҚТ-ның негізгі міндеттері:

– объектінің пайдалы тиімділігі мен оның өмірлік кезеңіндегі шығындар жиынтығы арасындағы оптималды қатынасқа қол жеткізу;

– функционалдық көзқарасты қолдану есебінен мүлдем жаңа технологиялық шешімдерді табу;

– объектінің өмірлік циклінің кезеңдері бойынша әртүрлі ресурстар түрлеріне жұмсалатын шығындарды көмекші және зиянды (керек емес) қызметтерді жою немесе қысқарту есебінен азайту.

ФҚТ әдісі келесідей алгоритм бойынша жұмыс істейді:

1. Тауарлар немесе қызметтер өндіру үшін қажетті атқарылатын қызметтердің кезектілігі анықталады. Бастапқыда барлық мүмкін болатын қызметтер анықталады. Олар 2 топ бойынша бөлінеді: өнімнің бағалылығына әсер ететін және әсер етпейтін қызметтер. Әрі қарай осы кезеңде кезектілікті оңтайландыру жүзеге асырылады: бағалылыққа әсер етпейтін қадамдар қысқартылады немесе жойылады және шығыстар қысқартылады.

2. Әрбір атқарылатын қызметтер үшін толық жылдық шығындар және істелінетін жұмыс сағаттарының саны айқындалады.

3. 2-пунктте анықталған бағалау негізінде әрбір атқарылатын қызметтер үшін шығыс көздерінің сандық сипаттамасы анықталады.

4. Барлық атқарылатын қызметтер үшін шығыс көздері айқындалғаннан кейін нақты өнімді өндіруге кететін соңғы шығындар есебі жасалады.

Атқарылатын қызметтер әр жағдайға байланысты анықталатын әртүрлі көлемде қарастырылуы мүмкін. ФҚТ неғұрлым терең жүргізілетін жағдайда есептеулер өте күрделенуі мүмкін. Есептеулердің күрделілік деңгейін бастапқы кезеңде анықтап алған жөн. Олай болмаған жағдайда неғұрлым тереңдетіліп жүргізілетін талдау қосымша шығындарды тудыруы мүмкін және нәтижесінде ФҚТ тиімсіз болып шығады.

Әрі қарай, жоспарланған табыстылықпен байланысты бірқатар сұрақтарды шешу керек болады, олар:

– нарық бағалар деңгейін өздері белгілей ме, әлде жоспарланған пайданы алуға мүмкіндіктер беретін бағаны белгілеуге бола ма?

– барлық операциялар бойынша ФҚТ әдісі негізінде есептелген жоспарланған үстемні шығындарға енгізуге бола ма немесе кейбір атқарылатын қызметтер басқаларына қарағанда көбірек табыс бере ме?

– өнімнің соңғы сатылым бағасы ФҚТ көрсеткіштерімен қалай байланысады?

Сонымен, осы әдісті қолдана отырып қандайда бір өнімдерді өндіруден күтілетін пайда көлемін тез бағалауға болады.

Егер жұмсалынатын шығындар дұрыс анықталса, онда табыс сомасы (салық төленгенге дейінгі) ФҚТ әдісімен есептелген сату бағасы мен шығындар арасындағы айырмаға тең болады. Сонымен қатар, қандай өнімдерді өндіру зиянды (сату кезінде олардың бағасы есептелген шығындардан төмен болады) болатындығы түсінікті болады. Осы мәліметтер негізінде тез арада түзету шараларын қабылдауға, соның ішінде, жақын уақыт аралығындағы бизнестің мақсаты мен стратегияларын қайта қарастыруға болады.

Қорытынды

ФҚТ мәнін қарастыра отырып, объектіні жобалауға, өндіруге және эксплуатациялауға арналған шығындардың төмендеу сұрақтарын кешенді түрде шешуге болатындығын көруге болады. Барлық кезеңдерде бір-бірлерімен байланыстары бар көптеген көрсеткіштер ескеріледі, талдау нәтижелері алған қойылған міндеттерді шешуді жан-жақты көрсететіндігін байқаймыз. Алынған мәліметтер негізінде басшылар маңызды, ең бастысы, сенімді стратегиялық шешімдерді қабылдай алу мүмкіндігіне ие бола алады.

Зерттеліп жатқан объектінің атқаратын қызметтері туралы толық ақпараттар алу негізінде ұйым келесідей сұрақтарды шеше алады:

– өнімнің бағалылығын қосылмайтын шығындар мөлшерін анықтап және қысқарта алады;

– көп көңілді қымбат тұратын операциялардың тиімділігін жоғарылату сияқты басқару қызметтеріне бөле алады.

Қорытындылай келе, ФҚТ-ның артықшылықтары мен кемшіліктерін көрсететін бірқатар тізімдерді ұсынамыз:

Артықшылықтары:

1. Өнімнің құнын неғұрлым нақты білу келесідей дұрыс стратегиялық шешімдерді қабылдауға мүмкіндіктер береді: дайындалып жатқан өнімнің бағасын белгілеу; өнімдерді дұрыс таңдау; өндіру немесе сатып алу мүмкіндіктері арасындағы таңдау; ғылыми-зерттеу жобаларына, өндірісті автоматтандыруға қаражаттар салу.

2. Зерттеліп жатқан объектінің атқаратын қызметтері туралы толық ақпараттар алу негізінде ұйым келесідей сұрақтарды шеше алады: өнімнің бағалылығына қосылмайтын шығындар мөлшерін анықтап және қысқарта алады; көп көңілді қымбат тұратын операциялардың тиімділігін жоғарылату сияқты басқару қызметтеріне бөле алады.

Кемшіліктері:

1. Атқаратын қызметтерді сипаттау процесі өте тереңдетілуі мүмкін, сонымен бірге, құрылған модель өте күрделі болуы мүмкін, сондықтан да оны қолдану қиын болады.

2. Атқарылатын қызметтер бойынша мәліметтерді жинау кезеңі көп жағдайларда бағаланбайды.

3. ФҚТ сапалы түрде жүргізу үшін арнайы бағдарламалық өнімдер қажет.

4. Ұйымдастырушылық өзгерістерге байланысты бұл модель тез ескіреді.

5. ФҚТ іске асыру қаржы менеджерінің «қисынсыз, орынсыз тілегі» ретінде қарастырылады, оперативті басшылық оны қолдай бермейді.

Әдебиеттер

- 1 Баканов М.И., Мельник М.В., Шеремет А.Д. Теория экономического анализа: учебник. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 536 с.
- 2 Джаншанло Р.Е. Теория экономического анализа: учебное пособие. – Алматы: LEM, 2013. – 156 с.
- 3 Соколова Н.А., Каверина О.Д. Управленческий анализ: учеб. пособие. – М.: «Бухгалтерский учет», 2007.

References

- 1 Bakanov M.I., Melnyk M.V., Sheremet A.D. Teorya ekonomyicheskogo analiza. Ushebnik. – М.: Finansy i ctatestyka, 2005 – 536 s.
- 2 Dzhanshanlo R.E. Teorya ekonomyicheskogo analiza: Ushebnoe posobyе. – Almaty: LEM, 2013 – 156 s.
- 3 Sokolova N.A., Kaveryna O.D., Upravlenshesky analiz: Ushebnoe posobyе. – М.: «Bugaltersky ushet», 2007.

Нургазина А.М.
**Ключевые вопросы
повышения финансовой
грамотности**

Необходимость повышения уровня финансовой грамотности населения является проблемой, которая существует как в развитых, так и развивающихся странах. Внимание к вопросам повышения финансовой грамотности в мире стало уделяться с середины 1990-х годов в форме краткосрочных региональных программ отдельных стран. С конца 1990-х и в начале 2000-х годов в рамках бурного развития мировой экономики и финансовой системы, экономик развитых и развивающихся стран, а также серьезных потрясений, вызванных сериями финансовых кризисов, политика по искоренению финансовой безграмотности стала воплощаться во многих странах в среднесрочные государственные программы, позволяющие охватить все население. Вопросы финансовой грамотности имеют большое значение для нашей страны. Реализация указанных вопросов относится к компетенции центрального банка. В Казахстане были разработаны и реализованы государственные программы, одними из основных задач которых стало повышение уровня финансовой культуры и грамотности населения.

Ключевые слова: финансовая грамотность, финансовые услуги, потребители, инвесторы, финансовые знания.

Nurgazina A.M.
**Key aspects
of financial literacy**

Financial literacy has become one of the most important priorities for the social and financial development of many countries. This item attracted high attention of global society from mid 1990-s providing implementation of the short-term regional programs in some countries. Steady growth of the world's economy and financial system as well as economies of developed and emerging markets had been averted by global threats and financial crises leading to a necessity to improve financial culture and illiteracy among the population in the beginning of 2000-s. As a result many countries developed mid-term policy to create a certain system of the basic financial education. The same concept in fact was used in Kazakhstan. Financial literacy has become one of the most important items in creation of sustainable financial system. State programs aimed to provide tools for the increase of the level of financial literacy for the citizens. Central bank is a body that is responsible for the financial literacy and financial services' consumers rights protection.

Key words: financial literacy, financial services, consumers, investors, financial knowledge.

Нұрғазина Ә.М.
**Қаржы сауаттылығын
көтерудің
өзекті мәселелері**

Халықтың қаржы сауаттылығы деңгейін көтерудің қажеттілігі дамыған елдерге ғана емес дамушы елдерде де шешуін таппай келе жатқан мәселелердің бірі. Қаржы сауаттылығын көтеру мәселесіне дүниежүзі 1990 жылдан бастап кейбір елдерде аймақтың қысқа мерзімдік бағдарламалар түрінде де қолға алына бастады. 1990 жылдардың соңымен 2000 жылдардың басынан бастап дамыған елдермен дамушы елдердің экономикасында әлемдік экономика мен қаржы жүйесінің қарқынды дамуы аясында, сол сияқты айтулы өзгерістермен бірінен соң бірі болып жатқан қаржылық дағдарыстар, сондай-ақ қаржылық сауатсыздықты жою саясаты барлық елдерде күллі халықты толық қамтитын орта мерзімді мемлекеттік бағдарламалар арқылы жүзеге асуда. Қаржылық сауаттылық мәселесі біздің еліміз үшін де үлкен маңызға ие. Аталған мәселерді іске асыру орталық банктің міндеті болып табылады. Қазақстанда қаржылық мәдениет деңгейін көтерумен халықтың сауаттылығын арттыруға бағытталған мемлекеттік бағдарламалардың жасалуы мен жүзеге асырылуы басты міндеттердің бірі болып отыр.

Түйін сөздер: қаржы сауаттылығы, қаржы қызметтер, инвесторлар, тұтынушылықтар, қаржы білім.

**КЛЮЧЕВЫЕ ВОПРОСЫ
ПОВЫШЕНИЯ
ФИНАНСОВОЙ
ГРАМОТНОСТИ**

Необходимость повышения уровня финансовой грамотности населения является проблемой, которая существует как в развитых, так и развивающихся странах. Внимание к вопросам повышения финансовой грамотности в мире стало уделяться с середины 1990-х годов в форме краткосрочных региональных программ отдельных стран. С конца 1990-х и в начале 2000-х годов в рамках бурного развития мировой экономики и финансовой системы, экономик развитых и развивающихся стран, а также серьезных потрясений, вызванных сериями финансовых кризисов, политика по искоренению финансовой безграмотности стала воплощаться во многих странах в среднесрочные государственные программы, позволяющие охватить все население.

Всех нас окружает сфера многочисленных финансовых услуг. Финансовые организации – банки, инвестиционные фонды, страховые и брокерские компании – значительно преуспевают в развитии рынка финансовых продуктов и вспомогательных услуг. Порой даже очень осведомленному гражданину сложно защититься от маркетинговых и рекламных ходов, а также адекватно провести анализ ситуации. Затруднительным для многих является поиск необходимой и достоверной информации.

В этой связи выработка механизма повышения финансовой грамотности становится социально необходимым мероприятием в масштабе каждой страны. Передовой опыт в данном направлении принадлежит Всемирному банку, США, Великобритании, Нидерландам, Бельгии, которые выработали комплекс национальных мер. Политика этих государств направлена на сотрудничество с частным и, в первую очередь, финансовым сектором для повышения финансовой грамотности населения. Под финансовой грамотностью эксперты понимают знание о финансовых институтах и предлагаемых ими продуктах, а также умение их использовать при возникновении потребности и понимание последствий своих действий.

Международный опыт

В Великобритании основными организациями, осуществляющими реализацию проектов по финансовой грамотности, являются орган по финансовому регулированию и надзору, различные министерства (Министерство образования,

Министерство труда и пенсионного обеспечения), благотворительные организации. В стране проводятся мероприятия, направленные на подготовку преподавателей, молодых семей, организацию региональных форумов для населения, обучению на рабочих местах, развитие общих финансовых консультаций, формирование онлайн каналов связи с потребителями.

Интересен опыт Федеральной резервной системы США в начале 2000-х годов. Двенадцать федеральных резервных банков были вовлечены в реализацию различных программ, основывающихся на партнерстве с частным сектором для разработки методик обучения, руководств, публикаций для потребителей услуг, проведения различных тренингов. Особое значение уделялось обучению молодежи, основам формирования личных финансов, бюджета, сбережений. Федеральные банки совместно с American Bankers Association Education Foundation финансировали программы, направленные на повышение осведомленности населения о рынке финансовых услуг и финансовому менеджменту. Американская обучающая программа Money 2000 по менеджменту сбережений и затрат хозяйств, финансируемая Департаментом сельского хозяйства США, позволила многим участникам за один год сократить свой кредитный баланс и повысить отдачу от сбережений. Успех Money 2000 стал толчком для разработки программы Money 2020.

Кроме того, в США субъекты бизнеса обеспечивают изучение основ финансового образования для своих сотрудников в форме краткосрочных тренинговых курсов. Большая роль в финансовом образовании для населения отведена благотворительным фондам, ассоциациям. Например, Neighborhood Housing Services были проведены тренинги по финансовой грамотности среди домохозяйств, чтобы население могло правильно оценить свою кредитоспособность и управлять своим долгом. Данная программа в охватила более 70 тыс. человек.

По данным представителей Всемирного банка одной из антикризисных рекомендаций Президентского совета США по финансовой грамотности было обязательное введение на уровне федерального законодательства во все школы Америки предмета по финансовому просвещению.

В США принята стратегия в области финансовой грамотности, в которой участвуют различные организации, включая Федеральную резервную систему США, Всемирный банк, Ведомство

по финансовому образованию Федерального казначейства США и другие. В стратегии закреплены функции и обязанности государственных ведомств США в сфере финансовой грамотности, принципы координации с финансовым сектором, образовательными учреждениями и фондами, вопросы защиты потребителей финансовых услуг, программы финансового образования.

В Польше главным инвестором повышения финансовой грамотности выступает Ценальный банк Польши. В национальном банке Польши существует специальный департамент, в котором есть отдел экономического образования. Центральный банк Польши контролирует отсутствие рекламной и маркетинговой составляющей в программах, финансируемых коммерческими финансовыми организациями. Банком Польши финансировалось, в частности, обучение журналистов, учителей, создание сериалов на финансовые темы для людей пенсионного возраста, обучение школьных учителей, которые потом обязаны провести соответствующее обучение в своей школе, создание обучающих методик, проведение дня сбережений, проводимый по инициативе Итальянских банков в последний день октября. Банк Польши отбирал предлагаемые любыми организациями программы повышения финансовой грамотности и сертифицировал их.

В 2009 году в России проводилась реализация Концепции национальной программы повышения уровня финансовой грамотности населения Российской Федерации, в рамках которой был разработан комплекс мероприятий. Одними из главных стали: семинар по вопросам финансовой грамотности в представительстве Всемирного банка в г. Москва и конференция «Повышение финансовой грамотности молодежи как стимул развития экономики России». Уже сейчас ведущими российскими учреждениями разработаны информационно-образовательные материалы, активно используются онлайн-ресурсы для информирования населения, разработаны региональные программы по обучению населения. Действует Национальный Фонд содействия финансовой грамотности.

Всемирный банк активно участвует в развитии финансовой грамотности, содействуя в проведении международных конференций, форумов для представителей разных государств с целью изучения международного опыта и его внедрения в национальные программы в США, России и других странах.

Практика повышения финансовой грамотности населения в Казахстане

В 2007 году в Казахстане была принята Программа повышения инвестиционной культуры и финансовой грамотности населения Республики Казахстан на 2007-2011 гг. (Программа). При разработке учитывался передовой международный опыт. Целью Программы стало улучшение благосостояния населения через повышение финансовой грамотности. Администратором программы выступает Агентство по регулированию деятельности регионального финансового центра города Алматы (АРД РФЦА упразднено, отдельные функции переданы центральному банку). В реализации Программы приняли участие как государственный, так и негосударственный сектор. В соответствии с направлениями деятельности проводилась большая совместная работа АРД РФЦА, Министерства образования, Министерства финансов, местных исполнительных органов в лице акиматов, государственных компаний, финансовых организаций – пенсионных фондов, банков, брокерских и страховых компаний.

Одним из крупных проектов, реализованных в рамках Программы, явилась система бесплатных консультационно-образовательных услуг Информационно-образовательных центров РФЦА (ИОЦ РФЦА), которые функционировали в 17 городах Казахстана. За двухлетний период работы ИОЦ РФЦА было охвачено около 300 тыс. человек. В рамках работы центров была выявлена потребность населения в получении квалифицированных консультаций по вопросам использования финансовых услуг, а также управлению финансовыми рисками.

Кроме того, другим важным направлением по повышению финансовой грамотности стало проведение информационно-образовательной работы в рамках Программы «Народное IPO», включая мероприятия роадшоу компаний-участниц данной Программы – АО «КазТрансОйл» и АО «КЕГОС». Перед непосредственной продажей акций гражданам Казахстана была запущена разъяснительная кампания по вопросам участия населения на рынке ценных бумаг, а также вопросам оценки и анализа рисков, связанных с инвестициями в акции.

В настоящее время при Национальном Банке Республики Казахстан (НБРК) функционирует Управление по защите прав потребителей финансовых услуг, к основным задачам которого относятся обеспечение надлежащего уровня

защиты прав и законных интересов потребителей финансовых услуг и повышение финансовой грамотности.

Согласно данным НБРК реализация данных задач осуществляется посредством:

- рассмотрения обращений физических и юридических лиц и предоставления правовой помощи;
- контроля и проверки деятельности финансовых организаций по соблюдению установленных требований законодательства при оказании финансовых услуг;
- выявления нарушений прав потребителей финансовых услуг и применения к финансовым организациям ограниченных мер воздействия и санкций;
- осуществления мероприятий по повышению финансовой грамотности потребителей финансовых услуг;
- совершенствования законодательства по защите прав потребителей финансовых услуг.

По итогам 2014 года НБРК было рассмотрено более 6 тыс. обращений физических и юридических лиц, касающихся деятельности финансовых организаций. При этом большая доля обращений приходилась на банковский сектор – более 80%, что свидетельствует о существенных проблемах по вопросам предоставления банковских услуг населению.

Основные направления повышения финансовой грамотности

Изучая опыт разных стран, можно определить следующие основные принципы и направления мероприятий для повышения финансовой грамотности.

Во-первых, реализация программ осуществляется государственными организациями в лице органов, министерств и ведомств, отвечающих за развитие финансовой системы, системы образования, рынка труда, а также местными исполнительными органами в региональном разрезе. Хотя государственный сектор привлекает к сотрудничеству частный и неправительственный сектор, в первую очередь, субъектов рынка финансовых услуг, ассоциации, НПО, корпорации, основная доля проектов финансируется государством.

Во-вторых, средствами информирования, как правило, выступают СМИ национального и регионального значения, онлайн-ресурсы.

В-третьих, в рамках программ разрабатываются и выпускаются брошюры, информационные материалы, функционируют специализированные сайты.

В-четвертых, с целью охвата широких слоев населения функционируют консультационные центры, проводятся семинары и тренинги для населения, сотрудников учреждений, организаций, компаний, внедряются предметы по финансовой грамотности для школьников и студентов.

Основными проблемными вопросами при реализации различных программ и стратегий становятся:

– вопросы финансирования, которые правительства и государства разных стран стремятся решать с привлечением частного партнерства. Одним из направлений, например, в России стал Национальный Фонд содействия финансовой грамотности;

– низкая заинтересованность со стороны населения. В этом вопросе интересен опыт компаний США, руководители которых организуют для сотрудников специализированные тренинги на предприятиях.

Портрет финансово грамотного человека

В основе вопросов финансовой грамотности лежит гипотеза о формировании эталона финансового грамотного человека. Для разработки критериев финансового грамотного человека был изучен международный опыт исследований и проектов, направленных на повышение финансовой грамотности населения разных стран мира, в т.ч.:

1. Всемирного банка www.worldbank.org
2. Организации объединенных наций www.un.org
3. Всемирной программы финансового образования www.globalfinancialeducation.org
4. Национального агентства финансовых исследований (НАФИ) России и др.

Деятельность и опыт большинства организаций по исследуемому направлению акцентируется на снижение уровня бедности и повышения уровня жизни населения разных стран.

Основываясь на информации и исследованиях вышеуказанных международных организаций, в частности Всемирной программы финансового образования, для выявления критериев оценки финансово грамотного человека с учетом разнородности населения рассматриваются следующие понятия:

1. Финансовая грамотность – представляет собой совокупность знаний и навыков, отношений и поведения человека, способного принимать эффективные решения и осуществлять правильное использование и управление денежными средствами на уровне собственного и/или

семейного бюджета. Человек может не обладать специализированным финансовым образованием.

2. Финансовый потенциал / финансовые способности – наличие необходимых навыков финансовой грамотности и/или финансового образования, которые определяют применение рациональных и эффективных финансовых решений, грамотное использование разнообразных финансовых услуг и инструментов с целью повышения благосостояния.

3. Финансовое образование – представляет собой совокупность знаний, навыков, отношения и поведения человека, способного принимать эффективные решения и осуществлять правильное использование и управление денежными средствами. В данном направлении практикуются навыки эффективного менеджмента финансами на уровне организаций, учреждений и пр. с использованием различных финансовых принципов и инструментов.

Анализируя вышеприведенные понятия, вопросы финансовой грамотности необходимы для всех групп населения в возрасте от 15 лет и старше, в т.ч. согласно мировой практики в данные вопросы включаются такие направления, как:

- основы эффективного управления семейным бюджетом (превышение доходов над расходами);
- формирование семейной финансовой «подушки безопасности» и накопление сбережений;
- знания об особенностях использования широко распространенных финансовых инструментов и услуг, в зависимости от уровня развития страны – это могут быть банковский платеж, банковская карточка, кредитование, пенсия, в более развитых странах депозиты, инструменты рынка ценных бумаг, страхования и др.

Формирование таких знаний и навыков у человека позволит отнести его к категории финансово грамотного человека (далее – Финансово-грамотный потребитель). При этом наличие специализированного финансового образования может быть предпосылкой для финансовой грамотности. Факторы, влияющие на уровень финансовой грамотности, отражены на рисунке 1.

Таким образом, от категории обывалого потребителя финансовых услуг следует стремиться к наиболее высокому уровню. В этом отношении подразумевается человек, обладающий финансовым потенциалом либо финансовыми способностями, которые позволяют помимо стандартного использования существующих

знаний принимать обдуманые инвестиционные решения с учетом существующих рисков с целью повышения собственного благосостояния. Портрет данного человека предполагает наличие более глубоких знаний по особенностям исполь-

зования тех или иных инструментов финансового рынка, включая рынок ценных бумаг, валютный рынок, добровольное страхование и пр. Такого человека можно смело отнести к классу «инвесторов».

Рисунок 1 – Категории потребителя финансовых услуг
Составлено на основе представленного материала

Вопросы повышения финансовой грамотности становятся социальной необходимостью для каждой страны. Разработка комплекса разъяснительных и образовательных мероприятий будут однозначно иметь положительный эффект как для

всей экономики, так и для бюджета любой семьи и каждого гражданина. Необходимо выразить мнение, что такие мероприятия не должны носить краткосрочный или среднесрочный характер. Они должны быть частью повседневной жизни.

Литература

- 1 www.nationalbank.kz
- 2 www.worldbank.org
- 3 www.un.org
- 4 www.globalfinancialeducation.org

References

- 1 www.nationalbank.kz
- 2 www.worldbank.org
- 3 www.un.org
- 4 www.globalfinancialeducation.org

Илимжанова З.А.
О налоговой психологии

Непрерывное и масштабное реформирование налоговой системы Республики Казахстан на современном этапе нуждается в анализе и осмыслении психологических факторов, влияющих на этот процесс. Для достижения инвестиционной привлекательности страны и качественного обслуживания налогоплательщика необходимо изменить не только налоговое законодательство, но и налоговую культуру общества. Это длительный, порой болезненный процесс, требующий постепенного изменения моральных ценностей общества, адекватного изменения налогового менталитета, устранение неблагоприятных обстоятельств и причин. Использование психологических методов и знаний для поддержания этого процесса в норме позволяет постепенно улучшать не только государственный сервис, но и работу команды государственных служащих, снизить потери налогоплательщика и создать для него благоприятные условия. Проблема формирования у бизнеса и населения чувства ответственности при исполнении налогового обязательства требует новых мер, в том числе и психологических, помогающих понять налогоплательщику, что государственные доходы необходимы для предоставления ему правительством государственных услуг в среде доверия.

Ключевые слова: налоговая психология, налоговая мораль, налоговый менталитет, налоговое бремя, коррекция поведения, налоговое обязательство, модель общения, метод побуждения, доверие, признак свободы.

Ilimzhanova Z.A.
About tax psychology

Continuous and massive reforming of tax system in Republic of Kazakhstan in modern stage needs in analyses and the understanding psychological factors, impacting to this process. For achievement the country's investment attractiveness and quality taxpayer service is need to change not only tax legislation also the tax culture society. This long process requires a gradual change of the moral values of society, adequate changes of tax mentality, elimination of adverse circumstances and reasons. Using the psychological methods and knowledge for the supporting this normal process is allowed to improve gradually not only the public service and also team's work of the public officers, to reduce losing of taxpayer and create the favorable conditions. Problem formation of business and population a sense of responsibility in the discharge of tax liability requires new measures, and including psychological, to help to get the taxpayer that government revenues needed to provide by its government of public services in the trust field.

Key words: tax psychology, tax morale, tax mentality, tax burden, behavior correction, tax liability, communication model, motivation method, reliance, a sign of freedom.

Илимжанова З.А.
Салықтық психология туралы

Қазақстан Республикасының үздіксіз және реформаланған салықтық жүйесі қазіргі заманауи кезеңінде осы үдеріске әсер етуші психологиялық факторларды талдау мен түсінуді қажет етеді. Мемлекеттің инвестициялық тартымдылығы мен қызмет ету сапасын жақсартуға жету үшін салықтық заңнамаларды өзгертіп қана қоймай, қоғамның салықтық мәдениетін де ескеру қажет. Бұл үнемі өзгеріп тұруды қажет ететін ұзақ та ауыртпашылығы мол үдеріс қоғамның моралдық құндылықтар мен салықтық ділдің өзгеруін, ондағы жағымсыз себептер мен салдарды жоюды талап етеді. Психологиялық әдістер мен білімдерді пайдалану мемлекеттік қызметті ғана емес, сонымен бірге мемлекеттік қызметкерлер құрамының жұмысын жақсартып, салық төлеушінің шығындарын азайтып қана қоймай, оларға жағымды жағдай жасайды. Бизнес пен тұрғындардың салық төлеуде жауапкершілік сезімдерін қалыптастыру жаңа шараларды қажет етеді, соның ішінде психологиялық шаралар. Ол салық төлеушіге мемлекеттік кірістердің оның өзіне қызмет көрсетуге бағытталатындығына сендіру.

Түйін сөздер: салықтық психология, салықтық мораль, діл, салықтық ауыртпалық, іс-әрекетін реттеу, салықтық міндеттер, қарым-қатынас үлгісі, түрткі әдісі, сенім, еркіндік белгісі.

О НАЛОГОВОЙ ПСИХОЛОГИИ

Известное заключение А. Смита «... что налоги для тех кто их платит, не признак рабства, а признак свободы» является квинтэссенцией содержания курса налоговой психологии [1].

Теоретические основы этого научного курса были заложены в трудах О. Файта «Основы налоговой морали», Г.Шмольдера «Финансовая психология» и «Иррациональность в общественном финансовом хозяйстве», известных представителей Кельнской школы экономической и финансовой психологии. Также в курсе используются труды Ван Фелдховена (Голландия), Г. Вернерида (Швеция), А. Левиса (Англия), К. Хансмеер, К. Макшайдта, Г. Висведе.

Курс традиционно изучает такие явления и понятия, как «чувство налогового бремени», «налоговое противодействие», налоговый менталитет» и «налоговая мораль» и другие.

Статус развивающейся науки на современном этапе экономической психологии Казахстана. По мнению О.Х. Аймаганбетовой, «экономическая психология – это отрасль современной практической психологии, рассматривающая психологические установки, стереотипы экономического мышления людей, социальных групп, оказывающих значительное влияние на восприятие ими экономической действительности» [2].

На мой взгляд, необходимо системное изучение психологии налогообложения как раздела экономической психологии. Что такое уплатить налог? Это отдать часть своего дохода, или поделиться, что вызывает всегда определенную реакцию у бизнеса и населения.

Интересна модель Штрюмпеля, основанная на научных исследованиях, выявившая ряд причин и обстоятельств, влияющих на законопослушность налогоплательщиков. Сильная конфронтация налогоплательщиков с налоговыми органами уменьшает готовность налогоплательщиков соблюдать налоговое законодательство [3].

Налог – это обязательный, а значит, принудительный платеж в пользу государства, уменьшающий, по сути, денежные средства собственника и демонстрирующий властные отношения между государством и налогоплательщиком. Необходимо найти оптимальный баланс налогового администрирования и налогового контроля, с одной стороны, и созданием партнерс-

ких отношений с налогоплательщиками – с другой, что вкупе обеспечит эффективность налоговой системы.

Психологическая наука под менталитетом, ментальностью подразумевает «образ, способ мышления личности или общественной группы, а также присущие им духовность и ее социальная и биологическая обусловленность, склад ума, умственный настрой, мировосприятие» [4].

Этапы реформирования фискальной системы Казахстана сейчас переживают сложную и интересную фазу слияния органов налоговой и таможенной служб, службы экономических расследований в органы государственных доходов и несомненно требуют психологического анализа основных явлений и понятий курса.

Менталитет, в том числе и налоговый, всегда обладает одновременно и устойчивостью, и изменчивостью. Устойчивость воспринимается как отчуждение при уплате налогов, уменьшение денежных средств собственника. Задачей органов государственных доходов является использовать «изменчивость», а именно не дать закрепить в общественном сознании уклонение от уплаты как акт, сохраняющий личную выгоду

В Казахстане необходимо расширить содержание этого курса изучением психологических аспектов процесса налогообложения, особенно коммуникативной компетентности сотрудников органов государственных доходов, специфику их общения с налогоплательщиками, влияющих на достижение такого уровня развития налоговой культуры, чтобы стало привычным явлением в обществе безусловное исполнение налогового обязательства.

Налогоплательщик, не исполняющий налоговое обязательство, демонстрирует нежелательное для общества поведение, то есть набор действий и решений человека, который несет определенную угрозу для благосостояния общества. В то же время нельзя отрицать и вероятность ошибочных действий налогоплательщика и его готовность к их корректировке. Основной причиной неисполнения налогового обязательства является незнание налогоплательщиком азов налоговой культуры, в том числе последовательности исполнения налогового обязательства.

Под налоговым противодействием наиболее известно уклонение от налогов, причинами которого может быть высокое налоговое бремя, сложность и громоздкость налогового законодательства, некомпетентность сотрудников

фискальных органов и недостатки налогового менеджмента, а также сознательный вывод уплаченных сумм налогов в теневую экономику и в «налоговые убежища».

Наглядным примером снижения налогового противодействия являются результаты проведенных КГД МФ РК контрольно-профилактических мероприятий в зоне деятельности Международного центра приграничного сотрудничества «Хоргос». Если в марте и апреле количество перемещаемых через границу лиц, занимающихся перевозкой грузов и товаров составляло более 110000 тыс. человек, то с начала мероприятий в июне месяце 74000 человек, июле – более 14000 человек. При этом в июне «челноки» заплатили в доход бюджета 17 млн тенге, когда как в марте – 11 млн. тенге. Таким образом, профилактические меры и предотвращение налоговых и таможенных нарушений по импортируемым из Китая товаров отечественными предпринимателями позволили выявить признаки налогового противодействия в части сокрытия доходов некоторыми компаниями на сумму более 17 млрд. тенге при декларировании, провести корректировку таможенной стоимости и дополнительно начислить 285 млн. тенге таможенных налогов и платежей, 45 млн. тенге составили налоги, уплаченные физическими лицами при импорте товаров с превышением норм провоза.

К формам уклонения от уплаты налогов относятся такие действия, как сокрытие, искажение информации о полученных доходах путем обмана, мошенничества, подделки.

О масштабах налогового противодействия свидетельствуют данные, озвученные на Координационном совете Генеральной прокуратуры: «...несмотря на то, что за истекшие пять лет количество привлеченных контрагентов увеличилось с 7 (в 2010 году), до 400 (в 2015 году), фактически их должно быть больше в разы, поскольку у каждого лжепредприятия имеются сотни контрагентов. Именно они получают наибольшую выгоду от таких преступных схем», – отметил Генеральный прокурор А. Даулбаев. Было рекомендовано больше использовать превентивные механизмы предупреждения подобных преступлений и «...принять комплекс законодательных мер, направленных на исключение фактора выгоды от уклонения уплаты налога» [5].

Налоговая преступность – общественно опасное социально-правовое явление, в которое входят преступления, где объектом являются

охраняемые уголовным законодательством отношения по поводу взимания налогов и иных обязательных платежей, в том числе осуществления контроля за своевременностью и полнотой их уплаты.

В рамках исполнения плана поступлений в государственный бюджет по итогам 2015 года Комитетом государственных доходов обеспечено выполнение плана на 108 процентов, или на 371,2 млрд. тенге больше – при плане 4 трлн. 538,1 млрд. тенге поступило 4 трлн. 909,3 млрд. тенге.

Около 2,8 тыс. фактов лжепредпринимательства выявлено в Казахстане в 2015 г. [6].

Действующее законодательство предоставляет предпринимательству большое количество льгот и послаблений «налоговое бремя у нас по сравнению с другими странами на порядок ниже», но недобросовестные предприниматели незаконно оптимизируют налоги, дискредитируя принцип добросовестной конкуренции [7].

Так, в истекшем году по лжепредпринимательству зарегистрировано 2781 уголовное правонарушение: окончено расследование по 515, сумма ущерба – 92,2 млрд. тенге, возмещено 2 млрд. тенге, снято с учета по НДС 2195 предприятий, сокращено обналичивание денежных средств – 332 млрд. тенге.

В 2015 году в этих целях использовались методы управления рисками. 69,3% (7086 из 10231) всех зарегистрированных правонарушений относилось к экономической деятельности. Было возмещено 49,5 млрд.тенге из установленного ущерба по оконченным уголовным делам (182,5 млрд.тенге). С учетом арестованного имущества ущерб возмещен на сумму 61 млрд. тенге или 33,4%. Предотвращено хищение 1,3 млрд.тенге бюджетных средств, выделенных на государственные программы [6].

Кроме потерь бюджета существует и «продленный» отрицательный эффект от подобных действий в сознании других налогоплательщиков, так как безнаказанность может провоцировать повтор таких нарушений. Зарубежный опыт свидетельствует об отрицательном эффекте списания налоговой задолженности или списание прощения долгов, так как нарушаются такие фундаментальные принципы, как справедливость и единство налоговой системы, что несомненно будет влиять на восприятие и сознание добросовестных налогоплательщиков и может не лучшим образом в виде социально негативно накопленного опыта отразиться на исполнении налогового обязательства.

Противоречиво и чувство налогового бремени: человек психологически ощущает обязанность в определенное время в определенном размере выплачивать государству денежные средства от своих доходов, при этом он не испытывает, как правило, положительных эмоций, скорее всего чувство досады как при потере, утрате материальных ценностей. Из общего курса психологии известно, что эмоции – это чувственные переживания человека, способные как стимулировать, мотивировать так и приостанавливать определенные действия. Современный отечественный налогоплательщик не ощущает себя в роли участника процесса формирования доходов государственной казны, так как спецификой налогообложения как процесса является адресность сбора (уплата налогов на собственность, на доходы) и обезличенное использование их для финансирования общественных нужд населения, в том числе социальных. В тоже время, налогоплательщик больше заинтересован перспективами и содержанием расходной части государственного бюджета: размером стипендий, социальных пособий, заработной платой работников бюджетной системы, чем изменениями налоговой политики.

В настоящее время в Казахстане коэффициент налоговой нагрузки налогоплательщика (налоговое бремя) отражает характеристику воздействия налоговой системы на хозяйствующий субъект. Приказом Министра финансов № 691 от 28 декабря 2015 года утверждены новые правила расчета коэффициента налоговой нагрузки налогоплательщика (налогового агента).

Коэффициент налоговой нагрузки налогоплательщика позволяет производить анализ совокупности налогов и других обязательных платежей в бюджет, исчисленных конкретным налогоплательщиком в различные налоговые периоды, а также отражает уровень воздействия системы налогообложения на конечный результат деятельности налогоплательщика.

Причина неисполнения налогового обязательства, роста количества лиц, участвующих в процессе уклонения от уплаты налогов, отсутствие общественного порицания и других отрицательных явлений кроется в изъянах формирования соответствующего налогового менталитета, способствующего их появлению.

В качестве превентивных мер контроля в настоящее время идет работа по ревизии налоговых льгот, разработка проекта нового Кодекса государственных доходов. Кроме того, Казахстан заключил соглашения с Группой

разработки финансовых мер борьбы с отмыванием денег (ФАТФ), помогающие отслеживать движения финансовых потоков из страны по всему миру, это взаимодействие в полной мере будет работать после завершения акции легализации денежных средств и имущества. Все это совершенствует технику исполнения налогового обязательства.

Но гораздо важнее для благоприятного налогового менталитета с помощью методов когнитивной психологии формировать познавательные процессы у налогоплательщиков, закреплять их и анализировать, как налогоплательщик исполняет свое налоговое обязательство под влиянием приобретенных навыков и знаний. Необходима разработка ментальных моделей, то есть «... описание структуры восприятия и мыслительная обработка действительности» для разных проблемных ситуаций, возникающих в процессе налогообложения «Проблема» в известной теории М. Вертхаймера есть явление, возникающее в том случае, когда обстоятельства неясны и не совпадают, а люди всегда хотят ясности... Когнитивная психология исследует процесс обработки психикой человека информации поступающей извне и ее влияние на поведение. Хватает ли казахстанскому налогоплательщику знаний о налогах? Каким образом они закрепляются и помогают ему исполнить налоговое обязательство? В настоящий момент в обществе нет определенной установки или «психического ориентира, который направляет наше поведение и переживания в конкретных ситуациях» [8]. В роли фискального ориентира, на мой взгляд, бесспорен алгоритм налогового обязательства: регистрационный учет, исчисление причитающейся суммы налога, заполнение и сдача налоговой отчетности, уплата налога.

Понятия налогового менталитета и налоговой морали являются составными частями психологической ответственности налогоплательщика и станут практически основой ответственности внутри бизнес-сферы, так как уклоняющиеся от исполнения налогового обязательства ставят в неравное положение добросовестных налогоплательщиков: налоговая мораль, принципы налогообложения становятся недееспособными.

Предстоящее всеобщее декларирование доходов и расходов в Казахстане потребует от фискальных органов применения комплекса моделей общения. Этот комплекс предлагается расширить информационной и суггестивной моделью общения.

В рамках информационной модели необходимо разъяснять обстоятельства предстоящего декларирования, законодательные основы, этапы и даты, перечень участников. Традиционно это обучающие теле-, радио-, видеопрограммы, особая роль отводится формату онлайн-передач для налаживания обратной связи.

Суггестивность или внушение, подверженность необходимы для корректировки мотивации налогоплательщиков или предупреждения нежелательного поведения. При этом надо учитывать, что на силу внушения будут влиять такие факторы, как низкий уровень компетентности, отсутствие достаточной информации о предстоящей крупнейшей акции, а также значимость для государства и общества происходящего.

Кроме того, массовое участие населения в процессе налогообложения предполагает развитие фискальными органами церемониальной модели общения для создания новых традиций, связанных с миссией органов государственных доходов, формирования устойчивого общественного мнения «Добросовестный налогоплательщик – патриот своей страны!» или новых подходов в формировании налоговой морали.

В качестве положительного примера можно привести ставшую традиционной акцию Комитета государственных доходов «Гребуй чек – выиграй приз!», результатом которой является вовлечение потребителей в процесс установления фискальной дисциплины в стране, достоверное декларирование бизнесом и предпринимательством реальных доходов, осознание населением важности его участия в соблюдении законодательства.

Ярким примером участия граждан в пресечении незаконной предпринимательской деятельности являются их сообщения на сервис WhatsApp. Так в течение прошлого года на номер КГД МФ РК поступило более 3 тысяч сообщений о нарушениях контрольно-кассовой дисциплины, фактах предпринимательской деятельности без регистрации, теневом обороте подакцизной продукции и других правонарушениях.

Кроме того, населением активно используется разработанное КГД МФ РК мобильное приложение электронного WEB – портала ведомства – kgd.gov.kz для платформы Android, которое размещено в PlayMarket. Мобильное приложение WEB-портала содержит электронные сервисы, такие, как сервис проверки достоверности учетно-контрольной марки на алкогольную продукцию, расчет налога на транспорт и индивидуальный подоходный налог, поиск

налогоплательщика, новости, калькуляционный сервис, справочники, книгу жалоб, налоговый календарь и другую необходимую информацию. Сервис под названием Wipon можно использовать для iOS, Android и Windowsphone. После сканирования учетно-контрольной марки в приложении отображается информация о подлинности алкогольной продукции, что значительно оптимизирует процесс обработки поступающих данных, 30 000 казахстанцев успешно используют его [9].

Налоговая мораль тесно связана с уровнем налоговой культуры общества, так как по сути означает отношение личности, его гражданской позиции по отношению к налоговым правонарушениям. Сдачу помещений под офис десяткам иногда сотням по одному и тому же почтовому адресу предприятиям-однодневкам, лжепредприятиям осуществляют наши же граждане. Равнодушие к невыбитию фискального чека, лояльное отношение к недоимщикам молчаливое согласие на получение заработной платы в конвертах, одобрительное отношение к близким, родственникам, оформляющим дорогостоящее жилье, транспорт на лиц, законодательно обладающих льготами при их налогообложении и многие другие составляющие налоговой морали, к сожалению, приводят потерям в доходной части бюджета.

Сотрудники органов государственных доходов и налогоплательщики в процессе предоставления и потребления государственных услуг, как правило, обмениваются информацией по содержанию стандартов и регламентов государственных услуг, преимуществами электронных государственных услуг через веб-портал «электронного правительства», веб-приложения информационных систем налоговых органов и центров обслуживания населения, правилами работы центров приема и обработки информации, в том числе «электронными очередями».

В этом взаимодействии сотрудники органов государственных доходов формируют и корректируют свои профессиональные навыки и умения, компетентность, то есть собственное поведение. Обычно поведение настроено на достижение какого-то результата или определенной цели. В психологии коррекция поведения основана на бихевиоральной (поведенческой) терапии, исследующей не причины поведения, а в целом на состоявшийся факт нежелательного поведения [1]. Допустим, в начале функционирования центров приема и обработки информации стало ясно, что необходима встреча всех прибывающих в центр

для предоставления консультативной помощи, в результате была внедрена должность модератора (от итал. *moderare* – смягчение, сдерживание), что сразу же благотворно сказалось на эмоциональном фоне в центре

В целом, современное реформирование фискальной системы подразумевает переход на превентивные формы контроля, соответственно больше используются методы «подталкивания или побуждения» Камеральный контроль фактически значительно увеличивает государственные доходы, используя персональные сообщения для налогоплательщика – извещения, уведомления, беседы посредством известного метода подталкивания «Девять из десяти налогоплательщиков платят налоги в срок» [10].

В результатах ежегодного опроса за 2014 год, проведенного Центром САНДЖ, интересны комментарии-пожелания налогоплательщиков: больше доброжелательности, вежливости, коммуникабельности, повышение профессиональной этики, терпения и спокойствия [11].

Пожелания свидетельствуют о имеющихся психологических проблемах сотрудников в управлении эмоциями и коммуникациями. Более того, «эффективное осуществление коммуникационного процесса зависит от уровня коммуникативной компетентности личности» [4]. Традиционно, уровень коммуникативной компетентности представляет собой совокупность умения вербального и невербального общения, стрессоустойчивости, работы в команде, управления конфликтами и конфликтными ситуациями, умение найти правильный подход к налогоплательщику по ситуации, обозначить четкую цель.

В докладе Комитета (США) говорилось: «Мы рекомендуем принять этот налог с искренней верой в то, что если этот налог и его исполнительный механизм будут справедливо восприняты народом, то и всеобщее отношение к нему (налогу) будет удовлетворительным, как и к любому закону о налогах. Поэтому мы полагаем, что все добропорядочные граждане поддержат и одобряют этот наиболее справедливый из всех налогов» [12].

Богатый опыт США законотворчества и администрирования налогообложения свидетельствует о необходимости выравнивания интересов правительства и населения, исключительной важности внедрения традиций исполнения налоговых законов гражданами и формирования общественной ценности – «добропорядочный гражданин» или «добросовестный налогоплательщик».

Таблица 1 – SNW-анализ «Эволюционирование налоговой психологии»

№	Наименование позиций	S сильная	N нейтральная	W слабая
1	Налоговое обязательство	V		
2	Налоговое администрирование		V	
3	Налоговое бремя		V	
4	Налоговая льгота			V
5	Налоговый менталитет			V
6	Налоговая мораль			V
7	Налоговое противодействие	V		
8	Взаимодействие фискальных органов и налогоплательщиков		V	
9	Психологическая ответственность налогоплательщика			V
10	Налоговая культура			V
	ВСЕГО:	2	5	3

Вывод

Налоговое администрирование вышло на новый уровень, сфокусировавшись на превентивных формах налогового контроля, администрировании неисполненного налогового обязательства, и предоставлении качественных государственных услуг. В тоже время сильно налоговое противодействие.

В качестве нейтральных сторон обозначены налоговое администрирование, налоговое бремя, взаимодействие фискальных органов и налогоплательщиков, что предполагает в настоящее время наличие проблемных и противоречивых аспектов в системе эволюционирования как налоговой системы, так и налоговой психологии.

В качестве слабых сторон определены налоговая льгота, налоговый менталитет, налоговая мораль, психологическая ответственность налогоплательщика, налоговая культура, исходя из противостояния исчерпывающего содержания налогового обязательства: регистрация субъекта и

объекта налогообложения – исчисление налога – заполнение отчетности – уплата, и усиливающегося налогового противодействия согласно приведенной выше статистики.

Таким образом, под налоговой психологией следует понимать раздел экономической психологии, изучающий совокупность психологических ориентиров и внутренних установок налогоплательщика а также комплекс мер экономического и морального воздействия, разрабатываемых и внедряемых фискальными органами для создания у населения и бизнеса чувства ответственности в процессе формирования государственных доходов и предоставлении им общественных благ и услуг.

Формирование новых и регулирование имеющихся инструментов курса налоговой психологии будут, несомненно, способствовать росту доверия к правительству, созданию партнерских взаимоотношений налогоплательщиков с фискальными органами, улучшению налогового и таможенного сервиса услуг, предоставляемых органами государственных доходов.

Литература

- 1 Мескон, Майкл Х., Альберт, Майкл, Хедоури, Франклин. Основы менеджмента. – 3-е издание: пер.с англ. – М.: ООО «И.Д.Вильямс», 2013. – 672 с.
- 2 Аймаганбетова О.Х. Экономическая психология: учебник. – Алматы: Нұр пресс, 2005. – 179 с.
- 3 Калдияров Д.А., Илимжанова З.А., Бурнашева В.Р. Налогообложение в РК на современном этапе: учебное пособие. – Алматы: Экономика, 2015. – 320 с.
- 4 Панфилова А.П. Психология общения: учебник для студ.учреждений сред.проф.образования / А.П. Панфилова. – М.: Издательский центр «Академия», 2013. – 368 с.

- 5 Не досчитались триллионов! //Электронный ресурс в Интернете – [http:// www.1tv.kz /sites /default/files/video-mp4/ograbiligosudarstvo.mp4](http://www.1tv.kz/sites/default/files/video-mp4/ograbiligosudarstvo.mp4) от 15.04.2016г.
- 6 Ергожин Д. План поступлений в государственный бюджет в 2015 году выполнен на 108% Электронный ресурс.- 10.02.16.- www.inform.kz/rus
- 7 Султанов Б. Очистим поле игры для предпринимательских инициатив //Қаржы. Финансы. – 2015. – №12. – 75 с.
- 8 Госковец И. Прикладная психология в повседневной жизни. – Х.: Издательство «Гуманитарный Центр», 2012. – 124 с.
- 9 Приложение WIPON для сканирования этикеток скачали 30 тыс. казахстанцев – КГД МФ РК //Электронный ресурс в Интернете – [http:// www.1tv.kz /sites /default/files/video-mp4/ograbiligosudarstvo.mp4](http://www.1tv.kz/sites/default/files/video-mp4/ograbiligosudarstvo.mp4) от 15.04.2016г. от 14 апреля 2016г.
- 10 Технический эксперт Внутриввропейской организации налоговых организаций (IOTA) Паавонахо А. Некоторые наблюдения/замечания относительно принципов экономики (LEANjourney) в налоговых органах. Материалы VII Астанинского экономического Форума. Сессия «Инновационные подходы к управлению бизнес-процессами в налоговых администрациях». – Астана, 22 мая 2014.
- 11 Мониторинг качества государственных услуг, оказываемых органами Комитета государственных доходов //Аналитический отчет Центра исследований SANGE. – Астана, 2015. – 110 с.
- 12 Петерсон Ш. Необходимость налоговой реформы в Казахстане. Доклад Парламенту Казахстана. – Алма-Ата, 1994. – 6 с.

References

- 1 Meskon, Majkl H., Al'bert, Majkl, Hedouri, Franklin. Osnovy menedzhmenta. – 3-e izdanie: per.s angl. – М.: ООО «I.D.Vil'jams, 2013. – 672 s.
- 2 Ajmaganbetova O.H. Jekonomicheskaja psihologija: uchebnik. – Almaty: Nыр press, 2005. – 179 s.
- 3 Kaldijarov D.A., Ilimzhanova Z.A., Burnasheva V.R. Nalogooblozhenie v RK na sovremennom jetape: uchebnoe posobie. – Almaty: Jekonomika, 2015. – 320 s.
- 4 Panfilova A.P. Psihologija obshhenija: uchebnik dlja stud.uchrezhdenij sred.prof.obrazovanija / A.P. Panfilova. – М.: Izdatel'skij centr «Akademija», 2013. – 368 s.
- 5 Не досчитались триллионов! //Jelektronnyj resurs v Internetе – [http:// www.1tv.kz /sites /default/files/video-mp4/ograbiligosudarstvo.mp4](http://www.1tv.kz/sites/default/files/video-mp4/ograbiligosudarstvo.mp4) от 15.04.2016г.
- 6 Ergozhin D. Plan postuplenij v gosudarstvennyj bjudzhet v 2015 godu vpolnen na 108% Jelektronnyj resurs.- 10.02.16.- www.inform.kz/rus
- 7 Sultanov B. Ochistim pole igry dlja predprinimatel'skih iniciativ //Қаржы. Finansy. – 2015. – №12. – 75 s.
- 8 Goskovec I. Prikladnaja psihologija v povsednevnoj zhizni. – H.: Izdatel'stvo «Gumanitarnyj Centr», 2012. – 124 s.
- 9 Prilozhenie WIPON dlja skanirovanija jetiketok skachali 30 tys. kazahstancev – KGD MF RK //Jelektronnyj resurs v Internetе – [http:// www.1tv.kz /sites /default/files/video-mp4/ograbiligosudarstvo.mp4](http://www.1tv.kz/sites/default/files/video-mp4/ograbiligosudarstvo.mp4) от 15.04.2016г. от 14 апрелja 2016г.
- 10 Tehnicheskij jekspert Vnutrievropejskoj organizacii nalogovyh organizacij (IOTA) Paavonaho A. Nekotorye nabljudenija/zamehanija odnositel'no principov jekonomiki (LEANjourney) v nalogovyh organah. Materialy VII Astaninskogo jekonomicheskogo Foruma. Sessija «Innovacionnye podhody k upravleniju biznes-processami v nalogovyh administracijah». – Astana, 22 maja 2014.
- 11 Monitoring kachestva gosudarstvennyh uslug, okazyvaemyh organami Komiteta gosudarstvennyh dohodov //Analiticheskij otchet Centra issledovanij SANGE. – Astana, 2015. – 110 s.
- 12 Peterson Sh. Neobhodimost' nalogovoj reformy v Kazahstane. Doklad Parlamentu Kazahstana. – Alma-Ata, 1994. – 6 s.

Досжан Р.Д.
**Жобалық тәуекелдерді
басқарудың теориялық
негіздері**

Мақалада жобаларды басқару қазіргі кездегі тиімді қызмет етудің, инвестициялық және инновациялық қызметті белсенді жүзеге асырудың құралы ретінде қарастырылады. Жобалар мен оларды басқару аясындағы анықтамалар жинақталып, оларға тұжырымдама жасалады. Жалпы түрде жоба тәуекелдерін белгілері бойынша жіктеу ұсынылады. Жоба түсініктеріне тұжырымдама жасай отырып, жобаға тән келесідей сипаттамаларды (нышандарды) жинақтайды. Олар: жобаның нәтижеге бағытталғандығы, жобаның нәтижесінің бірегейлігі, жоба нәтижесінің, өнімінің немесе қызметінің бірегейлігі, жобаның уақытпен шектелгендігі, жобаның дәйектілігі. Автор сондай-ақ, кәсіпорынның басқару үдерісін екіге бөліп қарастырады. Оның біреуі ағымдағы басқару үдерісі болса, екіншісі жобалық басқару үдерістері. Ағымдағы басқару үдерісі, кәсіпорынның бизнес – үдерісін қамтыса, жобалық үдерістер стратегиялық мақсатқа сай кәсіпорынның ағымдағы үдерістерін өзгертуге бағытталған үдерістерді қамтиды. Ағымдағы және жобалық үдерістердің айырмашылығы белгілі, ал ұқсастықтары үдерістерді басқарудың қажеттігінде.

Мақала шеңберінде матрицалық тәсілге, жобалық тәуекелдерді жіктеуге негізделген жобалық тәуекелдерді бағалау, талдау және мониторинг сапасын арттыруға мүмкіндік беретін үлгі ұсынылған және ол келешекте жобалық тәуекелдерді басқару тиімділігіне ықпал ететін болады.

Түйін сөздер: жоба, жобаларды басқару, тәуекелдер, тәуекелдерді басқару, кәсіпкерлік тәуекелдерді басқару.

Doszhan R.D.
**Theoretical basis of project risk
management**

The article examines the project management as a tool for effective functioning and implementation of active investment and innovation functions of enterprises. The author collected and compiled a set of concepts within the projects and project management. Also, the author offers a classification on the basis of project risks and causes symptoms, relative to project management. These include projects focus on specific results, especially the result of the project, product, service, limited project time factor, the sequence of the project processes. The author also considers the process management in two aspects. The first aspect is the current management, the second Probable project management of the enterprise. If, especially the process of ongoing management is the business processes that take place within the framework of daily work, the design processes include processes aimed at improvement of current works, in accordance with the strategic goals of organizations.

As part of the article it was offered an effective model based on the classification of the project risks, which can help to improve the quality of assessment, analysis and monitoring of project management.

Key words: Projects, project management, risk, risk management, enterprise risk management.

Досжан Р.Д.
**Теоретические основы
управления проектными
рисками**

В статье управление проектами рассматривается как инструмент эффективного функционирования и активной реализации инвестиционных и инновационных функций предприятий. Автором было собрано и обобщено множество понятий в рамках проекта и управления проектами. Автор предлагает классификацию проектных рисков по признакам и приводит следующие признаки относительно проектного управления. К ним относятся: направленность проектов на определенные результаты, особенность результата проекта, продукта, услуг, ограниченность проекта временным фактором, последовательность процессов проекта. Автор также рассматривает процесс управления в двух аспектах. В качестве первого аспекта приводится текущее управление, как второй предполагается проектное управление предприятием. Если, особенностью процесса текущего управления являются бизнес-процессы, происходящие в рамках ежедневной работы, то проектные процессы охватывают процессы, направленные на улучшение или совершенствование текущих работ в соответствии с стратегическими целями организаций.

Ключевые слова: проекты, управление проектами, риски, управление рисками, управление рисками предпринимательства.

ЖОБАЛЫҚ ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАСҚАРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Жобаларды басқару қазіргі кездегі тиімді қызмет етудің методологиясы ретінде инвестициялық және инновациялық қызметті белсенді жүзеге асыратын әлемнің барлық белгілі компаниялары мойынсұнған тәжірибе болып табылады. Сыртқы факторлардың әсері және әлемдік экономиканың тұрақсыздығы жобаларды басқарудың белсенді түрде дамуына өз әсерін тигізді.

Жобаларды басқарудың жетістігі мен негізгі артықшылығы оның үш сипаты, материалдық ресурстардың шектеулілігі, адами ресурстарды пайдалану және оны жүзеге асыру барысында айқын көрінеді. Жобаларды басқарудың методологиясы инновациялық және инвестициялық қызметті жүргізуде үйлесімдірек болып келгенімен, шағын және орта кәсіпкерлік (ШОК) тәжірибесіндегі кейстер, жобаларды басқарудың методологиясының бұл сала субъектілерін пайдалануда да икемділігіне сілтеп, жақсы нәтижелерге қол жеткізуге болатындығын көрсетеді [1].

Жобаларды басқарудың мәні жобаны сапалы орындау және жүзеге асыру үшін материалдық қаржыларды, адами ресурстарды және уақытты шығындаудың тиімді арақатынасында жатыр.

Идеяларын жүзеге асыруда кәсіпкер көбіне өзінің «тәжірибесін» немесе ішкі түйсігін, кей жағдайларда басқа тұлғалардың кеңесін басшылыққа алатыны анық. Талдау және жоспарлау саласындағы білімнің жеткіліктілігіне және қолжетімділігіне қарамастан, кәсіпкерлер дайын тұрған негізгі тәсілдемелерге аз жүгінеді. Жоспарлаудың немесе жобалық қатынастың болмауы кәсіпорында тәуекелдердің және оның зиянды ықпалының туындауының негізгі факторы немесе көзі болып табылады [2-3].

АҚШ жобалық менеджмент институтының стандарты бойынша жоба дегеніміз – бірегей өнім, қызмет немесе нәтижелерді жасауға арналған уақытша кәсіпорын [4].

Клиффорд Ф. Грей мен Эрик У. Ларсонның пікірінше жоба – бұл уақыт, бюджет, ресурстардың шектеулілігімен байланысты, кешенді, қайталанбайтын, бір кезеңді шара. Сонымен қатар, жобаны жүзеге асыруда тапсырыс берушінің қажеттілігіне байланысты нақты қадамдары болады. Ал жобаның мақсаты – тапсырыс берушінің қажетін қанағаттандыру [5].

Германдық DIN 69901 стандарты бойынша, жоба – қойылған мақсат, уақыт, қаржы және адами ресурстардың шектеулілігімен ерекшеленетін, сондай-ақ, өзге пиғылдан шеттетілген (мұнда біздің ойымызша, өзінше бірегей ниетті көздейтін. *Авт. түзетуі*) қайталанбас шарттарды біріктіретін сипатқа ие кәсіпорын немесе ниет [6].

Кейбір авторлардың пікірінше жоба – бұл алдын ала тыңғылықты тексерілген, жоспарланған туынды немесе физикалық объектілердің, технологиялық үдерістердің және ұйымдастырушылық құжаттардың туындысы [7].

А.Т. Тулембаев өзінің ғылыми еңбегінде жобаға, ақырғы нәтижеге тікелей байланысы бар, пайда болуы мүмкін барлық тәуекелдерді қамтитын түгелдей жоспарланған қызмет ретінде анықтама береді [8]. Тағы бір анықтама бойынша, жоба деп арнайы ұйымдасуымен, өзгеше параметрлерімен оқшауланатын, мақсаты, уақыты, шығындары, сапасымен басқа да қызмет етуінің бірегей шарттармен сипатталатын кәсіпорын деп түсіндіреді.

Сонымен қатар, жобаны белгісіз ізге бірегей қызмет аясында берілген ерекшелікпен, шығын мен уақыттың шектеулілігі шарттарында адами, материалдық, қаржылай ресурстарды ұйымдастыруға кеткен күш-жігер деп таниды. Жобаның басы мен аяғы бар бірегей координацияланған, индивидуум не ұйымның белгілі мақсаттарға жету үшін жүзеге асыруымен байланысты, белгілі кестенің негізінде, шығындармен және орындалу параметрлерімен жүзеге асатын қызмет екенін де тұжырымдайды [9].

Жоғарыда аталған жоба түсініктеріне тұжырымдама жасасақ, жобаға тән келесідей сипаттамаларды (нышандарды) жинақтауға болады:

1. Жоба белгілі бір нәтижеге қол жеткізуге бағытталған. Жоба белгілі бір мақсат не меже алға қойылғанда ғана басталады. Жобаның жүру барысында да сол меже мен мақсат негізгі бағыт болады. Жобаның аяқталғанын жобаның командасының ұстанған мақсатына не межеге жеткенімен немесе қойылған мақсатқа жете алмай немесе жетудің қажеттігі жойылғанынан білуге болады. Ол жобаның нәтижелілік сипатына ие екендігін көрсетеді.

2. Жобаның нәтижесінің бірегейлігі. Жоба нәтижелілік сипатымен қоса нәтижесінің, өнімінің немесе қызметінің бірегейлігімен ерекшеленеді. Оның ерекшелігі идеяның және жобаны жүзеге асырудың бірегейлігінде жатыр.

3. Жоба уақытпен шектелген. Яғни, кез келген жобаның нақты басталар уақыты мен

нақты аяқталар уақыты бар. Бұл уақыт аралығы жобаның көздеген мақсаты мен нәтижелерінің ерекшеліктеріне қарай, қысқа болуы да мүмкін, орта, сондай-ақ, ұзақ мерзімді болуы да мүмкін.

4. Жобаның дәйектілігі. Жобаны жасау мен жүзеге асырудың кезең кезеңмен жүргізіліп отыруы. Егер дәйектілік шарты сақталмаса, жобаның дұрыс орындалмауына, нәтиженің сапасының нашарлауына немесе мүлде жобаның тоқтап қалуына әкеледі.

Біз жоба түсінігін анықтап, кәсіпорын қызметі аясында жобалардың үнемі жүзеге асып отыратынын, әсіресе, оның қызметінің құлдырамай, жаңарып отыруына жобаларды үнемі енгізіп тұру оң әсер беретінін, сондай-ақ, жобаларды енгізу кәсіпорынға инновациялық идеяларды беретінін тұжырымдап, біршама материалдар негізінде жобаларға тән сипаттамаларды қорыттық.

Жобаларды басқаруға келсек, бұл жерде біз жоғарыда суреттегендей, жұмыстың құрамы мен көлемі, бағасы, құны, уақыты, сапасы және жобаға қатысушыларды қанағаттандыру бойынша жобада анықталған нәтижелерге қол жеткізуге арналған заманауи тәсілдерді, техниканы және басқару технологиясын қолдану жолымен тиімділікке қол жеткізуге бағытталған, жобалық цикл бойына еңбек, қаржылық және материалдық-техникалық ресурстарды ұйымдастыру, жоспарлау, басқару, үйлестіру бойынша тәсілдемені айқындаймыз.

Жобаларды басқару – әдістер, құралдар мен басқаруды қолдана отырып, жобаның мерзіміне, бюджетіне және нәтижесіне қойылған талаптарды орындау барысында, бір-бірімен байланысты шараларды жүзеге асыру нәтижесінде алдын ала қойылған мақсаттарға жету үшін ресурстарды (адами және материалдық) басқаруға бағытталған білікті қызмет [10].

Жобаларды басқару – жобаға қойылған талаптарды қанағаттандыруға бағытталған білім, дағды, құралдар мен әдістердің тәжірибедегі көрінісі.

Жобаны басқару Германияның DIN 69901 ұлттық стандарты бойынша – жобаны жүзеге асыруда басқару міндеттерінің, ұйымдастырудың, әдістердің және құралдардың біртұтастығы [11].

Жобаларды басқару – шектеулі шарттар аясында жобаларды оперативті басқарумен байланысты ұйымдастырушылық қызмет [12].

Жоғарыдағы анықтамаларды тұжырымдай келе, *жобаларды басқару* – жалпы жобалар аясында бірнеше тараптардың міндеттемеле-

рімен туындайтын, белгілі бір шарттардың негізінде орындалатын, әдістер мен құралдарды тиімді басқару арқылы жүзеге асырылатын қарым-қатынас деп қорытуға болады.

Жобаларды басқарудың бұндай күрделі анықтамаларын кәсіпкерлер түсінуіне жеңіл нұсқада келесідей түрлендіріп, тұжырымдауға болады:

Жобаларды басқару – *бизнес идеяларды жүзеге асырудың аса тиімді тәсілі*. Аса тиімді деген сипаттамамен біз кәсіпкерлердің қызмет ету кезіндегі мүмкін болатын барлық параметрлерді қамтимыз. Оның ішіне, кәсіпкердің қаржылық күтімі, тәуекелдердің жоқтығы және беделі де кіріп кетеді.

Отандық әдебиет пен ауызекі тілде «Жобаны басқару» деп танитын түсінік халықаралық деңгейде «проджект менеджмент» (Project management) деген атауға ие.

Қазіргі таңда жобаларды басқару тек арнайы салаларда ғана көрініс тапқан жоқ, сондай-ақ ол бірнеше саланы біріктіретін, жобалардың ерекшеліктеріне қарай бірнеше қызмет аясына ортақ заңдылықтарға жүгінетін жан-жақты ғылым. Оған мысал ретінде, мемлекеттік бағдарламалар мен жобаларды, ірі компаниялардың жобаларын, әр түрлі салалар (инновациялық, индустриалдық, ғылыми зерттеу, экологиялық, тұрғын үй құрылыс, білім, қорғаныс салаларындағы) арасындағы жобаларды атауға болады.

Жобаларды басқарудың әдістемесін қарастыра отырып, басқарудың тұжырымдамасына мән беру керек. Кәсіпорынның басқару үдерісін екіге бөлуге болады. Оның біреуі ағымдағы басқару үдерісі болса, екіншісі жобалық басқару үдерістері. Ағымдағы басқару үдерісі, кәсіпорынның бизнес – үдерісін қамтыса, жобалық үдерістер стратегиялық мақсатқа сай кәсіпорынның ағымдағы үдерістерін өзгертуге бағытталған үдерістерді қамтиды.

Ағымдағы және жобалық үдерістердің айырмашылығы белгілі, ал ұқсастықтары үдерістерді басқарудың қажеттігінде.

Жобаларды басқару үдерісі кәсіпорынның үдерістік басқаруымен қатар немесе үдерістік басқарумен бірігіп кетуі мүмкін. Жобаларды басқару үдерісін кәсіпорынның ресурстық мүмкіндіктеріне қарай, оның құрылымын, басқару нысанын және әдістерін тиісті ұйымдастыру арқылы реттеп отыруға болады. Кәсіпорынның басқару үдерісі нәтижесіндегі мәліметтер оның ағымдағы мәліметтерімен тоғысып кетеді.

Жобалық қызмет пен ағымдық қызметтің ұқсас сипаттамалары бар. Екеуін де адамдар

орындайды, екеуі де жоспарланады, орындалады және бақылауға жатады. Сондай-ақ, екеуі де ресурстардың шектеулілігімен сипатталады [13]. Жобалық тәуекелдер кәсіпорынның орныққан бизнес моделінің негізінде жүзеге асатындықтан, оларды кәсіпорынның ағымдағы (процестік) тәуекелдердің логикалық жалғасы ретінде түсіндіруге болады. Кәсіпорын жобаның тәуекелдерін бағалағанда олардың кәсіпорынның жалпы қызметіне қалай әсер ететіні маңызды. Жоба тәуекелдерінің кәсіпорынның стратегиялық даму мақсаттарына бағытталған жолдан тайдырмағаны абзал. Жобаларды басқаруда «тәуекел» терминін жобаларды жүзеге асыру барысында жағымсыз жағдайлардың және олардың нәтижелерінің туындау мүмкіндігімен байланысты белгісіздік ретінде сипаттайды.

Қазіргі уақытта әлемде жобаларды басқару аясында жиырмадан астам стандарттар қабылданған. Әр мемлекетте әр түрлі стандарттар болуы мүмкін, сондай-ақ, қайбір мемлекеттер өзінің ерекшеліктеріне қарай жобаларды басқаруда әлемдік стандарттарға негіздеп, өзіндік стандарттарды жасайтын жағдайлар да кездеседі. Оған мысал ретінде, Қытай қабылдаған жобаларды басқарудың С-РМВОК стандартын мысалға алуға болады.

Ұлттық стандарттардың қатары 2014 жылы Қазақстан Республикасының жобаларды басқару стандарты СТ РК ISO 21500-2014 пен толықты.

Жобалық басқару саласындағы стандарттарды жобалық тәуекелдерді ескеру маңыздылығы тақырыбына қарастырған кезде, олардың барлығы тәуекелдерді бағалау, талдау және басқару бойынша білімдер жинағын топтастырады.

Кейбір жағдайларда жіктеуге жоба ауқымын қосуға болады, мұндай жобалардың нақты формасын келесідей қарастыруға болады: мемлекетаралық, халықаралық, ұлттық, өңірлік, саларалық, корпоративтік, ведомстволық және т.б.

Жалпы түрде жоба тәуекелдерін келесі белгілері бойынша жіктеу ұсынылады:

- тәуекелдердің пайда болу (туындау көздеріне байланысты) тұрпаты бойынша;
- салдарының тұрпаты бойынша;
- орын толтыру шараларының тұрпаты бойынша.

Басқарудың бақыланбайтын тәуекелдерін анықтау үшін тәуекелдерді басқару сатысы бойынша жіктеу ұсынылады. Оларды жоспарлау мүмкін емес, сондықтан да ерекше көңіл аударуды талап етеді. Сондай-ақ тәуекелдердің (белгілі,

белгісіз тәуекелдер) және тәуекелдердің пайда болу себептеріне (ішкі және сыртқы, объективті және субъективті себептер) байланысты басқа да жіктеулері болуы мүмкін.

Бұдан әрі жобалық басқару және жобалық тәуекелдер мәнін қарастырғанда құрамына жоба тәуекелдерін басқару жүйесімен қоса жобалар білімін басқару жүйесін үйлестіру кіретін, жобаларды басқару жүйесін қолдануды ескерген дұрыс.

Жобаны басқару жүйесі – басқарудың қосалқы жүйелерінің функционалдық блоктармен қосындысын білдіреді. Теорияда тәуекелдерді басқару жүйесі ЖБЖ қарағанда бір деңгей жоғары орналасқан, алайда бұл жерде жүйелерді біріктірудің түрлі деңгейлері пайдаланылады, соған байланысты, жобаның тәуекелдерін басқару сұрақтары кәсіпорынды басқару жүйесінің әрбір жүйелік деңгейінде қолданылады.

Жобаның және жобалық басқарудың типі мен класына байланысы ЖБЖ айрықша қағидаттар мен үлгілер негізінде жасалуы мүмкін. Берілген ЖБЖ үлгісі жобаларды басқарудың барлық дерлік функцияларын жүзеге асырады және іске қосады, негізгі үлгілер мен блоктар, жеке алғанда, жобаны жоспарлау және тәуекел-

дерді бағалау мәселелері қосалқы жүйе болып табылады.

Осылайша, жобалық басқару мәнінің сұрақтарын, жоба мен жоба тәуекелдерін қарастыра келіп, келесі қорытындыларды жасауға болады.

Тәуекелдерді басқару түрлі тараптардан және түрлі деңгейлерде қарастырылады. Көп деңгейлілікті ескере отырып, үдерістік және ағымдағы тәуекелдері біріздеу шеңберінде жобалық тәсіл қолданылатынын атап өту керек. Жобалық басқару методологиясы тәуекелдерді басқару қағидаттарына толығымен сәйкес келеді, әсіресе, жобаның «табыстылық үшбұрышы» жобаның ресурстары, уақыты және сапасы тәуекелдері төмендетудің базалық параметрлерінен құрылатынын ескеру керек.

Жобалардың тәуекелдерін басқару жобаның түпкі мақсатына қол жеткізуде тиімділікті арттыру мақсатында, сондай-ақ жобаның сәттілігінің қағидаттық аспектілерін бұзуға жол бермеу мақсатында, жобаны жүзеге асыру кезінде тәуекелдері қарастырамыз, бағалаймыз және басқарамыз дегенді білдіреді. Осыған байланысты жобаны басқарудың екі негізгі үдерістері арасында интеграциялық одақ пайда болады: жобаны басқару және жобаның тәуекелдерін басқару.

Әдебиеттер

- 1 Dibrell C., Davis P. S., and Craig J. Fueling innovation through information technology in SMEs // Journal of Small Business Management. – 2008. – №46 (2). – P. 203-218.
- 2 Ляско В.И. Стратегическое планирование развития предприятия: учебное пособие для вузов. – М.: Экзамен, 2005. – 288 с.
- 3 Попов В.М., Ляпунов С.И., Касатки А.А. Бизнес-планирование. Анализ ошибок, рисков и конфликтов. – М.: КиноРус, 2003. – 448 с.
- 4 Руководство к Своду Знаний по управлению проектами (Руководство PMBOK). NewtownSquare, Pennsylvania 19073-3299 USA. -4-е изд. PMI. – США, 2004– 241 p.
- 5 Клиффорд Ф-Грей, Эрик У. Ларсон. Управление проектами: Практическое руководство: пер с англ. – М.: Издательство «Дело и Сервис», 2003. – 528 с.
- 6 Воропаев В.И. Управление проектами в России. – М.: Аланс, 1995. – 225 с.
- 7 Мазур И.И., Шапиро В.Д., Ольдерогге Н.Г. Управление проектами: учеб. пособие / под общ. ред. И.И. Мазура. – 2-е изд. – М.: Омега-Л, 2004. – 664 с.
- 8 Тулембаев А.Н. Менеджмент. Теория и практика РК. – Алматы: НОУ Алма Университет, 2015. – 600 с.
- 9 Горбовцов Г.Я. Управление проектом: учебно-практическое пособие. – М.: ЕАОИ, 2007. – 279 с.
- 10 Управление инновационными проектами: учебное пособие / под ред. профессора В.Л. Попова. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 336 с.
- 11 Куправа Т.А. Управление проектами. Вводный курс: учебное пособие. – М.: Издательство РУДН, 2008. – 121 с.
- 12 Fahad Usmani, What are the Project and the Operation? //http:// pmstudycircle.com/2012/03/what-are-the-project-and-operation-difference-between-them/

References

- 1 Dibrell C., Davis P. S., and Craig J. Fueling innovation through information technology in SMEs // Journal of Small Business Management. – 2008. – №46 (2). – P. 203-218.
- 2 Lyasko V.I Strategic planning of enterprise development. Textbook for high schools. – М.: Examination, 2005. – 288 p.
- 3 Popov VM Lyapunov, SI, Orcas AA .. Business planning. An analysis of errors, risks and conflicts. – М.: KinoRus, 2003. – 448 p.

- 4 A Guide to the Body of Knowledge Project Management (PMBOK Guide) .NewtownSquare, Pennsylvania 19073-3299 USA. -4 Ed .. PMI. – United States, 2004- 241 p.
- 5 F- Clifford Gray, Eric W. Larson. Project Management: A Practical Guide / translated from English – М .: Publishing house «Business and Service», 2003. – 528 p.
- 6 Nikolaev VI, Project Management in Russia. – М .: Balance is, 1995. – 225 p.
- 7 Mazur II, Shapiro VD, Olderogge NG Project Management: Textbook. Benefit / under total. Ed. I. Mazur. – 2nd ed. – М .: Omega-L, 2004. – 664 p.
- 8 AN Tulembaev Management. Theory and practice of the Republic of Kazakhstan. – Almaty Alma Unisersitet LEU, 2015. – 600 p.
- 9 Gorbvtsov GY Project Management: Training and Practical Guide. – М .: EOI, 2007. – 279 p.
- 10 Innovative project management: Textbook / Ed. Professor VL Popova. – М .: INFRA-M, 2009. – 336 p
- 11 Kuprava TA Project management. Introductory course: a training manual. М .: Publisher People’s Friendship University, 2008. – 121 p.
- 12 Fahad Usmani, What are the Project and the Operation? // Http: // pmstudycircle.com/2012/03/what-are-the-project-and-operation-difference-between-them/

Kulibayeva D., Kazbekova Zh.

Standardisation within the context of Islamic Finance

Standardization is a very commonly used term to describe a specific set of features or functions. However, when it comes to interpretation of something of the of Islamic finance, standardization becomes complicated. The principles and tenets of Islamic finance have their roots in Sharia, the Holy Quran and the Hadith. The main reason lack of standardization is not the ambiguity of the sources but rather their interpretation. There is already a considerable progress that has been made to make Islamic laws more global and universally acceptable. The Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions or the AAOIFI has been working towards standardizing these principles. This article discusses the standardization in Islamic finance and the steps and techniques adopted across world to expedite the standardization process.

Key words: Islamic finance, principles and tenets of Islamic finance, standartization.

Кулибаева Д., Казбекова Ж.

Исламдық қаржыландыру тұрғысындағы стандарттау

Стандартизация ол – өзіне тән сипаттамалары мен қызметтерін суреттеу үшін жиі пайдаланылатын термин. Бірақ, мәселе қандай да бір құбылыстың маңыздылығы ислам қаржысы көзқарасы тұрғысынан пайымдалғанда, стандартизация онан да күрделі болып көрінуі мүмкін. Ислам қаржысының принциптері мен постулаттары Шәрияттан, Қасиетті Құраннан және Хадистен алынған. Стандартизацияның бұл аймақтағы кемшілігінің негізгі себебі олардың қайнарының белгісіздігінде емес, олардың интерпретациялауында. Бүгінгі таңда исламдық заңдарды жаһандау және әмбебапты қолайлы жасау жолында бірталай прогресс байқалады. Есеп және Аудит Ұйымы Исламдық Қаржы мекемелері үшін дәл осы принциптерді дайындаумен айналысып отыр. Бұл мақалада исламдық қаржыларындағы стандартизациялау процестерін жылдамдату үшін исламдық қаржылардың стандартизациялау мәселелері және оларды бүкіл әлемде қалыптастыру бастамалары мен тәсілдері талданады.

Түйін сөздер: исламдық қаржы, исламдық қаржының принциптері мен постулаттары, стандартизациялау.

Кулибаева Д., Казбекова Ж.

Стандартизация в контексте исламских финансов

Стандартизация – это наиболее часто применяемый термин для описания набора специфических характеристик или функций. Однако, когда дело касается интерпретации какого-либо явления с точки зрения важности исламских финансов, стандартизация представляется более сложной. Принципы и постулаты исламских финансов происходят из Шариата, Священного Корана и Хадиса. Основная причина недостатка стандартизации в этой области заключается не в неопределенности источников, а в их интерпретации. В настоящее время отмечается существенный прогресс в том, чтобы сделать исламские законы более глобально и универсально приемлемыми. Организация Учета и Аудита для Исламских Финансовых Учреждений (AAOIFI) как раз занимается разработкой таких принципов. В данной статье обсуждаются вопросы стандартизации в исламских финансах и шаги и способы их адаптации во всем мире для ускорения процесса стандартизации в исламских финансах.

Ключевые слова: исламские финансы, принципы и постулаты исламских финансов, стандартизация.

**STANDARDISATION
WITHIN THE CONTEXT
OF ISLAMIC FINANCE***Standardization and certification in Islamic Finance:
international view*

Islamic Finance is growing at a great pace and the developments in the Islamic financial instruments have been phenomenal. However, there is one shortfall that exists in Islamic Finance. It lacks standardisation. The principles and tenets of Islamic finance have their roots in Sharia, the Holy Quran and the Hadith.

Despite these sources, the disparity in the standard of Islamic Finance exists. The main reason for this disparity or a lack of standardisation is not the ambiguity of the sources but rather their interpretation.

When it comes to Islamic finance and its interpretations by the scholars, there is an existence of «Ijma», which means a lack of consensus [1]. The lack of standardisation in Islamic finance is because the scholars who interpret Islamic finance do not belong to the same «Madahib» or schools of thoughts.

These scholars belong to different regions, cultures and even the countries with the types of governments. Their understanding and interpretation of Sharia laws are according to the training they have received and has developed over time according to the local variations of Islam. Several of these scholars belong to Islamic nations with varying degrees of stringent following of Islam and many of them even belong to secular countries.

It makes it impossible to have a similar interpretation of the Quran or Sharia or Hadith and even Islam itself. Apart from these facts, the extent to which the conventional financial system has a hold over the economy of their respective countries also determines how these scholars will interpret the tenets of Islam.

These differentiating factors make it inherently impossible for the Islamic scholars to give a standardised interpretation of Islamic financial laws. Every scholar interprets Sharia differently and there are numerous factors affecting and influencing its interpretation. Thus, it leads to lack of standardisation.

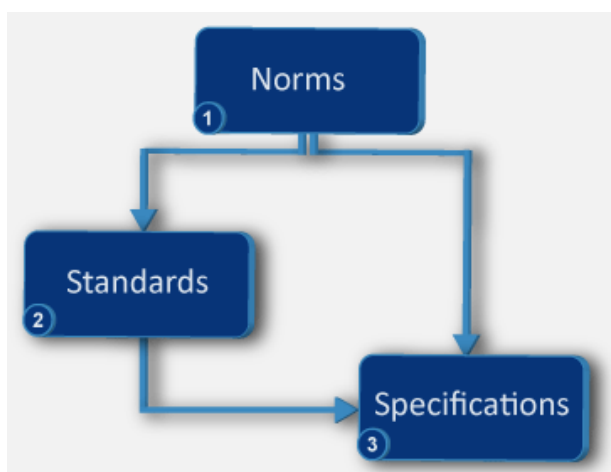
What is Standardisation within the context of Islamic Finance?

Standardisation is a very commonly used term to describe a specific set of features or functions. However, when it comes to interpretation of something of the magnitude of Islamic finance, standardisation becomes complicated.

Islamic laws or Sharia form the base of the life of Muslims around the world. Muslims constitute one of the largest population groups in terms of religion. However, when it comes to culture, geography and demography, there are huge variations. These variations have their root in the local geographical and historical factors.

The interpretation of Sharia and subsequently the Islamic finance has been done since ages on the basis of the local varieties and sensibilities of people. Islamic is a dynamic and great religion that symbolises unity in diversity and mandates respect for everyone, irrespective of their colour, race, class or financial background.

This diversity is honoured in the manner in which Sharia and Islamic financial laws are understood and interpreted. The interpretation of the financial laws is in conformity with the several local and international factors. These interpretations suit the requirement of the local populace to which the scholars interpreting belong.

(Standardisation and its elements. Source: Cartes-Bancaires.com)

Diagram 1: Standardisation

All these factors make standardisation a complicated process. Hence, the very definition of what standardisation could mean in terms of Islamic finance requires a deeper understanding. Standardisation in this context means converging together the divergent interpretations of the Islamic financial laws and building a common standard for all the Muslims around the globe. It involves bringing a parity among the Norms, Standards and Specifications.

And, in the process, due care must be taken to eradicate any flaws or shortcomings of the

various interpretation while also ensuring that the sensibilities of all the stakeholders – the Muslims from around the world – are protected.

In this process, all the common features are identified and any gaps in their interpretation and disputes are resolved amicably. It entails revising each of the principles and interpreting them in the purest of the forms. Thus, standardisation requires a common minimum factor on which all the scholars have a consensus. This common minimum factor should encompass all the main and critical rules and regulations to offer a universal guideline.

Benefits of Standardisation

Standardisation helps in identifying the common principles that are applicable to Islamic finance in every part of the world. It allows framing standards that are universal and can be interpreted in a similar way in every part of the globe irrespective of the country, its financial system or the system of the government.

Such universal principles and standards help eliminate any anomalies that exist in the regional interpretations of Sharia and Islamic finance. A standardised law or legal framework would also mean that the Islamic financial scholars can check for similar principles in another country and accordingly form their guidelines.

It means that the precedents from one country can be used in another country which will make forming laws and implementing them easier. It will also mean that the universal principles are in conformity with the original tenets of Sharia.

A standardised process and the laws that are universally acceptable means that the regional Islamic institutions cannot misuse Sharia and Islamic finance through their misinterpretation. Hence, they cannot selectively use laws for their vested interests such as issuing fatwas based on the interpretation of some of the laws (which can also include manipulated or misinterpretation) of laws and avoiding those that are against their personal interests.

Disadvantages of standardisation

While there is a strong need that has been felt for standardisation, there is also an opposite view to it. Several scholars oppose standardisation. They believe standardisation will negate any possible innovations in the field of Islamic finance and the financial instruments.

If there is standardisation, the financial institutions in the various countries will avoid issuance of any new product with the fear that it might not be in line with the universally accepted principles of Sharia and Islamic finance. Although

these innovative products would comply with Sharia per se, they may not be acceptable under the universal laws.

In a nutshell, the opponents believe that standardisation will stifle the scope of Islamic finance and will make it narrower as it will not be able to introduce new and innovative products that are capable of competing with the products of the traditional financial frameworks. Hence, Islamic finance may not be able to compete against the traditional financial systems.

Therefore, it is also recommended that the universal laws should be flexible and must allow some scope to the regional differences to the interpretation of Sharia. The broader guidelines could be global or universal, but their details can differ from country to country and region to region.

Current Progress in Standardisation of Islamic Financial Laws

There is already a considerable progress that has been made to make Islamic laws more global and universally acceptable. The Accounting and Auditing Organisation for Islamic Financial Institutions or the AAOIFI has been working towards standardising these principles [2].

The AAOIFI has been working towards creating a harmony among the different Sharia interpretations and is working on identifying a common ground. It wants to introduce transparency and more efficient enforcement of the Sharia laws.

So far, the organisation has issued 83 common standards that span across Sharia, governance, audit, accounting and ethics. These standards are being followed by several financial institutions and regulatory authorities. It has helped increase harmonisation of Islamic financial laws to a great extent. However, there are still several challenges. There are lots of financial organisations and nations that are yet to accept these standards and ensuring their adherence is a major issue.

Analysis

Based on the advantages and disadvantages, it can be stated that although there are some valid assumptions against standardisation, it is critical to ensure that there are universal principles so that the financial organisations as well as their customers get access to only Sharia compliant products and services.

Lack of standardised certificates

Just like the standards of Islamic finance, there is a lack of certification in Islamic finance. There are no specific and standardised qualifications that are currently available for those who want to professionally contribute to Islamic finance.

Despite such qualifications and certifications, there is a clear lack of a standardised approach to qualifications in Islamic finance. The differences are in terms of their content, course outlines and the principles of Sharia taught by them [3].

Therefore, it is important to have a common standard for the certifications and qualifications in Sharia financial laws for those who want to pursue a career in this field. It will encourage more and more scholars with excellent knowledge of the tenets of Islam to enter the field of Islamic finance and contribute towards its growth and development.

Accounting and Audit Organisation for Islamic Financial Institutions (AAOIFI)

The Accounting and Audit Organisation for Islamic Financial Institutions is an independent non-profit organisation that audits Islamic financial institutions to evaluate their accounting standards and practices, ethical practices and compliance with the Sharia laws [4].

The organisation also offers certifications in the field of Islamic finance and imparts training to the professionals who want to work in the industry. Some of the qualifications offered by AAOIFI include CIPA Sharia Advisor and Auditor or the CSAA.

AAOIFI seeks to implement standardised processes and practices in the domain of Islamic finance. It aims at bringing harmony among the different facets of Islamic finance and the various parties that are involved. It was established in 1991 in Bahrain and since then has grown to become a global organisation.

Among the primary objectives of the organisation is to ensure that the Islamic financial institutes follow ethical practices by appropriately interpreting the principles of Sharia. Islamic finance lacks standardisation and the presence of any global regulatory body. It results in a huge disparity among the various Islamic institutions as each one of them interpret Sharia and Islamic financial laws differently.

AAOIFI seeks to remove this disparity and bring harmony among the various institutions by establishing specific universal standards, auditing the accounting documents, monitoring the ethical practices of these organisations and suggesting the right structure of products and financial institutions.

Recently, on 26th April 2016, the organisation conducted the first meeting of its Ethical Board after it was constituted. On the same day its subcommittee at Jeddah discussed on standards that can be implemented for the conversion of conventional banking system to Islamic banking. Its

subcommittee in Kuwait also issued new standards on the same day.

The standards defined by AAOIFI are developed by several Islamic Sharia scholars. These scholars have in-depth knowledge of the Sharia and Islamic financial principles. The standards issued by the organisation are not mandatory and the financial institutions and countries may voluntarily implement them. However, more and more countries have begun to implement these standards in the recent years.

Until now, banks and financial institutions had their own Sharia Supervisory Boards (SSB). Similarly, they also followed the regulations of the International Accounting Standards (IAS) which are followed by the conventional financial institutions and banks. It required that there needs to be a Sharia compliant organisation for regulating the Islamic financial institutions. Hence, AAOIFI has emerged as a viable option [5].

RAM Holdings

RAM Holdings Berhad is a Kuala Lumpur based organisation that offers advisory and credit rating services to the financial organisations [6]. RAM Holdings operates through its various subsidiaries such as RAM Ratings [7]. RAM Holdings and RAM Ratings provide rating services to Islamic financial institutions and was rated as the best Islamic Ratings Agency for the year 2011 [8].

The company was established in 1990 and since then has emerged as one of the most reputed and efficient Islamic financial institutions' rating agency in the world. The primary market of the company is Malaysia where it is based but it also offer rating services to Islamic financial institutions around the world.

The Islamic Financial Services Board (IFSB)

The Islamic Financial Services Board or the IFSB is an international body or organisation that defines the standards and practices to be followed by the Sharia abiding financial institutions. The board specifies the guiding principles and prudent objectives and standards to be followed by the banks, financial institutions, capital market companies and companies involved in Islamic finance compliant insurance industry [9].

IFSB supports researches in Islamic finance and provide the necessary support to the researchers. It presides over meetings and conducts conferences to support the development of Islamic finance and the financial instruments needed for its growth and development.

It is important to have efficient financial instruments as only then Islamic finance can

compete with the conventional financial system and attract investors.

IFSB began operations in Kuala Lumpur in 2003. It primarily constitutes a general assembly that comprises of all the members of IFSB. The next level in the hierarchy is the council that includes all the senior level executives and other full time members. There is also a technical committee that performs the role of an advisor to the council. It consists around 15 [10].

Further up in the hierarchy of the organisation is the working group that is responsible for drafting guidelines and standards for the perusal of the technical committee. At the top most level is the secretariat that is headed by the secretary general. The council appoints the secretary general and the secretariat acts as the permanent administrative body.

This is the hierarchical structure of IFSB. The primary responsibilities of IFSB include defining standards and principles for the Islamic Capital Markets, defining the concepts related to Islamic Finance and collecting and analysing the related statistics [11].

IFSB hosts summits that discuss the concepts of Islamic financial system and its products and services. The 12th summit of IFSB was conducted at Almaty on 20th and 21st May 2015. The summit was called «Core Principles for Islamic Finance: Integration with the Global Regulatory Framework» [12].

As the title of the summit itself specifies, it pertained to developing core principles that would integrate the tenets of Islamic finance and help with the development of a global regulatory framework.

International Islamic Rating Agency (IIRA)

The IIRA or the International Islamic Rating Agency is the only rating agency for the Islamic financial instruments. The agency rates the banks and capital market companies that sell Islamic financial instruments. It analyses the quality of the products and services of the various banks and financial companies globally and assign them specific ratings [13].

The agency rates the financial products to evaluate their efficacy which further helps with improving their quality and efficiency. It conducts qualitative analysis of the financial institutions and financial products to ensure that they adhere to the Islamic laws for financial products.

IIRA has been recognised by several international Islamic financial institutions, regulators and bodies. The Central Bank of Bahrain has appointed IIRA as its ECAI or the External Credit Assessment Institution.

IIRA was established in the month of July 2005. Its objective is to facilitate the development of the regional as well as international standards and assessment method that can be used to rate products and organisations and to ensure that the Islamic financial products achieve the required level of effectiveness and meet the desired quality standards where they are completely Sharia compliant.

Conclusion

There has been multiple efforts to standardised Islamic finance. Various organisations have been set up to measure and rate services of Islamic financial institutions. These institutions have so far done a commendable job of standardisation of

Islamic finance, however, given the complexity and magnitude of Islamic finance lot of work still remains to be done. Standards, developed by these organizations, are the basis for the law issuers in different countries to make decisions for Islamic financial institutions. For example, the mission of IFSB is to promote the development of a prudent and transparent Islamic financial services industry through introducing new, or adapting existing international standards consistent with Sharia principles, and recommend them for adoption. Such standards are the reference point for the states, as Kazakhstan, approaching to develop Islamic finance most widely.

References

- 1 Chady, A. and Wafica, C., A. Wa'd-Based Islamic Structured Products// Journal of Derivatives (JOD),-2011
- 2 Gulf News Banking. (2016). Standardisation of practices critical to growth of Islamic Finance. <http://gulfnnews.com/business/sectors/banking/standardisation-of-practices-critical-to-growth-of-islamic-finance-1.655985>.
- 3 Dar, H. Need to Standardise Qualifications,-2014 <http://www.islamiceconomist.com/?p=1509>.
- 4 AAOIFI. What we Do?,-2016 <http://aaoifi.com/?lang=en>.
- 5 Islamic Banker. AAOIFI Standards,-2016 <https://www.islamicbanker.com/education/aaoifi-standards>
- 6 Bloomberg. Company Overview of RAM Holdings Berhard,-2016 <http://www.bloomberg.com/research/stocks/private/snapshot.asp?privcapId=45976668>
- 7 MIFC. RAM Rating Services,-2016 http://www.mifc.com/?ch=ch_directory_pro&pg=pg_directory_pro_rating&ac=65
- 8 RAM Holdings. RAM Ratings wins Best Islamic Ratings Agency award from Islamic Finance News, -2012. http://www.ram.com.my/press_Release_View.aspx?ddlid=8ae146fc-cfd7-4860-b372-1813d4f69c83&catid=8ae146fc-cfd7-4860-b372-1813d4f69c83&returnURL=&id=3306ca9b-3f82-4b90-bc3e-e7508b2fdb4a
- 9 IFSB. Defining New Standards in Islamic Finance,-2009 <http://www.ifsb.org>
- 10 Investopedia. Islamic Financial Services Board – IFSB,-2016 <http://www.investopedia.com/terms/i/ifsb.asp>
- 11 Haron, A. The Role of Islamic Financial Services Board. <http://www.oicexchanges.org/docs/2nd-meeting-presentations/abdullah-haron.pdf>
- 12 IFSB Summit. Core Principles for Islamic Finance: Integration with the Global Regulatory Framework,-2012 <http://www.ifsbkazakhstan2015.com>
- 13 IIRA. Corporate Profile,-2014 <http://www.iirating.com>

Табеев Т.П., Бейсенбаев Ж.Т.

**ЕАЭО аясындағы
агроөнеркәсіптік интеграция
экономикалық даму
тұрақтылығына ықпал етуші
альтернативті мүмкіндігі**

Кеңістік деңгейінде мемлекеттердің интеграциялануы – ұлттық шаруашылықтардың өзара ықпалдасуы және әрекет етуі, аймақтық экономикалық топтардың құрылуы маңызды болып табылады. Мемлекеттердің өңірлік және әлемдік экономикалық жүйеге кірігуі өндіруші және қайта өндіруші өнеркәсіп тауарларының ірі нарығының қалыптасуына, терең деңгейлі өңделген өнімді жоғары мөлшердегі қосылған құнмен алуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, сыртқы саудада құрылымдық өзгерістер енгізуге, жаңа үдемелі технологиялар мен инновациялық техникаға өтуге жол ашады.

Агроөнеркәсіптік кешен – республикадағы экономикасы жоғары әлеуетті, мүмкіндігі мол, ұдайы өндірістік және әлеуметтік мәні жоғары негізгі салалардың бірі саналады. Елдегі экономикалық реформалар, билік орындары қабылдаған нормативтік-құқықтық актілер мен басқа да іс-шаралар тұтастай алғанда агроөнеркәсіптік кешеннің бәсекеге қабілеттілігін арттыруда әлі де болса шешуші роль атқара алмай отырғаны ақиқат. Осы жерден ауыл шаруашылығы саласының бәсекеге қабілеттілігін арттырудың жаңа әрі тиімді механизмдерін жасау қажеттілігін байқаймыз.

Түйін сөздер: агроөнеркәсіптік кешен, Евразиялық кеңістік, агроөнеркәсіптік интеграция, азық-түлік қауіпсіздігі, экономикалық тиімділік, экономикалық мүдде, агроөнеркәсіптік бірлестіктер.

Tabeev T.P., Beisenbev J.T.

**Alternativy opportunities of
influence to stable economic
development agro-industrial
integatsy EAES**

Integration of the states is an interoperability and association of national facilities and creation of regional economic groups. Occurrence of the states in local or world economic system provides the way to creation of large commodity markets processing and manufacturing industries and in a plenty to let out the processed goods with the added cost. And together that, it helps introduction new innovative to technology and technics and thus will make structural variations to the external economic commerce.

The agriculture is considered one of the most perspective branches in economy, which, possibilities having more and playing important value in social area and in constant manufacture. Nevertheless, the state economic reforms, the accepted regulatory and legal acts, still not in force to render special influence on progress of competitiveness of agriculture. In this connection, it should be noted that, it is necessary to develop new and effective mechanisms for increase of competitiveness of an agriculture.

Key words: Agriculture, the EAK countries, agroindustrial integration, a security of food stuffs, economic efficiency, agroindustrial combines.

Табеев Т.П., Бейсенбаев Ж.Т.

**Альтернативные возможности
влияния на стабильное
экономическое развитие
агропромышленной интеграций
ЕАЭС**

Реализация стратегических приоритетов и реформ в странах ЕАЭС направлена прежде всего на развитие социальных и экономических институтов страны. Сегодня в мире кризис производственных факторов и состояния международной политики отрицательно влияет на многие государства. Казахстанская экономика достигнет хороших результатов в будущем, если успешно реализует структурную реформу рыночной экономики агропромышленности. Развитие и становление рыночной экономики в наших странах уже давно поставило во главу деятельности практически любого предприятия удовлетворение нужд и потребностей покупателей. Все фирмы, не осознавшие вовремя приоритетность этой постановки, не смогли удержаться в современной конкурентной среде. В связи с этим в настоящей статье раскрываются особенности агропромышленной интеграций ЕАЭС. Также в работе рассматривается опыт зарубежных стран по изучению и использованию на практике принципов и методов экономического развития, даны рекомендации по разработке стратегий агропромышленной интеграций ЕАЭС.

Ключевые слова: ЕАЭС, агропромышленная интеграция, экономическое развитие, сельское хозяйство, стратегия дифференциации, стратегия инновации.

**ЕАЭО АЯСЫНДАҒЫ
АГРОӨНЕРКӘСІПТІК
ИНТЕГРАЦИЯ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ
ДАМУ
ТҰРАҚТЫЛЫҒЫНА
ЫҚПАЛ ЕТУШІ
АЛТЕРНАТИВТІ
МҮМКІНДІГІ**

Жаһандандудың жаңа көрінісі ретінде экономикалық, саяси тәуелсіздік және мемлекеттер аралығындағы өзара ықпалдастығы, халықаралық интеграцияның кеңеюі, өңірлік интеграциялық бірлестіктердің қалыптасуы және осы үрдістерге әлемдік масштабтағы тәжірибеде жиі кездесетін өнімділігі жоғары сапалы нәтижеге қол жеткізетін тетіктерді қолдану шараларымен сипатталады. Мемлекеттердің экономикалық ықпалдастық үдерісі мемлекетаралық келісімдер, әрі мемлекетаралық ұйымдар тарапынан реттелетін шаруашылық механизмдерді бір жүйеге жақындасуына жағдай жасайды. Сонымен қатар, халықаралық экономикалық интеграция өңірлік экономикалардың жедел дамып, интеграцияланған кеңістікке енетін мүше мемлекеттердің бәсекеге қабілеттілігін көтереді.

Интеграцияның негізгі факторларына өндірістік шоғырландыру мен қор алмасу, келісілген мемлекетаралық экономикалық саясатты қамтамасыз ететін ұлттық экономикалардың түрлі деңгейде, түрлі формада өзара әрекеттесуі жатады. Нәтижесінде ұйымдастырушылық құрылымдар, еңбек бөлінісі, тауармен қызмет көрсетулер, қор мен жұмыс күшінің кең мемлекетаралық бірігуі жүзеге асырылады. Бұл үдеріс мемлекетаралық ұйымдардың реттеу нысанына айналған интеграцияланған елдердің экономикаларының алмасуына себепкер болады. Сонымен қатар, мемлекеттердің өңірлік және әлемдік экономикалық жүйеге кірігуі өндіруші және қайта өндіруші өнеркәсіп тауарларының ірі нарығының қалыптасуына, терең деңгейлі өңделген өнімді жоғары мөлшердегі қосылған құнмен алуға мүмкіндік береді. Бұл елдер нарығына шығуға, өндірісте, сыртқы саудада құрылымдық өзгерістер енгізуге, жаңа үдемелі технологиялар мен инновациялық техникаға өтуге жол ашады.

Экономикалық интеграцияның өзіне тән ерекшеліктерінің ішінде оны өзара экономикалық әрекеттесулердің формаларынан ажырататындары: өзара серіктес елдер арасында тауар қозғалысының, қызмет көрсетулер мен адами қордың шектеулігі жойылады; қатысушы елдердің экономикалық саясатының келісімділігі; ұлттық өндірістік үдерістердің өзара бірігуі мен енуі, өндіріс үдерісінің технологиялық бірлігі; өндірісте үдемелі және терең халықаралық мамандандыру

мен кооперативтіліктің дамуы, экономика мен оның инновациялық механизмдерін екіжақты қаржыландыру; ұлттық заңнамалар, нормалар мен стандарттардың жақындауы; интеграциялық үдерістердің мақсатты реттелуі, өзара әрекеттесушілікпен шаруашылық басқару ұйымдарын дамыту (мемлекетаралық, сондай-ақ ЕО сияқты мемлекетүсті басқару механизмдері болуы мүмкін); интеграцияның кеңістіктік ауқымының біртұтастық өңірлігін атап айтуға болады.

Евроазиялық кеңістік елдерінде әртүрлі жылдамдықты және әртүрлі деңгейлі интеграцияның қағидаттары жүзеге асырылуда. Қазіргі кезде қатысушы-мемлекеттерге нарық талабына сай құқықтық нормаларды ретке келтіріп, өзара еркін ұйымдасудың үлгісі неғұрлым тиімдірек болар. Сонда ғана, Евроазиялық кеңістіктегі әрбір мемлекет оның ұлттық мүддесіне сай келетін интеграциялық үдерістер мен бағыттарға қатыса алады [1]. Экономикалық интеграцияның экономикалық салаларындағы нақты мазмұны ең алдымен, салалық ынтымақтастықта көрініс тапқан, онда жүзге жуық әртүрлі мемлекетаралық ұйымдар құрылып, әрекет етуде.

Евроазиялық кеңістік аясындағы мемлекеттерінің аграрлық саладағы қызметі үш бағытта жүргізіліп келеді: агроөнеркәсіптік кешен, мал дәрігерлігі және тұқым шаруашылығы. Агроөнеркәсіптік бірлестіктеріне түпкі өнімді шығарудың біртұтас технологиялық үдерісіндегі барлық буындардың техникалық жарактануының жоғары деңгейі, өндірістік инфрақұрылымның дамуы, сенімді ақпараттық қызмет көрсету, көп мөлшерде сапалы өнім өндіруі тән.

Ауыл шаруашылығы секторын дамытудағы бірінші мәселе – агроөндірістік кешенінің (АӨК) Евроазиялық кеңістік елдері бойынша интеграциясы. Ауыл шаруашылығының басты үш блогы бір-бірімен тығыз байланысты. Агроөнеркәсіп бірлестіктері шеңберінде агроөнеркәсіп кешенінің I және II сфераларындағы интеграция өндірісті мамандандыру, теңдестіру масштабы, технология, ұйымдастыру ісіндегі мәнді айырмашылықтар мен басқа да ауыл шаруашылығы және өнеркәсіп салаларындағы өндірістік процестердің ерекшелігіне орай болмашы ғана дамыды. Агроөнеркәсіптік бірлестік ең алдымен жем-шөп, жұмыртқа өндірумен және асыл тұқымды мал және құс өсірумен технологиялық жағынан өзара бір-бірімен байланысты кәсіпорындарды қамтиды. Олардың көпшілігі келісім-шарт жүйесі бойынша жұмыс істейді.

Агроөнеркәсіптік бірлестіктер, салааралық бірлестіктер салааралық байланыстардың теге-

ршіне әсер ететін агроөнеркәсіптік интеграцияның бір тәсілі ретінде көрінеді. Агроөнеркәсіп бірлестіктерінің дамуын салааралық өндірістік теңдесу мен мамандану, сондай-ақ шаруашылық және салааралық байланыстардың экономикалық тетіктері және интеграцияның ұйымдық тәсілдерінің барлық жүйесінің деңгейін айқындайды. Сондықтан, дамыған елдердің агроөнеркәсіптік кешені өндірістік жүйесінің теңдесу процесінің барлық аспектілері мен тәсілдерін бағалау ғана олардың орны мен агроөнеркәсіп бірлестіктерінің ынталандыруын, сондай-ақ оның дамуы мен кеңінен таралуын шектейтін себептерді анықтауға мүмкіндік береді.

Агроөнеркәсіп бірлестіктерінің дамуы, бір жағынан өнеркәсіп-сауда фирмаларының ауыл шаруашылығы өндірісіне енуімен, екінші жағынан, ірі фермерлік капиталдың агроөнеркәсіп кешенінің ауыл шаруашылығы емес салаларына кірігуімен негізделеді. Агроөнеркәсіп бірлестігін құру агроөнеркәсіп кешенінің өндірістік жүйесіне енетін шаруашылық бірліктерін диверсификациялау үдерісінің негізгі элементі болып табылады. Өндірістік-сауда немесе фермерлік капитал бақылайтын агроөнеркәсіптік бірлестіктердің арасындағы айырмашылық әлеуметтік табиғатының ұйымдық тәсілінің, басқару әдісінің, құрылымдардың масштабы мен салаларының ортақтығына байланысты нәтижесі өте аз. Сонымен қатар, фермерлік капитал арқылы құрылған агроөнеркәсіптік бірлестіктердің бірқатар ұйымдық ерекшеліктері бар. Айталық, олар фермерлік кооперативтерге мемлекет беретін қаржылық жеңілдіктерді пайдаланып, көптеген жағдайда монополистік корпорациялармен табысты бәсекелестікке түсуге мүмкіндік алады.

Мемлекетаралық интеграция – қаржының және ақша қаражаттарының айналым жылдамдығына, құрылымына байланысты. Интегралдаушы елдер арасында бағаның мемлекеттік механизмі мен масштабының қалыптасу шарттары болуы керек. Анықталған тауарлар мен қызметтер, әсіресе өндірілетін өнім мен шикізаттарға оңтайлы баға белгілеу мәселесі де өте маңызды. Әрине, ауыл шаруашылығы тек күрделі бағдарламалардың негізінде ғана сапалы, әрі көлемді тауар өндіре алады [2]. Қазақстанның АӨК-ні ауыл шаруашылығының тек ішкі қажеттіліктерін ғана қанағаттандырып қоймай, Евроазиялық кеңістік аясындағы мемлекеттеріне экспорттай алады. Бидай бизнесі біршама пайда алып келсе де, елімізде бұл өндірістің инвестициясы толық қалыптаспаған. Елімізде егін шаруашылы-

ғы шамамен тұрғындардың жартысына жуығын жұмыспен қамтамасыз етеді және инвестицияны қажет етеді. Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы кешенін қалыптастыру нәтижелі емес. Мұның себебі, мемлекеттер арасындағы интеграциялық қатынастың аздығы және нарықтық жағдайда олардың арасында келіспеушіліктер мен түсінбеушіліктердің орын алуы. Экономикалық реформаларды республикамызда қалыптастыру кезінде ірі қателіктер кеткен, яғни меншік қатынасы реформасы, инвестициялық, несиелік-қаржылық және бағалық саясат, сонымен қатар АӨК-ні басқару формалары әлі де болса толық қалыптаспаған.

АӨК-ні дамыту үшін интеграциялаушы мемлекеттердің барынша үлесі болуы тиіс. Топырағының құнарлылығы арқылы, технологияларды пайдалану Оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс Қазақстан облыстары егін шаруашылығын едәуір дамытты. Зерттеушілердің пайымдауынша, аталған облыстардың топырағының құнарлылығы сонша, шаруашылық арқылы Сібір, Орал, Солтүстік ресейлік аудандарды экологиялық таза өнімдермен қамтамасыз ете алады. Дегенмен, міндетті түрде қаржы және сауда капиталын иеленген АӨК интеграциялық кәсіпорыны керек. Алайда, көлбеу құрылымды интеграцияланған орта құру үшін маманданған кадрлар немесе материалды экономикалық база жетіспейді. Дамытудың келесі әдісіне тауар өндірушілердің бірлестігі мен ассоциациялардың құрылуы және басқа да аудандық, республикалық деңгейде қалыптасқан құрылымдар жатады[3].

Материалды-қаржылық және ғылыми-өндірістік мүмкіншіліктердің бірігуі экологиялық мәселелерді шешуге өте қолайлы. Экономикалық АӨК интеграциясының қажетті факторына табиғатты мейлінше оңтайлы пайдалану іс-әрекеті жатады. Ауыл шаруашылығы үшін маңызды құрал – топырақ. Шаруашылық үдерісінде соңғы жылдары байқалғандай топырақтың құнарлылығы азайып келеді, мұның себебі – су және жел эрозиясы байқалып, құрамында химиялық заттар бар шымтезекті пайдалану әсері болып отыр. Минералды шымтезектерді жүйесіз және бақылаусыз пайдалану топырақтың деградациясына алып келуде, сонымен қатар қарашіріктің де құнарсыздануы байқалады. Қазақстанда қарашіріктің көлемі 15 млн га-дан аспайды. Біздің пікірімізше, интеграцияланатын мемлекеттердің материалды-қаржылық, ғылыми-өндірістік бірігуі экологиялық проблемаларды шешуде де аса маңызды болып келеді. Агроөнеркәсіптік кешендегі экономикалық интеграцияның қажет-

тігі табиғатты пайдалы қолдану проблемасын шешуге көмектеседі.

Экспортты-импортты саясаттың қалыптасуы интеграцияға қатысушы мемлекеттер арасында теңдікті қалыптастырады. Айта кететін жайт, ауылшаруашылығын интеграциялаушы ұйымдар ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіруге, шикізаттың кей түрлерін өңдеуге, және де көршілес елдегі өнім өндірудің жеке мәдениеті мен мал шаруашылығы өнімдеріне маманданған. Мысалға, Қазақстанның оңтүстік облыстарында жүгеріні дәнді дақылдар мен сояның арасында өсіру экономикалық жағынан тиімді. Аталған облыстар сонымен қатар, үйірлі жылқы және түйе өсіру шаруашылығына маманданған. Жаңа экономикалық негізде арнайы мамандандырылған мал шаруашылығы мен қой шаруашылығын дамыту қолайлы болар еді.

Агроөнеркәсіптік интеграцияның ұйымдық тәсілдерін дамыту дамыған елдерде өндірістік күштерді дамытудың қазіргі заманғы деңгейіне сәйкес басқарудың жаңа принциптері мен тәсілдерін – маркетингті, кешенділікті және жүйелілікті енгізумен ерекшеленеді. Маркетинг принципі өндірісті ұйымдастырудың негізгі міндеті – өндірушінің тұтынушымен өзара тығыз байланысына қол жеткізілген жағдайда қолданылады. Маркетинг өнімді түпкілікті пайдаланудың фазасына бағдарланады, оның мақсаты – өнімді өндіруге, өңдеуге және өткізуге кететін шығындар жиынтығын азайту[4].

Дамыған елдердегі (АҚШ, Батыс Еуропа) агроөнеркәсіптік бірлестіктердің әр түрлі тәсілдеріне талдау жасау оларды ұйымдастыру мен жұмыс жасауының бірқатар ортақ қағидаларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Олар:

- келісім-шарттық байланыстар негізінде агроөнеркәсіптік бірлестіктер ұйымдастыру кең тараған тәсіл болып табылады. Белгілі бір дәрежеде тұрақты тікелей байланыстарды пайдаланатын, өз бойына келісім қатынастарының белгілерін жинақтай білетін шаруашылықаралық кешендер де осыған жақын келеді;

- агроөнеркәсіптік бірлестіктер барынша күрделі диверсификацияланған шаруашылық бірлестіктері – корпорациялардың, ірі фермерлік кооперативтік ассоциациялардың бөлімшесі, құрамдас буыны болып табылады. Мұндай бірлестіктерді диверсификациялау бағаның және қолда бар ресурстар мен негізгі өндірістің қалдықтарын барынша толық пайдалануға байланысты тәуекел етудің деңгейін төмендетуді қамтамасыз етеді;

- агроөнеркәсіптік интеграцияның ұйымдық құрылымында өндірістік немесе техно-

логиялық белгісі бойынша құрылған салалық агроөнеркәсіптік бірлестіктердің үлес салмағы көп. Сонымен бірге, кооператив шеңберінде түрлі сала бойынша мамандандырылған фермалар мен кәсіпорындарды біріктіру жолымен құрылған аймақтық-өндірістік агроөнеркәсіптік бірлестіктері де бар.

Экономикалық интеграцияның қарапайым нәтижелеріне қарамастан, Евроазиялық кеңістік мемлекеттерінің арасында тұрақты және жетілдірілген көпжақты экономикалық байланыстарды қалыптастыруда. Дегенмен, Евроазиялық кеңістік аясындағы мемлекеттердің аймақтық экономикалық толық жетілген ұйымы ретінде қалыптастыру үшін, көп уақыт

пен жігер қажет болмақ. Евроазиялық кеңістік мемлекеттерінің басқа да елдерінің ауыл шаруашылығы секторын жаңа инновациялық техникамен қамтамасыздандыру да өзекті мәселе. Жекелеп айтқанда, Қазақстан Белоруссияның техникалық – құрылысымен, Ресейдің комбайн зауыттарымен, Украина және де басқа шетелдермен өндірістік қарым-қатынаста болып отыр. Алдағы уақытта, экономикалық интеграцияның иеліктерін пайдалана отырып, Евроазиялық кеңістік аумағы бойынша қоғамдық ауыл шаруашылығы және ұлттық нарығын құру кәсіпорындардың күштерінің бірлесуі және мемлекеттер арасында шетелдік импорт өндірісін дамыту қажет.

Әдебиеттер

- 1 Алшанов Р., Әшімбаева Ә. Жаһандық экономика және Қазақстан/ Егемен Қазақстан. № 51-54, 28 ақпан, 2010
- 2 Исингарин Н.К., Масакова С. Евразийское экономическое сообщество и проблемы вступления в ВТО Казахстана // Аль-Пари. – 2013. – № 3. – С. 24.
- 3 Аубакирова Ж.Я. Интерпретация в агропромышленном комплексе: перспективы развития // Вестник КазНУ, серия экономическая. – №2. – 2014.
- 4 Винокуров Е., Либман А. Тренды региональной интеграции на постсоветском пространстве: результаты количественного анализа//Вопросы экономики. – №7. – 2013.

References

- 1 Alshanov R., Ashimbaeva A. Global economy and Kazakhstan / Egemen Kazakhstan № 51-54, 28/01, 2010
- 2 Isengarin N.K. Euroasian economic community and problems of accession to WTO of Kazakhstan // Al-Pari. – 2013. – №3. – С. 24.
- 3 Aubakirova J.I. Interpretation in agro-industrial complex: prospects of development // Vestnik Kaznu. – №2. – 2014
- 4 Vinokurov E., Libman A. Trends of regional integration at the former Soviet Union: results of the quantitative analysis // Voprosi ekonomik №7, 2013

Ермекова Ж.Ж.,
Ермеков Д.Ж.

Глобализация и финансовое развитие государства

В современной науке термин «глобализация» стал уже устойчивым и ключевым понятием, без которого не обходится изучение многих проблемных вопросов и не только в экономике. Активность исследований сущности и роли глобализации отличается не только масштабами, но и широтой направлений: рассматривается как её экономический, так и социальный, политический, межличностный, демографический и многие другие аспекты. Изучение научных публикаций, материалов и выступлений по данной проблематике позволило нам провести следующую классификацию основных экономических подходов в трактовке сущности глобализации и её роли в развитии мирового сообщества и национальных экономик. Глобализация – это особый процесс развития общества, для которого характерна активизация перемещения и перелива капитала, товаров, услуг, технологий, рабочей силы, а вместе с ними традиций и культур в результате поиска более благоприятных условий их освоения. В многочисленных трудах процесс глобализации можно разделить на несколько этапов: этап колониализма, этап индустриализации и возникновения капитализма в начале XIX века, а также современный этап глобализации.

Ключевые слова: глобализация, экономика, финансы, финансовое развитие государства.

Yermekova Zh.Zh.,
Yermekov D.Zh.

Globalization and financial development of the state

In modern science, the term «globalization» has become a stable and a key concept, which does not manage the study of many problematic issues and not just in the economy. Active research the nature and role of globalization is not only the scale but also the breadth of areas: it is seen as an economic and a social, political, interpersonal, demographic, and many other aspects. The study of scientific publications, materials and presentations on these issues has enabled us to conduct the following classification of the main economic approaches to the interpretation of the essence of globalization and its role in the global community and the development of national economies. Globalization – this is a special process of development of the society, which is characterized by activation of movement and the flow of capital, goods, services, technology, labor, and with them the traditions and cultures as a result of the search of more favorable conditions for their development. In numerous writings globalization process can be divided into several stages: the stage of colonialism, the stage of industrialization and the rise of capitalism at the beginning of the XIX century, as well as the current stage of globalization.

Key words: globalization, economics, finance, financial development of the state.

Ермекова Ж.Ж.,
Ермеков Д.Ж.

Ғаламдану және мемлекеттің қаржылық дамуы

Қазіргі ғылымда «ғаламдану» термині экономика ғана емес, сонымен қатар, басқа ғылымдарда да кеңінен қолданылып келе жатқан маңызды және тұрақты термин болып табылады. Ғаламдану ролі мен мәнін зерттеудің белсенділігі тек масштабтарымен ғана емес, сондай-ақ, бағыттарының көптілігімен ерекшелінеді: яғни оны экономика тұрғысымен қатар, саяси, тұлғааралық, демографиялық және тағы басқа аспектілері тұрғысынан қарастырады. Берілген мәселе бойынша ғылыми зерттеулерді, түрлі мәліметтерді зерттеу арқылы ғаламдану мәнінің әлемдік қауымдастық пен ұлттық экономика дамуының тұжырымдары тұрғысынан зерттеуге мүмкіндік береді. Ғаламдану – бұл, капитал, тауарлар мен қызметтер, технологиялар, жұмысшы күші ағылуы мен жылжуын белсендіретін қоғам дамуындағы ерекше үрдіс. Көптеген еңбектерде ғаламдану үрдісі бірнеше кезеңдерге бөліп қарастырылады: колониализм кезеңі, XIX ғасырдың басында пайда болған капитализм мен индустриализация, сонымен қатар, ғаламданудың бүгінгі таңдағы кезеңі.

Түйін сөздер: ғаламдану, экономика, қаржы, мемлекеттің қаржылық жағдайы.

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И ФИНАНСОВОЕ РАЗВИТИЕ ГОСУДАРСТВА

Одним из ключевых процессов развития мировой экономики XXI века является прогрессирующая глобализация, т.е. качественно новый этап в развитии интернационализации хозяйственной жизни.

Глобализация экономики – одна из закономерностей мирового развития. Неизмеримо возросшая по сравнению с интеграцией взаимозависимость экономик различных стран связана с формированием экономического пространства, где отраслевая структура, обмен информацией и технологиями, география размещения производительных сил определяются с учётом мировой конъюнктуры, а экономические подъёмы и спады приобретают планетарные масштабы.

Растущая глобализация экономики выражается в резком увеличении масштабов и темпов перемещения капиталов, опережающем росте международной торговли по сравнению с ростом ВВП, возникновением круглосуточно работающих в реальном масштабе времени мировых финансовых рынков. Созданные за последние десятилетия информационные системы неизмеримо усилили способность финансового капитала к быстрому перемещению, что содержит в себе, по крайней мере, потенциально, способность к разрушению устойчивых экономических систем.

Процесс глобализации изначально стал результатом развития международного разделения труда. В экономической литературе существуют различные теории, связанные с международным разделением труда.

Учёные-экономисты на основе эмпирических наблюдений пришли к выводу о необходимости развития внешнеэкономической деятельности. Дело в том, что согласно теориям абсолютных и сравнительных преимуществ, страны должны обмениваться излишками своей продукции.

Исходные положения теории абсолютных преимуществ представлены в учении А.Смита, утверждавшего следующее: «если какая-нибудь чужая страна может снабжать нас какими-нибудь товарами по более дешёвой цене, чем мы сами сможем изготавливать его, гораздо лучше покупать его у неё на некоторую часть продукта нашего собственного промышленного

труда, прилагаемого в той области, в которой мы обладаем некоторым преимуществом» [1, с. 289].

Д. Рикардо развил теоретические взгляды А. Смита и заложил основы теории сравнительных преимуществ, обосновав преимущества международного разделения труда не только между нациями, но и между регионами, фирмами и домохозяйствами.

Дальнейшее развитие внешней торговли связано с именами шведских учёных Э.Хекшера и Б.Олина. Они исходили из того, что различия в сравнительных издержках между странами объясняются, во-первых, тем, что в производстве различных товаров факторы используются в разных соотношениях, и, во-вторых, тем, что обеспеченность стран факторами производства неодинакова. В соответствии с теорией Хекшера-Олина страны будут экспортировать те товары, производство которых требует значительных затрат относительно избыточных факторов, и импортировать товары, в производстве которых пришлось бы интенсивно использовать относительно дефицитные факторы [1, с. 291].

Без внешнего финансирования международных кредитных линий, займов, прямых инвестиций, иностранных акций и облигаций ни одна страна мира не может эффективно функционировать. Кроме того, учёными доказано, что ни одно государство в мире (включая промышленно развитые) не может производить весь ассортимент товаров и услуг, в т.ч. из-за рационального и разумного использования ограниченных ресурсов и наличия благоприятных предпосылок.

«Первопроходцем» в исследовании проблематики глобализации экономики и «творцом» термина «глобализация» прослыл американский ученый Т. Левитт после выхода в свет в 1983 г. его книги «Глобализация рынков». Т. Левитт определял глобализацию как чисто рыночный феномен. Данным термином он обозначил объединение, интеграцию рынков отдельных продуктов, производимых транснациональными корпорациями.

Если попытаться систематизировать имеющиеся точки зрения на природу глобализации, то они могут быть сведены к следующим основным позициям, которые представлены в работах революционных глобалистов (гиперглобалистов), эволюционных глобалистов (трансформационалистов) и скептиков.

Революционный глобализм (гиперглобализм) имеет своих последователей в основном в среде политиков и бизнесменов. Широ-

ко распространяется как успешный вариант общественного развития по западной модели и представляет глобализацию будущего как фундаментальную реконфигурацию всей системы человеческих действий. В основе этих идей лежит неолиберальная теория и практика, когда глобализация рассматривается как специфический вариант интернационализации хозяйственной, политической и культурной жизни человечества, ориентированный на форсированную экономическую интеграцию в глобальных масштабах с максимальным использованием научно-технических достижений и свободно-рыночных механизмов.

К этой группе исследователей можно отнести главных идеологов глобализации К. Поппера, Ф. Фукуяму, Зб. Бжезинского, Дж. Сороса и др. Так Ф. Фукуяма в работе «Конец истории и последний человек» под «концом истории» имеет в виду окончание общественно-формационного развития. В либеральном капитализме, как он представлен в США, он видит венец человеческих устремлений в области общественного прогресса: лучше американской демократии, американского капитализма, американского образа жизни ничего на свете быть не может, и любыми средствами нужно способствовать его распространению на весь мир [2, с. 209].

Эволюционные глобалисты (трансформационалисты) считают современную форму глобализации исторически беспрецедентной, не сравнимой ни с каким иным порядком. Они говорят о постепенной адаптации государств и обществ к взаимозависимому нестабильному миру с его неизбежными социальными и политическими переменами. Считают, что глобализация – это мощная, трансформирующая мир сила, ответственная за эволюцию обществ, за изменение всего мирового порядка.

К эволюционным глобалистам относят У. Бека, Дж. Стиглица, среди российских авторов – Н.М. Мамедова, В. Толстых, Х.А. Барлыбаева, М.Г. Делягина, В. Л. Иноземцева и др.

Дж. Стиглиц полагает, что сама глобализация несет в себе шансы на улучшение жизни всего человечества. «Сторонники глобализации утверждают, что глобализация неизбежна, и рекламируют ее блага; противники ярко обрисовывают в подробностях ее нежелательные последствия и требуют ее прекращения. Я же считаю, что у глобализации огромный потенциал улучшения жизни людей, в том числе и в развивающихся странах, и в некоторых аспектах это уже происходит – например, глобализация знаний привела

к совершенствованию здравоохранения и продлению продолжительности жизни» [2, с. 95].

Дж. Томлисон указывает, что глобализация предполагает взаимосвязь и взаимозависимость всех регионов земного шара, что, однако, не является частью какого-то заранее намеченного плана [3, с. 152].

Скептики, к которым относится большое число исследователей, политиков, общественных деятелей, выступают с прямой или косвенной критикой теории и практики глобализации. Они понимают под глобализацией унификацию жизни на основе единых либеральных ценностей путем навязывания ценностей развитых индустриальных стран другим обществам. Глобализация рассматривается ими как вестернизация.

На антиглобалистских позициях стоят С. Хантингтон, А.С. Панарин, А.А. Зиновьев, С.Г. Кара-Мурза, Б. Ключников, О.А. Арин, Т.В. Муранивский и др. Т.В. Муранивский в своих работах, в частности, пишет о приближающемся витке торгового строя, который рано или поздно наступит, так как это объективный ход общественной истории. Третья попытка глобализации человечества будет осуществлена представителями финансовой элиты – «новыми кочевниками». Они как подлинные граждане мира лишены каких-либо национальных или культурных предрассудков, перевернут ритм жизни и радикально изменят отношение человека к культуре, науке, семье, родине, миру. Финансисты возвысятся над миром как его надгосударственная и наднациональная элита, превратившись в мировое правительство. Используя современные информационные технологии, они превратят человеческое общество в единое финансово-экономическое пространство, в котором в товар превратится даже сам человек, а о его достоинствах будут судить только по одному критерию – количеству денег.

Ярким идеологом антиглобализма является А.С. Панарин. Глобализацию он определяет как процесс ослабления традиционных территориальных, социокультурных и государственно-политических барьеров (некогда изолирующих народы друг от друга и в то же время предохраняющих их от неупорядоченных внешних воздействий) и становления новой, «беспротекционистской» системы международного взаимодействия и взаимозависимости. К числу бесспорных фактов в определении современного мира как глобального А. С. Панарин относит факт растущей взаимозависимости стран

и народов, переплетение их историй, возрастание влияния внешних факторов на внутреннее национальное развитие [4, с. 211].

По мнению отечественных учёных, в частности М.С. Тулегеновой, глобализация сопровождается резким ростом трансграничных инвестиций и международной торговли, а также бурным развитием глобальных коммуникаций и инвестиций [5, с. 240].

Глобализация, по определению Б.К. Казбекова, – процесс развития мировой экономики, направленный на формирование единого мирового экономического пространства и интегрированного мирового хозяйства, качественно новый этап интернационализации хозяйственной жизни [6, с. 275].

Таким образом, в отечественной и зарубежной научной литературе в настоящее время имеются различные подходы к определению понятия «глобализация».

Глобализация, как она сейчас протекает, действительно бросает вызов не только судьбе национальных экономик и суверенитету государств, но и будущности локальных и региональных культур и образов жизни.

В результате глобализации национальные экономики становятся частью мирового рыночного хозяйства и, как следствие, происходит сглаживание институциональных юридических и технологических барьеров.

Экономический мир приобретает черты целостности в глобальном масштабе.

Размышляя над влиянием глобализации на финансовое развитие государств, необходимо выделить положительные и отрицательные стороны этого процесса.

Положительные стороны финансовой глобализации [7, с. 39]:

– Глобализация уничтожит привилегированную информированность групп интересов на финансовом рынке, потому что финансовая система должна отвечать требованиям внешних участников (которые приводят к конкуренции посредников), что способствует получению более достоверной и глубокой информации.

– При финансовой глобализации посредники могут импортировать лучшие административные практики и финансовые техники, улучшая тем самым корпоративное управление.

– Финансовая глобализация способствует распределению риска, что очевидно на мировом уровне. Но также это происходит в каждой отдельной стране, потому что национальные капиталы могут экспортироваться за грани-

цу с целью распределения риска. Страна может давать займы в благополучные периоды и заимствовать в неблагополучные, таким образом, колебания в инвестициях, потреблении и доходах не будут большими.

– Глобализация содействует переходу от портфельных инвестиций с низким риском и низкой прибылью к портфельным инвестициям с большим риском и высокой прибылью.

– Международное движение капиталов помогает привлекать и объединять сбережения в мировом масштабе.

– Финансовая глобализация уменьшает международные транзакционные издержки и благодаря этому способствует связи между финансовым и реальным секторами международной экономики.

Нынешняя модель глобализации экономики имеет не только положительные стороны, но и целый ряд негативных моментов, характеризуется острыми коллизиями и конфликтами между различными участниками мирохозяйственных и иных международных отношений.

К противоречивым и негативным сторонам указанной модели следует отнести прежде всего следующие ее аспекты [14, с.40]:

– Глобализация стала питательной средой для резкого ускорения распространения трансграничной преступности.

– Быстрое перенесение экономических сбоев и финансовых кризисов из одних в другие регионы мира, а при сочетании ряда весомых негативных факторов – придание им глобального характера. Особенно это относится к миграции краткосрочных спекулятивных капиталов на финансовых рынках. При этом негативную роль играет электронизация обмена ценными бумагами через Интернет, хотя, как отмечалось выше, телекоммуникационная революция весьма способствовала «сцеплению» мирового хозяйства и его прогрессу. Интернет накладывает определенные одинаковые «клише» на поведение мировых финансовых брокеров

и унифицирует их поведение в различных финансовых центрах. Отмеченные моменты наглядно проявились и в ходе нынешних мировых финансовых потрясений, начавшихся в августе-сентябре 2007 г. с кризиса на рынке ипотечного кредитования в США.

– Процессы глобализации уменьшают экономический суверенитет как атрибут власти национальных государств внутри соответствующих стран и потенциал в области экономического регулирования национальных правительств, оказывающихся в растущей зависимости от «своих» и иностранных транснациональных компаний и их лобби. Сложилось достаточно острое противоречие между глобализацией и национальным суверенитетом (особенно как раз в области экономики) многих государств.

– На национальном уровне не может столь же эффективно, как прежде, использовать традиционный инструментарий макроэкономического регулирования, как то: импортные барьеры и экспортные субсидии, курс национальной валюты и ставка рефинансирования Центрального банка. Транснациональные корпорации и банки при необходимости противопоставляют подобным мерам свой мощный экономический потенциал и разветвленный механизм лоббирования своих интересов в различных странах, что нередко сводит на нет ожидаемый государством эффект от предпринимаемых мер либо даже нередко оборачивается во вред данной стране.

Нынешняя либеральная (неолиберальная) модель глобализации, пропагандируемая и реализуемая главным образом в собственных интересах странами «золотого миллиарда» во главе с США, нацелена на извлечение наибольших выгод из ускоренного развития мировой экономики для высокоразвитых государств без достаточного учета интересов прочих стран.

Финансовая глобализация приводит к лучшим макроэкономическим результатам при выполнении определенных пороговых условий.

Литература

- 1 Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек – М.: АСТ, 2004. – 592 с.
- 2 Стиглиц Дж. Глобализация: тревожные тенденции – М.: Мысль, 2003. – 300 с.
- 3 Томлисон Дж. Глобализация и социальное государство / Дж. Томлисон // Государственная служба за рубежом: приоритеты социальной политики. – 2012. – № 5. – С. 152 – 162.
- 4 Панарин, А. С. Искушение глобализмом. – М.: Эксмо, 2003. – 416 с.
- 5 Тулегенова М.С. Теория капитала и экономического развития. – Алматы: Издательство «Қазақ университеті», 2011. – 294 с.

6 Казбеков Б.К., Ермекова Б.Ж., Казбекова Ж.Б., Казбекова С.Б. Государственное регулирование экономики. – Алматы: – Издательство «Қазақ университеті», 2011. – 290 с.

7 Товар Гарсиа Э.Д. Влияние глобализации на финансовое развитие формирующихся экономик. // Financial journal/ Финансовый журнал. – №1. – 2012. – С. 37-48.

8 Эйхан Коуз М., Ишвар Прасад, Кеннет Рогофф и Шан Цзюнь Вей. Финансовая глобализация: не ограничиваясь порицаниями. // Финансы и развитие. – Март 2007.

References

1 Fukujama F. Konec istorii i poslednij chelovek – М.: AST, 2004. – 592 s.

2 Stiglic. Dzh. Globalizacija: trevozhnye tendencii – М.: Mysl', 2003. – 300 s

3 Tomlison Dzh. Globalizacija i social'noe gosudarstvo / Dzh. Tomlison // Gosudarstvennaja sluzhba za rubezhom: priority social'noj politiki. – 2012. – № 5. – S. 152 – 162.

4 Panarin, A. S. Iskushenie globalizmom. – М.: Jeksmo, 2003. – 416 s.

5 Tulegenova M.S. Teorija kapitala i jekonomicheskogo razvitija. – Алматы: Izdatel'stvo «Қазақ университети», 2011. – 294 s.

6 Kazbekov B.K., Ermekbaeva B.Zh., Kazbekova Zh.B., Kazbekova S.B. Gosudarstvennoe regulirovanie jekonomiki. – Алматы: – Izdatel'stvo «Қазақ университети», 2011. – 290 s.

7 Tovar Garsia Je.D. Vlijanie globalizacii na finansovoe razvitie formirujushhihsja jekonomik. // Financial journal/Finansovyj zhurnal. – №1. – 2012. – S. 37-48.

8 Jejhan Kouz M., Ishvar Prasad, Kennet Rogoff i Shan Czjun' Vej. Finansovaja globalizacija: ne ogranicivajas' poricanijami. // Finansy i razvitie. – Mart 2007.

Абиллов С.М.
**Менеджмент высшего
образования – через
интеграцию науки и бизнеса**

Цель исследования – на основе проведенного анализа показать менеджмент высшего образования через интеграционные процессы с наукой и бизнесом. Методология – в статье применяются общенаучные методы познания: наблюдения, сравнения, дедукция, индукция, описательный и сравнительный анализы. Оригинальность/ценность исследования – автором проведен всесторонний анализ управления системой высшего образования в плане интеграции с наукой и производством: пути и методы управления, опыт зарубежной практики. Тем самым, необходимо на основе управления вузом и его интеграции с наукой и производством создать условия системы подготовки профессиональных кадров, способных решать вопросы совершенствования общества, экономики, производства, науки и разработки новых технологий. Автором представлены разработанные графики, как: инновационная роль вуза, выгоды социального партнерства, система функционирования интеграции высшего образования, науки и производства и т.д., которые в целом определяют интеграционные связи образования, науки и бизнеса.

Ключевые слова: менеджмент (управление), искусство управления, интеграционные процессы, вуз, работодатели, бизнес, социальное партнерство, системы интеграции, инновационные ресурсы и инфраструктура.

Abilov S.M.
**Management of Higher Education
via Integration of Business and
Science**

The goal of the research is to demonstrate management in higher education via integration of business and science. Methodology: in the research, the general cognition methods – observation, deduction, and induction, descriptive and comparative analysis – are applied. Novelty/Significance of the research: a profound analysis of higher education system management in the aspect of its integration with business and science has been conducted (management approaches and methods, and review of international experience). Higher education institution management and its integration with business and science provide the system of professional training, which will enable graduates to contribute to the improvement in the society, economy, business, science and development of new technologies. The results of the research: graphs, demonstrating the role of higher education institutions in innovation, social partnership benefits, the functioning of higher education, business, and science integration system, which, in general, show integration links of education, business and science, have been developed.

Key words: management, management skill, integration processes, higher education institution, employers, business, social partnership, integration systems, innovation resources, infrastructure.

Әбілов С.М.
**Жоғары білім менеджменті
ғылым мен бизнесті біріктіру
арқылы**

Зерттеудің мақсаты – талдау өткізу негізінде жоғары білім беру менеджментін ғылым мен бизнесті біріктіру үрдісі арқылы көрсету. Әдіснамасы – мақалада танымның жалпы ғылыми әдістері қолданылған: байқау, салыстыру, дедукция, индукция, сүреттеу және салыстырып талдау. Зерттеудің түпнұсқалығы/құндылығы – автор жоғары білім беру жүйесін басқаруды ғылым мен өндірісті біріктіру тұрғысынан: басқару жолдары мен әдістерін, шетел дағдысының тәжірибесін жан-жақты талдаған. Осылайша, жоғары оқу орнын басқару және де оны ғылыммен және өндіріспен біріктіру негізінде қоғамды, экономиканы, өндірісті, ғылымды жетілдірудегі мәселелерді шешуге және жаңа технологияларды әзірлеуге дағдыланған кәсіби мамандарды дайындау жүйесіне жағдай жасау. Зерттеудің нәтижелері – жоғары оқу орнының инновациялық ролі, әлеуметтік әріптестіктің тиімділігі, жоғары білім беру, ғылым мен өндіріс бірлестігінің қызмет ету жүйесі бойынша кестелер жасалған, жалпы алғанда олар білім беру, ғылым және бизнесті біріктіру бойынша байланыстарды белгілейді.

Түйін сөздер: менеджмент (басқару), басқару өнері, біріктіру үрдістері, жоғары оқу орны, жұмыс берушілер, бизнес, әлеуметтік әріптестік, біріктіру жүйелері, инновациялық қорлар және инфрақұрылым.

МЕНЕДЖМЕНТ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ – ЧЕРЕЗ ИНТЕГРАЦИЮ НАУКИ И БИЗНЕСА

Сегодня образование, в том числе и высшее, является одним из важных факторов, определяющих социальную эффективность общества, от творческого потенциала которого зависят профессиональные преобразования. Поэтому образование, целью которого становится доминантное возвышение умеренных духовных потребностей над разумными материальными потребностями [1, с. 10-12], позволяет создавать единое образовательное пространство с приобретением образовательной компетентности. И движение к личностно-ориентированному и «длиною в жизнь» образованию во многом определяется осознанием необходимости активного внедрения менеджмента как постижение искусства управления как образованием, так и образовательным учреждением.

Если взять в отдельности Казахстан и его образовательную систему, то в настоящее время в области управления все больше возрастает роль вуза в реализации программ инновационного развития Казахстана. Проблема отсутствия интеграционных связей между вузами, наукой и бизнесом приобретает особую значимость в условиях глобализации экономики и возрастания конкуренции.

Формирование управления системой высшего образования для инновационной экономики можно рассматривать в двух направлениях [2]:

– вуз осуществляет образовательную деятельность в тесном сотрудничестве с работодателями. В свою очередь, работодатель принимает активное участие в формировании профессиональных компетенций специалистов, разработке индивидуальных траекторий обучения студентов, создании системы профессиональной адаптации и наставничества выпускников;

– осуществляется не просто целевая подготовка специалистов для конкретных работодателей, но и профессионалов, способных самостоятельно создать «новых работодателей». Здесь особая роль отводится бизнес-инкубаторам, которые позволяют сформировать предпринимательские компетенции.

Сегодня одним из основных условий успешного управления бизнесом становится постоянное совершенствование человеческого капитала через высшее образование. Поэтому для решения кадровых и социально-экономических проблем

реального и финансового секторов экономики необходим поиск новых форм интеграции вузов и сферы бизнеса.

Высшие учебные заведения дают выпускникам фундаментальное академическое образование, но не всегда располагают высококвалифицированными кадрами в какой-либо конкретной области, способными предоставить им практические навыки для того, чтобы они могли сразу и полноценно включиться в работу в любой отрасли экономики. Решение данной проблемы возможно при развитии системы корпоративного образования как вида дополнительного образования за счет средств «заказчика» услуг, с привлечением его производственной базы и специалистов.

Хорошо поставленный менеджмент в образовании, в том числе и высшем обеспечивает дополнительными источниками финансирования, которых недостаточно. Одним из направлений экономического обеспечения вузов является консолидация ресурсов субъектов социального

партнерства – вузов и работодателей [3, с.142-149]. Ресурсы социальных партнеров могут быть использованы в следующих формах:

- прямые инвестиции социальных партнеров в высшее образование;
- предоставление помещений, лабораторной базы, технологического оборудования для проведения учебных занятий, производственных практик и дипломных проектов;
- включение в учебный процесс интеллектуальной собственности социальных партнеров;
- использование в вузах кадрового потенциала хозяйствующих субъектов секторов экономики.

Создание подобного рода социального партнерства выгодно как вузу, так и работодателям (рисунок 1).

Интеграция вузов и работодателей будет устойчивым и долговременным лишь при условии, что каждый из субъектов социального партнерства осознает и удовлетворяет свой интерес на всех этапах образовательного процесса.

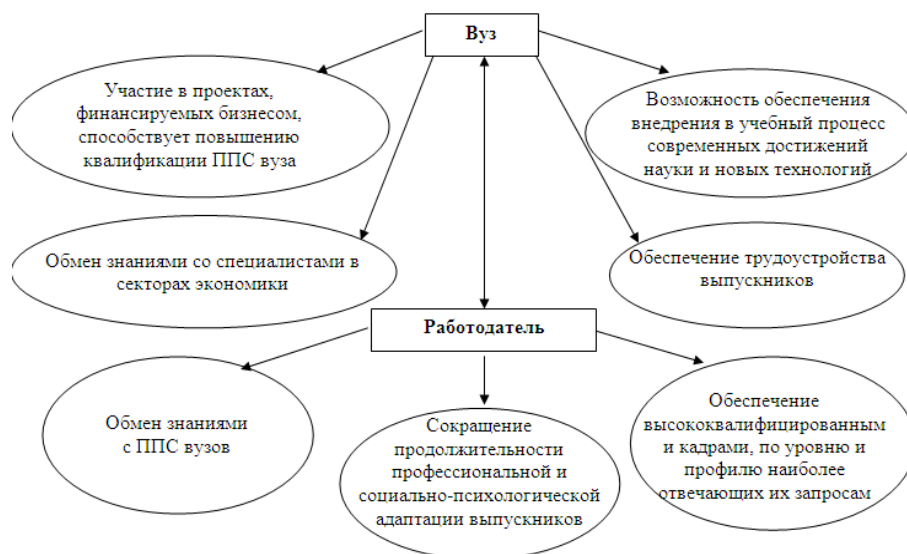

Рисунок 1 – Выгоды социального партнерства

Примечание – составлено автором с использованием источника [3]

В этой связи с целью интеграции высшего образования, науки и бизнеса актуально создание в Казахстане совместных научных лабораторий для внедрения результатов исследований непосредственно в различные отрасли, что обеспечит приток инноваций в экономику страны в целом. Достижение этих целей возможно через создание эффективного механизма систематизации

трех составляющих – высшего образования, науки и производства (рисунок 2).

Модель, описывающая взаимодействие обозначенных на рисунке 2 элементов, сводится к тому, что роль работодателей заключается в разработке технологий на основе совместных с вузами исследований и в рыночном освоении созданных инновационных продуктов, роль го-

сударства в создании благоприятных условий для развития инновационной деятельности в стране.

Разработанные варианты реализации системы интеграции в условиях социально-экономического развития отдельных стран и формируют национальные особенности инновационного развития экономики государства. В совместных научных центрах, лабораториях и технопарках не только создаются идеи и проводятся научные исследования, но и осуществляется их апробация с целью внедрения окончательных инновационных продуктов в развитие экономики страны. Однако для активизации инновационной деятельности отраслей экономики необходима государственная поддержка разработки и внедрения конкурентоспособных продуктов, обязательно основанных на патентоспособных изобретениях. Система предоставления льгот и субсидий хозяйствующим субъектам, производящим инновационные продукты, стимулирует работодателей к созданию системы интеграционного сотрудничества с высшими учебными заведениями.

Рисунок 2 – Система функционирования интеграции высшего образования, науки и отраслей экономики
Примечание – составлено автором на основе [4, с.42-45]

Здесь немаловажную роль в управлении должно играть государство. Как показывает мировая практика именно интеграционные связи государства, науки и бизнеса являются важным условием развития инноваций в Казахстане (рисунок 3).

Из рисунка 3 следует, что государство должно стать инициатором идей и запросов на профессиональные кадры и научные исследования и одновременно создавать соответствующие условия для спроса на инновационную продукцию и реализации этих идей. При такой постановке задачи общество может потреблять полученные результаты, и от того, как будет организовано данное «интеграционное пространство», будут зависеть качество и объемы получаемой инновационной продукции.

На основе анализа управления отечественными интеграционными процессами можно сделать вывод о том, что они охватывают многие направления выработанных мировой практикой рекомендаций. Вместе с тем, большинство предпринимаемых мер остаются безответными, поскольку не всегда удается вовлечь частный бизнес в инновационную деятельность. Самое сложное в этих условиях – это дать возможность национальному бизнесу осознать необходимость активизации их участия в инновациях, проведении и поддержке НИОКР.

Несмотря на то, что по существу хозяйствующие субъекты совместно с вузами и научными центрами и лабораториями должны интегрированно вести инновационную политику, все возрастающее значение приобретает управленческая роль государства.

По нашему мнению, в Казахстане воздействие государства на инновационную активность как хозяйствующих субъектов, так и высших учебных заведений может осуществляться по направлениям, показанным на рисунке 4.

Создание инновационных ресурсов и формирование инновационной инфраструктуры предполагает обеспечение рынка научными кадрами и создание благоприятных условий и стимулов для исследований и разработок. Также государству следует создать соответствующие рычаги не только повышения качества высшего образования, но и стимулирования вузов к научным исследованиям и разработкам. Хотя сегодня государство принимает меры по созданию соответствующей инновационной инфраструктуры, то есть механизм функционирования специализированных институтов, способствующих эффективной реализации инновационной продукции и созданию спроса на инновации.

Разработка методов, направленных на повышение инновационной активности бизнеса и вузов предполагает разработку эффективных мер, направленных на стимулирование инновационной активности, например, разработку

программ поддержки реализации инноваций в предприятиях МСБ, предоставление капитала из государственных средств для качественных инновационных продуктов, создание инновацион-

ных центров и т.п. Также в этом направлении государство должно создать стимулирующие меры по содействию интеграции вузов с производством [5].

Рисунок 3 – Роль государства в инновационном развитии экономики Казахстана
Примечание – составлено автором

Формирование благоприятного инновационного климата предполагает создание стимулов для управления инновационной деятельностью. В данном случае государство разрабатывает косвенные меры регулирования (ускоренная амортизация, регулирование отдельных рынков, отраслей и т.п.).

Создание льготного налогообложения и кредитования для развития инноваций, как показывает зарубежная практика, является существенным рычагом активизации инновационной деятельности как для вузов, научных центров и лабораторий, так и для сферы бизнеса. Если разработать механизмы льгот для создания и функционирования совместных технопарков, научных центров и т.п. с целью интеграции образования, науки и бизнеса, то это послужит существенным стимулом для организации совместной инновационной деятельности, которая будет намного эффективней, чем разрозненные и невостребованные результаты (рисунок 4).

Роль государства в формировании спроса на инновации может быть определена тем, что оно составляет значительный сегмент в структуре совокупного спроса, следовательно, значитель-

ный спрос на инновации может быть предъявлен с его стороны, в том числе в форме государственного заказа [6]. Кроме того, как уже было сказано ранее, государство должно формировать кадровый потенциал для различных специальностей, спрос на которые вновь будет исходить от работодателей, задающих тон в подготовке профессиональных кадров. Также в комбинации с предыдущими направлениями стимулирования инновационной деятельности государство может активизировать формирование инновационного спроса и со стороны отраслей экономики.

Одним из важных аспектов усиления инновационных аспектов высшего образования и науки как интегрированных институтов является расширение ее финансирования, в том числе путем усиления вклада частного бизнеса, иными словами развития внебюджетных источников финансирования. Мировой опыт показывает, что для эффективного создания подобного механизма необходимо, чтобы государство управляло через соответствующие налоговые стимулы и льгот для инвестиций бизнес-сектора в эту сферу.

В условиях формирования инновационного рынка высшего образования на стороне спроса

и на стороне предложения действуют различные стороны. На данном рынке функционирует достаточно широкий круг посредников, осуществляющих управленческую деятельность через органы службы занятости, регистрации и лицензирования вузов, а также общественные институты и структуры.

Следовательно, возникает своеобразная модель партнерских отношений в сфере менеджмента высшего образования, безусловно, значительно отличающаяся от применяемых в сфере отраслей экономики. Особенность моделей социального партнерства в сфере высшего

образования заключается в том, что потребность в знаниях, а значит, и спрос на образовательные услуги определяются изменениями уровня и структуры занятости населения страны.

В современных условиях экономического развития Казахстана недостаточная развитость научной инфраструктуры может привести к неравным возможностям разных исследователей и территорий в реализации инновационных инициатив.

Степень влияния факторов инновационного образования на экономическое развитие Казахстана представлена на рисунке 5.

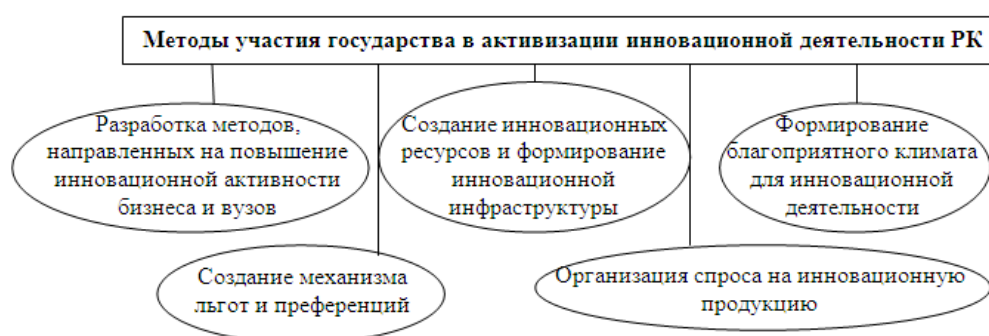

Рисунок 4 – Методы управления государства в активизации инновационной деятельности Казахстана
Примечание – составлено автором

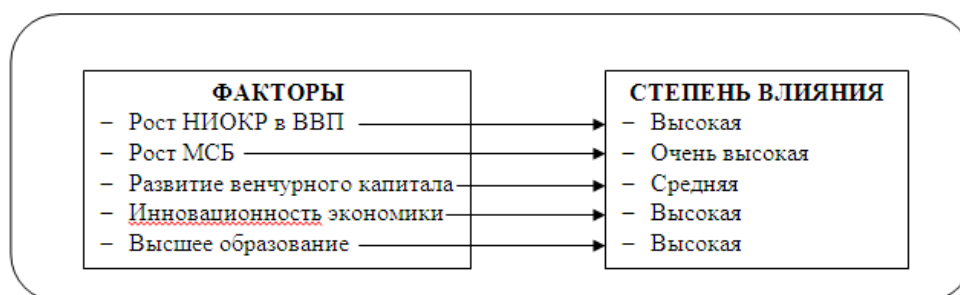

Рисунок 5 – Степень влияния различных факторов на инновационное развитие Казахстана
Примечание – составлено автором

В данном случае увеличение доли научно-исследовательских и опытно-конструкторских разработок в валовом внутреннем продукте осуществляется за счет увеличения финансирования и поощрения инновационной деятельности государством. Развитие предпринимательства и МСБ широко поддерживается государством. Так, в соответствии с Новой экономической по-

литикой Казахстана кредитование МСБ будет продолжено (ранее было выделено из Нацфонда 100 млрд. тенге, что обеспечило 4,5 тысячи рабочих мест). В дальнейшем, в 2015-2017 гг., будут использованы кредитные линии на сумму 155 млрд. тенге. Наблюдается положительная динамика в развитии инновационных предприятий. В результате рост инновационной активнос-

ти найдет отражение и в сфере управления высшим образованием.

Таким образом, в условиях модернизации и формирования инновационной экономики Республики Казахстан процессы модернизационно-инновационного характера, современные интеграционные тенденции требуют интенсификации научных исследований механизмов грамотного менеджмента вузов, научных организаций и бизнес-структур в сложных экономических системах.

В настоящее время три основных компонента инновационного развития страны, такие как высшее образование, наука и бизнес, функционируют недостаточно слаженно. Как уже было сказано, современные тенденции экономического развития Казахстана требуют интеграции этих компонентов и системной их работы. Известная независимость науки, образования и производства как социальных институтов и правовых субъектов, а также непроработанность механизмов интеграции управления не позволяют пока реализовать потенциал объединения усилий всех механизмов инновационного развития экономики.

Сегодня не создано единой правовой базы для более широких интеграционных процессов, органично сочетающих образовательный, научный и профессиональный виды деятельности, поэтому необходимо разработать и принять отдельный самостоятельный, системообразующий закон об интеграции науки, образования и производства.

Следовательно, с целью активизации высшего образования как одного из основных факторов инновационного развития Казахстана на сегодня необходимо в первую очередь создать благоприятный климат для всех институтов интеграционного процесса.

Говоря об интеграции, нельзя не учитывать роль собственной инновационной инфраструктуры вуза, которая должна включать в себя технопарки, инновационно-технологические центры, бизнес-инкубаторы, центры трансферта и коммерциализации технологий [7, с. 49-55].

Экономические условия интеграции науки, образования и бизнеса связаны с объединением

ресурсов для получения социального и коммерческого эффектов. Интеграция различных сторон деятельности вузов позволяет сокращать расходы, более рационально и эффективно использовать трудовые, финансовые и материальные ресурсы.

В настоящее время Казахстан перенимает западную образовательную технологию согласно Болонскому процессу, эффективность которой во многом обусловлена все время растущими инвестициями государства в образовательную сферу, развитием внутренней демократии, автономностью университетов, мобильностью студентов и профессорско-преподавательского состава, возможностью параллельных образовательных траекторий, тесным сотрудничеством с бизнес-структурами и др. [8].

Мировая практика показывает, что одним из важнейших факторов, оказавших глубокое влияние на научно-производственный, интеллектуальный прогресс ведущих стран мира, явилась интегрированная связь между наукой, бизнесом и высшим образованием. Опыт США, Японии, Великобритании и других развитых стран показывает, что такая интеграция возможна прежде всего в располагающих научным потенциалом университетах, о именно теми качествами, которые позволяют более активно участвовать в социально-экономическом развитии своей страны. Такие университеты, интегрированные в производство, своевременно откликаются на кадровый заказ корпораций, фирм, на потребность в новейшей технике и инновационных технологиях [9, с. 4-26]. И сегодня ведущие университеты мира благодаря интеграции с бизнес-структурами сформировали большие финансовые ресурсы, опосредованно связанные с коммерциализацией научных исследований и гибко реагирующих на любые колебания конъюнктуры [10].

Таким образом, в настоящее время Республике Казахстан необходимо усилить менеджмент высшего образования через партнерство с наукой и бизнесом, общей целью которого является поднятие на должный уровень социально-экономического развития страны.

Литература

- 1 Баймуратов У.Б. Гармония общества и экономики: мировая парадигма. – Алматы: Экономика, 2010. – 360 с.
- 2 Государственная программа развития образования на 2011-2020 гг. утверждена Указом Президента РК №1118 от 7 декабря 2010 г.

- 3 Богачева О.В. Социальное партнерство как одна из форм взаимодействия бизнеса и учреждений высшего профессионального образования// Российское предпринимательство. – 2007. – № 8 Вып. 2 (96). – С. 142-146.
- 4 Мелихов В.Ю. Предпринимательский университет: интеграция науки и бизнеса //Креативная экономика. – 2009. – №4 (28). – С. 42-45
- 5 Днишев Ф.М., Альжанова Ф.Г. Взаимодействие государства, науки и бизнеса – важное условие развития инноваций в Казахстане// Институт экономики МОН РК. [Электронный ресурс] <http://e-history.kz/ru/contents/view/1067>
- 6 Государственная программа по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2010-2014 годы /утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 19 марта 2010 года № 958.
- 7 Развитие системы высшего образования в Казахстане: инновации, опыт и перспективы / Под ред. Е.А. Колос. – Усть-Каменогорск: ВКГТУ, 2008. – 207 с.
- 8 Туймебаев Ж.К. Цели высшего образования Республики Казахстана на пути к Болонскому процессу. Выступление Министра образования и науки Республики Казахстан. г. Алматы, КазНУ им. аль-Фараби, 5 февраля 2009.
- 9 Комков Н.И., Бондарева Н.Н. Проблемы коммерциализации научных исследований и направления их решения // Проблемы прогнозирования. – 2007. – №1. – С. 4-26.
- 10 Van Baalen P. J. and Moratis L. T. Management Education in the Network Economy, KLUWER ACADEMIC PUBLISHERS, Boston, 2001.

References

- 1 Bajmuratov U.B. Garmonija obshhestva i jekonomiki: mirovaja paradigma. – Алматы: Jekonomika, 2010. – 360 s.
- 2 Gosudarstvennaja programma razvitija obrazovanija na 2011-2020 gg. utverzhdena Ukazom Prezidenta RK №1118 ot 7 dekabnja 2010 g.
- 3 Bogacheva O.V. Social'noe partnerstvo kak odna iz form vzaimodejstvija biznesa i uchrezhdenij vysshego professional'nogo obrazovanija// Rossijskoe predprinimatel'stvo. – 2007. – № 8 Вып. 2 (96). – С. 142-146.
- 4 Melihov V.Ju. Predprinimatel'skij universitet: integracija nauki i biznesa //Kreativnaja jekonomika. – 2009. – №4 (28). – С. 42-45
- 5 Dnishev F.M., Al'zhanova F.G. Vzaimodejstvie gosudarstva, nauki i biznesa – vazhnoe uslovie razvitija innovacij v Kazahstane// Institut jekonomiki MON RK. [Jelektronnyj resurs] <http://e-history.kz/ru/contents/view/1067>
- 6 Gosudarstvennaja programma po forsirovannomu industrial'no-innovacionnomu razvitiju Respubliki Kazahstan na 2010-2014 gody /utverzhdena Ukazom Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 19 marta 2010 goda № 958.
- 7 Razvitie sistemy vysshego obrazovanija v Kazahstane: innovacii, opyt i perspektivy / Pod red. E.A. Kolos. – Ust'-Kameno-gorsk: VKGTU, 2008. – 207 s.
- 8 Tujmebaev Zh.K. Celi vysshego obrazovanija Respubliki Kazahstana na puti k Bolonskomu processu. Vystuplenie Ministra obrazovanija i nauki Respubliki Kazahstan. g. Алматы, KazNU im. al'-Farabi, 5 fevralja 2009.
- 9 Komkov N.I., Bondareva N.N. Problemy kommercializacii nauchnyh issledovanij i napravlenija ih reshenija // Problemy prognozirovanija. – 2007. – №1. – С. 4-26.
- 10 Van Baalen P. J. and Moratis L. T. Management Education in the Network Economy, KLUWER ACADEMIC PUBLISHERS, Boston, 2001.

Абиллов С.М.

**Эффективность принятия
управленческих решений
в вузах: понятие и методика
оценки**

В условиях постоянной изменчивости рынка и требований к результатам деятельности вузов возникает сложность принятия эффективных управленческих решений. Поэтому здесь большую роль играют методы перспективного анализа, позволяющие принимать управленческие решения на основе оценки возможных в будущем ситуаций и выбора из нескольких альтернативных вариантов. Разработка и осуществление эффективных управленческих решений является важнейшей предпосылкой обеспечения конкурентоспособности вуза на рынке образовательных услуг, а также создания оптимальной структуры университета, осуществления обоснованной кадровой политики и рационализации других направлений деятельности вуза. Принятие эффективного управленческого решения представляет собой результат комплексного использования экономического, организационного, технического, информационного, математического и других аспектов, что в конечном итоге приводит к достижению намеченных целей. В данной статье сделана попытка оценки эффективности принятия управленческих решений в вузах, а также создания алгоритма принятия последующих решений на основании результатов оценки.

Ключевые слова: эффективность управленческих решений, алгоритм принятия управленческих решений, методика оценки эффективности.

Abilov S.M.

**The Efficiency of Management
Decision Making in Universities:
Concept and Method of
Evaluation**

In the context of ongoing market volatility and requirements to university performance, difficulties in making effective management decisions arise. Therefore, perspective methods play an important role here that allows for making management decisions based on the assessment of possible future situations and the choice of several alternatives. The development and implementation of effective management decisions is an essential prerequisite for university competitiveness in the market of educational services, as well as creating the optimal structure of the university, the implementation of adequate personnel policy and rationalization of other areas related to university performance. Making effective management decisions is the outcome of the integral use of economic, organizational, technical, informational, mathematical and other aspects, which ultimately leads to the achievement of the set goals. In this article the author attempts to evaluate the effectiveness of management decision making in higher education, as well as the algorithm for subsequent decision making based on the evaluation results.

Key words: efficiency of management decisions, management decision-making algorithm, methods of effectiveness evaluation.

Әбілов С.М.

**Жоғары оқу орындарында
басқарушылық шешімдерді
қабылдау тиімділігі: ұғымы
және бағалау әдістемесі**

Нарықтың және жоғары оқу орындары қызметінің нәтижелеріне деген талаптардың тұрақты өзгеріп отыруы жағдайларында тиімді басқарушылық шешімдер қабылдауда белгілі бір қиындықтар туындап отырады. Сондықтан бұл жерде, болашақта орын алуы мүмкін болатын жағдайларды бағалау мен бірнеше балама нұсқалардан таңдау негізінде басқарушылық шешімдерді қабылдауға мүмкіндігін беретін келешекті талдау әдістері үлкен роль атқарады. Білім беру қызметі нарығындағы жоғары оқу орнының бәсекеге жарамды болуын қамтамасыз етудің және де университеттің оңтайлы құрылымын құрудың, тиянақты байырғы саясатты жүзеге асыру мен жоғары оқу орны қызметінің өзге де бағыттарын оңтайландырудың маңызды алғышарты болып тиімді басқарушылық шешімдерді қабылдау және жүзеге асыру табылады. Тиімді басқарушылық шешімді қабылдау, ол түпкі нәтижеде алға қойылған мақсаттарға жеткізетін экономикалық, ұйымдастырушылық, математикалық және өзге де қырларын кешенді пайдалану нәтижесі болып саналады. Бұл мақалада жоғары оқу орындарында қабылданатын басқарушылық шешімдердің тиімділігін бағалауға және де бағалау нәтижелері негізінде кейін шешімдер қабылдау алгоритмін қарастыруға талпыныс жасалған.

Түйін сөздер: басқарушылық шешімдер тиімділігі, басқарушылық шешімдер қабылдау алгоритмі, тиімділікті бағалау әдістемесі.

**ЭФФЕКТИВНОСТЬ
ПРИНЯТИЯ
УПРАВЛЕНЧЕСКИХ
РЕШЕНИЙ В ВУЗАХ:
ПОНЯТИЕ И
МЕТОДИКА ОЦЕНКИ**

Как известно, процесс принятия управленческих решений в вузе представляет собой систематический и непрерывный процесс сбора, анализа и внедрения решения на основе данных и информации, связанных с целями и результатами деятельности вуза и разработанных для поддержки миссии цели университета. Таким образом, эффективность принятия управленческих решений в вузе ориентирована на оценку итогов измерений результатов деятельности университета, направленных на то, чтобы помочь в принятии решений, и улучшение ситуации. Оценка эффективности управленческих решений – это циклический процесс, в котором непрерывные улучшения и уточнения способов и методов достижения целей вуза осуществляются на постоянной основе.

Кроме того, эффективность принятия управленческих решений в вузе, как и сам университет, предполагает постоянные изменения и развитие самого процесса. Таким образом, он должен постоянно пересматриваться, чтобы непрерывно гарантировать то, что потребности, цели и миссия университета выполняются.

Каждое в отдельности управленческое решение является уникальным, но процесс их формирования и реализации подчиняется внутренней логике, которую часто называют «цикл принятия решений» [1].

Управленческое решение – это нахождение определенного варианта действий посредством выявления и оценки альтернатив, осуществление этой деятельности и ее конечный результат [2].

Управленческое решение – выбор альтернативы, осуществленный руководителем в рамках его должностных полномочий и компетенции и направленный на достижение целей организации [3].

В любом случае принятие управленческого решения нацелено на определенный результат. Следовательно, существует множество подходов к моделированию процесса принятия управленческого решения, целью которого выступает эффективность.

В частности, Ран Дж., Бинг Л., Жан-Ли У. рассматривают источники различий в процессе принятия решений командой топ-менеджеров. При этом авторы выделяют факторы, оказывающие хотя и косвенное, но значимое влияние на результат принимаемого решения: состав команды топ-менеджеров, технология управления процессом, расходы на управление и т.д. [4].

Резаей Дж. предлагает новый метод, называемый best-worst method (BWM). При этом определены альтернативы лучшие (best) (например, наиболее желательные, самые главные) и худшие (worst) (например, наименее желательные, наименее важные). Данные критерии определены вначале принятия решения. Затем проводятся парные сравнения между каждой из этих двух критериев (положительные и отрицательные) и других критериев. Проблема максимин формулируется и решается для определения веса различным критериям. Веса альтернатив по отношению к различным критериям получены по той же методике. Окончательные оценки альтернативных материалов получают путем агрегирования веса из разных наборов критериев и альтернатив, на основе которых выбирают лучший вариант [5].

Г.Г. Качуляк предлагает проводить оценку эффективности принятия управленческого решения с позиции следующих параметров: своевременность, обоснованность, экономичность, выгодность, соответствие общей стратегии, согласованность [6].

Целесообразно рассматривать эффективность как совокупность результатов, полученных в процессе принятия управленческого решения, т.е. интегрированный результат компонентов управления. Тогда эффективность управленческих решений показывает, в какой мере руководство вуза реализует поставленные цели, достигает запланированных результатов.

В этой связи видов эффективности принимаемых управленческих решений в вузе тоже будет несколько:

Организационная эффективность управленческих решений – это разработка и реализация управленческого решения с привлечением наименьших ресурсов, иными словами, насколько быстро и качественно организован сам процесс принятия управленческого решения.

Экономическая эффективность управленческих решений – это соотношение полученного экономического результата, полученного за счет

реализации конкретного управленческого решения, и затрат на его подготовку и реализацию. Экономическим результатом может выступать прибыль, снижение затрат, получение дополнительных источников финансирования.

Эффективность реализации управленческих решений рассматривается как результат достижения целей, поставленных перед вузом.

Эффективность управления зависит от комплексного применения многих факторов, в том числе от процедуры принимаемых решений и их практической реализации. Вместе с тем, с целью достижения действенности и эффективности управленческих решений необходимо применение определенных методик.

Методика оценки эффективности управленческих решений базируется на четырех параметрах:

- методология разработки управленческого решения;
- организация разработки и реализации управленческого решения;
- оценка качества управленческих решений.

Методология управленческого решения представляет собой логическую организацию деятельности по разработке управленческого решения, включающую формулирование цели управления, выбор методов разработки решений, критериев оценки вариантов, составление логических схем выполнения операций. Принятие управленческого решения в вузе, в свою очередь, осуществляется с помощью различного рода методов управленческих решений, которые включают в себя способы и приемы выполнения операций, необходимых в разработке и реализации управленческих решений. К ним относятся способы анализа, обработки информации, выбора вариантов действий и пр.

Организация разработки и реализации управленческого решения предполагает упорядочение деятельности отдельных подразделений и персонала в процессе принятия решения. Данный процесс осуществляется посредством регламентов, нормативов, организационных требований, инструкций и т.д.

Оценка качества управленческих решений предполагает определение эффективности принятия соответствующих решений как результат реализации принятого управленческого решения в вузе.

В этой связи мы предлагаем методику оценки эффективности управленческих решений в вузе на принципах квалиметрических основ анализа.

Почему за основу мы предлагаем взять квалитетрию? В 1968 году в мире появилась новая научная дисциплина квалитетрия, спрос на использование которой существенно вырос в последнее время в связи с бурным развитием интернета и в связи с расширением областей человеческой деятельности, для которых характерна квантификация методов, средств и способов исследований [7].

Квалитетрия – это наилучший способ давать неточные оценки качества в условиях, когда любые другие способы дают еще менее точные оценки [8].

Поскольку судить о том, насколько эффективным было то или иное управленческое решение, принимаемое в вузе можно исходя из определенных характеристик полученного результата, попробуем выявить основные факторы, характеризующие эффективность принятия соответствующего управленческого решения в вузе. Таким образом, эффективность принятия управленческого решения будет базироваться на следующих факторах:

- уровень коллегиальности в принятии решений;
- соответствие решения стратегии развития вуза;
- своевременность реализации принятых решений;
- результативность принятия решений.

Тогда общая сумма баллов по всем этим параметрам будет характеризовать эффективность принятия управленческих решений в вузах.

Как показывает мировая практика в зарубежных вузах профессорско-преподавательский состав и обучающиеся принимают активное участие в процессах принятия управленческих решений, касающихся общей деятельности университета. Вместе с тем, отечественная практика менеджмента в вузах свидетельствует о том, что персонал университета практически никакого участия в процессе принятия управленческих решений не принимает. Иными словами, в мировой практике присутствует коллегиальная форма управления.

Таким образом, значимую роль в процессе принятия управленческих решений в вузе имеет степень участия персонала вуза и обучающихся в принятии решений, поскольку это, в конечном итоге, может отразиться на том, какое именно принимается решение, а следовательно, его эффективность.

В это связи возникает вопрос, какое отношение к управлению вузом имеет кто-либо еще помимо руководства, в функции которого непосредственно входит принятие управленческих решений, должен он или может участвовать в управлении вузом. Однако, интерес ППС и обучающихся в принятии решений очевиден, поскольку принимаемые решения могут существенно отразиться непосредственно на них. В результате, при коллегиальном управлении принятие решения будет учитывать интересы всех и каждого, а значит его все будут соблюдать. Одновременно возникает необходимость оценки степени влияния каждого участника на принятие того или иного управленческого решения в вузе, а также уровня коллегиальности в принятии решения в различных вузах.

Как уже было сказано, большую значимость имеет не только процесс разработки управленческого решения в вузе, но и его реализация. То есть эффективность принятия управленческого решения охватывает не только процесс разработки качественного решения, но и реализацию данного решения. Зачастую реализовать управленческое решение значительно сложнее, чем его принять. Поэтому очень важно оценить заранее реализуемость целей и целевых показателей управленческого решения.

Таким образом, на эффективность реализации управленческих решений существенное влияние оказывают следующие факторы: квалификационные, деловые и личностные качества исполнителей, их мотивация, уровень ресурсного обеспечения в вуз, а также обстоятельства внутренней и внешней среды.

Используя квалитетрические основы анализа можно оценить уровень коллегиальности принятия управленческих решений в том или ином вузе Казахстана. Следует отметить, что в качестве участников была рассмотрена иерархия, которая, в принципе, характерна практически всем вузам Казахстана: учредители или государство (в зависимости от того, является вуз государственным или частным), ректор и проректора, Ученый Совет, профком, деканаты, кафедры, обучающиеся и внешние заинтересованные лица.

Таким образом, при оценке уровня коллегиальности в принятии решений в вузах можно воспользоваться следующей шкалой (таблица 1).

Как правило, основными внешними заинтересованными лицами (потребителями) услуг

вузов являются работодатели (финансовые институты, предприятия, организации, органы государственной власти и др.), которые ожидают от выпускников владения комплексом профес-

сиональных знаний, навыков и компетенций, соответствующих современным требованиям развития экономики не только Казахстана, но и мирового рынка.

Таблица 1 – Шкала квалитметрических показателей уровня коллегиальности в принятии управленческих решений в вузах

Деятельность	Участники							
	Учредители / государство	Ректор и проректора	Ученый Совет вуза	Профком	Деканаты	Кафедры (ШПС)	Обучающиеся	Внешние заинтересованные лица
Образовательная	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)
Научно-исследовательская	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)
Учебно-методическая	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)
Финансовые результаты	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)
Кадровая политика	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)	1(0,5)
Примечание – составлено автором								

Также к внешним заинтересованным лицам можно отнести зарубежные вузы, международные ассоциации и союзы, взаимодействие с которыми позволяет развивать международное сотрудничество вуза, что позволит обеспечить учебный процесс современными программами, отвечающими инновационным требованиям мирового рынка.

При оценке следует подсчитать, сколько и какие участники принимают участие в принятии решений в соответствующих направлениях деятельности вуза. Если участник может принимать участие в решении данного круга вопросов лишь частично, то суммировать следует не 1, а 0,5. Поскольку участников у нас обозначено 8, то и максимальный балл будет равен 8. Чем больше участников принимает участие в принятии решений, тем больше уровень коллегиальности, тем эффективнее результат, поскольку большее количество участников будет заинтересовано в итоге данного решения, а значит будут стремиться к наилучшему его исполнению.

Итак, пусть участники будут обозначены как V_i , тогда уровень коллегиального приня-

тия управленческих решений в вузе можно оценить как:

$$УК = \frac{\sum_{i=1}^8 V_i}{8}$$

При этом максимальное значение уровня коллегиальности может быть равно 1, что означает полную коллегиальность. Характеристики значений $УК$ представлены в таблице 2.

Таким образом, показатель уровня коллегиальности в принятии решений варьирует в пределах от 0,125 до 1.

Следующим шагом следует оценить соответствие принимаемого решения стратегии развития вуза. Как правило, каждый университет разрабатывает стратегию своего развития и определяет задачи и этапы ее постепенной реализации. При этом принимаемое решение может быть направлено на достижение определенных целей данной стратегии или идти в разрез с ней. В данном случае можно воспользоваться следующей шкалой (таблица 3).

Таблица 2 – Характеристики значений уровня коллегиальности принятия решений в вузе

Значение	Уровень	Значения	Характеристика значения
0,125	нулевой	0	Решение по данному направлению деятельности принимает лишь один участник, следовательно, в вузе абсолютное единовластие в отношении решения данного вопроса. Как правило, в таких вузах по данному направлению деятельности отсутствует заинтересованность групп участников в выполнении принятого решения, что замедляет процесс его реализации, а значит и эффективность такого решения
0,126 – 0,675	средний	1	В решении данного направления принимают не одна группа участников, даже если в некоторых вопросах и частично. Следовательно, многие, хотя и не все заинтересованы в успешной реализации принятого решения. Вместе с тем, возможны несвоевременное или неполное выполнение поручений, а значит можно свидетельствовать средний уровень эффективности принятия решения
0,626 – 1	высокий	2	Большая часть или все участники принимают участие в принятии решения по данному направлению деятельности вуза. Следовательно, основная масса участников или все заинтересованы в результатах реализации данного решения. Это будет способствовать своевременной и полной реализации принятого решения, что характеризует уровень как высокий
Примечание – разработано автором			

Таблица 3 – Шкала соответствия принимаемого решения стратегии вуза

Характеристика	Уровень	Значения
Принимаемое решение идет в разрез с целями стратегии вуза	нулевой	0
Принимаемое решение способствует достижению цели стратегии, хотя и косвенно	средний	1
Принимаемое решение непосредственно влияет на эффективное достижение цели стратегии вуза	высокий	2
Примечание – разработано автором		

Таким образом, значение показателя соответствия решения стратегии вуза варьирует в пределах от 0 до 2.

Теперь нам следует оценить своевременность реализации принятых управленческих решений. Как уже было сказано, принятое решение может реализовываться вовремя или с опозданием. Точная оценка затрат времени на выполнение определенных задач один из наиболее существенных навыков управления вузом.

Исходя из этого оценка затрат времени может быть выражена только в относительных величинах, в частности в сравнении с каким-то нормативным уровнем. В этом случае затраты времени будут представлены его интенсивностью, которую можно оценить следующим образом:

$$CP = \frac{B_{н}}{B_{ф}}$$

где

CP – показатель своевременности реализации принятых управленческих решений;

$B_{н}$ – время, нормативное для выполнения задачи;

$B_{ф}$ – фактическое время, потраченное на выполнение задачи.

Эффективным будет показатель, имеющий значение 1 и выше. При значении показателя ниже 1 принятое решение реализуется с дополнительными временными затратами, что снижает эффективность принятия решения (таблица 4).

Таблица 4 – Шкала своевременности реализации принятых управленческих решений

Значение	Уровень	Значения	Характеристика значения
0-1	низкий	0	Временные затраты на реализацию задачи в рамках принятого решения превышают нормативный уровень, что снижает эффективность принятия решения в вузе
1	высокий	1	Поставленная задача выполнена своевременно, временные затраты соответствуют нормативным требованиям
выше 1	очень высокий	2	Возможен, если задача выполнена в сроки ранее, чем было запланировано. Однако, при этом следует обратить внимание на полноту и качество выполнения поставленной задачи. Только в этом случае присваиваются баллы.
Примечание – разработано автором			

Таким образом, значения показателя своевременности реализации принятых управленческих решений варьируют в пределах от 0 до 2.

По данному направлению зачастую при принятии управленческих решений существенное влияние на своевременность реализации принятых управленческих решений оказывает коммуникационный фактор. Отсутствие отлаженных коммуникационных связей отрицательно влияет на функционирование всей структуры, что обусловлено следующими причинами:

- отсутствие у персонала достаточной информации о деятельности вуза, планах, стратегии тормозит процессы интеграции, затрудняет выполнение распоряжений руководства и т.д.;

- распоряжения руководителей вуза часто не понимаются и не принимаются подчиненными;

- горизонтальные связи между отдельными подразделениями или персоналом вуза являются ненадежными, информация поступает хаотично, что вызывает или информационный голод, или избыток противоречивой информации.

При принятии управленческих решений в условиях неопределенности возможны искажение сообщений, информационные перегрузки, сбои в организационной структуре [9]. Информационные перегрузки возникают, когда персонал вуза вынужден отсеивать наименее важную информацию. При этом может возникнуть ситуация, когда отвергнутой окажется именно та информация, которая необходима для обеспечения эффективного функционирования вуза и его подразделений. Особенно часто информационная перегрузка наблюдается у руководителей, принимающих на себя решение

многих, подчас даже мелких, управленческих вопросов.

Недостатки организационной структуры (большое число уровней управления, отсутствие отлаженных горизонтальных связей между подразделениями) затрудняют прохождение информации, передаваемой от подчиненных к руководителю и наоборот, и могут приводить к ее искажению [10]. Наличие четких и отлаженных информационных каналов, качество распространяемых по ним сведений повышают степень своевременности реализации принятых управленческих решений.

И, наконец, оценим результативность принятия решений. Главная цель реализации принятого решения – достижение поставленной задачи своевременно и в полном объеме. То есть основным параметром оценки является качество выполнения задания.

Как правило, качество выполнения может быть низким, средним или высоким. При этом присутствует определенная субъективность в оценке результативности. Тем не менее, с нашей позиции, оценку следует производить, исходя из наличия полученного результата и его соответствия поставленной задаче (таблица 5).

Таким образом, оценка показателей результативности принятия решений варьирует в пределах от 0 до 2.

Итого, конечный показатель эффективности принятия решений в вузе будет представлять собой комбинацию значений по всем четырем параметрам. Полученный код, присвоенный итоговому индикатору принятия решений в вузе, будет информировать о том или ином решении, характерном для данного кода индикатора.

Таблица 5 – Шкала результативности принятия решений

Уровень	Значения	Характеристика значения
низкий	0	Результат выполнения задачи не соответствует поставленной цели. Можно свидетельствовать, что задача не выполнена
средний	1	Результат выполнения частично соответствует поставленной задаче или задача выполнена, но не соответствует цели. Можно констатировать частичное выполнение задачи
высокий	2	Поставленная задача выполнена в полном объеме и полностью соответствует поставленной задаче

Примечание – разработано автором

Проведем градацию данных значений. На основании присвоенных кодов итоговому индикатору можно принимать соответствующее решение именно в том направлении, которое

требует первостепенного внимания. В данном случае траекторию принимаемого решения можно отобразить в виде дерева решений (рисунок 1).

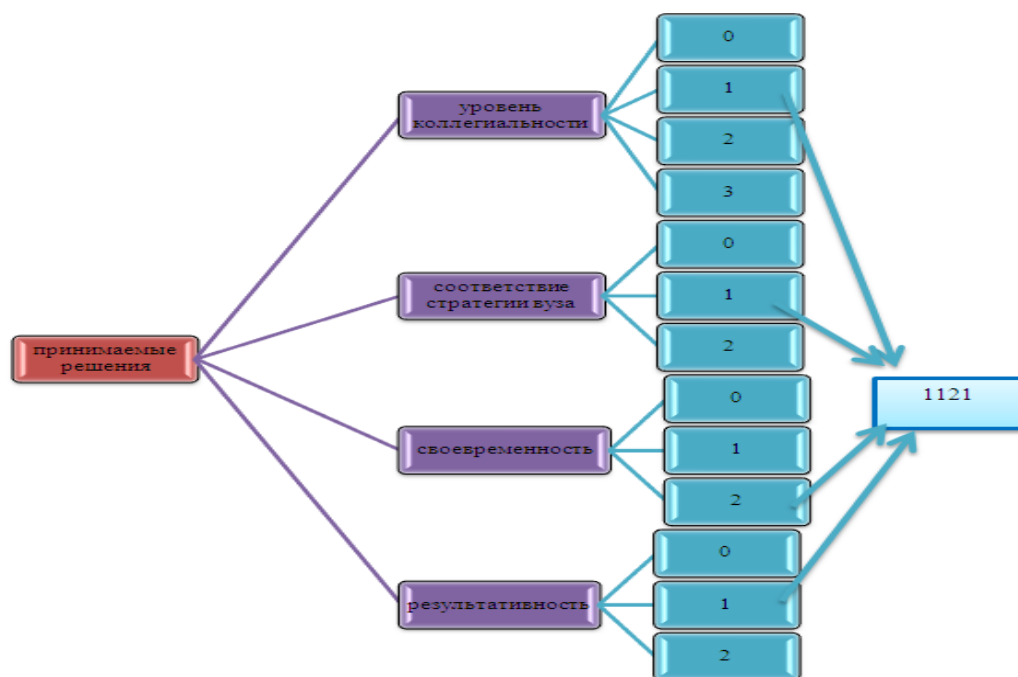

Рисунок 1 – Определение кода индикатора принятия решения

Примечание – разработано автором

Теперь следует определить комбинации значений для определения кода индикатора принятия решений. Следует обратить внимание на то, что первые два значения кода отражают характеристику процедуры принятия управленческого решения, а вторые два значения – характерис-

тику процедуры исполнения решения. В совокупности они отражают исход осуществляемого решения и позволяют на основании этого принять соответствующее управленческое решение в том или ином направлении деятельности вуза (таблица 6).

Таблица 6 – Коды индикаторов принятия решений

Первые значения кода	Характеристика		Последние значения кода	Характеристика	
	Последующие коды 0 – 1	Последующие коды 1-2		Предыдущие коды 0 – 1	Предыдущие коды 1-2
00	Необходимо пересмотреть саму процедуру принятия решения, следует привлечь и других участников вуза к принятию данного решения, что позволит учесть интересы разных сторон и ориентировать решение на достижение цели стратегии	Такая иерархическая структура вряд ли будет эффективной длительное время. Сейчас стоит пересмотреть структуру управления	00	Необходимо полностью пересмотреть структуру и процедуру принятия решений	Руководству следует обратить внимание на мотивацию персонала на выполнение заданий вовремя и на результат. Возможно имеет место наличие обстоятельств, препятствующих своевременному и эффективному достижению результата
01	Необходимо полностью пересмотреть структуру и процедуру принятия решений		01		
02	Следует пересмотреть само решение и ориентировать его на выполнение какой-либо задачи стратегии вуза		02		
10	Следует пересмотреть само решение и ориентировать его на выполнение какой-либо задачи стратегии вуза		10	Следует пересмотреть само решение и ориентировать его на выполнение какой-либо задачи стратегии вуза	Нечетко поставлена цель перед исполнителями, возможны проблемы с коммуникацией, искажение информации
11	Следует четко определить цели и усилить мотивацию персонала	Возможно упростить траекторию достижения цели	11	Следует пересмотреть процедуру принятия решения либо само решение. Возможно имеет место наличие обстоятельств, препятствующих эффективному достижению результата	
12		Достаточно эффективное принятие решения	12	Такая иерархическая структура вряд ли будет эффективной длительное время. Сейчас стоит пересмотреть структуру управления	
20	Следует пересмотреть само принимаемое решение, ориентировать на реализацию стратегии вуза		20	Возможно следует привлечь других участников вуза к принятию решения	Следует четко определить цели и траекторию реализации решения
21	Усилить дисциплину и организацию работы	Достаточно эффективное принятие решения	21	Следует пересмотреть структуру управления	Достаточно эффективное принятие решения
22			22		

Примечание – разработано автором

Следует отметить, что при сопоставлении кодов значений индикатора принятия решений в вузе необходимо соединить оба полученных решения. Например, код значений индикатора принятия решений был получен как 1220. Если обратиться к таблице 6, то первые значения кода – 12. В графе 12 имеется два варианта решений. Поскольку последующие значения выше 1, следует рассматривать второе решение из строки 12, где указано: «достаточно эффективное принятие решения». Далее следует рассмотреть последние значения кода. В данном случае – 20. Здесь также имеется два решения. Поскольку первые значения кода выше 1, то рассматриваем второе решение строки 20, где указано: «следует четче определить цели и траекторию реализации решения». Если соединить оба варианта, то получится: достаточно эффективное принятие решения, поскольку высокая коллегиальность, решение ориентировано на достижение цели стратегии вуза, однако, следует четче определить цели и траекторию реализации решения, потому что, несмотря на преждевременное выполнение задания, результат выполнения задачи не соответствует поставленной цели. Почему такое произошло? Скорее всего руководством не были поставлены четкие цели и востребованы конкретные результаты.

Таким образом, предлагаемый нами алгоритм принятия управленческих решений, основанный на методике оценки их эффективности, является вполне применимым и может быть адаптирован под конкретные запросы определенного вуза. Вместе с тем, необходимо отметить, что решения в таблице 6 предоставляют общее направление решения, на что следует обратить внимание руководству вуза.

В целом, алгоритм принятия управленческих решений вуза состоит из следующих этапов.

Первый шаг алгоритма – мониторинг процедуры принятия решений и самой структуры управления вузом.

Второй шаг алгоритма – выбор решения и его ориентация на реализацию стратегии вуза.

Третий шаг предполагает формулирование проекта управленческих решений, определение времени и четких результатов, которые следует достичь по итогам выполнения поставленной задачи.

Четвертый шаг алгоритма – делегирование управленческих решений на различные уровни управления.

Пятый шаг алгоритма – оценка эффективности принятия решения на основании предлагаемой методики.

Следующий шаг – определение кода принимаемого решения.

Заключительный шаг – определение направления решения согласно таблицы 6.

Описанный алгоритм является циклическим, т.е. после оценки эффективности управленческих решений вновь проводится мониторинг, что обеспечивает непрерывность в осуществлении взаимодействия между руководством и внутренней и внешней средой вуза.

Хотелось бы отметить, что осведомленность персонала об основных направлениях деятельности вуза и осознание своей роли в нем способствуют принятию ценностей вуза, уверенности в себе и доверию к руководству. Утаивание информации или ее замалчивание ведут к появлению слухов, дестабилизируют работу в коллективе.

При информационном взаимодействии с сотрудниками решаются такие важные задачи, как делегирование полномочий, воспитание чувства гордости за свой вуз. Росту доверия к руководству вуза способствуют своевременная и регулярная коммуникация, демонстрация доверия к сотрудникам (распространение как хороших, так и плохих новостей), привлечение сотрудников к разрешению проблемных ситуаций, выяснение их мнений.

Для повышения качества управленческих решений можно использовать способ создания формализованной базы данных типовых решений, что и предлагается нами в алгоритме. В этом случае руководству вуза останется только выбрать наиболее оптимальное для его случая решение. Модификация типовых или известных решений также является еще одним путем сокращения затрат на разработку и принятие решений, повышение его качества [11].

Таким образом, современное руководство вуза при разработке и реализации управленческих решений сталкивается с множеством проблем, решить которые можно, развивая систему управления, модернизируя рынок информационно-коммуникационных услуг и технологий, совершенствуя корпоративную культуру, внедряя эффективную систему контроля, повышая квалификацию персонала, развивая рынок консалтинговых услуг, производственной, деловой и инновационной инфраструктуры.

Литература

- 1 Смирнов Э.А. Разработка управленческих решений: учебник для вузов. – М.: ЮНИТИ. – ДАНА, 2000. – 271 с.
- 2 Семенов А.К., Набоков В.И. Основы менеджмента: учебник. — 5-е изд., перераб. и доп. — М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», – 2008. — 556 с.
- 3 Понятие управленческого решения [Электрон. ресурс] // URL: <http://managment-study.ru/ponyatie-upravlenskogo-resheniya.html>
- 4 Ran, G., Bing, L., Zhan-Li, Y. Research on decision-making effectiveness factors of top management team (Conference Paper) // International Conference on Management Science and Engineering – Annual Conference Proceedings 2011. – article no. 6069985. – pp. 348-354.
- 5 Rezaei, J. Best-worst multi-criteria decision-making method // Omega (United Kingdom) – Volume 53. – June 01, 2015. – pp. 49-57 ISSN: 03050483
- 6 Качуляк Г.Г. Структурные принципы оценки эффективности реструктуризационных управленческих решений // Российский экономический интернет-журнал. – 2009. – № 4. – С. 358-364.
- 7 Azgaldov, G.G. and Kostin, A.V. Applied qualimetry: its origins, errors and misconceptions – Benchmarking: An International Journal – 2011 – Vol. 18 Iss: 3 – Pp. 428 – 444.
- 8 Костин А.В., Азгальдов Г.Г. Квалиметрия – способ количественной оценки различных интеллектуальных продуктов // Доклад на 18-й Методической конференции по созданию новых интеллектуальных и творческих продуктов (21-23 июня 2012, г. Москва) [Электрон. ресурс] // URL: http://www.treko.ru/show_article_2325
- 9 Омаров М.М. Концепция реализации управленческих решений в предпринимательских структурах // Российское предпринимательство. – 2011. – №1. – Вып. 2. – С. 147-152.
- 10 Менеджмент. Управленческие решения: учеб. пособие // под ред. В.Д. Кулиева, В.Л. Сендерова. – М.: Изд-во МГОУ, 2006. – 344 с.
- 11 Асаул А.Н. Теория и практика принятия решений по выходу организаций из кризиса. [Электрон. ресурс] // URL: http://www.aup.ru/books/m8/2_3.html

References

- 1 Smirnov E.A. (2000), «Razrabotka upravlencheskikh reshenii: Uchebnik dlya vuzov», M.: YuNITI, DANA, 271 p. (In Russian)
- 2 Semenov A. K., Nabokov V. I. (2008), «Osnovy menedzhmenta: Uchebnik», M.: Izdatel'sko-torgovaya korporatsiya «Dashkov i K°», No. 5, 556 p. (In Russian)
- 3 «Ponyatie upravlencheskogo resheniya», available at: <http://managment-study.ru/ponyatie-upravlenskogo-resheniya.html> (In Russian)
- 4 Ran, G., Bing, L., Zhan-Li, Y. (2011), «Research on decision-making effectiveness factors of top management team», *International Conference on Management Science and Engineering*, Annual Conference Proceedings, Article No. 6069985, pp. 348-354
- 5 Rezaei, J. (2015), «Best-worst multi-criteria decision-making method», *Omega (United Kingdom)*, Vol. 53, pp. 49-57 ISSN: 03050483
- 6 Kachulyak G.G (2009), «Strukturnye printsipy otsenki effektivnosti restrukturyzatsionnykh upravlencheskikh reshenii», *Rossiiskii ekonomicheskii internet-zhurnal*, No. 4, pp. 358-364 (In Russian)
- 7 Azgaldov, G.G. and Kostin, A.V. (2011), «Applied qualimetry: its origins, errors and misconceptions», *Benchmarking: An International Journal*, Vol. 18 Iss: 3, pp.428 – 444.
- 8 Kostin A. V., Azgal'dov G. G. (2012), «Kvalimetriya – sposob kolichestvennoi otsenki razlichnykh intellektual'nykh produktov», *Doklad na 18-i Metodicheskoi konferentsii po sozdaniyu novykh intellektual'nykh i tvorcheskikh produktov (21-23 iyunya 2012, g. Moskva)*, available at: http://www.treko.ru/show_article_2325 (In Russian)
- 9 Omarov M. M. (2011), «Kontseptsiya realizatsii upravlencheskikh reshenii v predprinimatel'skikh strukturakh», *Rossiiskoe predprinimatel'stvo*, No. 1. Vyp. 2, pp. 147-152 (In Russian)
- 10 Pod red. V.D. Kulieva, V.L. Senderova (2006), «Menedzhment. Upravlencheskie resheniya: ucheb. Posobie» / M.: Izd-vo MGOU, 344 p. (In Russian)
- 11 Asaul A.N. «Teoriya i praktika prinyatiya reshenii po vykhodu organizatsii iz krizisa», available at: http://www.aup.ru/books/m8/2_3.html (In Russian)

Агеев Д.А.
Методические основы и модели реализации систем внутренней диагностики на предприятиях машиностроения

Мировой экономический кризис, нестабильность политической обстановки, появление новых центров экономического развития, переориентация рынков потребления, разрыв старых экономических связей поставили перед предприятиями машиностроения требования относительно развития собственного замкнутого цикла производства продукции, поиска новых рынков сбыта продукции, перехода на новые мировые стандарты качества продукции. Также возникла необходимость в усовершенствовании процессов исследования финансово-хозяйственной деятельности, повышении их результативности, рентабельности, эффективности функционирования предприятий. Учитывая изложенное, статья посвящена теоретическим и практическим подходам функционирования систем внутренней диагностики на предприятиях машиностроения как эффективного процесса исследования деятельности таких субъектов. Для этого раскрываются методические основы исследуемого процесса. Кроме того в работе рассматриваются отдельные модели систем внутренней диагностики и предлагается собственная модель, которая базируется на затратно-доходном подходе. Данная модель подразумевает исследование факторов, уменьшающих размер чистой прибыли предприятия.

Ключевые слова: система, внутренняя диагностика, модель, финансово-хозяйственная деятельность, формализация, результат, метод.

Ageyev D.A.
Methodical bases and models of realization of the internal diagnostic systems at the engineering enterprises

The world economic crisis, the instability of a political situation, the emergence of the new centers of economic development, the reorientation of the consumption markets, rupture of old economic relations have put before the engineering enterprises the requirements concerning the development of their own closed-cycle production, the search of new sales markets, the transition to the new international quality standards. Also, a need to improve the research processes of financial and economic activities and to increase their productivity has appeared that will lead to improvements in profitability, efficiency of enterprises. Considering the above, the article is devoted to theoretical and practical approaches functioning of the internal diagnostic systems at the engineering enterprises as an effective process of research activities of such entities. For this purpose, methodical bases of the researched process reveal. Besides, in the work separate models of internal diagnostic systems are considered and the own model, which is based on cost-income approach is proposed. This model means research of the factors reducing the net profit of the enterprise.

Key words: system, internal diagnostics, model, financial and economic activity, formalization, result, method.

Агеев Д.А.
Машина жасау кәсіпорындарындағы ішкі болжам жүйесін модельдеу және әдістемелік негізі

Әлемдік экономикалық дағдарыс, саяси ахуалдың тұрақсыздығы, экономикалық жаңа орталықтардың пайда болуы, тұтыну нарығының өзгеруі, ежелгі экономикалық байланыстың үзілуі машина жасау кәсіпорындарын тығырыққа тірей отырып жаңа жол табудың және өнім сапасының әлемдік стандарттарға көшудің қажеттілігі туындаған. Сонымен қатар қаржылық-шаруашылық қызметінің зерттеу үрдісінің жетілдіру қажеттілігі кәсіпорынның қызметінің рентабельділігі мен табыстылық көрсеткіштерінің жақсаруына әсер етеді. Мақалада атап өтілген машина жасау өндірісіндегі теориялық және практикалық тұрғыдан ішкі болжам жүйесінің өндіріс үрдісінің тиімділігін зерттеу барысын баяндайды. Бұдан басқа болжамның бірқатар модельдерін қолдану шығынды және алынатын табысты анықтауда тиімді екендігін дәлелдейді. Яғни, бұл модельдің таза пайда көлемінің азаюына әсер ететін факторларды анықтауда мүмкіншілігі жоғары.

Түйін сөздер: жүйе, ішкі болжам, модель, қаржылық-шаруашылық қызмет, нәтиже, тәсіл.

**МЕТОДИЧЕСКИЕ
ОСНОВЫ И
МОДЕЛИ РЕАЛИЗАЦИИ
СИСТЕМ
ВНУТРЕННЕЙ
ДИАГНОСТИКИ
НА ПРЕДПРИЯТИЯХ
МАШИНОСТРОЕНИЯ**

Введение

Для достижения эффективной работы какого-либо предприятия машиностроения необходимо осуществлять деятельность, направленную на исследование его финансово-хозяйственной деятельности. Такая деятельность, на мой взгляд, может осуществляться внутренним подразделением предприятия, который также может привлекать внешних экспертов, ученых и консультантов.

Исследование деятельности предприятия машиностроения нами предлагается осуществлять в форме системы внутренней диагностики, которая базируется на объективном и всестороннем исследовании имеющейся бухгалтерской, финансовой, экономической, правовой и другой информации. Кроме того, проведение диагностики подразумевает тот факт, что предприятие является сложным экономическим организмом, в котором все процессы взаимосвязаны, каждый процесс имеет свои последствия, что в конечном итоге отображается на результатах деятельности. Целью системы внутренней диагностики является выявление непродуктивных («лишних») затрат, резервов повышения доходности деятельности, оценивание тех или иных управленческих решений, выявление краж, хищений, сговоров и других факторов, которые негативно влияют на эффективность финансово-хозяйственной деятельности предприятия.

Экспериментальная часть

Система внутренней диагностики деятельности предприятий машиностроения требует определения методических основ ее реализации, Именно от правильного и точного выбора таких основ зависит эффективность и жизнедеятельность предлагаемой системы, ее полезность и необходимость существования на предприятии.

Нами предлагается разграничение отдельных блоков методических основ внутренней диагностики, которые исходят из сути системы внутренней диагностики как процесса и его характерных особенностей, составных элементов, функ-

ций, принципов и методов проведения осуществления, форм, организационных аспектов реализации.

Нами выделены такие методические аспекты внутренней диагностики:

1) организационный аспект, который включает составление программы, рабочего плана, порядка проведения диагностики;

2) наличие комплексного инструментария (описательного, математического, прикладного) для проведения диагностики;

3) логико-умозаключительный (формирование расширенных выводов на основе предыдущих исследований);

4) итогово-отчетный (формирование отчетности о проведенной диагностике, сведение основных её результатов);

5) предложения относительно дальнейших действий на предприятии и прогноз дальнейшего развития;

6) самооценивание эффективности проведенной диагностики.

Так, описательный аспект позволяет констатировать наличие достигнутых показателей деятельности, обозначить имеющиеся негативные факторы, которые свидетельствуют о комплексе проблем и недостатков – наличие значительной задолженности, недостаток оборотных средств, большие объемы незавершенного производства, несбалансированность технологических процессов на предприятии и т.д. Использование данного аспекта не требует дополнительных усилий для преобразования наличной информации (путем сравнения, трансформации, упрощения, построения моделей, выдвижения предположений), а также узкоспециализированных знаний в отраслях экономического моделирования, математического анализа, эконометрии.

Использование математического инструментария предусматривает исследование деятельности предприятия с помощью простых математических методов исследования (определение абсолютных, относительных отклонений, средних величин), построения факторных моделей (аддитивных, мультипликативных, кратных), использования методов цепных подстановок, математического анализа (функций, производных, интегралов), методов математической статистики (определение статистических совокупностей, выборок). Также могут использоваться более сложные методы эконометрии, математического программирования, исследования операций.

Прикладной метод заключается в использовании методов, которые не оперируют показателями деятельности, а которые охватывают исследование качественной составляющей финансово-хозяйственной деятельности. Такие методы могут подразумевать использование оценки работниками состояния дел на предприятии, путей улучшения его деятельности, восприятия и понимания персоналом управленческих решений руководства, исследования корпоративной культуры, удовлетворенности работой, стремления к усовершенствованию деятельности предприятия, рабочего места, повышения мотивации труда и получения наилучших показателей (опрос, подход Аргенти или А-счет, самооценка персонала).

Логико-умозаключительный методический аспект внутренней диагностики заключается в закономерной увязке проведенных исследований, определении существенной информации и, как следствие, формировании расширенных выводов о деятельности предприятия. На этом этапе проводится комплексный анализ информации, которая характеризует разные аспекты деятельности предприятия (производственную, трудовую, финансовую сферы), производится формулировка, определение проблем в деятельности предприятия, негативных факторов, которые влияют на предприятие и возникли в ходе его деятельности, упущенных возможностей, резервов экономии затрат, повышения доходов. На этом этапе нами предлагается производить оценивание управленческих решений, которые влияют на финансово-хозяйственную деятельность предприятия.

На этом этапе формируются разделы отчета о проведенной диагностике.

На стадии итогово-отчетного этапа формируется отчетность о проведенной внутренней диагностике – обобщенная, лаконичная, содержательная информация о полученных результатах. При этом отчетность необходимо сформировать в наглядном виде – табличном, схематичном, иллюстративном с целью предоставления руководству предприятия для понимания актуальности, масштабов, возможных последствий негативных факторов, выявленных в ходе диагностики.

Логическим продолжением предыдущих методических этапов внутренней диагностики является разработка и формирование предложений относительно дальнейших действий, направленных на устранение выявленных диагностикой проблем, прогнозирование

дальнейшего развития предприятия при неизменных условиях и при условии устранения негативных факторов, мониторинг внедренных за результатами диагностики управленческих решений, оценивание их влияния на деятельность предприятия.

Самооценивание эффективности проведенной диагностики – неотъемлемый методический аспект, который позволяет оценить эффективность диагностики и определить его актуальность целесообразность внедрения на предприятии машиностроения. Именно этот аспект, по моему мнению, является наименее исследованным аспектом, поскольку учеными больше внимания уделяется именно процессу проведения диагностики, а не определению его общей эффективности. При этом главным фактором, который определяет сложность этого процесса, является фактор времени, по истечению которого можно будет оценить эффективность процесса диагностирования, определить влияние принятых за результатами диагностики управленческих решений, отделить результаты таких управленческих решений от общих результатов деятельности предприятия, выразить их в стоимостном виде и признать такое влияние на другие сферы финансово-хозяйственной деятельности.

Кроме того, существует вероятность того, что руководство предприятия в силу своих внутренних убеждений или ввиду влияния других скрытых факторов не в полной мере воспримет установленные диагностикой результаты.

Результаты и обсуждение

С целью усовершенствования основных методических основ проведения диагностики на предприятиях машиностроения нами предлагается математическая модель внутренней диагностики, с помощью которой в упрощенной форме можно было бы получить необходимые и достоверные результаты. Для практического внедрения указанной модели она должна быть максимально приближенной к финансово-хозяйственной деятельности.

Модели, которые используются в ходе проведения исследования деятельности предприятия, существуют разные. Так, в работе [1, с. 102-184] предложены такие модели экономико-производственных систем, как модель «жизненного цикла», «черного ящика», математические модели, матричные, сетевые модели, производственные функции.

В работе Раевневой Е.В. и Чанкиной И.В. [2, с. 82-86] рассматриваются эконометрические, имитационные модели. Также в этой работе [2, с. 111-126] предложена диагностическая модель развития предприятия машиностроения, которая состоит из 4 этапов – спецификации модели, проверки идентификации модели, выбора метода определения параметров модели и оценки адекватности модели.

Указанная модель предложена в виде системы трёх математических уравнений, первое из которых определяет особенности развития национальной экономики, второе – особенности развития машиностроительной отрасли, третье – развитие промышленного предприятия.

Модель для использования в системе проведения внутренней диагностики предприятия, на наш взгляд, должна быть максимально информативной, простой и понятной не только узкоспециализированному специалисту в отрасли диагностики, но и руководству предприятия.

В работе Раевневой Е.В., Берест М.Н. [3, с. 186] предложена методология когнитивного моделирования (от лат. *cognition* – познание и греч. *logos* – учение). Когнитивный подход используется в случае сложности и большого количества процессов, которые происходят в системе; отсутствия достаточной количественной информации о динамике процессов, изменчивостью характера процессов во времени, а также влиянием друг на друга указанных процессов. Указанные характеристики процессов делают исследуемую систему слабоструктурированной [4].

Когнитивное моделирование является ситуационным, оно направлено на разработку формальных моделей и методов [5], предусматривает построение ситуации с помощью когнитивной карты [3, с. 187].

Когнитивная карта является графической фигурой, которая состоит из вершин, которые являются базисными факторами ситуации, а линии, что их соединяют, отвечают причинно-следственным взаимосвязям между факторами [5]. Следует отметить, что когнитивные карты отражают субъективные суждения исследователей, поэтому вид когнитивных карт варьируется.

Следовательно, модели «когнитивной карты» присущи субъективизм и, как следствие, зависимость полученных результатов от суждений диагностика.

Нами для нивелирования влияния глобальных факторов на модель, а также уменьшения субъективизма при построении модели в систе-

ме внутренней диагностики предприятий машиностроения предлагается следующая модель.

Так, поскольку диагностика направлена на усовершенствование финансово-хозяйственной деятельности предприятия, то в ходе диагностики определяются и оцениваются факторы, которые каким-либо образом негативно влияют на деятельность предприятия.

При этом реальным результатом, который определяет эффективность деятельности предприятия, есть значение полученной чистой прибыли. Именно прибыль является основой для осуществления предпринимательства, так как она – источник развития предприятия и, как правило, главная цель его создания.

Все негативные факторы, которые возможно определить в ходе диагностики, уменьшают прибыль предприятия.

При этом в ходе проведения диагностики необходимо принять к вниманию бухгалтерскую прибыль, исчисленную в соответствии с требованиями действующего законодательства (национальных или международных стандартов бухгалтерского учета). При определении другой прибыли (по другим данным или за другой ме-

тодикой) возникнет необходимость определения дополнительных увязок с данными бухгалтерского учета и пояснения соответствующих расхождений руководству предприятия.

Предложенная модель должна отвечать следующим требованиям, которые могут выдвигаться к ней в ходе проведения внутренней диагностики (рисунок 1), а именно:

1) модель должна иметь переменные, которые на практике являются основными факторами существования исследуемой системы;

2) между переменными в модели предполагается взаимосвязь, которая отображается с помощью простых арифметических действий – на практике отражается в наличии одновременных фактов, их взаимосвязью и взаимообусловленностью;

3) модель должна быть действительной, то есть отражать основные законы существования исследуемой системы в окружающем мире, указанный принцип в нашей интерпретации следует из двух предыдущих суждений;

4) модель предусматривает графическое выражение, то есть научную иллюстрацию, предмета, который исследуется.

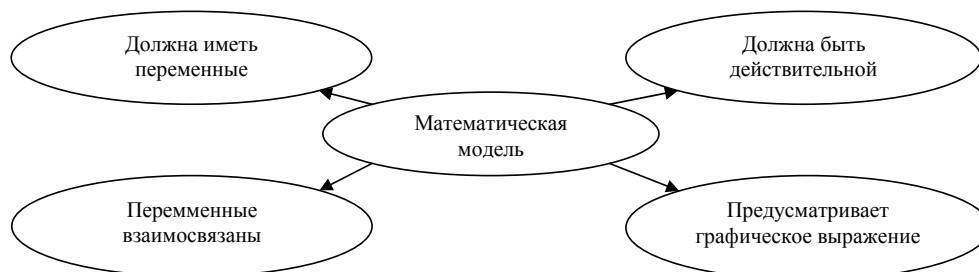

Рисунок 1 – Основные характеристики математической модели в системе проведения внутренней диагностики предприятий машиностроения

Переменными, которые относятся к математической модели, нами определены факторы, имеющие одинаковый характер влияния на деятельность предприятия.

Таковыми факторами являются:

1) ценовые, под которыми подразумевается изменение цен на ресурсы для производства (сырье, материалы, энергетические, трудовые ресурсы и так далее); готовую продукцию; средства и предметы производства;

2) технологические, предусматривающие наличие производственной базы, её состояние и обновление; ресурсную базу, которая исполь-

зуется, возможность ее изменения; технологию производства;

3) трудовые – наличие персонала, его квалификация и развитие, факторы мотивации; перспективные кадры; система оплаты труда; социальное развитие, его влияние на персонал;

4) институциональные, что подразумевает налоговое бремя; государственную политику в отрасли; направления государственной поддержки;

5) конкуренция (наличие отечественных и иностранных предприятий, производителей аналогичной продукции; конкурентные преиму-

щества предприятия; возможность поглощения и разрушения предприятия конкурентами);

6) спрос на продукцию и положение на рынке, что предполагает динамику продаж товаров и проблемы качества товара;

7) информационные, что отражается в учетной политике; методах и способах обработки экономической информации; альтернативных методах учета и анализа информации; оперативности документооборота и предоставления информации;

8) управленческие – своевременное принятие управленческих решений; способность к восприятию новой информации; политика финансово-хозяйственной деятельности;

9) другие, под которыми имеются в виду скрытые, неизвестные, то есть те факторы, которые тяжело оценить и установить.

Поскольку в ходе диагностики указанные факторы рассматриваются с точки зрения их рискованности, то есть непосредственного влияния на уменьшение величины полученной прибыли, то в ходе исследования будет рассматриваться их суммарное влияние, т.е. общая величина, на которую полученная прибыль будет меньше, чем прибыль, которая могла бы быть получена при условии отсутствия негативных факторов.

Математически выразим полученную модель с помощью формулы:

$$Ds = Pc + Tl + Lb + Ins + Ct + DmMP + In + Mng + Ot$$

где Ds – диагноз, Pc – ценовые, Tl – технологические, Lb – трудовые, Ins – институциональные факторы, Ct – конкуренция, $DmMP$ – спрос и положение на рынке, In – информационные, Mng – управленческие, Ot – другие факторы.

При этом, определить точную величину влияния указанных факторов на прибыль не возможно, поскольку существуют другие факторы (скрытые, неизвестные), влияние которых тяжело или невозможно оценить.

Учитывая требования, которые предложены нами относительно модели диагностики, в части необходимости графического отображения модели используем модель когнитивной карты (рисунок 2).

Линия на указанной когнитивной карте $PcOt$ является условной и необходима для определения общего влияния факторов на величину полученной прибыли, которую отображает площадь указанного многоугольника.

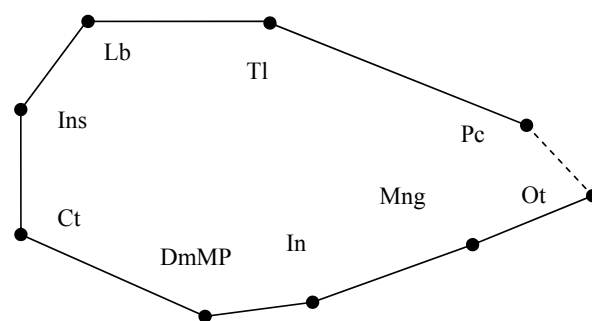

Рисунок 2 – Когнитивная карта, отображающая влияние факторов, которые уменьшают величину полученной предприятием прибыли

Для упрощения и большей наглядности влияния негативных факторов на величину прибыли предложим модель прямоугольника (рисунок 3), которая в общем виде отражает доходно-затратный подход.

Площадь прямоугольника ABCD равняется общей сумме полученных доходов – количеству реализованной продукции за исследуемый период, умноженной на ее стоимость, а также других доходов (доходы от размещения денежных средств, от аренды, от реализации неосновной продукции, получение бюджетных средств, от реализации имущества и т.д.).

Условно определим прямую AD как прямую, что отображает цену реализации, прямую CD как прямую что отображает объем реализации. Под реализацией также будем подразумевать реализацию других ресурсов предприятием, что ведет к получению дополнительного дохода.

Если от общего объема доходов отнять понесенные затраты (себестоимость, административные, затраты на сбыт и другие затраты, возникающие в ходе осуществления финансово-хозяйственной деятельности, а также налог на прибыль), получим прибыль, то есть ресурсы, полученные сверх понесенных затрат.

Однако, предложенные факторы – ценовые, технологические, трудовые, институциональные, конкуренция, спрос и положение на рынке, информационные, управленческие и другие уменьшают величину полученной прибыли, что равняется площади прямоугольника EFGH, или общему суммовому влиянию на величину полученной прибыли.

Предложенная нами модель является условно-постоянной потому, что при диагностике возможно вычислить резерв затрат, который возможно было бы уменьшить при условии уже

полученного объема реализации. Тем не менее, если объем затрат возможно достоверно оценить, то объем новой реализации, при условии

уменьшения затрат и, как следствие, уменьшения себестоимости продукции, определить достоверно не является возможным.

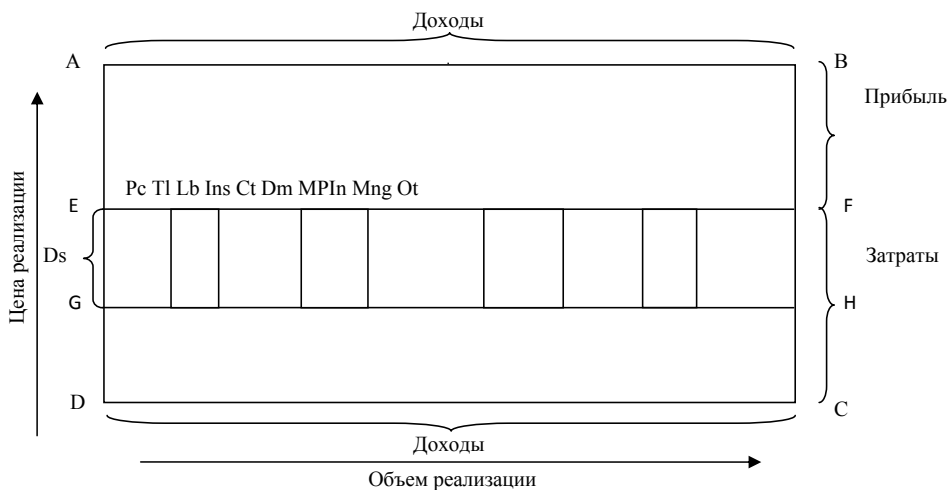

Рисунок 3 – Влияние факторов на объем полученной предприятием прибыли

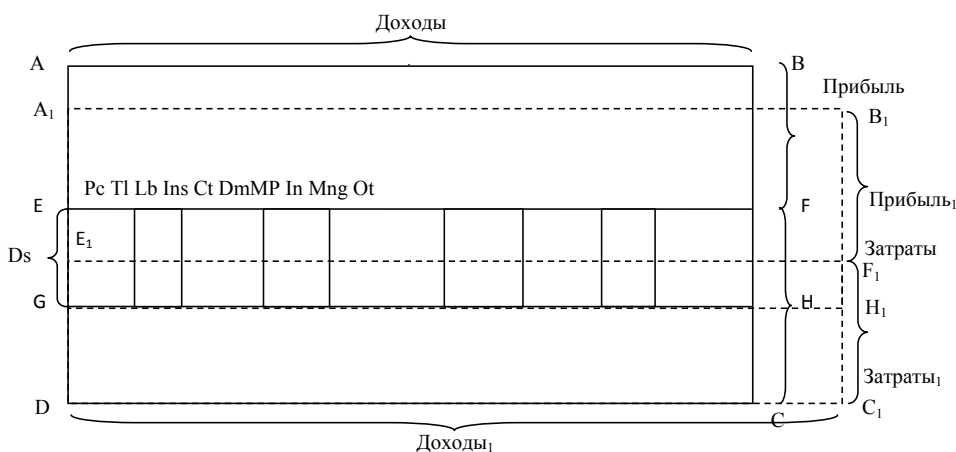

Рисунок 4 – Модель изменения объемов прибыли при условии устранения влияния негативных факторов на неё

Между тем, уменьшение затрат безусловно влияет на себестоимость полученной продукции, на объемы доходов, и в конечном итоге, на прибыль, что графически отображено на рисунке 4.

При условии нивелирования негативных факторов, предприятие получит доходы, которые будут равняться площади прямоугольника $A_1B_1C_1D$, затраты – площади прямоугольника $E_1F_1C_1D$, прибыль – площади прямоугольника $A_1B_1F_1E_1$. Поскольку в ходе диагностики невозможно полностью устранить все негативные

факторы, которые влияют на величину полученной прибыли, поскольку существуют скрытые факторы и факторы, действие которые трудно оценить, то величина прибыли всегда будет меньше, чем в идеальном состоянии. На рис. 4 это отображено площадью прямоугольника $E_1F_1H_1G$.

Предложенная нами модель влияния факторов на объем полученной прибыли отвечает всем основным характеристикам математической модели в системе проведения внутренней диагнос-

тики предприятий машиностроения. Кроме того, выбранный нами доходно-затратный подход наиболее наглядно отображает влияние негативных факторов на объем полученной предприятием прибыли, что будет способствовать повышению эффективности системы внутренней диагностики на предприятиях машиностроения.

Заключение

Результатом проведенного нами исследования стало определение основных методических основ системы внутренней диагностики деятельности предприятий машиностроения. На основании их разработан алгоритм функционирования системы внутренней диагностики, который включает в себя такие этапы диагностики, как организационный, использование комплексного инструментария (описательного, математического, прикладного) для проведения диагностики, логико-умозаключительный, итогово-отчетный, предложение дальнейших действий и прогноз дальнейшего развития, самооценивание эффективности проведенной диагностики.

Предложенные аспекты позволяют структурировать систему внутренней диагностики.

Следствием формализации методических основ диагностики стала разработка собственной модели для использования в системе проведения внутренней диагностики предприятий машиностроения.

Предложены основные характеристики математической модели в системе проведения внутренней диагностики предприятий машиностроения, которые заключаются в наличии и взаимосвязанности переменных модели, её действительности, графическом выражении.

Учитывая изложенное, также в результате исследования отдельных научных разработок в отрасли моделирования процессов деятельности предприятий, предложена модель проведения диагностики, которая базируется на затратно-доходном подходе и направлена на исследование факторов, уменьшающих размер чистой прибыли.

Предложенные разработки направлены на усовершенствование системы внутренней диагностики предприятий машиностроения и повышение её результативности.

Литература

- 1 Вовк В.М. Математичні методи дослідження операцій в економіко-виробничих системах: монографія – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 622 с.
- 2 Раевнева О. В., Чанкіна І. В. Моделі управління розвитком промислового підприємства в умовах трансформаційної економіки: монографія. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2013. – 264 с.
- 3 Раевнева О. В., Берест М. М. Санацийна стратегія промислового підприємства: механізм формування та моделі реалізації: монографія. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2012. – 344 с.
- 4 Максимов В.И., Корноушенко Е.К., Качаев С.В. Когнитивный анализ и моделирование сложных ситуаций // Информационное общество, 1999, вып. 2, с. 50 – 54 [Электронный ресурс] – <http://emag.iis.ru/arc/infosoc/emag.nsf/BPA/092aa276c601a997c32568c0003ab839> (Дата обращения 21.03.2016)
- 5 Авдеева З.К., Коврига С.В., Макаренко Д.И. Когнитивное моделирование для решения задач управления слабоструктурированными системами (ситуациями) [Электронный ресурс] – <http://cyberleninka.ru/article/n/kognitivnoe-modelirovanie-dlya-resheniya-zadach-upravleniya-slabostrukturirovannymi-sistemami-situatsiyami> (Дата обращения 21.03.2016)

References

- 1 Vovk V.M. (2006), Mathematical methods of operation research in economical production systems [Matematychni metody doslidzhennja operacij v ekonomiko-vyrobnychyh systemah], monograph, L'viv, Vydavnychjy centr LNU imeni Ivana Franka, Ukraine (In Ukrainian).
- 2 Rajevnjeva O. V., Chankina I. V. (2013), Development management models of industrial enterprise in the conditions of transformational economy [Modeli upravlinnja rozvytkom promyslovogo pidpryjemstva v umovah transformacijnoi ekonomiky], monograph, Harkiv, VD «INZhEK», Ukraine (In Ukrainian).
- 3 Rajevnjeva O. V., Berest M. M. (2012), Sanation strategy of the industrial enterprise: formation mechanism and implementation of the model [Sanacijna strategija promyslovogo pidpryjemstva: mehanizm formuvannja ta modeli realizacij], monograph, Harkiv, VD «INZhEK», Ukraine (In Ukrainian).
- 4 Maksimov V.I., Kornoushenko E.K., Kachaev S.V. Cognitive analysis and modeling of complex situations [Kognitivnyj analiz i modelirovanie slozhnyh situacij]. Informacionnoe obshhestvo, 1999, iss. 2, pp. 50-54. (In Russian) Available at: <http://emag.iis.ru/arc/infosoc/emag.nsf/BPA/092aa276c601a997c32568c0003ab839>. (accessed 21.03.2016).
- 5 Avdeeva Z.K., Kovriga S.V., Makarenko D.I. Cognitive modeling for solving the problems of management of semistructured systems (situations) [Kognitivnoe modelirovanie dlja reshenija zadach upravlenija slabostrukturirovannymi sistemami (situacijami)]. (In Russian) Available at: <http://cyberleninka.ru/article/n/kognitivnoe-modelirovanie-dlya-resheniya-zadach-upravleniya-slabostrukturirovannymi-sistemami-situatsiyami>. (accessed 21.03.2016).

Амансеикова Б.С.
**Факторы, влияющие
на формирование
логистических издержек**

В настоящей статье автором рассмотрены факторы, влияющие на формирование логистических издержек. Выделены следующие группы факторов, оказывающих влияние на формирование логистических издержек: внешние и внутренние; положительные/позитивные и отрицательные/негативные; регулируемые/контролируемые и нерегулируемые/неконтролируемые. Изучив влияние факторов, возможно проведение операций по снижению уровня логистических издержек. Снижение уровня логистических издержек может быть достигнуто путем:

- сокращения и сведения к минимуму количества запасов (в том числе за счет ускорения их оборачиваемости);
- рационального использования транспортных связей (за счет загруженности и сбалансированности транспортных средств и маршрутов);
- внедрения инновационных технологий в производственные процессы;
- совершенствования управления логистическими процессами (что также позволяет снизить издержки старения и истощения запасов);
- применения современных информационных систем, повышающих эффективность управления потоками.

Ключевые слова: логистические издержки, фактор, формирование, анализ, оптимизация.

Amanseikova B.S.
**The factors influencing formation
of logistic costs**

In the present article the author considered the factors influencing formation of logistic costs. The following groups of the factors impacting on formation of logistic costs are marked: external and internal; positive and negative; regulated/controllable and unregulated / uncontrollable. Having studied impact of factors, performing operations to reduce the level of logistic costs is possible. Reducing the level of logistic costs could be reached by:

- reductions and minimizing stocks quantity (including due to acceleration of their turnover);
- rational use of transport communications (due to load and balance of vehicles and routes);
- implementation of innovative technologies in productions;
- improvement of management of logistic processes (that also allows to lower costs of aging and exhaustion of stocks);
- use of the modern information systems increasing effective management of streams.

Key words: logistic costs, factor, formation, analysis, optimization.

Амансеикова Б.С.
**Логистикалық шығындарының
құралымына әсер тигізетін
факторлар**

Осы мақалада автормен логистикалық шығындарының құралымына әсер тигізетін факторлар қарастырылған. Логистикалық шығындарының құралымына әсер тигізетін факторлардың келесі топтары қарастырылған: ішкі және сыртқы; салмақты/жағымды және теріс/жағымсыз; реттелетін/бақыланатын және реттелмейтін/бақыланбайтын. Факторлардың ықпалын қарастыра отырып, логистикалық шығындарының деңгейін төмендейтін операцияларды атқаруы мүмкін. Логистикалық шығындар деңгейінің төмендеуін келесі жолдармен іске асады:

- қорлардың санын қысқарту және азайту (соның ішінде қорлардың айналымын қысқарту арқасында);
- транспорт байланысын тиімді игерушілігі (транспорт тәсілдерінің және бағыттарының жұмыс бастылығы және теңгерімділігінің арқасында);
- өндірістік үдерістерге инновациялық технологияларын енгізу;
- логистикалық үдерістерін басқаруын жетілдіру (қорлардың көнеру шығындарын қысқартуға жол береді);
- ағындарды басқарудың тиімділігін жоғарылату үшін заманауи ақпараттық жүйелерін қолдану.

Түйін сөздер: логистикалық шығындар, фактор, қалыптастыру, талдау, оңтайландыру.

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЛОГИСТИЧЕСКИХ ИЗДЕРЖЕК

Введение

В условиях кризиса мировой экономики главной задачей ученых и топ-менеджеров является поиск новых оптимальных форм и методов управления для ее оздоровления. К ним следует отнести в недалеком прошлом достижения кибернетики и компьютерной техники; а в настоящее время достижения маркетинга и логистики. Логистику следует рассматривать на уровне междисциплинарной науки и как совокупность действий для комплексного управления циркуляционными и информационными потоками в сфере экономики. Определение Казахстана как логистического хаба международного значения Президентом страны обуславливает необходимость изучения данной отрасли. Используя методы и систему развития логистики, Казахстан смог занять уникальную нишу в глобальном рынке времени и пространства. Казахстанский рынок формируется под воздействием внешних факторов – это и политика участников Таможенного союза, открытый доступ на рынок конкурентов из России, Китая, предстоящее проведение ЭКСПО, новые транспортные коридоры, которые имеют прямое воздействие на экономику страны в целом.

Экспериментальная часть

Данная статья выполняется в рамках научно-исследовательского проекта «Проблемы формирования затрат сервиса логистических услуг».

Методологической основой являются труды отечественных и зарубежных авторов в сфере логистики и логистического управления, в ходе исследования использовались общенаучные методы познания: анализ и синтез, исторический и логический подходы.

Результаты и обсуждение

Одной из проблем современных ученых и менеджеров сферы логистики является выявление факторов, влияющих на формирование логистических издержек. Определение влияния

факторов позволит избежать рисков, связанных с логистическими процессами, в лучшем случае, либо сократить затраты и расходы, возникающие в результате воздействия факторов. Затраты и расходы фирм, составляющие логистические издержки, весьма различны по своему составу и назначению.

В целом состав логистических издержек любой фирмы зависит от следующих факторов:

- специфика деятельности фирмы;
- масштаб деятельности фирмы;
- наличие производственных и административных площадей в собственности или в аренде;
- стоимость сырья и материалов;
- нормативы хранения запасов на складах;
- наличие постоянных поставщиков и возможность выбора поставщика на более выгодных условиях, отвечающих требованиям к качеству сырья и материалов;
- деятельность конкурентов;
- вид транспорта, используемый в основной деятельности;
- наличие транспортных средств в собственности или в аренде;
- вид, масса и размер перевозимого груза;
- маршрут и вид сообщения: международные, междугородные или городские перевозки;
- расстояние перевозки;
- организация складского хозяйства: наличие собственного склада, аренда места на складе и др.;
- способы погрузки и выгрузки, используемые в основной деятельности;
- налоговая политика;
- таможенные правила и т.д.

Соглашаясь с Леншиным И.А., хотелось бы отметить, что выявление резервов снижения и совершенствования состава расходов и затрат, включаемых в логистические издержки, является актуальной проблемой современных фирм. Вместе с тем, сокращая издержки одного из звеньев логистической цепи, необходимо учитывать влияние данной экономии на другие звенья цепи [1]. Нельзя забывать о том, что любая логистическая система существует в конкретной окружающей среде и подвержена ее воздействию. В результате, на формирование логистических издержек оказывают влияние как внешняя окружающая среда, которая зачастую неподвластна управлению со стороны руководства фирмы, так и внутренняя среда – во многом зависящая от типа управления фирмы.

Таким образом, можно выделить две основные группы факторов, влияющих на формирова-

ние логистических издержек, – это внешняя и внутренняя среда.

Рассмотрим более детально внешние факторы, влияющие на формирование логистических издержек. Во-первых, хотелось бы отметить один из важных факторов – процесс глобализации и интернационализации мирового хозяйства, что непосредственно оказывает влияние на бизнес-структуры. Любая фирма стремится к расширению границ бизнеса и увеличению рынков сбыта. Для максимизации экспорта готовой продукции и более результативного проникновения на зарубежные рынки по всему миру организуются международные логистические системы и создаются логистические цепи не только поставок, но и послепродажного обслуживания.

Современное мировое хозяйство представляет собой интеграционные комплексы, которые включают национальные хозяйства различных государств и отличаются взаимным разделением труда, сближением экономических механизмов и приемов, тесным переплетением капитала, проведением согласованной межгосударственной экономической политики [2].

Следующим внешним фактором является законодательная база, регулирующая товарно-денежные отношения, в большинстве своем несовершенная, в частности таможенная и налоговая политика государства. Наиболее часто сталкиваются с проблемой непроработанности законодательной базы крупные фирмы в условиях международной торговли, в условиях таможенных объединений и союзов.

Особое значение в настоящее время приобретает такой фактор, как политическая стабильность и политическая обстановка в стране.

К внешним факторам, воздействующим на характер логистических издержек фирм, следует отнести и деятельность непосредственных контрагентов фирмы: кредиторов, поставщиков, подрядчиков, пользователей, покупателей, а также конкурентов. При этом важно помнить о том, что в большей степени влияние данного фактора поддается корректировке, так как именно от управленческой системы фирмы зависят и отношения с данными контрагентами.

Нельзя также забывать и о характерных сезонных колебаниях на рынке, которые в ряде случаев могут быть предусмотрены менеджерами фирм, и перепады эти могут существенно не менять общей картины деятельности фирмы.

Внутренние факторы, влияющие на формирование логистических издержек, в значи-

тельной степени зависят от принятой системы управления. Григорьев М.Н., Уваров С.А. пишут о внутренней среде логистической системы, как о микрологистической системе, которая включает различные взаимодействия между руководителями, менеджерами и функционерами самой логистической системы, также взаимодействие со специалистами других функциональных подразделений, направленные на реализацию иерархии всех поставленных задач [3]. Следует отметить, что детализация факторов, формирующих логистические издержки, предложенная авторами, носит как количественный так и качественный характер, что позволяет определить влияние факторов в стоимостном эквиваленте.

Внутренние факторы могут быть отнесены либо к экономической составляющей логистической системы, либо к производственной или технологической, к информационной или управленческой.

Экономическая составляющая – непосредственное наличие ресурсов для осуществления процессов снабжения, производства и реализации. Основные экономические факторы: количество, величина и условия заказов; доля затрат и расходов на один заказ; размер и частота заказа. Последние логистические операции требуют оптимизации затрат, чем и обусловлена необходимость организации логистического менеджмента на фирмах, вне зависимости от основного рода деятельности.

К производственной или технологической составляющей относится взаимодействие машин и механизмов процесса производства, сырье и материалы, готовая продукция, наличие незавершенного производства. Наиболее важными факторами данной составляющей являются следующие показатели: материалоемкость продукции, материалоемкость используемого сырья; фондоотдача машин и механизмов производства; складские площади и их состояние. Важную роль играет и специфика отрасли, в которой осуществляют свою деятельность фирмы, специфика производимой продукции, осуществляемых работ.

Информационная составляющая необходима в современных условиях ведения бизнеса, информация, полученная вовремя может послужить основным фактором удачной сделки, организации бизнеса. Информация способна привести в действие логистическую систему. Именно информация держит системы материального потока «открытой» в смысле спо-

собности приспосабливаться к новым условиям [4].

Управленческую составляющую можно назвать одной из основных составляющих логистической системы, от управления зависит снабженческо-сбытовая политика, производственная деятельность фирмы. Приводя результаты анализа структуры логистических затрат в развитых странах, ученые Миротин Л.Б., Ташбаев Ы.Э., Порошина О.Г. пишут, что «наибольшую долю в них занимают затраты на управление запасами (20-40%), транспортные расходы (15-35%), расходы на административно-управленческие функции (9-14%)» [5].

Управление логистическими издержками требует знаний логистики, управленческого учета, маркетинга, а также особенностей цикла снабжения, производственного цикла и реализации, а также послепродажного обслуживания. Глубокое изучение данных вопросов вызвало необходимость подвида управления – логистический менеджмент. Организация логистического менеджмента требует взаимосвязи с кадровым управлением фирмы, финансовым и производственным менеджментом, а также инвестиционной политикой.

О логистическом менеджменте, как об исключительном методе управления, пишет К.Т. Тайгашинова. «Существуют четыре ключевых момента, которые очень важны для логистического менеджмента при достижении успеха в их решениях по планированию и контролю – это фокус на потребителя, ключевые факторы успеха, постоянное улучшение и анализ результатов деятельности (показателей) и выработка корректирующих мер, направленных на то, чтобы цели были достигнуты и планы реализованы. Решение данных проблем всецело зависит от совместной работы бухгалтера управленческого учета и логистического менеджмента» [6].

Подробно раскрывает состав внешних и внутренних факторов Моисеева Н.К.

К внутренним факторам автор относит: масштабы деятельности предприятия, уровень сложности структуры его ассортимента и, соответственно, структуры применяемых материалов; производственную структуру и организацию процессов физического продвижения материалов на предприятии; объем поддерживаемых запасов; финансовую ситуацию и ее влияние на уровень и тенденции изменения логистических затрат.

К внешним факторам, влияющим на логистические затраты: стоимость внешних логисти-

ческих услуг, определяемая рынком; ставка кредитования сторонних капиталов, привлекаемых для финансирования запасов; ставка налога на недвижимость; ставка транспортного налога; экологические платежи за пользование окружающей природной средой; амортизационные нормы для материальных компонентов основных средств; ставки начислений на выплаты из фонда социального страхования и прочих аналогичных фондов, в которые предприятие обязано перечислять соответствующие денежные средства [7].

Следует отметить, что данное определение состава внутренних и внешних факторов более детализировано и содержит в себе конкретные статьи расходов и затрат, формирующих логистические издержки в логистической деятельности.

Вместе с тем влияние как внешних, так и внутренних факторов на формирование логистических издержек может быть положительным, или позитивным, либо отрицательным, или негативным. В случае если влияние фактора влечет за собой увеличение логистических издержек, то такое влияние является отрицательным, в случае если влияние фактора влечет за собой сокращение логистических издержек, то такое влияние является положительным. К примеру, девальвация российского рубля в 2015 году повлекла за собой возможность увеличения выгоды для фирм, использующих российское сырье, эффект могли продлить фирмы, имеющие свободные площади для хранения, в случае увеличения закупа сырья из соседнего государства впрок. Следовательно, такой фактор, как курс валюты на определенный момент времени, являлся положительным для фирм, работающих с предприятиями России.

Предотвратить отрицательное влияние фактора либо извлечь выгоду от влияния положительных факторов – задача, несомненно, сложная, но в случае успешного ее разрешения, очень продуктивная. Однако не все факторы возможно предугадать либо предотвратить их воздействие ввиду конкретных обстоятельств.

В первую очередь, это внешние факторы – форс-мажорные обстоятельства, к которым можно отнести стихийные бедствия, погодные условия; правовые нормы, регулирующие ведение учета и представление отчетности; изменения в налоговой политике государства, особенно при осуществлении операций с иностранными

фирмами-партнерами; сложности таможенного регулирования; сезонные колебания рынка в потребностях в продукции; деятельность конкурентов; темпы инфляции и т.д. Перечисленные факторы можно назвать нерегулируемыми, или неконтролируемыми.

Одновременно такие факторы, как объемы закупок и производства; организация бесперебойного производства и поставок; состояние складских помещений; загруженность и сбалансированность поездок; производительность труда, ценообразование и ценовая политика, политика в области качества продукции, послепродажное обслуживание и работа с клиентами – напрямую зависят от управленческой деятельности менеджеров фирмы – данную группу факторов можно отнести к регулируемым факторам, или контролируемым.

Можно проследить следующую закономерность: в большинстве своем внешние факторы зачастую являются неконтролируемыми или нерегулируемыми, а факторы внутренней среды поддаются контролю со стороны менеджеров фирмы и могут быть регулируемы.

Таким образом, мы выделяем следующие группы факторов, оказывающих влияние на формирование логистических издержек:

- внешние и внутренние;
- положительные/позитивные или отрицательные/негативные;
- регулируемые/контролируемые или нерегулируемые/неконтролируемые.

Анализ факторов, влияющих на формирование логистических издержек, позволяет установить следующие условия их оптимального значения:

$$\begin{aligned}x_1 &> y_1, \\x_2 &> y_2,\end{aligned}$$

где x_1 – положительный фактор;

y_1 – отрицательный фактор;

x_2 – регулируемый фактор;

y_2 – нерегулируемый фактор.

В случае выполнения данного условия топ-менеджмент фирмы имеет возможность эффективного управления формированием логистических издержек с целью их сокращения и рационального использования ресурсов.

Изучив влияние факторов, возможно проведение определенных манипуляций по снижению уровня логистических издержек, что благоприятно сказывается на формировании себестоимости

продукции, увеличении эффективности деятельности фирмы, инвестиционной привлекательности объекта. Для определения слабых мест и решения проблем оптимизации логистических издержек необходимо проведение анализа.

Снижение уровня логистических издержек может быть достигнуто путем:

- сокращения и сведения к минимуму количества поддерживаемых запасов (в том числе за счет ускорения их оборачиваемости) как в ходе производственного процесса, так и внутри складской системы;

- рационального использования транспортных связей (за счет загруженности и сбалансированности транспортных средств и маршрутов);

- внедрения инновационных технологий в производственные процессы, которые позволили бы сократить время, затрачиваемое на производство, повысить качество производимой продукции, оказываемых услуг, выполняемых работ;

- совершенствования управления логистическими процессами (что также позволяет снизить издержки старения и исчерпания запасов), в результате чего можно добиться производства и доставки

качественной продукции в необходимом количестве в нужное время и в нужное место;

- применения современных информационных систем, повышающих эффективность управления потоками.

Заключение

Глобализация и интеграция мирового хозяйства вносят существенные корректировки в экономику страны в целом, в условиях повышения конкурентоспособности менеджеры фирм разрабатывают новые корпоративные и производственные стратегии, эффективная реализация которых во многом зависит от состава логистических издержек, пронизывающих все процессы деятельности. В этой связи вопрос изучения факторов, непосредственно влияющих на формирование логистических издержек, является особенно актуальным. Выделение конкретных групп факторов: внешних и внутренних, регулируемых и нерегулируемых, положительных и отрицательных, позволяет предугадать результат их воздействия, а также использовать влияние факторов с целью получения выгоды, либо избежать нежелательных расходов и затрат.

Литература

- 1 Леншин И.А. Основы логистики: учебное пособие. – М.: Машиностроение, 2002. – С. 464;
- 2 Зорина Т.Г., Слонимская М.А. Международная логистика: учебное пособие. – Минск: БГЭУ, 2012. – С. 244;
- 3 Григорьев М.Н., Уваров С.А. Логистика: учебник для бакалавров. 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2012. – С. 825;
- 4 Неруш Ю.М. Коммерческая логистика: учебник для вузов. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997 г. с.271;
- 5 Миротин Л.Б., Ташбаев Ы.Э., Порошина О.Г. Эффективная логистика. – М.: Издательство «Экзамен», 2003 г. с.160;
- 6 Тайгашинова К.Т. Система развития управленческого учета: логистические затраты, их классификация, сервис логистических услуг – Алматы: Экономика, 2014. – С. 212;
- 7 Моисеева Н.К. Экономические основы логистики: учебник. – М.: ИНФРА-М, 2008. – С.528.

References

- 1 Lenshin I.A. Osnovy logistiki: uchebnoe posobie. M.: Mashinostroenie, 2002. s. 464;
- 2 Zorina T.G., Slonimskaya M. A. Mezhdunarodnaya logistika: uchebnoe posobie. Minsk: BGEU, 2012. s. 244;
- 3 Grigor'ev M. N., Uvarov S. A. Logistika: uchebnik dlya bakalavrov. 3-e izd., pererab. I dop. – M.: Izdatel'stvo Yurayt, 2012. s. 825;
- 4 Nerush Yu.M. Commercheskaya logistika: uchebnik dlya vuzov. – M.: Banki I birzhi, YUNITI, 1997, s.271;
- 5 Mirotin L.B., Tashbayev Y.E., Poroshina O. G. Effektivnaya logistika. – M.: izdatel'stvo Ekzamen, 2003, s. 160;
- 6 Taygashinova K.T. Systema razvitiya upravlencheskogo ucheta: logisticheskie zatraty, ih klassifikatsiya, servis logisticheskikh uslug –Almaty: Ekonomika, 2014, s.212;
- 7 Moiseyeva N. K. Economicheskie osnovy logistiki: uchebnik. – M.: INFRA-M, 2008. s. 528.

Мусина Г.Б.

Анализ национальных факторов менеджмента: концепция исследования

Статья посвящена обоснованию авторского подхода к организации исследования, посвящённого оценке влияния национальных факторов на развитие менеджмента в Республике Казахстан. Показаны причины, вынуждающие исследователя разрабатывать собственную методику исследования. Перечислены основные тенденции развития современного менеджмента, доказывающие, что эта научная дисциплина находится на этапе смены парадигмы. Обобщены критические оценки казахстанских авторов практики менеджмента и их мнения относительно перспектив развития национальной модели менеджмента. Показаны проблемы исследования влияния национальных факторов на развитие казахстанского менеджмента, связанные с незавершённостью формирования национальной модели, с отсутствием единства, эклектичностью систем менеджмента в казахстанских компаниях. Сформулирована авторская концепция решения этих проблем: определён алгоритм, методы и требования к установлению границ исследования. Выказана гипотеза относительно возможности при переходе к новой парадигме менеджмента преодоления фрагментарности при оценке национальных факторов менеджмента в рамках предложенной концепции

Ключевые слова: менеджмент, национальные факторы, национальная модель, парадигма, социальная практика, этническая обусловленность, этноменеджмент.

Mussina G.B.

Analysis of national factors of management: concept of research

Article is devoted to justification of author's approach to the organization of the research devoted to an assessment of influence of national factors on development of management in the Republic of Kazakhstan. The reasons forcing the researcher to develop own original concept of the analysis are shown. The main tendencies of development of modern management proving that this scientific discipline is at a paradigm shift stage are listed. Critical evaluations of the Kazakhstan authors of practice of management and their opinion concerning prospects of development of national model of management are generalized. The problems of research of influence of national factors on development of the Kazakhstan management connected with incompleteness of formation of national model, with absence of unity, eclecticism of systems of management in the Kazakhstan companies are shown. The author's concept of the solution of these problems is formulated: the algorithm, methods and requirements to establishment of borders of research is defined. The hypothesis concerning an opportunity upon transition is stated to new paradigms of management of overcoming of a fragmentariness at an assessment of national factors of management within the offered concept

Key words: management, national factors, national model, paradigm, social practice, ethnic conditionality, ethno-management.

Мусина Г.Б.

Менеджменттің ұлттық факторларына талдау: зерттеу тұжырымдамасы

Мақала зерттеуді ұйымдастырудағы авторлық негіздемеге, Қазақстан Республикасындағы менеджменттің дамуына ұлттық факторлардың әсерін бағалауға арналған. Зерттеушіні өз әдістемесін жасауға мәжбүрлеген себептер көрсетілген. Аталған ғылыми пәннің парадигмалық алмасу кезеңінде тұрғандығы, қазіргі менеджмент дамуының негізгі тенденциялары санамаланып, дәлелденеді. Қазақстандық авторлардың менеджмент тәжірибесімен менеджменттің ұлттық үлгісінің даму перспективасына қатысты ойлары мен сын-пікірлері жинақталған. Қазақстандық компаниялардағы менеджмент жүйесінің бірлігі жоқтығымен, ұлттық үлгісінің қалыптастыруының аяқталмағанымен байланысты қазақстандық менеджменттің дамуына ұлттық факторлардың әсер етуін зерттеу мәселелері көзделген. Ұсынылған тұжырымдама аясындағы ұлттық менеджменттің ұлттық факторларын бағалаудағы үзінділікті еңсерудің менеджменттің жаңа парадигмасына ауысуындағы мүмкіндік бойынша болжамы ұсынылды.

Түйін сөздер: менеджмент, ұлттық факторлар, ұлттық үлгі, парадигма, әлеуметтік тәжірибе, этникалық шарттылық, этникалық менеджмент.

**АНАЛИЗ
НАЦИОНАЛЬНЫХ
ФАКТОРОВ
МЕНЕДЖМЕНТА:
КОНЦЕПЦИЯ
ИССЛЕДОВАНИЯ****Введение**

В последние десятилетия во всём мире бизнес-сообщество всё чаще сталкивается с тем, что соблюдение всех правил и процедур менеджмента отнюдь не гарантирует успеха в конкурентной борьбе: на практике очень часто побеждают те компании, лидеры которых «научные основы» просто игнорируют. И поскольку одним из фундаментальных достижений науки конца XX в. стало установление принципиальной ограниченности возможностей прогнозирования [1], у бизнеса возникла потребность в качественно новых подходах к прогнозированию и управлению. Специалисты в области корпоративного управления отмечают, что в ближайшие десятилетия конкурентоспособность и компаний, и национальных экономик будут определять не оборудование и не технологии – а новые методы и системы управления [2]; особым спросом на рынке консалтинговых услуг пользуются инновационные технологии в области управления организациями [3].

В концепции сравнительного менеджмента постулируется возможность решения этой проблемы путём формирования национальных моделей менеджмента, в которых универсальные базовые принципы сочетаются с учётом специфических особенностей организационной культуры и национальных факторов. Этими факторами могут быть, например, основные подсистемы культуры [4]; возможны, разумеется, и другие подходы к их определению. Например, национальные факторы менеджмента в США – подчёркнутая отстранённость от ценностей какой-либо национальной культуры («ничего личного, это бизнес»), вытекающие из «протестантской этики» индивидуализм, четкость постановки задач и определения критериев оценки их исполнения, приоритет количественных показателей (то, что не может быть измеренным, считается несущественным). Национальные факторы менеджмента в Европе – это осторожность, консерватизм, стремление избежать риска, традиции сотрудничества среди прямых конкурентов в протестантской Швеции и Германии. А также наличие сильных семейных и клановых связей между многими фирмами в сочетании с индивидуализмом, стремлением к независимости и любовью к

риску в католической Италии: итальянцы не любят работать в системе иерархического подчинения, отдают предпочтение собственным либо связанным дружественно-родственными отношениями предпринимательским структурам. Национальные факторы менеджмента в странах Азии – особого рода коллективизм, базирующийся на конфуцианском учении, специфическая культура межличностных отношений, в которой младший почитает старшего и человек, а не закон управляет человеком; это пренебрежение количественными показателями работник оценивается по его личным качествам, характеру и духовности, а не по реальным умениям и результатам. Для России национальные факторы менеджмента – общинность и патернализм русского этноса и т.д. [5]. В поисках новых решений исследователи всё чаще переходят от концепции сравнительного менеджмента к таким перспективным научным направлениям, как этноэкономика и этноменеджмент [5]. При этом какого-либо единого подхода к тому, как именно следует эти факторы определять, у современных авторов не наблюдается.

Фактор, по определению – «движущая сила, обуславливающая или определяющая характер изменений состояния систем (процессов)» [6]. На протяжении всего прошлого столетия в прикладной математике разрабатывались методы т.н. факторного анализа. В его основе – постулат о том, что множество различных параметров и признаков любого процесса, полученных в результате непосредственных измерений, всегда можно представить как некую структуру, состоящую из нескольких факторов [6]. К настоящему времени факторный анализ стал для исследователей во многом рутинной процедурой компьютерной обработки информации – см., например, пакет программ Statistica. Однако существует довольно обширный класс систем и процессов, изменение состояния которых в принципе невозможно исследовать методами факторного анализа – и менеджмент относится к их числу. Поэтому практически в каждом исследовании национальных особенностей развития менеджмента и организационной культуры – в Ираке [7], Монголии [8], Китае [9], России [10] – обязательно есть раздел, посвящённый выявлению и описанию национальных факторов менеджмента; и каждый автор делает это по-своему

Цель статьи – обоснование авторского подхода к организации исследования, посвящённого оценке влияния национальных факторов на развитие менеджмента в Республике Казахстан.

Основные положения

1. Пожалуй, наиболее кратко и исчерпывающе современное состояние менеджмента описал И. Адизес: «Управление основано на культуре. Культура в свою очередь базируется на национальных особенностях. Конечно же, есть и универсальные, классические принципы менеджмента, но, похоже, они больше не работают – нам предстоит сменить парадигму» [11].

Парадигма – это те ценностные установки и оценки, которые большинством членов какого-либо профессионального сообщества принимаются на веру, как нечто очевидное, само собой разумеющееся. Парадигма определяет их приоритеты, «общепринятые» подходы к решению проблем, «единственно возможные» способы действий. Чтобы оставаться в профессиональном сообществе, его члены могут действовать только в рамках одной, общепринятой на данный момент парадигмы; для перехода сообщества к другой парадигме необходимо очень многое – в том числе смена поколений.

В своём развитии современный менеджмент находится на этапе смены парадигмы и характеризуется такими тенденциями, как:

- переход к описанию процедур и проблем управления бизнес-организациями на языке информационных технологий,

- рост недоверия менеджеров-практиков к рекомендациям учёных, обусловленных включением научного сообщества в индустрию консалтинговых услуг,

- отказ от управляемых из единого центра иерархических структур в пользу самоорганизующихся сетевых, что обуславливает отказ от использования процессного подхода,

- отказ от ретроспективного линейного анализа экономических в качестве информационной базы аналитического обеспечения системы управления,

- полный пересмотр концепции и процедур стратегического управления,

- ориентация на национальные особенности организационной культуры.

Новые методики планирования и управления бизнес-организациями разрабатывались в последние десятилетия отнюдь не кабинетными учёными-теоретиками, а успешными менеджерами-практиками. Лучшими из них торговали компании индустрии консалтинга. Когда было более невозможно их продать – тогда и только тогда – они попадали в учебники и приобретали

статус общепризнанных «научных основ», которые в результате стали всё сильнее и сильнее отставать от инновационных методов управления бизнес-организациями, используемых на практике. Зачастую к тому моменту, когда эффективные концепции и методы управления становились доступны широкому кругу пользователей, они уже утрачивали свою актуальность и практическое значение. Превращения менеджмента из научной дисциплины в отрасль индустрии услуг привело к тому, что многие новации, появившиеся в последние годы «в открытом доступе», имели своей главной целью ... рекламу и формирование бренда их авторов, основное занятие которых – не научные исследования и поиск решения проблем управления, а консалтинг. В результате всего этого научный уровень эмпирических исследований менеджмента весьма ощутимо снизился.

Как установил Ф. Розенцвейг в 2007 г., доказательства эффективности новых методов менеджмента, разработанных за последнее десятилетие, «весьма сомнительны», поскольку достигались путём «грубого нарушения основных принципов научных исследований, фальсификации результатов, их «подгонки» под демонстрируемые успешными компаниями рыночные показатели» [12].

Не удивительно, что своего рода обыденной рутинной для топ-менеджеров стала публичная демонстрация уверенности в том, что соблюдение разработанных на протяжении прошлого века научных основ менеджмента более не гарантирует компаниям успеха в конкурентной борьбе: лидерство в бизнес-организации требует от них построения собственной модели менеджмента и уникальной корпоративной культуры.

«Кейсы», на изучении которых основано обучение в западных бизнес-школах, как правило, посвящены разбору «историй успеха» компаний, лидеры которых публично и демонстративно игнорировали базовые положения теории менеджмента.

2. Казахстанские специалисты весьма жёстко критикуют менеджмент:

– «наука об управлении в бизнесе находится у нас на стадии становления» [13];

– «практика управления в казахстанских компаниях является тормозом для развития предприятий и экономики в РК» [14];

– «менеджмент современного Казахстана – это даже не командно-административная система, это гораздо хуже и ретрограднее» [15];

– «казахстанский менеджмент отличается

тем, что предприниматели хотят получить «все и сразу», стремятся к максимизации прибыли, используя агрессивную и навязчивую рекламу, пренебрегая качеством своих товаров и услуг» [16];

– «негативными качествами казахстанского менеджмента можно считать нарушение норм трудового законодательства, слабую заинтересованность сотрудников в конечных результатах, задержки выплат, несовершенную систему управления персоналом, невысокую оплату труда» [13].

«Преподаватели университетов преподают менеджмент, воспроизводя западных теоретиков без элементарной, экстраполяции на казахскую почву – отсюда берет начало неэффективность и малограмотность многих управленческих решений» [15].

«Некритическое копирование западных подходов» и «бездумное внедрение международных стандартов» привели к формированию в Казахстане систем менеджмента, основанных на «эkleктическом сочетании германского варианта англосаксонского менеджмента, командно-административной системы эпохи перехода к капитализму, остатков большевистского менеджмента с существенными вкраплениями «менеджмента» времён империи Чингисхана» [15].

«Актуальными проблемами являются отсутствие стратегического мышления и несовершенная система управления человеческими ресурсами» [16]. «Топ-менеджмент вынужден посвящать всё своё время вопросам текущей операционной деятельности и просто не в состоянии управлять стратегически; текущая операционная деятельность ведётся бессистемно, бюрократично, на низком качественном уровне; уровень развития управления опаздывает на вызовы времени» [14].

Представленный нами «коллаж» из высказываний казахстанских авторов (мы процитировали здесь отнюдь не всех – и привели не самые острые оценки) является своего рода иллюстрацией положения о том, что менеджмент действительно находится на этапе смены парадигмы.

3. Обсуждая перспективы развития менеджмента, некоторые казахстанские авторы отмечают, что «качества американского менеджмента и казахстанских управленческих традиций тесно переплелись» [13] – в том смысле, что в казахстанском социокультурном пространстве уже очень давно и весьма органично интегри-

рованы обе ментальности – как «западная» (экстравертная), так и «восточная» (интровертная) [17]. Однако современное казахстанское общество просто органически не способно отказаться от результата этого синтеза культур и разнообразия выбора социальных практик, согласившись на примитивизацию всех сторон общественной жизни – цены, которую нашему обществу непременно придётся уплатить за соблюдение принципов «американского проекта менеджмента» – «эффективность, просчитываемость, прогнозируемость, контроль» (подробнее об этом см. [18]).

Поэтому возможность прямого копирования глобальных моделей менеджмента отторгает подавляющее большинство западных и казахстанских специалистов: «Казахстанский менеджмент отличается от западного, но близок к российскому, так как долгие годы эти страны объединяла общая история и культура», утверждает И. Адизес [11]; «казахская культура сильно отличается от западной, соответственно методики, разработанные с расчетом на другую культуру, не будут иметь такого же успеха в Казахстане», полагает А. Тулембаева [19].

Ещё категоричнее высказывается по этому вопросу С. Жунусов: «Менеджмент строится в соответствии с национальными особенностями этноса. Смысл менеджмента англосаксов в искусстве соединения индивидуумов. Смысл японского менеджмента в искусстве соединения кланов. Смысл казахского менеджмента в искусстве соединения казахских родов. Казахский менеджмент – это способ эффективного использования особенностей казахского этноса в условиях глобального рынка по опыту русских и японцев» [15].

По мнению автора, первый принцип в казахском менеджменте – «этнической обусловленности теории и практики менеджмента». Сформулированы им и другие принципы: «трех уровней, рода, коллективизма, индивидуализма, трудообязанности и чести номадов» [15]. Заметим, автором ни слова не сказано об основополагающих универсальных базовых принципах западного менеджмента, которые в концепции сравнительного менеджмента были поставлены на вершину иерархической структуры.

Результаты и обсуждение

1. Планируя исследование влияния национальных факторов на развитие казахстанского менеджмента, мы сталкиваемся, прежде всего,

с отсутствием единства, эклектичностью систем менеджмента в казахстанских компаниях [15].

Единой модели менеджмента в Казахстане нет. (Впрочем, и «российская модель менеджмента до сих пор отсутствует, а типичная российская система управления представляет собой конгломерат из различных осколков и слепков отдельных зарубежных методов на базе сохранившихся старых административно-бюрократических систем. Поэтому в российских компаниях типичным является, например, соседство новых логистических и маркетинговых систем, финансовых аналитиков с практически полным отсутствием научной организации труда, систем инвестиционного менеджмента, стратегического планирования и прогнозирования и многих других обязательных компонентов современного менеджмента», пишет Ю. А. Маленков [20].)

В большинстве случаев центры управления крупным и средним казахстанским бизнесом (а именно они определяют требования к системе менеджмента) находятся за рубежом. Поэтому можно предположить, что сформировались, как минимум, три различных варианта казахстанской модели менеджмента. Среди казахстанских компаний можно выделить три группы предприятий, весьма специфические с точки зрения выбора подходов к организации менеджмента:

- имеющие только казахстанских собственников;
- собственниками которых являются зарубежные фирмы и иностранные граждане, а также оффшорные компании, размещённых в льготных налоговых юрисдикциях;
- совладельцами которых являются западные частные и казахстанские государственные компании.

На самом деле их не три, а ещё больше, если принять во внимание влияние отраслевой специфики, а также относительно новую для Казахстана тенденцию формирования моноэтнических трудовых коллективов и сфер занятости.

Т.е. оценку влияния национальных факторов на развитие менеджмента мы можем осуществить только для определённой группы компаний, обладающих схожими структурами собственности и управления, отраслевой спецификой, этническим составом трудовых коллективов.

Результаты оценки влияния национальных факторов на развитие менеджмента в этих группах компаний могут весьма сильно различаться. Попытка же выявить некие «общие тенденции» – как и измерение средней

температуры больных в больнице – сделает результаты исследования фактически бесполезными, неприменимыми для выработки каких-либо практических рекомендаций.

2. На практике система менеджмента любой компании включает некий специально подобранный набор технологий (моделей) менеджмента. Таких, например, как «управление по целям» (management by objectives – MBO); «управление по результатам» (management by results – MBR); «система сбалансированных показателей» (balanced scorecard – BSC); «управление эффективностью» (performance management – PM); «система ключевых показателей результативности» (KPI); «всеобщее управление качеством» (total quality management – TQM); «управление человеческими ресурсами» (human resources management – HRM) – перечень, разумеется, далеко не исчерпывающий.

Каждая из технологий (моделей) менеджмента – это, по сути, самостоятельный объект исследования: у каждой есть преимущества и недостатки, сторонники и критики. И, разумеется, влияния на них национальных факторов может весьма сильно различаться. Так, например, известно, что внедрение технологии HRM в разных странах повлекло за собой формирование существенно различающихся между собой моделей управления человеческими ресурсами – в отличие от многих других технологий, во всём мире внедряемых в практику управления практически без изменений.

Заключение

1. Для оценки влияния национальных факторов на развитие менеджмента мы должны, прежде всего, определить границы исследования, выбрав:

а) группу компаний, имеющих схожие структуры собственности и управления, а так же схожий этнический состав менеджеров и работников,

б) отрасль экономики,

в) одну из технологий (моделей) менеджмента.

Национальными факторами, влияющими на развитие казахстанского менеджмента, мы будем считать особенности реализации отдельных технологий (моделей) менеджмента в специфических группах компаний.

По нашему мнению, к национальным факторам можно отнести, например, особенности стратегического менеджмента в предприятиях среднего бизнеса, особенности менеджмента в малом бизнесе, специфику применения технологий HR-менеджмента в крупных казахстанских компаниях.

Конкретный перечень технологий (моделей) менеджмента для отдельных специфических групп компаний мы определим с помощью экспертного опроса менеджеров, работающих в них.

2. По нашему мнению, устранить эту фрагментарность оценки национальных факторов менеджмента в принципе возможно только в рамках новой парадигмы менеджмента. В основе действующей парадигмы – постулирование иерархической структуры системы менеджмента, так или иначе упорядоченной на каждом из уровней. В новой парадигме национальная модель менеджмента трактуется как сложная самоорганизующаяся социокультурная система, текущее состояние которой непрерывно изменяется в результате синергетического взаимодействия

– национальных факторов, как система социализации, стереотипы базовых ценностей и обыденного сознания и, в особенности, национальная идеология,

– и внешних вызовов со стороны других национальных моделей (американского проекта, концепций азиатского менеджмента, а также не сформировавшейся до конца российской модели).

Однако при такой трактовке нужна уже не оценка, а непрерывный мониторинг национальных факторов (темпы происходящих изменений и смены трендов весьма высоки). Такой мониторинг возможен только с применением современных информационно-компьютерных технологий путём разработки специальной информационной системы.

Литература

- 1 Нысанбаев А., Дунаев В. Об инновационных технологиях социально-политического риск-менеджмента в Казахстане // Аль-Фараби. – 2012. – 4(40). – С. 75-85.
- 2 Пустовойт К.С. Энтропийный подход к управлению производством с учетом стратегических целей предприятия / К.С. Пустовойт, Н.Ю. Бухвалов, М.Б. Гитман, В.Ю. Столбов // Проблемы управления. – 2012. – №6. – С. 32-39.
- 3 Бухвалов Н.Ю. Синергетический подход в управлении промышленным холдингом в системе ОПК // Сборник научных статей и материалов научно-практической конференции «Системы государственного и корпоративного управления в ОПК» – М., 2013. – С. 20-24.
- 4 Пивоваров С.Э., Максимцев И.А. Сравнительный менеджмент. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 480 с.
- 5 Павлов К. В. Этноменеджмент как перспективное научное направление [Электрон. ресурс] // Современные технологии управления. 2016. – №1 (61).: URL:<http://sovman.ru/article/6102/> (дата обращения 03.02.2016)
- 6 Brown, T. A. (2006) *Confirmatory factor analysis for applied research*. Guilford Press. 368 p
- 7 Дахй Дж. К. Национальные особенности развития систем управления предпринимательскими структурами: дис... к.э.н. – М., 2013. – 138 с.
- 8 Бор А. Формирование национальной модели корпоративного управления в условиях становления и развития организационной культуры (на примере корпораций Монголии): автореф. ... к.э.н. – СПб, 2015.
- 9 Бай К. Влияние национальной культуры на развитие менеджмента (на примере КНР): автореф. ... к.э.н. – СПб., 2010. – 24 с.
- 10 Шумейко М. В. Влияние социокультурных факторов на формирование российского корпоративного управления: автореф. ... д. соц. н – М., 2011.
- 11 Архипов Д. Интервью с Ицхаком Адизесом. [Электрон. ресурс] URL: <http://arkhipovd.com/intervyu-s-icxakom-adizesom/>(дата обращения 03.02.2016)
- 12 Rosenzweig Ph. *The Halo Effect... And the Eight other Business Delusions that Deceive Managers*. New York: Free Press, 2007. – 340 p.
- 13 Әбдірасылова Ә. Е., Билолова А. М., Таспенова Г.А. Особенности казахстанского менеджмента [Электрон. ресурс] // Publishing house Education and Science s.r.o., 2014. URL: http://www.rusnauka.com/40_OINBG_2014/Economics/6_182992.doc.htm (дата обращения 03.02.2016)
- 14 Ташенова С.Д. Шаги по дальнейшему развитию контроллинга в Казахстане [Электрон. ресурс] // Центр научно-исследовательской работы «Контроллинг в бизнесе», 2013 URL: http://www.slideshare.net/IAB_CRD/ss-17985295(дата обращения 03.02.2016)
- 15 Жунусов С. Казахский менеджмент. Мешают «ордынство» и «клановость» [Электрон. ресурс] // ИА ЦентрАзия, 18.09.2007 URL: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1190100060> (дата обращения 03.02.2016)
- 16 Ауелбеков Е. А. Особенности казахстанского менеджмента [Электрон. ресурс] // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов, 16.04.2014. URL: <http://jurnal.org/articles/2014/ekon47.html> (дата обращения 03.02.2016)
- 17 Калишевский М. Казахстан: национальные особенности идеологического строительства [Электрон. ресурс] // ИАП Alтын-orda.kz: сетевое издание, 13.11.2013 URL: <http://www.alytn-orda.kz/kazaxstan-nacionalnye-osobennosti-ideologicheskogo-stroitelstva-m-kalishhevskij/>
- 18 Ritzer G. *The McDonaldization of Society* 6 SAGE Publications. 2011. 307 p.
- 19 Тулембаева А. Особенности национального менеджмента [Электрон. ресурс] // Московский Центр Карнеги, 21 октября 2013 URL: <http://carnegie.ru/experts/?fa=888> (дата обращения 03.02.2016)
- 20 Маленков Ю.А. Современный менеджмент. – СПб.: Экономика Серия: Учебники экономического факультета СПбГУ, 2010. – 440 с.

References

- 1 Nysanbaev A., Dunaev V. Ob innovacionykh tehnologijah social'no-politicheskogo risk-menedzhmenta v Kazahstane // Al'-Farabi. – 2012. – 4(40). – S. 75-85.
- 2 Pustovojt K.S. Jentropijnyj podhod k upravleniju proizvodstvom s uchetom strategicheskix celej predpriyatija / K.S. Pustovojt, N.Ju. Buhvalov, M.B. Gitman, V.Ju. Stolbov // Problemy upravlenija. – 2012. – №6. – S. 32-39.
- 3 Buhvalov N.Ju. Sinergeticheskij podhod v upravlenii promyshlennym holdingom v sisteme OPK //Sbornik nauchnyh statej i materialov nauchno-prakticheskoi konferencii «Sistemy gosudarstvennogo i korporativnogo upravlenija v OPK» – M., 2013. – S. 20-24.
- 4 Pivovarov S.Je., Maksimcev I.A. Sravnitel'nyj menedzhment. – 2-e izd. – SPb.: Piter, 2008. – 480 s.
- 5 Pavlov K. V. Jetnomenedzhment kak perspektivnoe nauchnoe napravlenie [Jelektron. resurs] // Sovremennye tehnologii upravlenija. 2016. – №1 (61).: URL:<http://sovman.ru/article/6102/> (data obrashhenija 03.02.2016)
- 6 Brown, T. A. (2006) *Confirmatory factor analysis for applied research*. Guilford Press. 368 p
- 7 Dahj Dzh. K. Nacional'nye osobennosti razvitija sistem upravlenija predprinimatel'skimi strukturami: dis... k.je.n. – M., 2013. – 138 s.
- 8 Bor A. Formirovanie nacional'noj modeli korporativnogo upravlenija v uslovijah stanovlenija i razvitija organizacionnoj kul'tury (na primere korporacij Mongolii): avtoref. ... k.je.n. – SPb, 2015.
- 9 Baj K. Vlijanie nacional'noj kul'tury na razvitie menedzhmenta (na primere KNR): avtoref. ... k.je.n. – SPb., 2010. – 24 s.

- 10 Shumejko M. V. vlijanie sociokul'turnyh faktorov na formirovanie rossijskogo korporativnogo upravlenija: avtoref. ...d. soc. n – M., 2011.
- 11 Arhipov D. Interv'ju s Ichakom Adizesom. [Jelektron. resurs] URL: <http://arkhipovd.com/intervyu-s-icxakom-adizesom/> (data obrashhenija 03.02.2016)
- 12 Rosenzweig Ph. The Halo Effect... And the Eight other Business Delusions that Deceive Managers. New York: Free Press, 2007. – 340 r.
- 13 Əbdirasylova Ə. E., Bilolova A. M., Taspenova G.A. Osobennosti kazahstanskogo menedzhmenta [Jelektron. resurs] // Publishing house Education and Science s.r.o., 2014. URL: http://www.rusnauka.com/40_OINBG_2014/Economics/6_182992.doc.htm (data obrashhenija 03.02.2016)
- 14 Tashenova S.D. Shagi po dal'nejshemu razvitiyu kontrollinga v Kazahstane [Jelektron. resurs] // Centr nauchno-issledovatel'skoj raboty «Kontrolling v biznese», 2013 URL: http://www.slideshare.net/IAB_CRD/ss-17985295 (data obrashhenija 03.02.2016)
- 15 Zhunusov C. Kazahskij menedzhment. Meshajut «ordynstvo» i «klanovost'» [Jelektron. resurs] // IA CentrAzija, 18.09.2007 URL: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1190100060> (data obrashhenija 03.02.2016)
- 16 Auelbekov E. A. Osobennosti kazahstanskogo menedzhmenta [Jelektron. resurs] // Zhurnal nauchnyh publikacij aspirantov i doktorantov, 16.04.2014. URL: <http://jurnal.org/articles/2014/ekon47.html> (data obrashhenija 03.02.2016)
- 17 Kalishevskij M. Kazahstan: nacional'nye osobennosti ideologicheskogo stroitel'stva [Jelektron. resurs] // IAP Altyn-orda. kz: setevoe izdanie, 13.11.2013 URL: <http://www.altyn-orda.kz/kazaxstan-nacionalnye-osobennosti-ideologicheskogo-stroitelstva-m-kalishevskij/>
- 18 Ritzer G. The McDonaldization of Society 6 SAGE Publications. 2011. 307 r.
- 19 Tulembaeva A. Osobennosti nacional'nogo menedzhmenta [Jelektron. resurs] // Moskovskij Centr Karnegi, 21 oktjabrja 2013 URL: <http://carnegie.ru/experts/?fa=888> (data obrashhenija 03.02.2016)
- 20 Malenkov Ju.A. Sovremennyy menedzhment. – SPb.: Jekonomika Serija: Uchebniki jekonomicheskogo fakul'teta SPbGU, 2010. – 440 s.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ

Агеев Д.А. – PhD докторанты, Запорожье Ұлттық Университеті

Александрова И.А. – PhD докторанты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Амалбекова Г.Е. – экономика ғылымдарының кандидаты, М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті

Амансеикова Б.С. – PhD докторанты, Нархоз университеті

Андыбаева Г. Т. – экономика ғылымдарының кандидаты, Нархоз университеті

Арзаева М.Ж. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Асилова А.С. – экономика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Ахмедьярова М.В. – экономика ғылымдарының докторы, профессор, Нархоз Университеті

Бейсенбаев Ж.Т. – экономика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Досаева А.Ж. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а., Нархоз университеті

Досжан Р.Д. – PhD докторы, аға оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Ермекбаева Б.Ж. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Ермеков Д.Ж. – магистранты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Ермекова Ж.Ж. – экономика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Есболганова Г.К. – PhD докторанты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Әбілов С.М. – PhD докторанты, Қазақ-Американдық еркін университеті

Әбілов С.М. – PhD докторанты, Қазақ-Американдық еркін университеті

Жаксыбаева А.А. – аға оқытушы, Қ.А. Ясауи атындағы қазақ түрік университеті

Жантаева А.А. – PhD докторы, Нархоз университеті

Жоламанов Е.М. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Д. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясы

Илимжанова З.А. – экономика ғылымдарының кандидаты, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

Иманбаева З.О. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті

Кадырханова Ж.М. – PhD докторанты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Казбекова Ж.Б. – PhD докторы, доцент м.а., әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Каргабаева С.Т. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а., әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Кулибаева Д. – оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Лапбаева С. Ш. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Нархоз университеті

Ли В.Д. – экономика ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Макенова Г.У. – аға оқытушы, Халықаралық Бизнес Университеті

Матаев Т. М. – экономика ғылымдарының докторы, Еуразиялық экономикалық комиссияның кәсіпкерлік қызметті дамыту Департаментінің кеңесшісі

Мунасипова М.Е. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті

Муратова Д.Б. – экономика ғылымдарының кандидаты, М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті

Мусина Г.Б. – PhD докторанты, Қазақ-Британ техникалық университеті

Мутанов Г.М. – техника ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Мухамбетова Л.К. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті

Мухтарова К.С. – экономика ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Мүсіров Ғ.М. – экономика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті

Нургазина А.М. – экономика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Оралбаева Ж.З. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а., әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Сагиева Р.К. – экономика ғылымдарының докторы, профессор м.а., әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Саксенбаева Ж.С. – техника ғылымдарының кандидаты, доцент м.а., әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Сатаев С. А. – экономика ғылымдарының кандидаты, Нархоз университеті

Табеев Т.П. – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Тастандиева Н.Б. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Алматы Менеджмент Университеті
Тлеппаев А.М. – PhD докторы, доцент м.а., Қазақ-Неміс Университеті
Товма Н.А. – PhD докторы, доцент м.а., әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Тулеметова А.С. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті
Тұрабаев Ғ.Қ. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Утебаева А.Б. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің «Экономикалық зерттеулер институты» АҚ
Чимгентбаева Г.К. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

<i>Александрова И.А., Мутанов Г.М.</i> Значение международных рейтингов в повышении конкурентоспособности высших учебных заведений.....	4
<i>Ли В.Д.</i> Финансирование «зеленых» проектов в период кризиса.....	10
<i>Ахмедьярова М.В., Каргабаева С.Т., Жоламанов Е.М.</i> Инновациялық өсу стратегиясы: шетелдік тәжірибеден қазақстандық шындыққа.....	16
<i>Ли В.Д.</i> Антикризисное управление экономикой Казахстана в условиях турбулентности внешней среды.....	22
<i>Матаев Т.М.</i> Содержание и формы внедрения методов государственно-частного партнерства в инфраструктурной отрасли (на примере Республики Казахстан).....	30
<i>Mukhtarova K.S., Yesbolganova G.K.</i> Features of an enterprise development strategy based on innovation.....	36
<i>Сагиева Р.К., Кадырханова Ж.М.</i> Эволюция развития теории «зеленой» экономики: анализ теоретических подходов.....	42
<i>Тұрабаев Ф.Қ., Тулеметова А.С.</i> Қазақстандық мақта-талшығын экспорттау кезінде нарықтық бағаны анықтаудың қазіргі әдістері.....	52
<i>Ермекбаева Б.Ж., Казбекова Ж.Б.</i> Налоги как фактор повышения конкурентоспособности Казахстана.....	58
<i>Глеппаев А.М., Товма Н.А.</i> Системы учета повышения энергоэффективности и экономии энергии.....	66
<i>Арзаева М.Ж.</i> Салық ауыртпалығын анықтау әдістемелерінің объективтік қажеттігі.....	74
<i>Утебаева А.Б.</i> Анализ состояния третичного образования в Республике Казахстан.....	78
<i>Yermekova Zh.Zh.</i> The Strengthening of business ombudsman’s institute in Kazakhstan.....	86
<i>Асилова А.С., Амалбекова Г.Е., Муратова Д.Б.</i> Ауыл шаруашылығын мемлекеттік қаржыландыру көздері.....	92
<i>Асилова А.С., Жантаева А.А.</i> Мемлекеттің инвестициялық тартымдылығын қамтамасыз ету және талдау.....	100
<i>Тастандиева Н.Б.</i> Экономикалық өсу факторы ретіндегі шағын және орта бизнес пен кәсіпкерлік саласын дамытуды басқару.....	108
<i>Мұхамбетова Л.К., Мунасипова М.Е., Чимгентбаева Г.К.</i> Проблемы формирования и развития конкурентоспособного человеческого капитала в Казахстане.....	114
<i>Лапбаева С.Ш., Сатаев С.А., Андыбаева Г.Т.</i> Таза экологиялық өнімдерді өндіруде экологиялық шығындардың басқару есебін жетілдіру мәселелері.....	122
<i>Досаева А.Ж.</i> Система информационного обеспечения управленческих решений.....	130
<i>Saxenbayeva Zh.</i> Benchmarking analysis of concepts of budget process organization.....	138
<i>Kargabayeva S.T., Makenova G.U., Jaksibayeva A.A.</i> Classification of agribusiness risks in modern conditions of managing.....	144
<i>Каргабаева С.Т., Макенова Г.У.</i> Конкурентоспособность человеческого капитала.....	150

<i>Мүсіров Ф.М., Иманбаева З.О.</i> Орта ғасырлардағы ислам ойшылдарының экономикалық ілімдерді қалыптастырудағы ой-пікірлері	156
<i>Оралбаева Ж.З., Андыбаева Г.Т.</i> Функционалды-құндық талдау әдістемесінің ерекшеліктері	164
<i>Нургазина А.М.</i> Ключевые вопросы повышения финансовой грамотности	170
<i>Илимжанова З.А.</i> О налоговой психологии	176
<i>Досжан Р.Д.</i> Жобалық тәуекелдерді басқарудың теориялық негіздері	184
<i>Kulibayeva D., Kazbekova Zh.</i> Standardisation within the context of Islamic Finance	190
<i>Табеев Т.П., Бейсенбаев Ж.Т.</i> ЕАЭО аясындағы агроөнеркәсіптік интеграция экономикалық даму тұрақтылығына ықпал етуші альтернативті мүмкіндігі	196
<i>Ермекова Ж.Ж., Ермеков Д.Ж.</i> Глобализация и финансовое развитие государства	202
<i>Абилов С.М.</i> Менеджмент высшего образования - через интеграцию науки и бизнеса	208
<i>Абилов С.М.</i> Эффективность принятия управленческих решений в вузах: понятие и методика оценки	216
<i>Агеев Д.А.</i> Методические основы и модели реализации систем внутренней диагностики на предприятиях машиностроения.....	228
<i>Амансеиқова Б.С.</i> Факторы, влияющие на формирование логистических издержек	236
<i>Мусина Г.Б.</i> Анализ национальных факторов менеджмента: концепция исследования.....	242
Авторлар туралы мәлімет	250

CONTENTS

<i>Alexandrova I.A., Mutanov G.M.</i> The value of international university rankings for increasing the competitiveness of higher education institutions.....	4
<i>Lee V.D.</i> Financing of «green» projects in the period of crisis.....	10
<i>Akhmedyarova M.V., Kargabayeva S.T., Zholamanov E.M.</i> Innovative growth strategy: from foreign experience to the realities of Kazakhstan	16
<i>Lee V.D.</i> Crisis management of the economy of Kazakhstan in conditions of turbulence of the environment	22
<i>Matayev T.M.</i> The contents and forms of public-private partnership methods in infrastructure branch (on the example of the Republic of Kazakhstan)	30
<i>Mukhtarova K.S., Yesbolganova G.K.</i> Features of an enterprise development strategy based on innovation.....	36
<i>Sagiyeva R., Kadyrkhanova Zh.</i> Evolution of the theory of «green» economy: analysis of theoretical approaches	42
<i>Turabaev G.K., Tulemetova A.S.</i> Problems and perspectives of development of cotton industry in Kazakhstan.....	52
<i>Yermekbayeva B., Kazbekova Zh.</i> Taxes as a factor of Kazakhstan's competitiveness improvement	58
<i>Tleppaev A.M., Tovma N.A.</i> System of accounting for energy efficiency and energy saving.....	66
<i>Arzayeva M.Zh.</i> The objective necessity of determining the tax burden methods.....	74
<i>Utebayeva A.B.</i> Analysis of the status-quo of the Tertiary education in the Republic of Kazakhstan	78
<i>Yermekova Zh.Zh.</i> The Strengthening of business ombudsman's institute in Kazakhstan	86
<i>Assilova A.A., Amalbekova G., Muratova D.</i> Sources of Public Financing of Agriculture.....	92
<i>Assilova A.A., Zhantaeva A.A.</i> Maintenance and analysis of investment attractiveness of the state	100
<i>Tastandiyeva H.</i> Management of entrepreneurship, small and medium businesses as the factor of economic growth	108
<i>Mukhambetova L.K., Munassipova M.E., Chingentbayeva G.K.</i> Problems of formation and development of competitive human capital in Kazakhstan	114
<i>Lapbayeva S.S., Satayev S.A., Andybayeva G.T.</i> Problems of management accounting improvement of the environmental costs in the production of eco-friendly products	122
<i>Dossayeva A.Zh.</i> System of information support of management decisions.....	130
<i>Saxenbayeva Zh.</i> Benchmarking analysis of concepts of budget process organization.....	138
<i>Kargabayeva S.T., Makenova G.U., Jaksibayeva A.A.</i> Classification of agribusiness risks in modern conditions of managing	144
<i>Kargabaeva S.T., Makenova G.U.</i> Competitiveness of human capital	150
<i>Мысиров G.M., Z.O. Imanbayeva</i> The ideas of Islamic thinkers are forming economic studies in the middle ages	156

<i>Oralbaeva Zh.Z., Andybaeva G.T.</i> Features of a technique of functional-cost analysis	164
<i>Nurgazina A.M.</i> Key aspects of financial literacy	170
<i>Ilimzhanova Z.A.</i> About tax psychology	176
<i>Doszhan R.D.</i> Theoretical basis of project risk management	184
<i>Kulibayeva D., Kazbekova Zh.</i> Standardisation within the context of Islamic Finance	190
<i>Tabeev T.P., Beisenbev J.T.</i> Alternativy opportunities of influence to stable economic development agro-industrial integatsy EAES.....	196
<i>Yermekova Zh.Zh., Yermekov D.Zh.</i> Globalization and financial development of the state.....	202
<i>Abilov S. M.</i> Management of Higher Education via Integration of Business and Science	208
<i>Abilov S. M.</i> The Efficiency of Management Decision Making in Universities: Concept and Method of Evaluation	216
<i>Ageyev D.A.</i> Methodical bases and models of realization of the internal diagnostic systems at the engineering enterprises.....	228
<i>Amanseikova B.S.</i> The factors influencing formation of logistic costs.....	236
<i>Mussina G.B.</i> Analysis of national factors of management: concept of research	242
Авторлар туралы мәлімет.....	250

УСПЕЙТЕ ПОДПИСАТЬСЯ НА СВОЙ ЖУРНАЛ

АКЦИЯ!!!

**Каждому подписчику
ПУБЛИКАЦИЯ СТАТЬИ
БЕСПЛАТНО!!!**

- Акция действительна при наличии квитанции об оплате годовой подписки.
- Статья должна соответствовать требованиям размещения публикации в журнале.
- Статья печатается в той серии журнала, на которую подписался автор.
- Все нюансы, связанные с публикацией статьи, обсуждаются с ответственным секретарем журнала.

Издательский дом
«Қазақ университеті»
г. Алматы,
пр. аль-Фараби, 71
8 (727) 377 34 11, 221 14 65

АО «КАЗПОЧТА»
г. Алматы,
ул. Бogenбай батыра, 134
8 (727 2) 61 61 12

ТОО «Евразия пресс»
г. Алматы,
ул. Жибек Жолы, 6/2
8 (727) 382 25 11

ТОО «Эврика-пресс»
г. Алматы,
ул. Кожамкулова, 124, оф. 47
8 (727) 233 76 19, 233 78 50